

RÉGI
MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.

I.

RÉGI
MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.

KIADJA
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

ELSŐ KÖTET.
KÖZÉPKORI MAGYAR KÖLTŐI MARADVÁNYOK.

BUDAPEST, 1877.
A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

KÖZÉPKORI
MAGYAR
KÖLTŐI MARADVÁNYOK.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

MEGBÍZÁSÁBÓL KÖZZÉTESZI

SZILÁDY ÁRON
M. AKAD. R. TAG.

BUDAPEST, 1877.
A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

ELŐSZÓ.

A Magyar Tudományos Akadémia első osztályának 1871-ik évi december havában tartott értekezletén terjesztette elé Gyulai Pál azon indítványát, mely szerint az osztály kétség nélkül meg lévén győződve a régi magyar költők művei kiadásának a nemzeti nyelv, irodalom és történet szempontjából egyaránt halaszthatatlan szükségességéről: minél előbb bízta meg valamelyik tagját ezen gyűjteményes munka szerkesztésével s már az 1872-dik évi költségvetés összeállítására alkalmával kérte az első kötet kiállítására megkívántató összeg folyóvá tételét. A közhelyesléssel találkozott indítvány elfogadása után Toldy Ferencz jelentette, hogy régtől fogva kedvvel ápolta eszméjét látja a kimondott határozat által valószínűsítéshez közeledni s egyszersmind értesítette az osztályt, hogy a Régi Magyar Költők Tárához szükséges anyag legnagyobb része nála másolatban összegyűjtve várja a kiadásnak végre mégis megérkezett idejét. Az a minek ezen nyilatkozat nélkül is történnie kellett, ennek hallatára sokszoros örömmel ment végbe. A szerkesztéssel s közzététellel Toldy Ferenczet bízta meg az osztály.

1872-dik évi január 6-án a Régi Magyar Költők Tára első kötetének költsége az igazgató-tanács által megszavaztatott; a szerkesztő pedig rajta volt, hogy a középkori költői maradványok abban összegyűjtve, még azon év folytán meg-

jelenjenek. 1873-ra tervezte a XVI. századi Magyar Költők Tárának első kötetét s így tovább. Ezen — az egész gyűjteménynek már második kötetét képző — részre azonban csak 1874. december 17-én terjeszthette az osztály elé a költségvetési előirányzatot s az első kötet nyomtatására nézve is csak ez időtájtban intézkedhetett. Semmisem gátolta volna többé, hogy az I. és II. kötet az 1876-dik év folytán a közönség kezében legyen, ha a Magyar Nemzeti Irodalom Történet mestere 1875. december 10-én jobblétre nem szenderül.

A nagy veszteség zibbasztó fájdalma közben volt kénytelen az Akadémia, Toldy egész munkakörét darabokra tördelni és szétosztani. Egyik kész terve végrehajtásával s megkezdett műve folytatásával alólírottat bizta meg az I. osztály.

Az I. kötet a megállapított terv szerint elkészült. A középkori költői maradványokat foglalja ez magában az 1526-dik évig. Legnagyobb részt ismeretes, többfelé szétszórt darabok ezek, melyeknek száma nem régen szaporodott egy párral. Minthogy régi magyar codexeinknek betűhíven eszközölt kiadása a Nyelvelméltár köteteiben folyton foly, ezen darabok nagyobb része pedig épen azokban maradt ránk; s mivel ezen gyűjtemény célja épen az, hogy a régi magyar költők műveit a nagy közönséggel ismertesse meg: ezen költői művek itt nem az eredeti helyesírással közöltetnek. Mindamellet a helyesírásnak az akkori hangzást visszatükröző s a mai olvasást nem nehezítő sajátságai itt is megvannak tartva. Mellőzendő volt e tekintetből a hangzókat helyettesítő *aa, ee, y, eo, w*; valamint a *t* és *g* után minden lépten nyomon eléforduló, de jelentőséggel nem bíró *h* betű, míg ugyanez nem maradhatott el az: *ah* (*az*), *eh* (*ez*), *sírhon* (*sirjon*), *üdvözihön* (*üdvözítsön*) stb. szók leírásakor. Különben az itt közölt egyes daraboknak a Jegyzetekben idézett sorai és szavai az eredeti

írás szerint nyomattak s csupán az egyes hangzók vannak némely esetekben — az olvasás könnyítése végett ékezetten ellátva, — s az *sz* helyett álló *z* rendszeren *sz*-vel írva.

E kiadáshoz az akadémia, budapesti egyetem és m. n. múzeum codexei és másolatai szolgáltak alapul.

A sorrend, mely szerint ezen költői maradványok egymás után következnek, eshetik kifogás alá. Egypárnak felfedezése később történt, semhogy már a megillető helyre lehetett volna igtatni. Némelyikre nézve a codexnek, melyből vétetett — íratási kora határozott, noha egy-egy elébb készült codex egyik-másik darabjánál tagadhatatlanul ódonabb színt visel magán. Ki kellett innen maradni egy pár olyan verses maradványnak, mely bár régi codexeink valamelyikében, de annak egy-egy üresen hagyott lapjára későbbi (XVII. századi) kézzel íratott. Ilyen a Thewrewk c.165—170. lapján olvasható egy hosszabb és egy rövidebb darab. Ilyen lett volna a LXX. alatt közölt zsoltár fordítás az említett okon kívül még azért is, mivel a zsoltárok s a rendszeren azokkal járó *Te Deum laudamus, Magnificat* stb. a terv szerint egy külön codex hymnologicusban fognak közrebocsáttatni. Egy s más csekélynek látszó apróság talán kár nélkül el maradhatott volna; de ezek felvételét, valamint a kettős szövegeket is mentse ki a számnak így sem nagy mennyisége s a hozzájuk mindenesetre fűződő többféle érdek.

A jegyzetek aprólékos hosszadalmassága, így elkülönítve csak azt terheli, a ki figyelemre méltatja. Külön szótár használása mindenkinek kényelmetlen volna; e jegyzetek a menyire tőlök telik, a szómutatóval együtt, annak hiányát pótolják. Nyelvtani magyarázatok helyett célszerűbbnek látszott egymást felvilágosító szók és mondatok idézése, egymás mellé helyezése s összehasonlíthatása.

Más nyelvből fordított régi magyar szövegeink értelmezése közben nem egy hibát ejtünk a miatt, hogy az eredeti nincs kezünknl. A mennyire csak lehetett, e bajon is igyekeztem segíteni.

Végül a feltünő, de fel nem számlálható hiányok magyarázata az, hogy e kötet nem annak keze közül jut az olvasó közönség elé, a kitől mindnyájan vártuk.

Budapest, 1877. dec. 4-én.

Szilády Áron.

TARTALOM.

Előszó	V—VII
I. ÉNEK PANNONIA MEGVÉTELÉRŐL	1—8
II. AVE SALUTIS HOSTIA	8—9
III. AVE (SALUTIS HOSTIA) HIERARCHIA	9—11
IV. MISERORUM PIA ADIUTRIX	11
V. SZENT BERNÁT HYMNUSA	12—21
VI. II. KÁROLY KIRÁLY MEGÜLETÉSE	22
VII. TÖREDÉK ÉNEK SZ. LÁSZLÓ KIRÁLYHOZ	22
VIII. PESTI GYERMEKEK UTCZAI ÉNEKE 1458-BÓL	23
IX. NÉP-ÉNEK TÖREDÉKE 1463-BÓL	23
X. SZABÁCS VIADALA. 1476.	23—27
XI. JOGI SZABÁLY NYÍRKALLAI TAMÁSTÓL 1484-BÓL	28
XII. ÉNEK A SZENT JOBBKÉZHEZ. 1484	28
XIII. SIRALOMÉNEK BOTH JÁNOS VESZEDELMÉN. 1490	28—29
XIV. EMLÉKDAL MÁTYÁS KIRÁLY HALÁLÁRA. 1490	29—30
XV. ALEXANDRIAI SZ. KATALIN LEGENDÁJA	31—159
XVI. SZENT LÉLEKRŐL VALÓ IMÁDSÁG	159—160
XVII. A KERESZTHEZ 1500—1505-BÓL	161
XVIII. VIRÁGÉNEK 1505-BÓL	161
XIX. FOHÁSZKODÁS	161
XX. SZÜZ MÁRIÁRÓL	161
XXI. PATRIS SAPIENTIA	162—163
XXII. EMLÉKEZTETŐ KRISZTUS KÍNSZENVEDÉSÉRE	163—164
XXIII. SZENT ÉNEK, KI DÍCSÉRI SZÍZ MÁRIÁT	164—173
XXIV. ASZTALNAK SZENT DÍCSÉRETE	173
XXV. JÓ ÉS GONOSZ SZERZETŐSNEK DÍCSÉRETI ÉS SZIDALMA	174
XXVI. VÁSÁRHELYI ANDRÁS ÉNEKE 1508-BÓL	174—176
XXVII. CONDITOR ALME SIDERUM	177—178

XXXVIII. VERBUM SUPERNUM PRODIENS	178
XXIX. VENI REDEMPTOR GENTIUM	179—180
XXX. A SOLIS ORTUS CARDINE	180—181
XXXI. DE PATRE VERBUM	181—182
XXXII. EX MORE DOCTI MYSTICO	182—183
XXXIII. CHRISTE, QUI LUX ES ET DIES	183—184
XXXIV. VEXILLA REGIS PRODEUNT	184—185
XXXV. PANGE LINGUA GLORIOSI	185—187
XXXVI. AVE MARIS STELLA	188
XXXVII. AVE MARIS STELLA	189
XXXVIII. FIT PORTA CHRISTI PERVIA	190
XXXIX. O GLORIOSA DOMINA	190—191
XL. O GLORIOSA DOMINA	191
XLI. A SOLIS ORTUS CARDINE	192
XLII. VENI CREATOR SPIRITUS	193—194
XLIII. VENI SANCTE	194
XLIV. VENI SANCTE	194
XLV. VENI SANCTE	195
XLVI. VENI SANCTE	195
XLVII. ÉNEK	195
XLVIII. ÉNEK	195
XLIX. KRISZTUS HÉT IGÉJE	196—197
L. ÉNEK A SZÜZ MÁRIÁHOZ	197—198
LI. ÉNEK A SZÜZ MÁRIARÓL	198—199
LII. KÖSZÖNTŐ 1485-BŐL	199
LIII. APÁTI FERENCZ FEDDŐ ÉNEKE	200—201
LIV. ÉNEK SZ. LÁSZLÓ KIRÁLYRÓL	202—203
LV. BERISZLÓ PÉTER ÉNEKE 1515	204
LVI. ÉNEK SZENT ISTVÁN KIRÁLYRÓL	204
LVII. GESZTHY LÁSZLÓ ÉNEKE 1525-BŐL	205
LVIII. VÁSÁRHELYI ANDRÁS ÉNEKE	206—208
LIX. SZENT BERNÁLD DOKTORNAK IMÁDSÁGA	208—217
LX. IGEN SZÉP IMÁDSÁG SZENT LÉLEKNEK	217—218
LXI. AVE REGINA COELORUM	218—219
LXII. SZÜZ MÁRIARÓL	219
LXIII. ALEXANDRIAI SZENT KATALINRÓL	219
LXIV. VERS	219

LXV. VERS	220
LXVI. VERS	220
LXVII. VERS	220
LXVIII. VERS	220
LXIX. VERS	220—221
LXX. QUI HABITAT IN ADIUTORIO	221—223
LXXI. VERSBE SZEDETT NAPTÁR	223—224

JEGYZETEK.

I.	227—248	XXVII.	353—355
II.	248—250	XXVIII.	355—356
III.	250—253	XXIX.	356—357
IV.	253—255	XXX. és XLI.	357—359
V. és LIX.	255—274	XXXI.	359—360
VI.	274—277	XXXII.	360—361
VII. és LIV.	277—283	XXXIII.	361—362
VIII.	283—284	XXXIV.	362—363
IX.	284	XXXV.	363—365
X.	285—300	XXXVI. és XXXVII.	365—366
XI.	300	XXXVIII.	366
XII.	300—302	XXXIX. és XL.	367
XIII.	302—303	XLI. l. XXX.	
XIV.	303—306	XLII.	368—369
XV.	306—336	XLIII. XLIV. XLV. XLVI.	370
XVI. és LX.	336—338	XLVII.	370
XVII.	338—339	XLVIII.	371
XVIII.	339—342	XLIX.	371
XIX.	342	L.	371—372
XX.	343	LI.	372
XXI.	343—345	LII.	373
XXII.	345—346	LIII.	373—376
XXIII.	346—348	LIV. l. VII	
XXIV.	348—349	LV.	376—377
XXV.	349	LVI.	377
XXVI. és LVIII.	350—353	LVII.	377—378

LVIII. l. XXVI.		LXVI.	380
LIX. l. V.		LXVII.	380
LX. l. XVI.		LXVIII.	380
LXI.	379	LXIX.	380
LXII.	379	LXX.	380—381
LXIII.	379	LXXI.	381
LXIV.	379	Szerzők	382—385
LXV.	380	Szómutató	386—390

KÖZÉPKORI MAGYAR

KÖLTŐI

MARADVÁNYOK.

I.

ÉNEK PANNÓNIA MEGVÉTELÉRŐL.

Emlékezzen régiekrel,
Az Szythiából kijüttekrel,
Magyaroknak eleikrel,
És azoknak vitézségekrel.

Szythiából kiindúlának, 5
Hogy ez földre kijüvének,
Istentil is kiszírttetének,
Erdélységben letelepedének.

Ott jól tének úmagokkal, 10
Hét sereget nagyot szerzének,
Hét kapitánok emelének,
Mindeniknek várat szerzének.

Mind eggyessek ú dolgokban, 15
Hatalmassok viadalokban,
Nincs filelmek országokban,
Csak lakoznak bátorságokban.

Nagy erejek mint Sámsonnak, 20
Bátor szívek mint oroszlánnak,
Mindent rontnak ha indúlnak,
Rettenetesek sokaságokkal.

Az egyek kezettek jelesb vala,
Kinek neve Árpád vala,
Mindeniknek gazdagb vala,
Azért keztek fő kapitán vala.

Mikort azt hallották volna, 25
Hogy az Duna jó víz volna,
Lakóföldre nagy jó volna,
Hogy annál jobb sohol nem volna ;

Egy kevetet választának,
Duna látni bocsátának, 30
Hogy ha bizont monthatnának,
Ők az földre beszállanának.

Kevet juta Duna mellé,
Földet fívet megszemléle,
Duna vizit es megkímlé, 35
Ómagának jónak itélé.

Herceg akkor az földen lengyel vala,
Ki mind ez országot bírja vala,
Lakóhele Veszprém vala,
Ez föld népe mind német vala. 40

Kevet futa bé Veszprémben,
Az hercegnek eleiben,
Magyaroknak ú szovával,
Keszeneti lén nagy tisztességgel.

Engem kiltek téged látnom, 45
Országodat mind megjárnom,
Lakóheleden megtudakoznom,
Néped tervín(i)t tanálnom.

Herceg azt igen erilé,
Az kevetet megvendíglé, 50

Ómagának jónak itélé,
Mert azokat keznépnek viélé.

Kevet onnyat elsieté,
Egy palackot kerestete, 55
Duna vizében belé teltse,
Feldet, fívet hamar kerestete ;

Azt Erdelbe el-bévivé,
Árpád előtt mind letevé :
Árpád látá, jó neven vivé,
Kapitánoknak mind hurré tevé. 60

Kapitánok oda gyűlének,
Duna vizét ők megláták,
Földet fívet es megláták,
Ottan reá tanácsot tartának.

Egy fejér lovat hozatának,
Féket nyerget aranyast hozának, 65
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólnának :

»Ez szép lóval azok tisztelének,
Kik Szythiából kijüének, 70
Nagyságodtul feldet kéreének.
Országodban letelepedének.«

Herceg azval veszté magát
Hogy az dolgot meg nem érté,
Az szép lovat megszereté,
Hogy ki miatt földét elveszté. 75

Az szép lónak eriltében,
Az szót mondá az kevetnek :
»Annat adok én feldemben
Mint kívánnak ők, nagy bösséggel.« 80

- Kivetek vadnak nagy eremben,
Mert járának nagy jó véggel,
Elbucsuzának nagy tiszteséggel,
Bésietének Erdely feldében.
- Kivetek beszélnek kapitánokkal. 85
Kapitánok tanácskoznak,
Hogy ha ez földre juthatnának,
Az herceggel megvínának.
- Istent ők ott imádának, 90
Háromszor *Deust* kiáltának;
Arról nevezték ott az várást,
Szamos mentében az nemes Dézsnek.
- Tülek maradott nekenk az szokásonk
Hogy, ha mikoron árút mi szakasztunk,
»Deus, Deus!« ott kiáltunk, 95
Bizonságonk hogy megáruultunk.
- Hamar mind felkészülének,
Harmad kevetet választának,
Az herceghez bocsátának,
Hogy ilyen szóval neki szólának: 100
- »Herceg! jól meggondolj magad,
Hogy ez feldet hamar elhagyjad,
Mert magyaroknak árún attad,
Immár ünnekik megbocsássad.«
- Kevetek jutának az herceghez. 105
Tiszteséggel neki keszenének,
Az Árpádnak ő szavával
Ezt megbeszéllek nagy bátorsággal:
- »Feldedet attad fejr lovan,
És fivedet aranyas féken, 110

- Duna vizit aranyas nyergem,
Akkort való nagy szökségben.«
- Herceg hallá, mosolyodék,
Azzal semmit nem gondola;
Az kevetnek akkoron szóllala; 115
Haragjában azt mongya vala:
- »Ha az szép lovat azért kilték,
Egy sulyokkal majd agyon verjék,
Nyergeset vessék az Dunába,
És az féket az fiben elrekentsék.« 120
- Kevetek azt mondák az hercegnek:
»Nem kell tenni kegyelmednek;
Azzol az magyarok károsok sem lesznek,
Inkább lesznek nyereségesek.
- Mert ebek lóval mind meghíznak, 125
Nyerge leszen halászoknak,
Az fékével kaszások osztognak,
Azért teutánnad ők sok jót mondonak.«
- Kevetek onnyat elbucsúznak.
Herceg ottan megfélelmék, 130
Seregekkel gyülekezék,
Az Duna mellen el-békeltezek.
- Árpád juta magyar néppel,
Kelem földén a Dunán elkelének,
Az Csekén ők csekének, 135
Az Tetemben el-feltetének.
- Érden sokat ők értenek.
Százhalomnál megszállának,
Az herceggel megvínának.

Isten vala magyar néppel: 140
Ott járanak nagy nyereséggel.

Az herceg ott megvereték,
Csak egyedül futnia essék.
Az Dunára őt keríték,
Semmiképpen meg nem érheték. 145

Abban egyéb nem lehete:
Az Dunában beszektete,
Hogy már magát ott megmenteneje,
Inkább magát ott elrekkenté.

Árpád vala nagy eremben, 150
Mert az ország lén kezében.
Ő megszálla fenn egy hegyben,
Székesfejérvárhoz lén ű kezében.

Ott ez ország nekik adaték,
Magyarországnak nevezteték, 155
Némertül mert megvívék,
Fegyverekkel evékkén tevék.

II.

AVE SALUTIS HOSTIA. . . .

Idvöz légy idvösségös hostya,
Istennek tiszta anyjának fia,
Mert tégödet hitben látlak,
Tisztán és teljességgel hiszlek.

Mert te vagy én idvözítóm, 5
Mind ez velágnak megváltója,

Bizony istennek szent fia,
Ki a keresztfán feszültteték.

Mikor a pap az igét elvégezi,
Nem állhat kinyérnek állatja, 10
Hanem leszön Krisztus teste,
Ki a keresztfán áldoztaték.

Én istenöm, tégöd dicsérlek,
Lelkömmel én felmagasztallak.
Szent háromság dicsértessék, 15
És ez íge miá áldoztassék.

III.

AVE SALUTIS HOSTIA. . . .

Idvöz légy istennek szent anyja,
Mennyei szent ajándok,
És egyetlen egy malaszt!
Tekénts minket kegyösen, 5
Hogy szabadúlhassonk
Az tévölgő úttól.

Bódog sziz Mária.
Istennek szent anyja,
Taníts minket tartania
Istennek parancsolatit, 10
És hálálatost minket
Neki szolgálni.

Mennyei malasztot
A felségös országból
Te sziz anya Mária! 15
Nyerj minekünk bocsánatot,

És szent fileidet Hajtsad alá nekünk!	
Ó Mária! Nyerj minekünk malasztot, Mert anyja vagy a malasztnak. Ne vess minket el tőled, Mert mű neköd könyörgönk, Szent istennek választott szent anyja!	20
Úr teremté Ádámot, Ki oly nagyon vétközék, A parancsolatot Megszegé, Mert az almát Megevé.	25 30
Azután tégödet terömte, Anyádnak méhében szentölé Miattad világot meg, mert számkivetött vala, Pokol ajtát megtöré, Binösöket onnat kihozá, Annakutánna mennyországba felvivé.	35
Áldott te vagy, Mária, Az szent háromságtól! Kérönk azért tégödet Tisztíts meg minket ammi bínönkből, Mert te vagy irgalmnyerő Kegyös szíz Mária.	40
Asszonyoknak közöttte Az szentőknek fölöttte Te vagy Krisztosnak szent anyja, Mert viseléd istennek fiát, Mert atte méhődből testöt fogada Úristen.	45

Segédségöd miatt Atya, fiu, szentlélok Agygyon nekünk malasztot! Hogy itéletnek napján Minket meg ne átkozjon, De minket idvözihön. Ámen.	50
--	----

IV.

MISERORUM PIA ADIUTRIX.

Binösöknek kegyös segédség, És mindön nyomorúltaknak Vigasztalója, megújítója! Légy énnéköm, asszonyom, Jó segédségöm, És jó urvosom!	5
Mert én testöm nagyon kénzatic, Fene farkasnak sebével Sephesültetik és gyöttretik! Nincsen kitől gyógyittassék, Sem segéltessék, És vigasztassék.	10
Kérlek tégöd, szizeknek rózsája! Ki mondatol mindönöknek Malasztos anyjának, siralmasoknak! Esedőzjél kórságomért Jézus fiadnál: Gyógyihon meg engöm.	15

V.

SZENT BERNÁT HYMNUSA A FELFESZÍTETT
KRISZTUSHOZ.

I.

Idvöz légy ez világnak idvössége
 Drágalátos Jézus Krisztus!
 Ím én körösztfádhoz léptem,
 Te légy neköm segödelmem. 5
 Szent körösztfán ha gondollak,
 Te kénodban én kívánlak.
 Úgy imádlak mint látnálak,
 Sőt énelöttem tudlak.

Ó mely mezételen téged látlak,
 Szent körösztfán ha imádlak! 10
 Megveretve, meghúzalva,
 Megtöretve, megutálva
 Kegyös pásztor! te kénodban
 En ne legyek megutálván?

Esmerj engöm, édös váltóm! 15
 Legyön te szent kénod gondom.
 Keserüllek tiszta szívvel,
 Kívánatos akaratval,
 Nem fárattság, sem nehésség, 20
 De vigaság és édösség
 Ha kénodban őrizendlek,
 Körösztfádon ölelendlek,

Kérlek, uram, meg ne utálj,
 Méltóságost engöm meghallgass:
 Közel vagyon te halálod, 25

Ím előtted te szolgáló¹⁾
 Szent fejedet hozzám hajcsad,
 Én ölembe megnyugossad.

Te bévségös malasztodba
 Vongy tehozzád bizonságban, 30
 Hogy lássalak, kívánjalak,
 Szolgáljalak, nyugossalak!

Ó mely kegyösségben látlak,
 Mert kész vagy jónak és gonosznak,
 Kegyötlennek és kegyösnek, 35
 Te sebeidben mind helt lelőök,
 Mert szent vérödnek hullását
 Te önekik ingyen adád.

Kegyös uram, Jézus Krisztus!
 Ki verettétél, sebösültettél, 40
 Kesergettettél!
 Betegökért betegültél,
 Szegényökön könyörültél;
 Ím én magam hozzád vettem,
 Kór voltomat hol esmertem: 45
 Bínösökön ki könyörülsz,
 Hiszöm, velem nem nehezülsz.

II.

Idvöz légy ez világnak jó megváltója,
 Nehezülteknek kívánsága,
 Ki körösztfára emeltétél, 50
 Két kezeden függesztétél.
 Tü szent kezek, idvöz legyetök,
 Új rózsával megtöltetök:
 Kiket elterjesztvén ágra keményön húztak,
 Vas szegekvel meggyagdostak,

¹⁾ Üresen hagyott hely.

Kikből gyöngyelő véröd hullott,
Aszszu földet harmatozott.

Látom, hogy foly mindönünnen
Te szép véröd nagy bévséggel :
Piros oly mint mast nyílt rózsza
Mi lelkönknek váltságára. 60

Bárson színü vérös kezed
Szerelmekben megölelöm,
Szoméhozott aszszu számval
Iszom szent vérödet kívánsággal. 65
Körösztfádat ha szorejtom,
Sirva mondom vigaságom.

Keménségös nagy kénodért,
Te szent véröd hullásáért
Adok hálát könyhullatva,
Szent kezedet megapolva. 70

Szent vérödben keserödvén,
Reménségöm beléd vetöm :
Te szent kezed oltalmazzon
Halálomkoron,
És te jógod engöm
Hozzád fogagyon! 75

III.

Idvöz légy én idvösségöm
Jézus Krisztus, és én édösségöm!
Ím jelönik te szerelmed,
Mert mezételen te szent melyed,
Ki dicső és idvözleendő,
Nagy félelmmel illetendő ;
Ki szent háromságnak széki,
Nagy szerelmnek, jelös hele, 80
85

Érőtelennek erőssége,
Félelmesnek békösége,
Fárattaknak jó szállása,
Szegényöknek nagy bév háza.

IV.

Idvöz légy úrnak édös szíve,
Én johomnak jó öröme!
Hozzád jutnom én örvendök,
Hallgass meg engöm ha neköd beszéllök. 90

Mely az szerelm, ki tégöd meggyőze,
Mely az szerelm, ki így gyöttre!
Látom magad megfogyattad,
Mindönöstül nekönk adtad,
Te népedet ha megváltád,
Hát magadat halálra adád. 95

Halálok között keservebb halál.
Kemény halál, fösven halál!
Ki ez dicső mellbe méne
Hol világnak élöte éle,
Szent szivedet megszagatá,
Drága véröd kihullatá,
Halálodért kit így vallál,
Én szívemnek szeretője,
Ne legyek nálad elfeledve. 100
105

Johomnak akaratját lássad,
Kemény szívem megsephössed,
Keservvel keseröhed. 110

Nyíljék szíved mint szép rózsza,
Ki illatját távul agya.
Én lelkömvel egygyé légyön,
Hogy én szívem megszépüljön. 115

- Ki téged szeret,
Az nem eped;
Ha ki keserg,
Akkor vígad.
- Mert mit tegyön ő nem tuggy, 120
Könyhullatás vigasága,
Attul magát nem tilhatja,
Mert örömét nem monthatja.
- Ha halhatna, sokszor halna, 125
Az kit kíván, csak foghatná.
Ily szerelmedet neköm agyad,
És szívemet hozzád vonygad,
Hogy tégedet kívánnyalak,
Ez világnak én meghaljak.
- Örök élet! téged kívánlak, 130
Édösséggel téged látlak!
Te indóhad én johomat,
Hogy kívánnyon enne nagy jót.
Szívem éljön szerelmedben, 135
Ne alogyon itt restcségben,
Hozzád fusson, hozzád sirjon,
És mindönkör téged tartson.
- Szent szív, mely szép te nyílásod,
Kívánságos te illatod: 140
Méltóltassál neköm nyílnod,
Én szívemet hozjád vonnod.
Nálad létét úgy szeresse,
Hogy ő magát elfelegeye.
- Nálad legyön, ott nyugogyék,
És tehozzád igyeközzék. 145
Téged szívem akar tudni:
Ne akarjad magad tüle elvonni.

V.

- Idvöz légy Jézus, örök nagy jó,
Irgalm-tenni szorgalmazó!
Ösztövért tagid megfárattak, 150
Szent körösztfán húzlaltattak!
- Idvöz légy, idvözitémnek oldala,
Kiből nagy idvösség fola,
Onnat szent vér vízzel jöve,
Hogy tisztúlna népnek bine. 155
Én tehozzád közel jöttem,
De könyörül(j) énrajtam,
Mert ellenöd vétöttem.
Jóllehet pirongó orcával,
De lám, igaz akaratval 160
Hozzád jöttem hogy lássalak,
Szent kénodban sirassalak.
- Idvöz légy, kegyös oldalnyílás,
Kiből jöve szent vízfolyás;
Pirhonyottál mint szép rózsza, 165
Mennyországnak vagy ajtója,
Te illatod mindön fölött,
Ki víz tölönk meréttetik.
Szoméhoztak hozzád jőnek,
Tenálad megszájosúlnak. 170
- Pirus oldal! neköm nyíljál,
Én szívemtül el ne távozzál:
Ha én veled elmehetnék,
Ott magamnak nagy jót lehnék.
Szomju számval ha illelek, 175
Görjedetöst ha öllelek.
Akkor vagyok mindön jóban,
És én lelkömnek nyugolmában.

Oh mely édös ez szent illat,
 Krisztus Jézus! ki tegöd lát, 180
 Te édességöd kiket meggyőznek,
 Ha lehetne, halnának veled.
 Édös uram, ez szent sebbe
 Fekjön szívem es ez vérben. 185
 Ez világból ha kimúlom,
 Legyön szent oldalad szállásom,
 Hol én lelköm megnyugogyék,
 Pokol miá meg ne fogtassék.

VI.

Idvözlégy, szentöknek idvössége,
 Bínösöknek reménsége! 190
 Szent körösztfán megvontattál,
 Úgy mint bínös taglaltattál,
 Bizon isten ha fem figgél,
 Bizony embör megöletél.

Oh mel szegényön, mely mezételen 195
 Lám körösztfán mevettetél.
 Nem kételen, de akarva
 Zsidó népnek vagy játéka.

Il halállal ha öletél,
 Szent tagidban ha töretél, 200
 Te sebidnek nem lén száma,
 Te szent véröd vízzel hulla.
 Három szeg közt ha tekergél,
 Szép vérödben megförodél.

Ó kazdagság és nagy bévség, 205
 Lól nagy monthatatlan szegénség.
 Ha szolgáljonk neköd ezért,
 Ha hullatonk vért vérödért?

Szent lábának keménségét,
 Szent kezeidnek ő mál sebét 210
 Ölelgetöm ajétatost,
 Reszkettetöst, kívánatost.

Ó bínösöknek szeretője,
 Esötteknek emelője,
 Nem lén sohol oly jó atya, 215
 Ki fiáért magát ilre agya.

Mert én lelköm, megozlatol,
 Bínöm miá szaggattatol.
 Édös Jézus! te meglássad,
 Kegyös orvos megurvosoljad. 220
 Körösztfádon kénod látom,
 Idvösségöm tüled várom.

Szent vérödben ha megmosdom,
 Megnyugoszom és vigaszom.
 Mál sebidet, kiket vallál, 225
 Szép vérödet kit hullatál.
 Én szivemben te megírjad,
 Én lelkömet hozzád vonygad.

Valahanyan hozzád jöttek,
 Te szent lábaidhoz estek, 230
 Ó bínöket mind ott hatták,
 Kórságokból megtávoztak.

Ím én vagyok körösztfádnál,
 Ím kesergök szent lábádnál,
 Körösztfádról te meghallgass, 235
 Könyörül(j) és engömet láss.

Te kénodban bírva állva
 Láss, szívemnek kívánsága!
 Én szeretöm, hozzám hajolj,
 Megvigasztalj és neköm szólj: 240
 Kérlek, neköm az szót mongyad,
 Hogy bínömet megbocsáttad.

- Keményödött szegény johom,
Lám nem tudok hálát adnom,
Hogy imágyam terömtömet, 245
Hogy szeressem szeretőmet,
Hogy fizessem szolgálatját,
Hogy háláljam szent halálát,
Ki magát értem nagyon adá,
Halálomért hogy meghala. 250
- De ki látott oly szerelmet,
Szörnyű Halál kit meggyőzött.
Ó mely hasznos urvosság,
Hol betegnek véröd adád. 255
Ím öllelek szent kénodban,
Bínös valván és pirongván :
De ne bánjad ha így tészök,
Mert ez miá idvözülök.
Bínöm miá betegültem,
És teellenöd nagyot véttem. 260
Te szent véröd énreám hulljon,
Megtisztóhon és vigaszszon.
- Teréti magát Jézusnak orcájához mondván :*
- Idvöz légy, tisztölendő
Uram Jézus,
Mindön miá szeretendő, 265
Tekénts engöm szömödvel,
Szívént való szerelmedvel!
De ha te szívedet látom,
Bánatomat nem mondhatom.
Megfeketült nap lévő színöd, 270
Eltávozott ékösségöd,
Virágdíszöd változtaták,
Szép orcádat sár befogta.
- Mindön világnak világossága,
Angyeloknak kívánsága! 275
Elváltozott te szépségöd,

- Megfeketült hó lévő testöd,
Szép orcádon halál jelönt.
Lám epettél utálatost,
És megholtál keservetöst. 280
Ó mely nagy volt te szerelmed,
Hol magadat így ölessed.
Nem mondanám semmi kénom,
Sőt volna nagy vigaságom,
Ha kénodért ként vallhatnék, 285
Halálodért meghalhatnék.
- Kérlek, adgyad amit kérök,
Tüled addég el nem megyök,
Ki értem halálra menél,
Kérlek, tülem távol ne légy : 290
Halálomkor fogagy engöm,
Légy fegyveröm te éneköm.
- Ha eljutand én halálom,
Ott jelennyél, én jó váltóm!
Mert az léssen szörnyü idő, 295
Igazaknak es félendő.
Hát ne késsél engöm látnod,
Én lelkömet oltalmaznod.
- Ó szerető, szeretendő,
Mindön jónak nagy jótevője! 300
Az nagy útra ha eredök,
Egyeb társot nem lelhetök :
Kérlek, neköm hát jelennyél,
Szent kénodban ne enyészszél.
Engöm földözz két karodval, 305
És oltalmaz te körösztfádval,
Hálá legyön halálodért,
Drágalátos szent kénodért,
Én istenöm és én váltóm.
Mondhatatlan mindön nagy jóm. Amen. 310

VI.

II. KÁROLY KIRÁLY MEGÖLETÉSE.

Egy XIV. századbéli ballada töredéke.

»Balázs! öld meg a királt!
Neked adom Ghímes várát.«

2

VII.

TÖREDÉK ÉNEK SZ. LÁSZLÓ KIRÁLYHOZ.

Idvez légy kegyelmes
.
.

Te tatároknak vagy megteréje.
Magokat szaggatád az havas
Te pogánoknak vagy rettenetik,
Terekek mondottak feld félelmén(ek).

5

Te kivagdalád az eretnekeket,
Elszaggatád, mi(n)d kigyomlálád,
Nem volt idédben gonoszól teve,
Mert csak híredtü(l) mi(n)denek rettektek

Mert igazságnak valál bírója
Az szép szízeknek valál koronája
Te tisztaságnak tiszta ótalma
Irgalmasságnak teles kevejeje.

10

VIII.

PESTI GYEREKEK UTCAI ÉNEKE.

Hunyadi Mátyásnak királylyá választatásakor 1458.

Mátyást mostan választotta
Mind ez ország királyságra,
Mert ezt adta isten nekünk
Mennyországból oltalmunkra.

Azért mi is választottuk,
Mint istennek ajándékát,
Kiből isten dicsértessék,
És örökre mondjuk: Ámen.

5

IX.

NÉP-ÉNEK TÖREDÉKE 1463-BÓL.

„Még a kis leányzók is köz énekekkel éneklék vala akkor Mahumet császárról“ (írja
Zrínyi *) Miklós:

Mikor magyar király zászlóját látá,
Jó lovának száját futni bocsátá.

2

X.

SZABÁCS VIADALA.

1476.

.
De az fellyülmondott Pál, Kenézy,
Ároknak mélységét igen nézi;
Ki Szabács erős voltát elméllé:

*) L. Elmélkedések Mátyás király életéről: *Zrínyi Öszves Munkái*
Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz által. Pest 1853. a 335. lapon.

Honnég minemő álgyú kell mellé.
 Szorgost megyen Nandor-Fejérvárra, 5
 Holy királ erről bizon hírt vára.
 Legottan számtalan sok hajókat
 Fejérvárnál az Dunán valókat
 Nagy-hamar felvontata az Száván,
 És Szabácsvár tájatt hoztata számán. 10
 Nép számtalansága környöl állván,
 Nagy erősséget víz felől csinálván,
 Hajókat mond árokba vontatni,
 Környöl pattantyúkkal falt bontatni;
 De ment az hajókat felvontatá, 15
 Sok felől Szabács falát bontatá.
 Vízárokból viadalt es tartottak:
 Azzal Szabácsnak ígyen sem árthattak;
 Mert mondhatatlan szakálosokkal,
 Sok nyilakkal, sőt számtalan fokkal, 20
 Kézi puskákkal, nagy pattantyúkkal,
 És kölömb-kölömb álgyúkkal
 Sebes és gyuan szönetlen löttek,
 Sőt minden erejekkel rajtonk löttek.
 No, azért strumlottak kéméletlen, 25
 Hogy belöl sérelem lött mértékletlen.
 Affelett sokszer harcizást töttek —
 Azzal magoknak sok sebet vettek,
 Halált es vallottak hát némellyek
 Királi nagy tisztességet mellett. 30
 Elő egy ifjú, Várdaj Simon,
 Kinek anyja é-naponkéd sírhon!
 Bizon, ő kegyes úrfú vala,
 Ki pattantyú miá ott hala.
 Más cseh vitéz, Francz, főtisztas hadnagy, 35
 Kik bizon kegyes istennél vadnak.
 Ebbe sonha senkinek nincs kétség —
 Vagy tisztül ott helen ökök ércsék;
 És az többi, ott ralylyal kik haltak,
 Isten . . . szeretetesek kik voltak. 40

Ma imár óérettek imágyon,
 A felett istennek nagy hálát agyon
 Mendennemő nagy sok jótételről,
 És erős Szabács megvételéről;
 Ki alatt volt népnek válogatotta, 45
 Dolgát minden ment vitéz tartotta,
 Kit meg nem mondhat emberi állat,
 Mely nagy harcizás volt Szabács alatt!
 Minden ott vitézségét mutatta,
 Mert királ ökök hozzá nügatta. 50

Egy idén nagy jeles strumlást tőnek,
 Azzal magyarok jó nevet vőnek,
 Kin hát cseh vitéz népek nem voltak.
 De azokba osztán sokan haltak:
 Mert tulajdon hát önmagok, mikor 55
 Volt volna setét előálomkor,
 Szabácsba nagy vesztesség lött volna:
 Vitéz cseh nép azért beljött volna,
 Szertelen magokat ott rekesztvén,
 Egy házat viadalhoz gerjesztvén, 60
 Legottan túlből török népek
 Nagy viadalt velek törtetének.
 Sok közölök kik ottbenn valának —
 Nékik kézeu, nekik vízbe halának.
 Oh navalyás, hitván keménség! 65
 Mit tön nekik es az kevélség!
 Meghalának nagy vakmerőségbe,
 Bizon, nem vitéz merészségbe.
 Ezt mi hagyjuk mind úgyan azonba,
 Mert semmit nem hoz nekünk haszonba, 70
 De jelentsök Ali bég jövését,
 És onnaton ment való sét.
 Volt olyha tizenöt ezer lóval,
 Mind válogatott nép lovaglóval.
 Szabácschoz nem messze egy kis halmon 75
 Megsereglék, hogy beszédek halljon

Szabácsba nagy felszóval kiáltnak.
 Arról bölcsesége lön királnak :
 Hagya nagy sok dobot doboltatni,
 Trombitákval es trombitáltatni ; 80
 Olyha hasad volt ég mindezeketől ;
 És volt nagy kiáltás vitézeketől.
 Hogy szózatot ők ne vehessenek,
 Onnaton annálkül mehessenek. —
 Ali bég jöttö lön csak önkára : 85
 Meg sem fardola semmi munkája !
 Ott ezen ők nagyon óhajtának
 Egyenbe és mind fejet hajtának.
 Nagy bús jonhhal meg visszatérének,
 Viadalt kezdeni sem merének. 90
 Az főhajtásról vevék eszékbe,
 Hogy nincs segedelm már több ezekben,
 Azon kezde minden vélekedni,
 Sőt főhajtáson sem elégedni.
 Azért igen iffiu török Hamza 95
 — Gondolván, hogy volt Magyar — ott haza
 Erős Szabácsból törökök közül
 Nagy sietetességgel kiszökni készöl.
 Kiszökvén, szorgost királhoz juta,
 Legottan neki egy helet muta, 100
 Honnég alkobb Szabácsot veretni,
 És könyöebb leszen őt megvehetni.
 Az helről kezdék szörnyen veretni,
 Mind környöl nagy erőssen töretni.
 Jóllehet affelöl volt sok kötez : 105
 De azért ingyen minden minden vetez
 — Ment arról imár török nép beszéll —
 Lött nekik minden vetez nagy veszél.
 Mel nagy mondhatatlan veszedelmbe
 Lőnek azután es kegyes kegyelmbe : 110
 Mert esmerék, hogy meg nem bírhatják,
 Sőt császárnak azt meg sem írhatták,
 Azért tökélett tanács lön köztök,

Hogy minden szabad lenne önköztök :
 Ki akarna, az válnék császárhoz, 115
 Avagy magyar Mátyás királhoz ;
 Az kencset ki ott császárt illetné,
 Sem egy kéz köztök azt ne illetné.
 Azon szerént Szabácsba bennhadnák,
 És Szabácsot királnak megadnák. 120
 Ment fejedelmnek belöl tolmácsolja :
 Ezt senki kívül meg se másolja,
 Mert ez lön nálok hát tökéletes,
 Királnál kedig nagy kellemetes,
 Sőt jönnek teték ő Felségének 125
 És hozzá tartó nép kösségének.
 Mert nagy miltó az minden Felségnek :
 Nagy kegyelmes legyen ellenségnek !
 Jelesöl kediglen mindazoknak
 Kik kegyes kegyelmnek esni szoknak. 130
 — Akarattok szerént tön kegyelmet
 És nagy miltóságos engedelmet.
 Így megadák Szabács erősségét,
 Benne hagyák álgynak böhségét,
 Mely álgyukat királ többöhteté 135
 És Szabácsot nagyon erőssöhteté.
 Hagyván benne vitézeknek javát,
 Hogy ne látná továbbá az kárát.
 Ez mind ezen szerént hát megleve,
 Töröknek és mendenek kegyelmet teve. 140
 Királ ugyan Budára eredvén,
 Török sereg környölö terjedvén :
 Hát valának nekik nagy csudába,
 Hogy Budának minden utcájába
 Jelennen királnak odvarában 145
 Látnak török népet kazdag ruhában
 Királnak ékessen odvarlani :
 Ment kell piaczon várban állani . . .
 Et meghallák mind Törökországba —
 Török császár lön nagy bosszoságba. 150

XI.

JOGI SZABÁLY NYIRKÁLLAI TAMÁSTÓL.

1484.

Mert mit egyszer megszerzettél,
És tetőled elvetettél,
Ha igazat akarsz tenned,
Többszer nem kell hozzád vened.

4

XII.

ÉNEK A SZENT JOBBKÉZHEZ.

Töredék. 1484.

1. Ó döcsőséges szent jobbkéz,
Mellyet magyar óhajtva néz,
Drága gencse népönknek,
Nagy öröme szívönknek!

XIII.

SIRALOMÉNEK BOTH JÁNOS VESZEDELMÉN

Gergely deáktól.

1490 előttről.

Gondom nekem, jó nagy Isten, mastan nem volna,
Feleimnél tisztességöm, tudom, nagy volna,
Hogy(ha) az én szolgált uram meg nem holt volna.

Reám mikor ő szemeit jóban vethette vala,
Szolgálatom önála kellemetesb vala, 5
Az veszedelmet az én uram akkoron vallá.

Elválaszták én uramat az nagy szolgálatra,
Kevetségen el-belköldék Terekországba,
Bízik vala Mátyás király terek császárbán.

Gondja vala én uramnak az nagy kevetségbel, 10
Királnak es megjelenté ő beszédébel,
Békességgel hogy megjöne császár feldébel.

Oh mely igen hamis hitnek az királ hitt volt,
Kit Both János az császártól neki hozott volt,
Ki hit mellett az én uram immáran megholt. 15

Reá vevé az én uram az nagy kevetséget,
Megakará jelenteni az tiszteséget,
Maga jól tudá hogy ott talál sok ellenséget.

Így betelék én uramnak az nagy gondolása,
Kiből vala királnak igen nagy bánatja,
Mert szemével az kevetet tebbé sem látja.

XIV.

EMLÉKDAL MÁTYÁS KIRÁLY HALÁLÁRA.

1490.

Néhai való jó Mátyás királ!
Sok országokat te bírál,
Nagy dicsérett(el) akoron valál,
Ellenségednek ellene állál.

Hatalmasságodat jelentéd, 5
Bécsnek hogy városát te megvennéd,

Ékes sereged ott féletéd,
Királi széked benne helhezted.

Németországot amikort kíványád,
Szent koronához választád, 10
És nagy sok részre hassogatád,
Magyari uraknak tisztül mind elosztád.

Akoron te lél oly igen drága,
Téged kíványa cseh Prága. 15
Meghervadozott szép zeld ága,
Nem kellemetes neki virága.

Terekektül nerél ajándokokat,
Ne pusztítanád országokat, 20
Ne kerengetnéd bassájokat,
Ne fenegetnéd ű császárokat.

Igyekezél vala sok országokra,
És nagy hatalmas városokra,
Az vizen álló Velencére,
És benne való bels olaszokra.

Magyarországnak fénes tükere (vi)lága, 25
És rettenetes bajnaka,
Numurooltaknak kies hajlaka,
Nagy ékességnek es te valál oka.

Nagy ékessége tisztességen(k)nek, 30
Nagy bátorsága félelmeneknek,
Ótalmazója magyar népeknek,
Rettenetes lél az lengyeleknek.

Királok kezett lél te hatalmas,
És nagy igyeknek diadalmas, 35
Néped kezett nagy bizodalmas:
Légy űristennél immár nyugodalmas.

XV.

ALEXANDRIAI SZ. KATALIN LEGENDÁJA.

PROLOGUS.

Istennek kegyelmessége
És őneki dűcsősége
Igen nagy ő szenti közett,
Mert nekik anni jót szőrzött
Hogy, mint Szent Pál megjelenti, 5
Haló ember nem értheti;
Mert mint fénes mennyországban,
Gyézödelmes szentegyházban
Élnek mennyei étkekvel,
Monthatatlan örömekekkel: 10
Azonképpen ez világban,
Vitézködő szentegyházban,
Míg világ világúl leszen,
Nevek dicsőséges leszön.
És jóllehet űristennek 15
Minden szentinek halála
És nevéért vallott kénja
Dicsőséges és igen drágalátos legyen,
De mint mutatá igazsága,
Bévebben áll bódogsága 20
Az oly szentihez jelentvén,
Kik itt ez világban élvén,
Ótet sebösben szerették,
Kemémb kénokkal kevtették.
Ha kediglen meggondoljok 25
Ez ő nemes jegyösének
Katerina nevő szíznek
Isteni szent szeretetit,
Kemén kémmal végezetit:
Nagynak leljek ő szerelmét, 30

Meg olyan nagynak ő sérelmét.
 Azért okosság jelenti,
 Hogy ő szent mivelkedeti
 Földön vének dicséretöt,
 Mennyországban dicsőséget, 35
 Nagyobbat egyeb szenteknél, /
 Fénesbet egyeb szizeknél.
 Kinek csoda foganattyát,
 Ez világban nagy jól laktát,
 Halálával egyemben tevén 40
 Lássuk meg ez irásnak alatta.

Explicit prologus.

II. INCIPIT EXECUCIO.

Mikoron bév vala pogánság,
 Köztek vala egy királság,
 Costus névvel neveztetött,
 Sok jóval dicsőültetött. 45
 Kazdag vala nagy sok kenc scsel,
 Hatalmas szántalan néppel;
 Nagyobb vala szomszédinál,
 Környül való királyoknál.
 Jóságosnak nem monthatom, 50
 Demint ötet jámbornak mondom*):
 »Mert, mint szent Ágoston mongya:
 Bölcs ember minden jól láttya:
 Nincsen jóság isten nélkül,
 És az ő ismereti nélkül. 55
 Ő kediglen pogán vala,
 És istent nem ismeri vala.
 Földön vala bódogsága,

*) Nam ut dicit beatus Augustinus: Omnis, inquiens, vita infidelium peccatum est; nec valet bonum, quod fit absque Deo; ubi enim deest agnitio aeternae et incommutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus. Haec, ille.

Mert nagy vala nyugodalma:
 De mind ez nagy uraságban 60
 Es él vala szomorúságban,
 Mert, ki ||2|| kencsnél jobb mindennél,
 Kússebb csak az idvességnél:
 Magzatbeli gyenyerűség,
 Nála vala csak ez szükség, 65
 Nem bír vala oly magzatot,
 Kinek hadná az országot.
 Azért foga tudakozni,
 Hogy miképpen az lehetne
 Hogy magzatot nevelhetne; 70
 Kébzé, hogy alkolmas lenne
 Hogy ő imezképpen tenne:
 Hogy szolgálait reá fogná,
 És őtőlök ezt megtudná, 75
 Mit kellene neki tennie,
 És miképpen azt szörzenie,
 Hogy halálának utánna,
 Országa jól megmaradna.
 És ha mi úttal lehetne 80
 Hogy ő magzatot vehetne,
 Avagy kedig az nem lévén,
 Kit tenne magzattá, élvén.
 Szolgái bölcssek valának,
 Nagy sok tanácsot tartának, 85
 Kiki mind hozzá mond vala,
 Ki egyet, ki mást mond vala;
 De közülek egy fű vitéz,
 Napszámmal es elég idés
 Bócseséggel megékesült
 Kazdagsággal es bévesült, 90
 Egy ily jó tanácsot ada,
 Kivel az királnak monda:
 Hogy leveleket irasson,
 Kikben fennyen parancsoljon
 Mind ő széles országának, 95

Mind szegénnek mind bódognak,
 Hogy egy napot megjegyezvén
 Arra minden ember felkészülvén
 Fű városában gyülnének,
 Nagy áldozatot tennének 100
 A hatalmas isteneknek,
 Kik / jót tesznek mindeneknek;
 Talántán azt elfogadnák,
 Királ kívánságát adnák,
 Látnák meg ily ajándékkal, 105
 Hogy szeretnék egy magzattal.
 Ez tanács mert jó lén,
 Királnak kellemetes lén.
 Irata sok leveleket,
 Kikkel kölde követöket 110
 Országokra, vidékökre,
 Birtoka alatt valókra
 Mindeneknek parancsolván,
 Hogy ottan az levelet látván
 Minden ember felkészülne, 115
 Oly ajándékot szerzene,
 Kit senki meg ne mevetne
 De isteneket illetve;
 És jőne Alexandriában,
 És Rhodis nevő városában, 120
 Mert valaki ezt nem tenné,
 Magát menteni kezdené,
 Megválva nyilván csak attúl
 Ha ki tartatnék kórságtúl:
 Hát királnak bizonyában 125
 Maradna nagy haragjában.
 Ez meglevén, igaz úgy levén
 Királnak ebben kedve levén,
 Hagyott napra ha jutának,
 Mind fottik fellázadának 130
 Nagy sok ajándékot vivének
 Az városban béjevének;

Kiben nem sok nap telék,
 Hogy az város megrakodék. 135
 Az királ hogy ezt meglátá,
 Ő nagy kencsét megnyittatá,
 Reá vön királi ruhát,
 Fejében ékes koronát,
 Poroszkájára ültepék, 140
 És az nép keziben lépék,
 Vesztekséget parancsola,
 Nagy felszóval ím így monda:
 »Én szerető barátim,
 És bizodalmas ||3|| híveim! 145
 Minden kencsbeli kazdagságunk vagyon
 És kedvönkre belőle élünk;
 Ellenségtül sincs félelmünk,
 Mert vagyon szántalan népünk
 Kik fegyverekben fénessek, 150
 És vitézségben erősek;
 Csak magzatbeli szükségünk:
 Erre nekünk kételeenségünk
 [Lőn,] hogy titöket kihívassunk,
 És isteneknek áldozjunk, 155
 Kérvén, hogy rejánk tekéntsének,
 És nekünk fiat engegyenek [lenni]
 És hogy mikoron kimulandonk [ez világból]
 Istenök közé jutandonk,
 Ez hozjánk hallgató ország 160
 És mind ez közenséges jószág,
 Veszedelmet ne szenvedjen
 De őneki ura legyen.«
 Ezt megmondván, így tétete
 Hogy egy kübábat szőreztete, 165
 Az piaczon felállatá
 És istenének hivattatá.
 Lén mindennek parancsolat,
 És nagy szörnyü halál alatt,
 Hogy kiki mind jobban tudnája, 170

Az kőbábat úgy imádnája,
 Nagy térdhajtással áldozjon,
 És nagy vigasággal tapsoljon ;
 Esedőzés csak az legyen
 Hogy kiráznak fia legyen. 175
 Memne az nép ezt meghallá,
 Mind fottiglan jónak vallá,
 És az ő törvényeknek módjára,
 Kiki mind álla dolgára, /
 És indojtának vigaságos ví(g)ságot, 180
 És elkezdék az áldozatot.
 Nékik lelkest vágnak vala,
 Nékik kedig sírnak vala,
 Nékik vigadoznak vala,
 És nékik csak bembelnek vala. 185
 Így egy hétig minden napon
 Kétezer lőnek áldozaton.
 Ez meglevén bulcsut vének
 És el házokhoz menének.
 De, mint szent Dávid írja, 190
 És kenyvében írva hatta :
 »Az pogánoknak isteni ördegök« : *)
 Kik embert nem segélhetnek,
 Könyörgést nem engedhetnek :
 Királ semmit nem használa, [az ő kérésével] 195
 Mert magzat nekül marada.
 Maga nagy sok időt vára :
 De hejában lőn munkája.

III. DE VOCACIONE ET ACTIBUS ALPHORABII.

Az időben és napokban
 Hatalmas Geregorországban 200
 Oly bölcsesség bévelkedék ;

*) Omnes, inquieti, dii gentium Demonia.

Egy bölcs mester hirdettetek,
 Kinek neve es jó vala,
 Mert Alphorábius nevő vala.
 És emek nagy bölcs tudománya vala, 205
 Hogy mind ez világot megfolyá.
 És az ő híre Costus királhoz juta,
 Úgy hogy csak egyedül volna
 Ki halandó népek között
 Ki-vált volna igen messzöl, 210
 Ki az ||4|| égnek forgását tudná,
 És jevendőket sokat mondana.
 Kinek hírét hogy meghallá,
 Ő szívében ezt gondolá :
 Ha istenek ezt nem bánnák, 215
 És nehezzé nem tartanák,
 Ez mesternek én megírnám
 Én születésemet nyilván ;
 És asszonnak szíletését,
 Hogy ő vetné reá eszét, 220
 Hogy ő nekünk azt meglelné,
 És meglevén megizenné :
 Hogy mi oka ennek legyen ?
 Ha természetinktől volna,
 Avagy istenink akarattya 225
 Ez magzatnak nem adatta ?
 Jóllehet, hogy ezt titkolá,
 De oztán késén kiszólá
 Ő szívének akarattját,
 És megmondott kívánattját. 230
 Tanácsából im ezt lelé,
 Mint tétéménynyel es tevé,
 Hogy szörzete egy levelet,
 Nagy kencset az levél mellett,
 És az bölcs mesternek küldé. 235
 És az levelet im így szörzé :

IV. TENOR LITERARUM COSTI AD ALPHORABIUM.

»Costus ki vagyok szépséggel, Isten(ek)nek szörzésével Alexandriának ura, És Göregországnak királya, Cypriának fejedelme, Népinek hiedelme, Neked Alphorábiusnak, Bölcsességben nagy tanultnak, Istenektől választottnak, És minckünk jó barátunknak, Írunk királi kegyelmet, És barátságos szerelmet! Tugyad / nyilván, jó barátunk, Felőled sok jót hallottunk; Halljok hogy vagy igen nagy bölcs, Kinél vagyon nagy jó erküles; De jelesben azt hallottuk, És ezt bizonsággal megtudtok, Hogy, ha akarod megmondod Idő föltában mik lesznek, És kik téged nagy bölcsesé tesznek. Azt es tugyad bizonsággal, Hogy élünk nagy bódogsággal, Valamit ember kívánhat, És kívánsága aíthat Mind fattiglan vagyon nálunk, Szükséget többet nem vallunk, Hanem csakhogy nincs gyermekenk, Ez sok jóra maradékunk; És nem tugyok honnat legyen: Vagy legyen minen magunktul, Hogy szükölkedünk magzattul? Azért téged azon kérünk, Akarj ilyet tenned értünk:	240 245 250 255 260 265 270
--	---

Vedd fel terhét bánatunknak, Hogy vedd javát országunknak: Siess el-ki hozjánk júned És mastan búnkról tenned. Ne gondoljad fáradságod, És köldséged avagy lankadságod, Mert neked úgy megtérítték Hogy veled elfelettettek, És száz anni jót véssz mitülünk Mene munkát vallasz értünk.» Ezt hogy az bölcs mester látá, Nagy tisztességgel fogadá; Háza táját hogy megszőrzé Utát legottan elkezdé, Az királhoz siet menni, 5 Kedvének eleget tenni. Mikoron eljutott volna, Király ötet nagy tisztességgel Fogadá, és nagy eremmel, Bevivé az palotában, Vendégli nagy vígaságban. Nagy fejedelmek eljűnek, Neki tisztességet tesznek, Hercegek jobbágyok jutnak, És sok ajándékot mutatnak. Monthatatlan az nagy vígság, És külemb-külemb jószág, Kit az urak ott jelentnek, Kik nem egyébért teszik vala, Hanem az királnak kedvéért. Ebben nagy sok idő telék Mert oly örem jelenteték, Kihez képest tetszik vala, Hogy esztendő egy nap volna. Ez után az király egy tőn, Hogy tanácsival egybe lőn, Az mestert oda hívatván	275 280 285 290 295 300 305
--	---

És akaratját nyilván megmondá,
 És őtet csak azon kéré,
 Hogy őneki azt meglelné: 310
 Ha volna ég forgásátul
 Avagy ő természetektül
 Hogy magzatot nem bírának?
 Alphorábius ezt hogy hallá,
 Égforgását jól meglátá, 315
 Az királyra es tekinté,
 Természeti mit követne,
 Az asszont es kihivatá,
 Természetit jól meglátá,
 Indítta sok cselekedést 320
 És e dolgról mestörködést,
 Bölcseségének miatta;
 Ő lettek napjára juta,
 És a csillagot / jól meglátá
 Ki azkoron uralkodott; 325
 Mind ezökbén kétség nekül
 Ím így lelé vétök nekül:
 Azt hogy ég forgása azt tartya,
 Természetök es mutattya,
 Hogy lehetne magzat tülek 330
 Mert nincs vétök öfelőlek.
 Azért az mester fölkele.
 Az királnak így felele:
 »Uram, beszédemet meghalljad,
 És kétség nekül azt tgyad: 335
 Nem esmerek oly csillagot,
 Sem felőletek oly dolgot,
 Ki tőletek azt kívánná,
 Hogy magzattul megtiltana;
 De bizonynyal én úgy kébzöm, 340
 És mesterséggemmel intézöm,
 Hogy valamely Isten legyen,
 Ki ily meddűségöt tegyön:
 Ki mielőtt azt engedné,

Hogy ti kedvetöket tenné, 345
 Kéván jeles ajándékot
 Tisztességes áldozatot.«
 Az királ hogy ezt meghallá,
 Ezt régön meglötnék vallá,
 De még sem lött volna fia 350
 Az oly áldozat miatt.
 Alphorábius felele,
 És imilyen szerrel beszéle:
 »Számptalan az sok istenség,
 És egymásnál nagyobb felség; 355
 ||6|| Nem engedi gyarlóságunk
 Hatalmokat hogy tudnók*)
 Mert mindenhatóknak láttyuk;
 De ezt hitünkkel hiszjük,
 Hogy ezek közül egy legyen 360
 Ki mind az többin úr legyen.
 Azt kedig meg nem mondhatjuk,
 Ki legyen az, mert nem tgyok.
 Azért fogadd tanácsomat,
 Nyittassad meg tárházadat; 365
 Agy aranyat kémélletlen,
 És ne légy ebben hitetlen.
 Egy nagy bölcs mestert kerestess,
 És egy arany képet öttess:
 Azt hirdessed mindeneknek, 370
 Hogy ez istene isteneknek,
 Ennek tisztességet tetess
 És áldozatot szerzettess,
 Kivel neki kedvét lelöd,
 És kivel kívánságod veszed: 375
 Mert ez ő maga talántál

*) Scimus infinitum esse deorum numerum, et unum prae ceteris habere principatum.

Nostrae autem infirmitatis non est deorum potentiae aere differentiam etc.

Kinek még te nem szolgáltál,
 Ki az istenek közzül
 Tehet neköd szükségedről.«
 Ezt az király megteteté, 380
 És kencsét el-kiemelteté,
 És a mester kezéhez adata
 Kéméltelen sok aranyat,
 Ki az példát felállatta,
 És mint bálvánt úgy faragtatá. 385
 Sőt az képet ha megötté
 Az kép ötet nem keveté,
 Mert nem lón bálván szabásó,
 De cricifixom ábrázú. 390
 Ez dolog hogy megláttaték,
 Rajta az nép csodálkodék,
 Félelem őket megieszté,
 Nagy / bánat megkernyiközé.
 Elámúla az királság, 395
 Megrémüle mind az ország,
 És valaki ez képhez megyen,
 Senki nem tugya mi légyen.
 Alphorábius ezt látván,
 És az királnak ezt mondá :
 »Uram kerály! meghallgassad, 400
 És tennen elmédben ne alóhad
 Hogy ez képnek csoda volta
 Az mester vétkétől volna,
 De ezt az isten szerette,
 Ki ez ábrázt megkedvelte ; 405
 Azért ha ő ez ábrázt megkedvelte
 Alkoszik hogy te es szeressed,
 És mindennek meghirdessed,
 Hogy minden ember eljöjen,
 És neki áldozatot tegyen : 410
 Talántán kenyerül rajtad,
 És leszen mint akartad.
 Mene e szót elvégezé,

Király ottan csak elkezdé
 Az áldozatot tétetni, 415
 És az isten kedvét keresni ;
 Áldozjék nagy tisztességgel
 Mind ő temerdök népével ;
 Azután az képet vevé,
 És önnen vállára tevé, 420
 Errede az templom felé,
 És az ő isteni felé.
 De mert hasonlat nem esett
 Krisztus között és ördeg kezett,
 És mert az szőlő ||7|| illatját 425
 Kégyók nem illatozhattyák *)
 Mene az képet bévivé
 És az templomba letevé,
 Ingyen-ottan lehullának
 Az bálványok és elromlának, 430
 És okát soha nem lelék,
 Hogy őket meg feltehetnék,
 Mert nem szenvedé továbbá
 Bálvánt látni az templomba.
 Mikort mind ez készülé, 435
 Az asszony megterhesőle.

V. NATIVITAS KATHERINAE.

Kilenc hónap hogy bégyüle,
 Nagy szépségő lejánt szüle :
 De ez leány ha születék,
 Király honn nem lelették. 440
 Mert mind az mestörrel öszve
 Egy várba vala nem messze.
 De az mester szokta vala,

*) Sed nulla comparatio Christi ad Belial, nec serpentes florentis vineae odorem vellent sustinere.

Hogy ő éjjel fölkel vala,
Meglát vala csillagokat, 445
És így mond vala jüendőket.
Azért es éjjerre hogy juta,
Királnak hívséget mutata ;
Előálomkor felkele,
Mert akkor igaz lön helye, 450
Csillagokra föltekinte,
És az ég forgása lön inte ;
Őrizőket megköveté,
És az királhoz sieté,
Kinek nagy vígságot monda, 455
Iletén nagy jó hírt hozá :

VI. ALPHORABIUS DECLARAT NOVA etc.

»Kerály, ha vigyázz es víg légy,
Ha aluszz es, öremet végy :
Oka vagy on öremednek, /
Mert ezt moudom felségednek : 460
Ez éjjel lön egy leányod,
Kire marad te országod,
Kinek úgy mond ég forgása,
Hogy nagy leszen országlása,
Mert mesterségemből tudom 465
És bizonsággal azt látom :
Égben mene csillag vagy on,
Neki minden javára vagy on.
Minden csillag azt jelenti,
Hogy őt sok jó követi.« 470

VII. ALIUS NUNCIUS etc.

Még hogy mester ezt mondaná,
A hírmondó ott dobbana,

Nagyon foga ivőteni
És az várban kéretezni,
Kit mene beeresztének, 475
Tüle ottan jó hírt vének,
Mert királnak vígan mongya,
Hogy lett igen szép lejánja.

VIII. DEO COSTUS COMMENDAT FILIAM MAGNO.

Kit az király hogy meghalla,
És ily bizonynyal megtuda, 480
Álmát ottan hátra hagyá,
És ágyából felszökellék,
Ingyen-ottan letérdeplék,
Az nagy istennek ad hálát,
És neki ajánlja leányát, 485
Kérvén, hogy őt ótalmazja,
És az ő országában magasztassa,
Kit adott vala csodásúl
Mert csak ő ajándékából.

IX. REX ACCELERAT VIDERE FACTUM.

||8|| De mene a nap felkele 490
Király ottan felkészöle ;
Siet menni udvarában,
És szépségű palotájában
Hogy meglássa feleségét,
És leánya nagy szépségét. 495
Látá azt a mit kévána,
És meglelé mit aitta ;
Lön igen nagy bódogságba,
Lön mondhatatlan nagy vígaságban.

X. ALPHORABIUS COMMENDAT NATIVITATEM.

Alphorábius es felkele, És az leány látni jöve, Kiül látván imigy monda: »Azt mind a sok isten tugya, Hogy mind én éltemben nem láttam, Írásomba es nem olvastam	500 505
Hogy mind egeknek folyása Avagy csillagoknak mutatása Valaha ily jól volt volna, Vagy ami jót hozott volna, Mint ez leány születésén, És ő nemes természetin.«	510

XI. CONSILIA DE INPOSICIONE NOMINIS.

Ennek utánna imigy lön: Erről Costus tanácsot tön, Az lejánt kinek nevezné, Hogy méltó névvel illetné, Ki kellene isteneknek / És kedves lenne embereknek. Ehöz mind hozjá mondának, De jó nevet nem adának.	515
---	-----

XII. CONSILIUM ALPHORABII.

Ezt látván Alphorábius, Az kiráknak imezt mondá: »Király! ezt nyilván látod, Bizonsággal tapasztalod,	520
--	-----

Hogy az nagy istent, Mikort az templomba szörzéd, Az istenek lehullának, Csodaképpen elromlának; Azért erről hívatassék, És e romlásról neveztessek, Neve Katerina legyen, Nagy istentül sok jót vegyen.	525 530
Katalennak magyarsága: ,Mind isteneknek romlása': Hogy az nagy isten ezt tegye, Őt örekké hozjá vegye, És őt erősen tartsa, Ki isteneket hullata, Őtet vigye birodalmára.« Ez tanácsot az kik hallák, Mind fottiglan jóra hagyák. Azért tizenharmad napon Születése után, azon Mind megegyesülének, És nagy örömet hirdetének; Pogányúl megköresztelék, És Katerinának nevezék.	535 540 545
Kezde testben öregedni, Jó erkölcsben nevedni, Nagy szépséggel ékesülni, És mindeneknél kedvesülni. Ámen.	550

XIII. TRADITUR INBUENDA etc.

9 Mikort lön hét esztendeje, Mert immár vala ideje, Atyja nagy sok helre kölde, Böles mestereket kerese, Kiknek ada ajándékokat,	555
--	-----

És kiknek monda ilyen szókat:
 »Leányomat tanóhátok,
 És jutalmát tülem várjátok,
 És ötet oly bölcsésé tegyétek, 560
 Hogy velem azt érthessétek,
 Hogy őt istenek szeressék,
 És őt jámborok kedveljék,
 Kiben nekem nagy jót tésztek,
 Kiért tülem sok jót vesztek.« 565
 Ezt az mesterek, hogy hallák,
 Costus királynak felfogadák,
 Hogy őt öremest tanítták,
 Téteménnyel bizonyítták.
 Megállák az mit mondának, 570
 És megtevék mit fogadának,
 Mert őt oly nagyon tanítták,
 Fénes gyengynek hívtatták.
 Valamit ő meghall vala,
 Azt mind megtanulja vala, 575
 Soha nem feledi vala
 El azt a mit megtanul vala,
 Hamar lón oly nagy mesterré,
 És tudományban oly bölcsésé,
 Hogy széles Geregországban 580
 Nevezteték tudományban
 Bölcsességnek szépségének, /
 És mestereknek gyengyének.

XIV. PATER INFIRMATUR, ET CONVOCATIS REGNICOLIS
 FILIAM INSTITUIT HEREDEM REGNI.

De időnek folyásában
 Atyja esék nagy kórságban. 585
 Megesmeré állattyaiból
 Hogy kiműlnék ez világból.

Mind országát béhivatá,
 Akaratját így megmondá:
 »Én szerető jó barátim,
 És bizonságos jó híveim! 590
 Esmerem természetemből,
 Lelkem megválík testemtől,
 Én jó híveim, jól tgyátok,
 Mert bizonsággal láttátok,
 Hogy míg ez világba voltam 595
 Országomat jól tartottam,
 Mert jó voltam mindeneknek,
 Kemény tör ellenségeknek.
 Továbbá ezt es akarnám,
 Hogy tületek ha megválnám, 600
 Országom békében lenne,
 És ellenség miatt ne veszne!
 Azért nektek ím ezt mondom:
 Leányomat úrrá hagyom,
 És mindennemő jószágomat. 605
 Ne nézjétek kedig lejány voltát,
 De lássátok nagy tanultát;
 Az mit ő hadba nem tehet,
 Bölcs tanácscsal megszerezhet.
 Azomba az nagy isten hozzá lát, 610
 És őneki jó férjet ád.« Ámen.

XV. TESTATUR PATER KATHERINAE.

||10|| Ezt megmondván elbocsátá
 Őket, és leányát hozzá hivatá,
 És őt eleiben állatta,
 Az képöt es kihozatá. 615
 Katerinára tekinté,
 És neki sírva így beszéle:
 »Tudom, szerető leányom,

Hogy elközelít halálom,
 Azért fogadd tanácsomat, 620
 És én testamentomomat :
 Ím ez képöt neköd adom,
 És neköd erőssen es hagyom,
 Hogy csak ez istent imágyad,
 És az többit mind elhagy(j)ad, 625
 Mert csak ez az bizony isten,
 Kinél senki egyéb nincsen,
 Ez engemet meghallgata,
 És tégedet nekem ada, 630
 Szépséggel tén nagy ékessé,
 Tudományyal il nagy bölcsesé.
 És jóllehet ezt így ejté,
 Hogy magát tülem elrejté,
 Mert én őt meg nem lelhetém
 Es ki-vótát nem esmerhetém ; 635
 De talám neked ezt teszi,
 Hogy ő magát megjelenti,
 Mert téged igen kedvele
 És minden jóval szerete.
 Továbbá azt es kívánom, 640
 Kérlek tarts meg jó leányom :
 Mikoron az történendik
 Hogy idő reá telendik,
 Hogy tégedet kevetendnek
 És házasságra kérendnek : 645
 Hát soha ne menj egyebhez
 Hanem ilyen széphez,
 Ilyen kazdaghoz, ilyen bölcshez,
 És nemmel ilyen / felséghez,
 Mely bölcs te vagy, mely szép, kazdag, 650
 És mely felségnek téged tudlak.
 Ím neked hagyom országomat,
 Rád szállítottom királságomat.
 Ez országnak légy ótalma,
 Bölcseséggel diadalma. 655

Az nagy isten reád tekintsen,
 És szerelméért hozjá vegyen.«
 Azután hozjá szorittá,
 És nagy édes kenyhullatással megapolgatá.
 Bizony elég kevéssé gyenyerkedék 660
 Szép leányával és így ez világból kimúlék.
 Nem sok idő reá telék,
 Anyja es megbetegödék,
 Halál miá meggyézteték ;
 Így az es eltemetteté. 665
 Katerina megmarada,
 Az királság reá szálla,
 Élmi kezde igassággal,
 Igen jól bírá országát,
 Ó hatalmas királságát, 670
 Jobban bírá bölcseséggel
 És eszeséggel.
 Mert Plátó mester úgy monda :
 »Ez világ hát bódog vala,
 Mikort bölcsék országának 675
 Vagy királyok tanulának.« *)
 [11] Mert Vegecius es úgy mond :
 »Bizony nincs abban hamis gond,
 Senki nincsen kit illessen
 Hogy tebbet vagy jobbat értsen, 680
 Mint az ki felségben vagyon
 Hogy mindennek használjon.« **)
 Ezt Katerina jól tudá,
 Azért országát jól bírá,
 Mert szörze nagy békeséget. 685

*) Tunc enim, ait Plato, beatum orbem fuisse, cum sapientes regnare vel reges sapere cepissent. Quemadmodum recitat Valerius Maximus Libr. VII., et Boethius primo de consolatione philosophiae.

**) Nullus est enim quem oporteat vel plura vel meliora scire quam principem, cuius doctrina debet omnibus subiectis (prodesse), ut dicit Vegetius de re militari.

Megbíra sok ellenséget,
 Az országhoz hallgat vala,
 Mindent bölcsen szerez vala.
 Ha országlását megláttok,
 Bizonsággal azt vallhattok, 690
 Hogy országa vétek neköl:
 Bölcsessége tanúnk erről.

XVI. SEQUITUR MODUS CONVERSIONIS SUAE.

Az időben ha ez történék,
 Ennek így lenni kellett:
 Felkele ő seregével, 695
 És jelennen vén népével,
 Hogy ez önne jószágának
 Végső határra menne,
 És ő nagy dolgokat megszerezne;
 De ez nem lön ő vétkétől, 700
 Hanem isteni szörzéstől:
 Igaz utat elvesztének,
 Egy erdőn setétülének.
 Az nap immár elnyugott / vala,
 Ők még es búdosnak vala. 705
 Útat nem találhatának,
 Azért nagy búban valának,
 Igen sokat tévelgének,
 De mind az éjjel ott lőnek.
 Ez szíznek szokása vala 710
 Hogy egyedül nem jár vala;
 Vala huszonnégy leánnyal,
 És meg anne vén asszonnyal,
 Vala kezel száz lovaggal,
 És nagy sok vén jámborokkal. 715
 Ezt hogy látá Katerina,
 Hogy szerenese vele vána,

Atyja szavát megemlitté,
 Tanácsát el nem feledé,
 Az nagy istent kezdé kérni, 720
 És őt azon remélneni,
 Hogy őt búdosni ne hadná,
 De igaz útra iktatná.
 Mind ezembe megvirrada,
 És fénes nap feltámada, 725
 Esmég el kezdének menni.
 Csak igaz utat keresni:
 Hát Katerina felállá,
 És távol egy cellát látá;
 Szolgáit hozzá hivatá, 730
 És nekik ezt parancsolá:
 »Am némi hajlokat látok,
 Bizony ott embert alítottok,
 Azért ti oda menjetek,
 Ha kit lelték, megkérgyétek, 735
 Hogy minemű ember volna,
 És igaz út holott volna?«
 Ő szolgái elmenének,
 Ott egy vén embert lelének,
 És őt bolondnak ismerék, 740
 Mert nagy sokról megkérdezők,
 De úgy nem szól ||12|| mint egy vad lúd.
 Katerina hogy ezt hallá,
 Ő szolgáinak ezt mondá:
 »Kétség nekül ezt jól tudom, 745
 Mert bizonságát es látom:
 Ketten egy istent imádunk,
 Én és az ember kik mi vagyunk,
 Azért én hozzá megyek,
 És vele erről beszéllek, 750
 Hogy életét eszemben vegyem,
 És ő hitit megkérdezjem.
 Ti engem itt megvárjatok,
 És sohova ne búdoszatok.«

XVII. KATHERINA VADIT ALLOQUI HEREMITH.

Így Katerina felkele,	755
És bemene az cellába.	
Ott ő egy vén embert láta,	
Kinek ilyen kérdést monda:	
»Jó bátyám, mi oka annak,	
Hogy ily bolond vagy magadnak,	760
Hogy nem lakozol városban,	
Mire jöttél ez pusztában?	
Te vénséged ezt kívánná,	
Hogy lenne már nyugodalma;	
Mire foktad ily nagy kénra,	765
És ily nagy nyomorúságra?	
Továbbá, mondd meg hitödet,	
És jelents meg istenödet;	
Kicsoda az, kit te imádsz,	
És kit ely nagy félve hallgatsz?»	770

XVIII. RESPONSIO HEREMITE AD KATERINAM.

Ez remete szólni kezdé,	
És neki ily szerrel / beszélle:	
»Jó fiam! ezt így esmerjed,	
Hogy beszédemet megértsed:	
Látod ez széles világot,	775
És benne való sok jószágot,	
Számtalan sok jó vagyon benne,	
De mind semmi ember ellen.	
Mert mi, kik emberek vagyunk,	
Olyha mindeneket vallunk,	780
Mindenek vadnak miértünk,	
Kit bölcs mestertül es értünk*);	

*) Scimus enim quodammodo, quis finis omnis. Secundo Physi-
corum.

Azért ha jól hozzá látunk,	
Sok állatnál jobbak vagyunk.	
Aristotiles azt vallja,	785
Hogy azt jobb állatjá tartja,	
Azkiért más állat vagyon*);	
De mert hasonlatos állat —	
Hogynem az ki érte vagyon —	
Meg hasonlatoshoz hallgat,	790
Ember kedig jó állat lön,	
Isten meg annál es jobb lön;	
Azért ember így lött vala,	
Hogy őt isten bírja vala;	
Hozzá vala szereteti,	795
És minden jónak igéreti.	
De lön neki ellensége	
Az ördögnek iregysége;	
Addig jára ember után,	
Hogy nem hagyá igaz után,	800
Mert ő okoson késérté,	
Hazuksággal környiközé,	
És rövid beszéddel megcsalá,	
És istent reája [13] haragútá,	
Ki őtet tüle elveté,	805
Mert ő nagy bínné küeté.	
Ördeg reá ragaszkodék,	
És rajta sokat uralkodék;	
Megválasztá jószágitül,	
Megfosztá sok malasztitül,	810
Őtet nem kéméli vala,	
Mert mint övét bírja vala.	
Így ember megnyomorodék,	
Erdeg miatt megappródék,	
Elveszté nagy méltóságát,	815
Egyebekön uralkottát.	

*) Omnis enim finis praestantior est eorum, quae ordinata ad
finem. Primo Ethicorum.

De mert tenmagad jól látod,
 Mert olvasod avagy hallod :
 Orácius úgy beszéli *),
 Köz ember es kébezheti: 820
 Semmi nincs oly erős állat,
 Ki kegyelmessé nem válhat ;
 Azért isten es ezt tevé,
 Kegyelmességét felvév,
 Embernek vétkét nem nézé, 825
 De esetit megépített,
 Kiben oly nagy jót tón nekünk,
 Kit soha meg nem fizethetünk.
 Azért, jó fiam, így értsed,
 Szómat eszedben így vegyed : 830
 Én es bizony ember vagyok,
 És nyájasságot kívánok,
 Én es inkább ajejthatnám
 Hogy csak vígságban lakhatnám,
 De nagy hálálatlan volnék, 835
 Ha istennek nem szolgálnék,
 Ki csak ő nagy irgalmasságából
 Engem mente meg haláltul.
 Azért én itt azért lakom,
 Holtomig őt / szolgálom, 840
 És azmint én tehetem,
 És én jótétét megfizetem.
 Jó leányom, azt es kérded,
 És bizony jó megértened,
 Mely az isten, kit imádok, 845
 És mely a hit kit én vallok :
 Szentháromság én istenem,
 És Jézus én reménségem.

*) Nemo adeo fortis, qui non mitescere possit.

XIX. QUAESTIO HEREMITE.

Hitemet es megmondanám,
 De előszer azt kívánám, 850
 Hogy énnekem megmondanád,
 És okát te es adnád,
 Mit búdosol ez pusztában,
 Hogy nem lakozol házadban ;
 Mert szizeség kíváná, 855
 Hogy erdőben ne ballagna.«

XX. RESPONSIO KATHERINEE.

Katerina hogy ezt hallá,
 Ennek imily okát adá :
 »Az én atyám ki [lött] légyen,
 Hiszem, hallottátok légyen : 860
 Ez országnak vala ura,
 De mikor on őmeghala,
 Ez országot nekem hagyá,
 És erőssen parancsolá
 Hogy őtet ő szerrel bírnám, 865
 És igasságban tartanám.
 Kit én jó szerrel bírtam,
 És bölcsességgel megótalmaztam,
 Alexandriában es Alexandria nevő országban,
 És jelössen egy városomba 870
 Vagyon nekem jeles dolgom,
 Kihez mast akarnék ||14|| látuom ;
 És felkészülék leányimmal,
 És szolgálímmal,
 És eddig mind jó szerrel járánk, 875
 De csak tegnap megcsalatánk,
 Mert elvesztők mi útunkat,
 És ebből tугyad mi búdosásunkat.«

XXI. HEREMITA AD EAM.

Az remete rá tekintte,
 És neki ily szót felele: 880
 »Mind így legyen azmint mondd,
 Emmi te téssz, még sem te dolgoz,
 Mert ez illet férjfiat.
 [No agyad] ennek okát:
 Mi oka, hogy férhez nem mégy, 885
 Ki jobban látna mind ezekhez?«

XXII. CUI KATHERINA.

Katerina monda neki:
 »Atyaságod ezt nem érti.
 Nagy sok királyfiak vótak,
 Kik énutámmam jártanak, 890
 És nagy soktúl követtem
 De még egyhez sem mentem.
 Mert atyám ha lún ő halálán,
 Nekem ötüle így lón hagyván:
 Hogy soha férhez ne menjek, 895
 Hanemha ily bölcsét lenék,
 Ily szépet és ily kazdagot,
 Mely bölcs, mel szép és kazdag én vagyok.
 De hallod az én kazdagságomat,
 Mert jól látod országomat; 900
 És engem oly szépnek mondnak,
 Kiről sokan csodálkodnak;
 Oly nagy kedig bölcseségem,
 És tudományban mesterségem,

Hogy nincs oly bölcs ez országban,
 Ki meggyőzjen diákságban [engemet] 905
 Azért soktúl kérettetem,
 De hozjám igyenlőt nem leltem.«

XXIII. HEREMITA AD EAM.

Az remete mosolúla,
 És az leánnak így szóla: 910
 »Jó fiam, magad mit hányod,
 Ím meg kívánuod tunnod?
 Egy hatalmas császár vagyon,
 Kinek csak egy fia vagyon:
 Ha gondolnád és te neked tetetnék, 915
 Hogy bizony hozjád illenék?« Ámen.

XXIV CUI KATERINA.

Katerina monda erről:
 »Ne gondolj semmit mind ebből,
 Jó atyám, nekem csak az akaratom,
 Hogy szizességemet holtig tartsam: 920
 Mert ha bölcsekre tekintenk
 És írást előnkben veszenk,
 Az bölcsék mind úgy beszélnek,
 Hogy csak szizeséget dicsérnek,
 És kiknek írásokat tudom, 925
 És akaratjokat jól látom.
 De igaz bölcs én nem volnék.
 Ha szavok szerint nem élnék.

||15|| Az jószágot megtanuljok,
És őt megtudni akarjok 930
Nem azért hogy mi csak megtugyok,
De azért, hogy mívelkegyük.* *)

XXV. MEDITACIO HEREMITE SUPER VERBA VIRGINIS.

Az remete hogy ezt hallá,
Ő szívében ezt gondolá: 935
Netalámtán isten ezt megkedvelte.
Ki őt ily bölcsesé tőtte,
Hogy ez szíz őtet szolgálja,
És holtig ő nevét vallja,
Azért még hozzá gondola,
És őneki ily szerrel szóla: 940
[És beszéle]

XXVI. SIC ALLOQUITUR EAM.

»Én jó szerető leányom,
Tugyad hogy csak jódat kívánom,
Neked im én egy új hírt mondok,
Kivel neked nagy sok jót adok, 945
Mert hiszem, fiam, nem hallottad,
Vagy írásban nem olvastad,
Hogy vagyon egy nagy kirátság,
Kihez hallgat mind mennyország,
Ki uralkodóknak ura,
És királyoknak királya, 950
Kinek oly nagy kirátsága [vagyon],
És országának nincsen száma,

*) Non enim ut sciamus quid sit virtus, scire scrutamur; sed ut boni efficiamur. Secundo Ethicorum.

Mert naptámadattul fogván,
Napnyugatig / elszámlálván,
És az tengertől fogva elkezdvén, 955
Föld végeig mind elnevezvén
Mind csak önne maga bírja.
Ennek vagyon csak egy fia,
Kinek uraságát hallod,
Szépségét es mind megtudod, 960
Mert ő szépségét hogy látják,
Fénes nap és hód csodálja,
És kinél vagyon nagy jó erküles;
És ki monthatatlan nagy böles,
Mert ő bölcsesége szörze 965
Téged, és engem ő teremte.
Ennek az tulajdonsága
És dicséretes jószága,
Hogy mely jegyest megszeretend,
És feleségül magának hozzá veend, 970
Tartja örek szizeségben,
Mert ez így vagyon mi hitünkben,
Hogy ennek még anyja es szíz,
Ki senkit tőle el nem üz,
És bír oly szép asszonyokat, 975
És ol szép szíz leányokat,
Hogy ha te őket láthatnád,
Bizonyában azt kívánnád,
Hogy ő szolgálójok lennél,
És csak hogy szemekben nézhetnél, 980
Mert ez rajtad való szépség
Ahoz képest nagy szörnyőség.
De, jó fiam, semmit ne félj,
És kétséget semmit ne vélj,
Mert ez király és ő fia, 985
És ez mondott szép szíz ||16|| anyja,
Kazdagokat befogadnak,
És szegényeket sem utálnak.
Ki szolgálait kieresztötte

És leveleit kiküldötte, 990
 Hogy sok helyre elmenjenek,
 Fiának kegyest lelnének,
 És jóllehet az úgy legyen
 Hogy téged felülmúlt legyen
 Dicsőségben és bölcsességben, 995
 Kazdagságban és szépségben:
 De csak az én szómat fogagyad,
 És szívedet néki agyad,
 Ki jóllehet és úgy legyen,
 Hogy minden gondolatokat 1000
 Jól lát és jól tud minden titkokat:
 És hiszem hogy téged megkedvel,
 És magának nagygyá nevel.

XXVII. CUI KATHERINA.

Kit hogy Katerina halla,
 Az remetének így monda: 1005
 »Kicsoda legyen ez ily nagy felség,
 Kinél vagyon ily dicsőség,
 Ily nagy szépség és ily kazdagság,
 Ily bölcsesség és ily bódogság?
 És kicsodák ő szilei, 1010
 És mit nyer, az ki őt kedveli?«

XXVIII. HEREMITA.

Az remete monda neki:
 »Ezt senki meg nem értheti;
 Hanem csak ki őtet hiszi,
 És mindenképpen / reméni, 1015

[Őtet] mert csak azok látják,
 Kik mindenben őt hallgatják.«
 Katerina még es kérdi [őtet]
 Hogy mit kelljön neki tenni,
 Kivel oly helyre juthatna, 1020
 Hogy az felséget láthatná.
 Az remete erre monda [ő neki]:
 »Ha megláthatnád, jó volna,
 De talántán azt nem akarja,
 Mert ő szíz anyja nem hagyja.« 1025
 Kit hogy Katerina halla
 Azon igen megbúsula,
 És inkább kezdé kérdezni,
 Mit kellene neki tenni,
 És mivel anyjának kedvét lelné, 1030
 Hogy fiát látni engedné.
 Az remete ottan így tön,
 Hogy egy írott táblát felvén,
 És ezt Katerinának adá,
 És beszéddel neki ezt mondá: 1035
 »Ne fiam, neköd egy tábla,
 Kit nem adok neköd kárban:
 Ez az király fia képe,
 Kit kívánsz látni, imez kedig anyja képe.
 Ez táblát te jól őrizzed, 1040
 És ez éjjel te ezt tegyed:
 Hogy felserkenj te álmadból,
 És ki ne menj házadból.
 És ez kép előtt letérdepljél,
 És ez szíznek esedőzjél, 1045
 Hogy kérésöd meghallgassa,
 És neköd fiát megmutassa.
 Én hiszem, hogy őt meglátod,
 Ha [17] az én beszédemet így fogadod.«

XXIX. VISIO PRIMA VIRGINIS KATERINAE.

Katerina hallá ez szót, 1050
 És az barátul bulcsút vén,
 És szolgálhoz megtére,
 És egy igaz útat lele,
 Ki elmene egy szállásra,
 És nem lön kedve öneki vigaságra; 1055
 De csak alég várja vala jöttét,
 És az éjnek setétültét.
 Menne kedeg éjre juta,
 Tőle álom mind elfuta,
 És szolgálit mind el-kiköldé, 1060
 És ő tábláját le-helheté,
 Az kép előtt letérdeplék,
 És nagy sírásban leleték,
 És kezdé kérni, az szíz anya Máriát,
 Hogy megmutatná fiát, 1065
 De miért, miként ő alejtá,
 Nem lön ottan mint ajejtá,
 És kezdé tenni nagyobb sírást,
 És mint lelönk erről írást,
 Ó sírtában elszunnyada, 1070
 És elyetén álmat látá:
 Hogy Katerina oly mezőn volna,
 Kinél szebbön nem volt volna,
 És ott ő látá egy lejánt,
 Ábrázzal igaz olyatánt 1075
 Mint vala az ő tábláján;
 És ez lejány tart vala ő karján
 Egy szépségű királyfiat,
 És, mint látá, igaz olyant
 Mint az / arany kép vala, 1080
 Kit atyja öttetött vala,
 Kit ő otthonn hagyott vala,
 És kiről neki hagyva vala,

Hogy csak ez egy istent imádná,
 És ettül várná minden javát. 1085
 Kit hogy látá, elámúla rajta,
 És hozjá közelb indúla,
 És hogy az ő anyját megláthatná,
 És mi ez legyen, megtudhatná.
 De hogy oda közelített volna, 1090
 Úgy lön dolga, hogy ingyen sem vélheté:
 Mert hogy őt az gyermek látá,
 Ötüle magát elfordittá,
 És Katerina kezdé nézni
 Hogy láthatná és kerengeni: 1095
 De ő mind ellent tart vala [benne],
 Ide s tova forog vala.
 Katerina hogy ezt látá,
 Az remete szavát tartá,
 És az gyermek anyjához esék, 1100
 És öneki reméncödék,
 Kérvén, hogy öneki azt adná,
 Hogy ő fiát megmutatná [ő neki].
 Szíz Mária hogy ezt látván,
 Szent fiához hajla, mondván: 1105
 »Én édes szerető fiam Jézus,
 Ki testet vél csak éntülem,
 Látod-e ez Katerinát,
 Ki tégedet látni kívánt?« *)
 Az gyermek ő anyjának mondá: 1110
 [18] »Én jó anyám, hagy(j) békét annak,
 Mert nincs szükségem ez lejánra,
 Mert jól tudod bizonsággal,
 Hogy mentül küsebb szolgálóm,
 És küsebb utánnam járóm **) 1115
 Ennél bölcsebb és nagygyal ékösb,
 Nagygyal dicsebb és nagygyal nemesb.«

*) O fili, videsne Katherinam, te videre desiderantem?

**) Cod. jorom.

Ezt meglátván, felserkene,
 És reggerre jutván felkele.
 És hogy már ő távozni készöl, 1120
 Siet, megyen csak keves néppel
 Ott az remetét meglelé,
 És mit látott vala, megbeszélé;
 És kezdé méges azon kérni,
 Hogy méltoltassék őneki azt nyerni, 1125
 Hogy az királ fiát lássa,
 És holtig hogy őt hallgassa.

XXX. HEREMITA IN PRAECIPUO PUNCTO
 CONVERSIONIS etc.

Ezt az remete hogy látá,
 És továbbá nem hallogatá,
 Az leányért istent imádá, 1130
 És istentül ím ezt nyeré,
 Hogy isten neki megjelenék,
 És őmiatta parancsoltaték,
 Hogy az leánt megkeresztelneje,
 És hitben megerősittenie. 1135
 Ez remete kegyig jámbor vala,
 És Katerinának monda:
 »Kérlek, jó fiam, vedd eszödben,
 Mert járok csak te idvességben,
 Ha te az én szómat fogadod, 1140
 És tévelgésed elhagyod:
 Én tenéked azt tehetem, /
 Hogy őt neked megjelentem.
 Lám Socrates mester ezt megírta,
 Kit, hiszem, hogy jól tudsz nyilván: 1145
 »Földön mene lelkös vagyon,
 Tudománynyal egy sem ékes,

De csak ember megékesült,
 És bölcseséggel megékesült
 Avagy megvilágosult.« *) 1150
 Azért ha mi bölcsék vagyunk,
 Hát hejtság ne legyen nálunk,
 És alkoszik, ha jól meglátjuk,
 Hogy azt bölcsen megtanuljuk,
 Ki az igaz hit mi legyen, 1155
 És az igaz isten ki legyen.
 De tennen magad es tudod,
 Mert kenyvedben ígyen olvasod:
 »Ha mit akarsz megtanulnod,
 Az hit miá kell megtudnod« **). 1160
 És neked ím azt megmutatom,
 És mestöriddel megbizonittom
 Azt, hogy az te hited tévelgés [legyen],
 És nem idvességhez való szörzés.
 Mert ti, kik pogánok vattok, 1165
 Sok isteneket vallotok [ti];
 Ez kediglen hamis nyilván,
 Mert kenyvedben [írván] vagyon:
 ||19|| »Hogy sok úrnak nem jó lenni,
 Azért csak egynek kell lenni.« ***). 1170
 Ez kediglen én istenem,
 Mert csak ez egy én reménségem,
 Ennek sohá nincs kezdeti,
 És nem leszen végezeti.
 Soha mind örökké. 1175
 »Mert az isten örek állat
 És végezetet nem vallhat« †)
 És isten oly nagy állat,
 Hogy jobbat senki nem gondolhat ††);

*) Illustratissimum animal in terra existens est homo.

***) Oportet addiscentem credere.

***) Pluralitas principum non est bona; tantum unus est princeps. XII. Metaphys.

†) Nam Deus est substantia aeterna. XI. Metaphys.

††) Est etiam deus ens, quo melius excogitari non potest. XII.

Metaphys.

De mert tennen mestered mongya, 1180
 Aristotiles megírja:
 »Jónak ez tulajdonsága,
 Hogy oszoljon ő jószága *);
 Azért isten ezt megtevén,
 Mert ő jószágát sokkal közlé, 1185
 Mert ő teremté ez világot,
 És őbenne való sok jószágot.
 Ezt az te mestered es megvallja,
 Mert ingyen sem tagadhattya:
 Minden állatnak /létele, 1190
 És ez világban élete
 Ez nagy jótúl vagy adva
 És istentül vagy szolgáltatva **).
 Nemes pogán még ezt mongya,
 Igaz én hitemet vallja: 1195
 Mert ez mindeneknek teremtéhe
 És kinek méltán Jézus neve,
 Mind ez világot ő teremtötte,
 És ily jó szerrel megépítte. ***)
 Ez az isten kit hirdetek 1200
 Teneked, csak ez az, kit én reménlek.
 És három ő személyében,
 De csak egy istenségében.
 Ez teremte mindeneket,
 És utolszor embereket, 1205
 Őket igen felmagasztatá
 Mert minden en urrá hagyá
 És tevén őket. Ki először angyal vala,
 És ördöggé lún hogy látá
 Hogy ember lenne, 1210
 Ki az ő helyére menne,

*) De ratione boni et perfecti est largiri aliis suam bonitatem et perfectionem. II. Coeli.

**) Ab hoc enim ente cuncta derivata esse et vivere stb. Prima Coeli.

***) Et hermes Trismegistus inquit: Deus Creator omnium, quem Jesum vocari censemus, seculum fecit primum, solum et unum.

És az ő karit bétölténé,
 Az embert ő megiregylé,
 És ő iregységében megkésérté,
 És így az embert elrekkenté, 1215
 És isten haragjában ejté [ötet].
 Telék ebbe öt ezer esztendő,
 És egy heján kétszáz esztendő,
 Míg ember lön ez haragban,
 És [20] csak ördegnek markában. 1220
 De mint iménten es mondám,
 Beszédemmel megmutatám,
 Isten rajtunk kenyerüle,
 És ez világra készüle,
 És jöve, testet vén [rejá] szíz Máriátul, 1225
 És sok ként valla az sidóktul,
 Mert érettünk sok munkát valla,
 És azután önen kéjén meghala,
 És így minket kéntul megváltá,
 És ördegtül megszabaditta. 1230
 Mert ennek így kell vala lenni,
 És igazságnak bételni,
 Mert ember ki vétközött vala,
 Örök halált érdelm vala.
 Azért az halált el kell távoztatni, 1235
 Mert halállal kell megváltani.
 De ez mellé okosságval,
 Hogy isten soha meg nem hal,
 Azért mert ő isten váltában
 Nem vehete részt az halálban. 1240
 Bölcsesége azt jelenté
 Hogy mi testünket felvénne,
 Mely testben ő meghalhatna,
 És minket így megválthatna.
 Továbbá azt így jól tudod, 1245
 És igazság miatt azt vallod:
 Az teszen méltán eleget,
 Ki tartozik és ki tehet.

De ember az ki tartozik,
Mert fogságban ő lakozik [vala]; 1250
De isten csak az, ki tehet,
Mert ördöget csak ő törhet
Meg, azért igasság keveté,
Hogy ezt / isten és ember tenneje.
Ez én uram Jézus Krisztus vala, 1255
Ki értünk nagy szörnyü halállal meghala,
De meghalván nem marada.
Mert harmad nap feltámadta,
És ő tanítványinak megjelenék
És ővelek nyájaskodék, 1260
Azután menyországban felmene,
És nekik szent lelket ereszte.
És mind ez világban bocsátá őket,
És hitét predikáltatá ővelek,
És valakik ez hitöt hiszik, 1265
És mívelködettel épittik,
Azok menyországban mennek,
És kik nem hiszik, mind elvesznek.
Azért ím szemeddel látod,
Tévelgésed így jól látod és hallod, 1270
És ha te énnekem azt fogadod,
Hogy ezt mind hitöddel vallod,
És hiszed, hát idvességed veheted,
Az királt es bizonyába meglelhetöd.«

XXXI. KATERINA.

Katerina hogy ezt hallá, 1275
Mert ő bölcsesége nagy vala.
Azt fogadá, hogy ezt mind hinné,
És csak Jézust remélené.
De az remetéül kérdé,
Hogy az dolgot mire vélné, 1280

Kivel neki mondva vala,
Mikort az királt [21] látja vala,
Hogy ő nem szép leány volna,
De ő leánynál szörnyebb volna.

XXXII. HEREMITA, etc.

Az remete neki szólla, 1285
És erről eképpen monda:
»Az király fia, kit mondék,
Az az isten, kit megmutaték.
Szíz Mária az ő anyja,
Ki te kértedet meghallja, 1290
Ez nagygyal nagyobb náladnál,
És kazdagb, és szebb, és bölcsőbb mind ez világnál.
Ez mikoron azt akará,
Hogy miértünk halálra menne,
Az keresztfára feszejték, 1295
És szent szívét megöklelék;
És ő szent szívéből vér jára ki,
Nagy búséggel víz es folya ki öbelöle,
És ebből egy kád fürödöt szörze
Minekünk, kit köresztvíznek neveze, 1300
Mert nem elég hogy hitben legyünk,
De ebbe kell megferednünk.
És ha ez kád feredöt lelhettyek:
De miért ezt ennám megleljek,
És ez hit után ezt kell tenned, 1305
Hogy meg kell keresztelkedned;
Kit ha megtészs, ím azt fogadom
Teneked, hogy öt neked megmutatom,
És hogy tégedet megszeret,
És menyországban / helhezted; 1310
Mert megszépülsz megföredvén.
És meglátod, bizonság-vévén.«

Katerina hogy ezt megérté,
 És ottan magát megkeresztelteté,
 És monda neki az remete, 1315
 Kit felette megszerete,
 És hogy esmég el haza menne,
 És úgy, mint azelőtt, tenne.
 És ezt Katerina megtevé,
 És ennen nagy hamar haza sieté. 1320

XXXIII. SECUNDA VISIO KATHERINAE.

És menne hogy éjjelre juta,
 Csak elalutt képet mutata,
 De felkele ő ágyából,
 Ki sem mene ő házából,
 De az kép előtt letérdeplék. 1325
 És őhozá igen esedözék;
 És esedözvén megfárada,
 És úgyan ottan elszunnyaáa.
 Esmég álmat láta mint azelőtt;
 Mert láta egy szép mezőt, 1330
 És egy szép szíz lejánt az mezőben,
 És egy szép gyermeket ő ölében,
 Mely két személy oly szép vala,
 Hogy az napnál fénesb vala.
 Katerina csodálkodék, 1335
 És hozjákok közalb lépék,
 Hogy őket jobban láthatná,
 És vigaságokat ||22|| vallhatná.
 Kit asszonyunk szíz Mária hogy meg láta,
 Szent fiának ily szót monda: 1340
 »Én édes szerető fiam Jézus,
 Mi vagy menyben dicsőséges,
 Ím ez Katherinát tekéntsed meg,

Ki szódnak mindenben enged« *).
 Urunk Jézus meg felele, 1345
 És nagy víg szóval így beszéle:
 »Ez Katerina immár kedves [én nálam]
 Nekem, és igen kellemetes,
 Mert azt látom hogy megszépült,
 És méltán énelőmben készült.« 1350
 És asszonyunk szíz Mária
 Szóla szent fiának, és így monda:
 »Én jó fiam, azon kérlek [tégedet],
 Hogy túled ilyet érdemljek [venni],
 Hogy Katerinát hozjád vegyed, 1355
 És jegyösöddé szerezzed [ötet].«
 Jézus monda szíz anyjának.
 Ki igen jó lén Katherinának:
 »Azért jó asszonyom s édes anyám,
 Örülvén teszem, 1360
 Hogy őt jegyesemmé veszem,
 És ennek jelenségére,
 És őneki tisztességére
 Ím gyűrömet neki adom,
 És ím ma őt jegyesemmé fogadom.« 1365
 És ezt megmondván, gyűrűjét / kivevé,
 És az szíz ujjában tevé,
 És neki ily beszédet mondván,
 És ily szerrel megnyilatkozván:
 »Én szerető szép jegyesem 1370
 Katerina, és én választott jó kegyessem,
 Ím látod dicsőségemet,
 Ismerjed meg már jegyesödet!«
 És annak utánna ezt tevé
 Hogy magát imígy megjelenté. 1375
 Kinek hogy félelmét látta volna,
 Őt biztatván ímezt mondá:

*) Vide fili, Katherinam mandatis obedientem.

XXXIV. HEREMITA ANIMAT EAM.

- »Bízzál, és ne félj, jó leányom,
Katerina, mert lám mind rég óta vallo: :
Ez világi menyegzőgben 1380
Nem lakoznak szűzességben,
De az lelki menyegzőgben
Megmaradnak szűzességben :
Azért ma méltán örülhetsz,
Kiráól okot ilyet vehetsz, 1385
Mert jegyessed nem halandó,
De örekké lakozandó ;
Mert nem földi az te jegyessed,
De menyeyei, mert istened ; 1390
Azért mastan bátor vigagy,
És sok időt ennek nem hagysz,
Hogy te jegyessednek hitéért
Lészs mártirjá és ő nevéért
Gyetrelemmel mégy [23] menyországban,
És holott vígadsz bódogságban.« 1395
És ezöknök utánna szépen megoktatá [öte],
És az hitben megtanittá [ötet],
És szent evangeliomot ada öneki,
És ez szerrel monda öneki :
»Ime az te istenednek, 1400
És szerető idvességednek
Minden beszéde,
És ebben vagyon mind kezdeti
Test szerént, és mind végezeti.
Vedd kezédben, és ezt olvassad, 1405
Ezt gyakorljad és ezt tanuljad.«
Katerina azt felfogadván
És áldomást kére, mondván :
»Kérek imágy, én szent atyám, értem,
Hogy ki mast hitben szilettem, 1410
Hogy nevekegyem szent jószágban
És isteni szolgálatban.«

- És az remete őt megáldá,
És nagy vígsággal elbocsátá [ötet].
Katerina felkele, 1415
És szolgálaihoz jöve,
És hát szolgálai dúlnak fúlnak,
És az barátira zúgódnak,
Kiket Katerina meglassitta
Mondván: »Bizony ha tudnátok, 1420
Mit az barát nekem adott,
Vagy mire engem tanított,
Órája nem zúgódnátok,
Mert azt bizonynyal tuggyátok,
Hogy engem ajándékoza 1425
Ol nagygyal
Ki jobb atyám / országánál énnekem.
Kiből, hiszem, mennyen vattok
Mind fattig megkazdagúltok.
És azután el haza mene, 1430
És mint jó keresztyén úgy él vala.
Szolgáit es addig tanittá,
Hogy keresztyén hitre fordittá,
És öneki élete vala kellemetes,
És mindennek szeretetös. 1435

XXXV. INCIPIT PROLOGUS TRACTATUS SECUNDI
AGENTIS DE MARTYRIO EIUSDEM.

- Beszédönknök folyásával,
És mi kezünknök írásával
Némasággal nem hallgattuk,
De igazán megmondottuk,
Hogy ez nemes kegyes szent szíznek, 1440
Krisztusnak szép jegyesének
Tisztességére, mert ő anyjának
Méhében fogattaték,
És ez gyarló világra juthata,

És ő atyjátul megmarada, 1445
 És e szent hitre igazúztaték.
 De hogy dolgunk egész legyen,
 És szükséges nevet ne vegyen,
 De alkoszik megjelentenünk,
 És jó móddal megbeszélleönk, 1450
 Azmint szolgálá ő jegyösének,
 Avagy mint segélle hitének,
 És mint pogán hitöt megtöre,
 És mint ötven doctort meg [24] győze,
 Miként nagy kénokat valla, 1455
 És mely dicsőséggel meghala:
 Mind ezekről így beszéllek,
 És milyen szörzést törlíttek.

XXXVI. EXECUTIO KATHERINAE.

Katerina, ki nemes virág,
 És lön világosító világ; 1460
 Mert ha juta az időben,
 Mikoron jó tizenyolecz esztendőben,
 Vala hogy atyjátul megmarada
 Sok jámborságban árrada,
 Mert hitében megerősüle, 1465
 És istennel egyesüle,
 És él vala nagy bölcseséggel,
 És isteni szent félelemmel.
 Ő országának nagyságát
 És népének sokaságát 1470
 Birja vala nagy jó szerrel,
 Mert fénes vala bölcseséggel;
 Nem hogy abban gyenyerkednék,
 Hogy ígyen uralkodnék,
 De inkább nagy alázatossággal él vala, 1475
 Mert ezöket megutálá,

És / genyett ganéhoz hasonló,
 Hogy csak úr Krisztust nyerhetné,
 És magának kencsesé vehetné *).
 De csak az ne jelennék 1480
 És ő országában ne tetnék (?)
 Hogy ő volna oly nagy fészvény,
 És oly kegyetlen kencsgyűjtő,
 Hogy szolgálit éhel ölné [meg],
 És kencsét nem merné költeni. 1485

XXXVII. ADVENTUS MAXENCII ALEXANDRIAM.

Az időben Romaságban,
 És jelennen mind ez világban
 Egy hatalmas császár vala,
 És neve Maxencius vala,
 Ki jobb részét ez világnak 1490
 Vette vala csak ő magának;
 De jobb részét idvességének
 Hatta vala mind egyebnek,
 Mert nagy vala ő hatalma,
 És azonnak diadalma. 1495
 De ez jó hitet nem tугya vala,
 Mert pogánsággal vak vala.
 És ez egy gonosz ember miatt
 Ördeg gyűjtett vala nagy sok fiat,
 Mert ez oly kemény pogán vala, 1500
 Hogy mindent megölet vala,
 Kit hall vala keresztyénnek lenni,
 Sok [25] mártiri ennek tanúi.
 Ez egykoron felkészöle,
 Mert ördeg miatt rémöle, 1505
 És jeve Alexandriában,

*) Cum apostolo namque arbitrata est universa ut stercora, ut Christum lucrifaceret.

Ez szíz lakozó városában ;
 És hogy úr Krisztust háborgatná,
 És bálványát imáttatná.
 És holott egy képet öttete, 1510
 És így egy bálvánt szereztete,
 És ő poroszlóját felhivatá,
 És nagy felszóval ezt kiáltatá :

XXXVIII. CLAMOR PRAECONIS.

»Mind itt való te nagy sok jó,
 Légy én beszédem hallgató. 1515
 És ez, mit mondok, ez nem én szóm,
 De énmiattam császár szól.
 Azt akarja nagy hatalma,
 És azt kívánja diadalma
 Hogy mind bódog és mind szegény 1520
 Ez nap estig itten legyen,
 Mert ma láttok dicsőséget
 És istenekkel nagy felséget.
 Mert urunk császár udvart tetet, 1525
 És isteneket felemeltet,
 És önekik teszen áldozatot
 És ő bínéért változatot,
 És öelőttek alázja meg magát,
 Mert ők tartják császárságát,
 És mert császár sok országot / 1530
 Bír, és jelessen mind ez világot
 Császár őmiattok megbírta,
 Azért kencsét ma megnyitta
 És ma isteneknek agya, 1535
 És tinektek ímezt parancsolja :
 Hogy itt mindentek áldozják,
 És attul senki ne változzék,
 Mert ha ki vakmerő lenne

Hogy áldozatot nem tenne.
 Annak fejét majd elveszik. 1540
 Azért mindentek kész legyen,
 Késődelmet senki ne vegyen,
 És míg nagyobb úr attul többel
 És ha szegény, hát kevesebbel,
 És istenöket már tisztöljen, 1545
 És minden fölett böcsüljen.

XXXIX. SACRIFICIUM CAESARIS ET SUORUM.

Ez meglevén, felrohanának,
 És az ördegnek áldozának,
 És az császár jó kezdést mutata,
 És jó példát ada mind az népnek, 1550
 És ő száz harmincz ekret hozata,
 És így áldozék az ördegnek.
 Azután az fejedelmek
 És mind az jeles főnépek,
 Miként urokhoz ||26|| hallgatnak vala, 1555
 Azént több kencsesel áldoznak vala ;
 Azkik kedig olyak valának
 Kik morhát keveset bírnak [vala].
 Verebeket es megfognak vala,
 És még azokval es áldoznak vala. 1560
 Az lelkesek révásátul
 És az népnek vigaságátul
 Lón oly igen nagy ivótés
 Az városban, és oly nagy zengés,
 Hogy bizony azt allittanád 1565
 Csakhogy fileddel hallanád
 Hogy még az föld es zengene [bele]
 És az nagy révástul rettegne.
 És mind ezeknek létekoron .
 Mem messze levén az szíz leány, 1570

Mert vala azon városban,
Az önnen palotájában :
És hogy ő ez révást kiáltást hallotta volna,
Egy szolgájának ezképpen monda.

XI. KATHERINA AD FAMULUM.

»Én jó szolgám és jó fiam, 1575
És hogy sok jót nyerj te éntőlem,
És elmenj, jó fiam, és meglássad,
És megjevén nékem megmongyad
Ez városban mit művelnek,
És ely igen nagyon mit jajgatnak? 1580
Mert én nagy sirást es hallok,
És nagy vigaságot es hallok.«
Az legény hogy ezt meg/hallá,
Minden dolgát elhagyá,
És az dolgot meglátá, 1585
És ő asszonyának ímezt mondá :

XLI. FAMULUS AD DOMINAM.

Én tisztelendő jó asszonyom,
Ammi én láték, im megmondom :
Mert az nagy császár Maxencius
Mindeneket igen kénoz, 1590
Kik istenét nem hallgatják,
És az bálvánt nem imágyák ;
És ő áldozván igen vígad,
És a szegény keresztyéneket igen kénzatja.

XLII. KATHERINA ADIT MAXENTIIUM.

Kit hogy Katerina halla, felkészöle, 1595
Mert lelkében megrémüle,
Keresztet vete ő mellyére,
És elmene ő kénjának helyére,
Mert erre az császárhoz ;
És hogy látna ez ilyen dolgozhoz 1600
És ő eljutván nagy csodát láta,
Mert sok vígadozást láta,
És sokat láta áldozatot tennie,
És sokat igen sírókat
Kik valának keresztyének ; 1605
De mert őnekik vala nagy gyetrelmek,
Elhaggyák vala az hitet
És vallják vala az ördeget.
És kin az szíz igen bánkodék,
És ||27|| istenhez fohászokodik [vala], 1610
És ő elméjében megtökéllé
Hogy ez tévölgést megtörné.
Azért ő megerősödék [lelkében]
És az császárhoz közelb lépék,
Kinek szemében tekinté, 1615
És ilyen szerrel beszéle neki :

XLIII. VIRGO AD IMPERATOREM.

»Császár! két állatot lelék
Kik engemet intenének,
Hogy mielőtt neköd szólának
Azelőtt neked keszennék. 1620
Elő volna méltóságod,
Kit úristen neköd adott ;
Második volna bölcseségem,
Kivel magam inthen (?) értem.

Tudnék én teneked készennem 1625
 És ily tisztességet tennem,
 Ha ez munkát ezkit mast téssz,
 Kiért, te szegény, nagy kénban léssz,
 Az bizony istennek tennéd,
 És ki legyen, megesmernéd. 1630
 Lám csodálad ez templomot,
 És ez magas menyországot,
 Fénes napot, és ez hódot,
 És az egen való sok csillagokat;
 És kik, lehet, szépek legyenek, 1635
 De mind egyebtül lettenek.
 Mert őket úristen szörszé,
 És / nagy szépséggel megtekéllé.
 És, császár! ha ezt megértenéd,
 És ez istent reménlenéd, 1640
 Hát én teneked készennék,
 És nagy tisztességet tennék.
 Királyoknak es királya,
 Császároknak es ura,
 Földnek mennek teremtéje, 1645
 Ez világnak idvessége
 Ez az mindenható isten,
 Kinél egyeb senki nincsen,
 Ez nem szókes áldozat nekül,
 Sem lelkeseknek halála nekül: 1650
 De csak tiszta szívet kéván,
 És emberektől többet nem vár.
 És ez ellen ember vétkezett,
 Sőt nagyobb vétket nem tehet [ennél],
 Hanemhogy ő tisztességét 1655
 És isteni dicsőségét
 Ember öröla elvegye,
 És az bálványokra tegye,
 Mint mastan ím te tetettél,
 Egy bálvánt felemelttél, 1650
 És őt istennek vallatod

És őtet mindenekkel imáttatod,
 Maga bálvány, így jól látod,
 Mert rút állat, nem tagadhatod.
 ||28|| Azért csoda, de félelmes, 1655
 Hogy az isten ily kegyelmes,
 Hogy ki teveled nagy sok jót tött,
 Mert ő népén úrrá szörszett:
 De te kegyig ezt mind elhagyván,
 Ellene jársz ilyen nyilván *) 1670
 Kérlek azért, hadd el te nagy hittságodat
 És megbánjad te nagy vétked,
 És térj az kegyelmes Jézushoz,
 Kit ha megtéssz, teneked sok jót hoz.«
 Hogy az császár ezt meghallá, 1675
 Kezde nézni az lejányra,
 És gondolni szép szavára;
 Elámula bölcseségén,
 Csodálkodék nagy szépségén.
 De az császár es bölcs vala, 1680
 Azért neki így szólla, mondván.

XLIV. IMPERATOR AD VIRGINEM.

»Én jó húgom és szép leányom,
 Csodálkodom elámulván rajta
 Te nagy ifju szépségeden,
 És nagy merésségeden. 1685
 Ez, mit mondasz, mind jó volna,
 Ha / bizonság róla volna.
 Ezt tuggyok hogy sok hitek voltak,
 De mast azok mind megholtak,
 Mert római fejedelmek, 1690

*) Miranda ergo est, sed timenda Dei potentia, qui cum te sublimi imperio, quod mortales magni aestimant praeesse hominibus voluit: tu tamen tantis beneficiis eius ingratus, rebus insensibilibus attribuis, quod offerre debueras illius dignae Majestati etc.

És kik nagy igassággal éltenek,
 Az sok hitet mind jól tutták,
 De lám őket meggyalázták.
 Ez világot miért bírták,
 Mi hitünket igazgatták, 1695
 És ez hitötök szerették,
 Ki nem hitte, ottan ölték.
 Azért hitünk nem tévelgés,
 De, mint mondom, nagy szent szörzés.
 Mi nem teszjek eleinknél 1700
 Mimagunkat jobba evvel:
 Mert Tullius mester ezt mondja,
 És igen jónak nagyonn es vallja:
 Eleinket hogy kevessek:
 És az mi hitünk, csak azt higyük *). 1705
 Azért leány! én azt mondom,
 És teneked tudnod adom,
 Hogy ha volnál fénes angyal,
 És feltámadnál mint az hajnal,
 ||29|| És ezt, mit mondál ezt mondanád, 1710
 Több bizonságát nem adnád:
 Tégedet még sem hinnék,
 De előlem elűznék;
 Nem úgy, szegény leány levén, 1715
 Azmit mondasz így volna,
 Ha ez világ elveszött volna,
 És mindegyen elkárhoznánk,
 És mind fattig hittok volnánk,
 Csak tennenmagad nagy bölc volnál,
 Igaz hitet csak te tudnál: 1720
 Kit, ha isten így tött volna,
 Hát igaz isten ő nem volna,
 Mert sok nép jobb egy embernél.

*) Nam Tullius libro primo de officiis: magnum est, inquit, habere eadem monumenta maiorum, eisdem uti sacris, et sepulera habere communia etc.

De ki volna oly nagy bolond,
 Ki nem hinné az szép hódót, 1725
 Avagy nem imádná az szép napot,
 Avagy egyéb fő csillagot.«

XLV. VIRGO AD CAESAREM.

Ezt hallván az szíz leány,
 Alattomba mosolúla,
 És az császár szavát megromtá, 1730
 Mert ő neki imezt mondá:
 »Császár! én angyal nem vagyok,
 Mert én egy gyarló leány vagyok.
 De mit én teneked mondok,
 Én arról bizonságot adok [teneköd]. 1735
 Nem csoda hogy az rómaiak /
 És egyéb nemű kevély urak
 Urunk Jézust nem ismerik,
 És isten voltát nem értik.
 Úgy mond Isidorus nevő doktor 1740
 Hogy kevélségnek ő bine
 Minden veszedelmnek szíve *),
 Azhol az kevélség bévelkedik,
 Ott egy jószág sem lelettetik;
 Az hit kedig nemes jószág, 1745
 Mert önála az bódogság,
 Azért az kevélyekkel együtt nem áll
 És bölcsekkel ő nem jár.
 De rómaiak kevélyek
 És ezt tугyok hogy nagy nyegédösek: 1750
 Azért ezt már ígyen értsed,
 Hogy igaz hit nálatok nincsen,
 Mert szegények csak tévelgetek.

*) Quia superbia est ruina omnium virtutum, ut inquit Isidorus.

Hogy az bizony legyen, így értsétek :
 Mert égbeli csillagoknak 1755
 És teremtett állatoknak
 Isten nevét reájok attátok,
 És istennek imádtattátok :
 De mind ezek nem istenek,
 Azért nyilván tévelgetek, 1760
 Mert az isten oly nagy állat,
 Hogy mind föld és meny hozja hallgat.
 Azért csak így mondám hogy ez egy isten,
 És ennél több soholt nincsen.
 Ez egy isten ||30|| Krisztus Jézus : tekélletes, 1765
 És láthatatlan, dicséretes,
 Örek állat rothatatlan,
 Mindenható, haláltalan,
 Ennek enged mind nap s mind hód,
 És ottan teszik ők, ha mit mond ; 1770
 Ennek enged mind tél s mind nyár,
 És őneki ég forgása utában jár,
 És őtüle vagyon mind menyország,
 És földön való minden jószág.«

XLVI. IMPERATOR AD VIRGINEM.

Az császár ezekről ez szíznak így monda : 1775
 »Jó leányom ! ez, miként látom,
 És mint beszéded hallom,
 Ha bölcsekkel laktál volna,
 Oskolában jártál volna,
 Doktoroknál böcsebb volnál, 1780
 És mestereket felülmúlnál :
 És isteneket nem porlanál,
 És ellenünk így nem járnál.
 De jól látod, én jó húgom,
 Hogy mast vagyon jeles dolgom ; 1785
 Kérlek téged, hogy veszteg légy,

És mast több beszédet ne tégy.
 Ím ez dolgot megvégezem,
 És beszédödet beveszem !
 És ha ezekkel megtérendesz, 1790
 És minekünk engedendesz,
 Használ neköd mi felségünk,
 Mert nagy sok jót véssz mitülünk.«
 Ezt megmondván, az szízet vevék,
 És öelőle el-kivivék, 1795
 És ő notariussának szólla,
 És ily dolgot parancsola önekie :

XLVII. IMPERATOR AD CANCELLARIUM.

»Mester ! neked parancsolok,
 Mert egyebet nem akarok [benne tenni] 1800
 Ir(j) mi szónkkal leveleket
 És öbenne jelents keszenetönket
 Ez világi mestereknek,
 Bölcsességben híresöknek ;
 És őket kérvén mint jó barátinkat
 És szerető mi híveinket : 1805
 Hogy minden dolgok elhagyván,
 Semmiképpen ne legyen halogatván,
 De siessenek ez városban,
 Hogy legyenek malasztimban,
 És ha ők kedvönket tehetik, 1810
 Hát mitülünk nagy kencset vesznek.«
 Az mester hogy ezt meghallá,
 Nagy sok leveleket íra,
 És mind ez nagy széles világra,
 És jelennen naptámadatra, 1815
 Mert bölcseségnek jobb része
 Vala csak naptámadatra.
 És az leveleket elküldék.
 Ebben egy szép idő telék.

Míg mind evvel sietének, 1820
 Hogy az doktorok el||31||jevének,
 És addig császár dolgát tartá,
 Áldozását el sem hagyá,
 De az áldozat meglevén,
 És sok keresztyént megeletvén, 1825
 Mene be ő palotájába,
 És ezt mondá ott voltában:

XLVIII. IMPERATOR AD FAMULOS.

»Jó szolgálaim, azt tугyátok,
 Mert mind filetekkel hallátok:
 Hogy én ez világra lettem, 1830
 És minet őbenne éltem,
 Bölcsőbb leánt még én ennél nem láttam,
 Mint azki iménten szólla énvelem,
 És jótétemről megporíta engemet;
 Mert oly böcs az ő beszéde, 1835
 Hogy engem megszegyenitte,
 Mert nem tudék neki szólnam,
 Hanem kelle csak hallgatnom.
 És jóllehet az nagy istenek
 Énnekem nagy sok jót tettek, 1840
 De én mentül jobbá tartanám,
 Ha én ez lejánt valhatnám,
 Kít hiszek hogy meglehetne,
 És csak hogy ez egy vétkét levetné,
 Hogy csak hittságát elhadná, 1845
 És az mi isteninket imádná.
 Bizony kívánnám, hogy úgy lehetne,
 Hogy én szép / szómnak megengedne,
 De ha hozjája szó nem elég,
 Ottan kénok engeszteljék! 1850
 Azért kérlek kihozjátok [ötet]
 Es előmbe állass(át)ok:

Halljok csak nagy bölcsességét
 És lássok ő nagy szépségét.«
 Ő szolgálai mennye ezt hallák, 1855
 Az szíz lejánt ottan kihozák,
 Ki hogy az császár előtt állana,
 Az császár neki ígyen monda:

XLIX. IMPERATOR AD VIRGINEM.

Leány! neved és nemzetidet
 Nem tudom, sem mesteridet, 1860
 De ez szépségű orczád,
 Ki bizonynyal illik hozjád,
 És jelent téged nemes vérből [lenni],
 És támadnod nagy nemzetből;
 Beszéded ezkit mondál, 1865
 Mutatnaja hogy nagy bölcs volnál,
 Ha isteninkhez hallgatnál,
 És őellenek nem járnál.«
 Katerina megfelele,
 És ilyen szerrel beszéle [ő nekie]:

L. VIRGO AD IMPERATOREM.

»Bölcs Cátó régen megírta, 1870
 És minekünk írva hatta,
 ||32|| ,Hogy ember tennen magad
 Se olcsárjad, se fel ne magasztaljad: *).
 Én igazán megmondom,
 És tetőled nem tagadom, 1875
 Mert énnekem nevem Katerina,
 És Costus királnak leánya [vagyok];

*) Nec te collaudes, nec te culpaveris ipsè:
 Hoc faciunt illi, quos gloria vexat inanis.

És biborban bársomban éltem,
 Én es öt országot birtam, 1880
 De ezeket mind megúntam,
 És Krisztusért mind elhattam,
 És én mesterim bölcsek valának,
 És engem nagyon tanojtának,
 És én ötölek ugy tanultam vala.
 Hogy nagy bölcsesé lettem vala. 1886
 Demiért ilyen tudományyal,
 Sőt inkább balgatagsággal
 Én idvességem nem lelhetem,
 Azért tülem mind elvettem,
 És én magamat Krisztusnak ajánlám, 1890
 És fejem hozjá fogám.
 Ez mikort embert teremte,
 Ördeg embert igen ejté,
 Mert nyilván elveszett vala,
 És mind ördegnek jár vala : 1895
 Azért isten hogy ezt látta,
 Ez dolgot igen megszaná,
 És mikort az idő betölt vóna,
 Hogy az ember megváltatnék,
 És ő emberré lön emberekért, 1900
 És ő meg akara mi / érettünk halni,
 Mert ő igassága keveté,
 És hogy váltságunkat ugy tenneje,
 Hogy az bínról elég lenne
 Kivel embert elrekent-vala. 1905
 De az bín érdelm gyetrelmet :
 Azért ha ő ez földre nem jütt volna,
 Mi mind elvesztünk volna ;
 Azért ő rá vén nagy sérelmet.
 Miként kegyig Ádám véte, 1910
 Az igaz ellen *) éppejte,
 Ádám vala mezittelen,

A codexben : Igaz az ellen.

Mikort tön úristen ellen ;
 Ez azért ki megruház minket,
 Mezittelen válta meg minket. 1915
 Ádám és Éva gyenyerúséget [valla]
 De Krisztus valla keserúséget.
 Szegény Ádám azt kíváná,
 Hogy örekké meg ne halna,
 De miken(t) isten oly lenne, 1920
 Hogy jót és gonoszt értene,
 Azért isten azt elejtven,
 Mert miértünk emberré lön,
 Mi életünkért meghala,
 És harmad nap feltámadá, 1925
 És így meghalván és megkénzátván,
 És dicsőséggel feltámadván :
 Így mente meg minket haláltul,
 És az ördegnek markátul. 1930
 Ez az Jézus bizony isten,
 És kinél egyeb senki nincsen.
 Ez éneköm bizony istenem
 ||33|| És bizodalmas reménségem.
 Im ez kit te faragtattál
 És ez képen felállattál, 1935
 Ez nem isten, szegény állatt,
 Ő magának sem használhat,
 Mert nem szólhat, sem nem járhat.
 Ó mely igen nagy bolond nép,
 Ki ez hitből ki nem lépik, 1940
 Kit istene nem segíthet,
 És veszödelemtül meg nem menthet.«

LI. CUI IMPERATOR.

Császár hogy ezeket hallá,
 Katerinának ezt mondá :
 »Csoda leány, hogy nem félted 1945
 Temagadat, lám elrekkented ;

És mi dolog ez ily tehozzád,
 Hogy isteninket gyaláznád?«
 És az szíz császárra tekinté,
 És öneki ily szerrel beszéle: 1950

LII. VIRGO AD CAESAREM.

»Kérlek azon, császár, téged,
 Hogy ne bírjon téged harag*),
 Mert ím lássad, az pogán böles
 Ilyen beszédet irt mondván:
 ,Te akoron lehetsz bíró, 1955
 Mikort elméd rajtad bíró,
 Mert / hamikort bírand tested,
 Királságod ottan vesztéd: **).
 Seneca mester es így mond,
 Kit nem gondol nyilván bolond: 1960
 ,Hogy mindent bírj ha kívánod,
 Bírjon téged tennen okosságod: ***),
 Ne siess megharagodnod,
 De alkoszik meghallanod, 1965
 Mert valamit neked mondok,
 Én mindeneket bizonyítottok,«
 És az császár azon megharagvék
 És felette megdihövék
 És monda az szíznek:

LIII. IMPERATOR AD VIRGINEM.

»Én mint látom, csak azon vagy, 1970
 Hogy te minket kötelben hagy(j),
 Mert doktorokat nekünk behozsz,
 És minékünk így hazudozsz,

*) Ne, obsecro, caesar, a furore te vinci permittas.

**) Tu si animo rexeris, rex es: si corpore, servus.

***) Si vis omnia tibi, subijce te rationi.

No tégedet megtanojtunk,
 És ha lehet, bizony meglassittunk.« 1975
 És így magát megharogojtá,
 És szolgálának szóla mondván:
 Szolgáim, ezt felvegyétek,
 És én temleczembe vigyétek, 1980
 És őt oly erőssen tartsátok,
 Hogy énnekem megadhassátok.«
 Az vitézek hogy azt hallák,
 Őtet ottan elragadák,
 És a temleczben helheztték,
 És őtet nagy erőssen ||34|| őrizteték. 1985
 És azomba ez úgy terténék,
 Hogy az császár szava beteljesödék.

LIV. ADVENTUS DOCTORUM.

Azon kezben az kevetek megjutának,
 És az császárnak hozának 1990
 Ötven számú doktorokat
 És belcseségben tudókat,
 És kik nyilván azt vallják vala,
 Hogy hét szabad tudománban,
 Mindennemű tanuságban 1995
 Tanultak volnának,
 Bizonságát mutatják [vala].
 Csak isteneket nem érnek vala,
 De embert mindent meggyőznek vala,
 Kiket császár behívata,
 És ilyen szót nekik monda: 2000

LV. IMPERATOR AD DOCTORES.

»Jó mesterek! én akarnám,
 Ha én böles voltotokat tudnám,

Azért kérlek megmongyátok,
Ha ti vattok nagy tanultak,
Ez világban nagy fő választott bölcs népek?« 2005

LVI. DOCTORES AD IMPERATOREM.

Ezt hogy az sok doktor hallá,
Szavokat egyik így mondá:
»Uram császár! hogy megtugyad,
És te felségöd / meghallgassa :
Mi vagyunk nagy tanult népek, 2010
Kikben nincsen semmi véték,
És ez világban nagy bölcsüket
Mi meggyőztünk, mindeneket,
És nincs földön hozjánk fogható,
Avagy miellentünk állható. 2015
De te, császár te es megmongyad
És már mitülönk ne titkoljad,
Hogy miért minket hivattattál,
És ötvenen kihozattál?
Mert kébzzök nagy dolognak lenni, 2020
Kiert ezt akartad tenni.«
Császár ezt jó kedvvel vevé,
És feleletit így tevé :

LVII. IMPERATOR AD DOCTORES.

»Ím egy lejány vagyón nálunk,
És bölcseséggel nagyon erős, 2025
Mert ő beszéde bölcseséges,
És tudománya erősséges,
És ékességgel oly igen szép,
Hogy őrajta csodál sok nép.
Fírfiakat mindeneket 2030
Ő lábokról hamar le-ke-

És hatalmas isteneket
Megrutol mint ördegöket.
Kénnal azt tehetem vala,
Hogy őt áldoztatom vala, 2035
De ez jobbnak teték minekünk,
Hogy bölcséktől meggyőztessék :
Azért erre hívattalak ;
És ez egy leányért hozattalak ;
És ha ti ezt meggyőzenditek, 2040
Nagy sok ajándékot vesztek [én tülem].«
És ezen egyik megharagvék,
És nagy kevélségben essék,
És ő az császárt megmeveté ;
Mert ő beszédét ígyen törhitté [mondván] : 2045

LVIII. DOCTOR AD IMPERATOREM.

»Ez világban nagy fő urak,
És kik ti vattok, rómaiak,
Kik ti császárnak nagy tanácsot adtok!
Ím lássátok akarattyát,
Hogy egy genyett leány ellen 2050
Ennin minket ide gyejtsen
Mert bizonynyal nektek mondom,
És nyilván tudnotok adom
Ezt, hogy mentül hitványb sajtárunk
És elvetett rossz deákunk 2055
Napnyugati mestereket,
Mind meggyőzne mindeneket,
Nem hogy ez egy tudatlant,
Avagy ez egy balgatag leánt.
Ez volt-é az császár esze? 2060
Bátor jó de kikölt szesze?«
Az császárt ezt megszegyenlé,
És az doktornak így beszélle :

LIX. IMPERATOR AD DOCTOREM.

»Jó mester, csak ne pirongass,
 És beszédöddel meg ne poríts 2065
 Demaga te mit gondolsz / én eszemmel,
 Avagy én esztelenségemmel,
 Ha én neked mit fogattam,
 Két anneval megadatom,
 Ha te őtet meggyőzhetendőd, 2070
 És kedvönket tehetendőd.«

LX. DOCTOR AD HAEC.

»Nosza tahát el-kihozzák,
 És őtet mielőnkben állassák,
 És jóllehet dagályos legyen, 2075
 És minekünk monkát tett legyen:
 De őt majd arra taníttjok,
 És őmagával es vallattjuk,
 Hogy bölcsset soha nem látott,
 És ily szégyent soha sem vallott.«
 És mint ennek előtte megmondók, 2080
 Ez időben az szíz vala az temleczben,
 Kihez angyal lejte menyből,
 És ezt mondá izenetből:

LXI. ANGELUS AD VIRGINEM.

»Úristennek szent jegyöse, Katerina!
 Krisztus köszön nagy ékössen [teneked]; 2085
 Tőlem neked ezt jelenti:
 Immezt tугya én szerető jegyősem,
 Hogy mindenben kedvét teszem,
 Ez kegyetlen ördeg tagja
 Ki ördegségét el nem hagyja, 2090

És ötven doktort ő hozatott,
 És nekik sokat fogadott [anni]
 Hogy csak [36] téged meggyőznének
 És császárnak engesztelnének:
 De mind ebben semmit ne vélj, 2095
 És ez dologba semmit ne félj,
 Mert ezöket mind meggyőzed,
 És mind egyenként szenté teszed [öket].«
 Ezt hogy Katerina hallá,
 És nagy hálát adván csak ezt mondá: 2100

LXII. KATHERINA AD ANGELUM.

»Hála legyen az én édes istenemnek,
 És én áldott teremtemnek,
 Hogy ő beszéde hallgatóját
 El nem hagyja, és el nem feledi
 Szegény bines szolgálóját.« 2105
 Oztán császár ezt teteté
 Hogy ő székit megszörzeté
 Kiből szolgálának szólla,
 És nyilván csak ilyet monda:
 »No szolgálaim, elmennyetek, 2110
 Ti mast oly dolgot tegyetek,
 Hogy az lejánt kihozzátok,
 Ésénelőmben állassátok.«

LXIII. COMPARENTIA DISPUTANTIUM.

Ezt hallván, őtet kihozzák,
 És az császár előtt megállaták, 2115
 Az doktorok es ott lőnek,
 És ők erről nagy nyegédet tőnek,
 És / ez szízet igen megmeveték

És őt csak nagy hejtnak alitták,
Mert egyígyűn áll vala öelöttek. 2120
De szent lélek vala nála.
És ez dologra felkészöle.
Mind az ország el-felgyüle,
Hogy lássák az disputálást,
És ily erős arguálást. 2125
És mikort mind az két fél kinn volna,
De egy fél másnak nem szólna,
És az császár nagy búban volna.
És csak a leg szenvedí vala [el]:
Az sok doktor egyfelől áll vala, 2130
És negédökbén csak meg nem halnak vala;
Az szíz leány másfelől áll vala,
És az úristentül segítséget vár vala.
De mikort ideje volna
Hogy az dolog megindulna, 2135
Katherina megszólala,
És az császárnak il szót monda:

LXIV. KATHERINA AD IMPERATOREM.

»Császár! méltán te úgy volnál,
Hogy nagy igaztevő volnál, 2140
De ez bizony nem igasság,
Bátor akarkik meglássák,
Hogy egy szegény leány ellen
Ide gyűljenek ötven doktorok.
És ||37|| nekik nagyot ígértél,
Ha tehetik azmit kértél, 2145
Hogy ha engem meggyőzendnek,
És hozjád engesztelhetendnek.
De ha, császár, ily jól leend,
Hogy az szerencse énréám térend,
És hogy én őket meggyőzendem. 2150

Mivel ajándékozsz meg engem?
No énnekem én nagy kencsem
Legyen nekem nagy dicsőségem
Az Jézus Krisztus, én jegyesem.
Kiért én ez bajt felveszem; 2155
És tőled, császár, csak ezt kérem,
És törvén szerént es érdemlem.
Hogy ha őket meggyőzendem,
És hitemre térítettém,
Tahát vedd fel te es hitemet. 2160
És imágyad istenemet.«
És császár ezen megharagvék,
És kitől ily beszéd mondaték:

LXV. IMPERATOR AD EAM.

»Te ne gondolj mi hitünkkel,
De hagy(j) el minket isteninkkel. 2165
Te tarts dolgod, / és mi meghalljok.
Ha istened segéll neked,
És ha bizony, és ha elég te hited?« *)
És az poroszló hogy ezt hallá,
És ő nagy felszóval ezt kiáltá, mondván: 2170

LXVI. CLAMOR PRAECONIS.

»Minden ember meghallgassa,
És zajgását megállassa!
Mert urunk császár úgy tetetött
Hogy ötven doktort kerestete,

*) Non est tuum nobis, inquit, imponere conditionem; de crudelitate mea nulla te cura sollicitet. Tu age, quod agis; nobis instat videre, (an) deus tuus tibi victoriam annuerit ect.

- És immár őket kiállatta, 2175
 És az leánt es kihozatta,
 És ők kezdnek nagy disputálást
 És igen erős arguálást,
 Mert kiki mind ő hitit vallja,
 És nagy bölcsen bizonyította. 2180
 És azért mindentek meghallja,
 És ez viadalt végig állja.«
 Mikort ezt megmonta volna,
 Mind az két fél hallgat vala,
 És császár vala nagy haragban 2185
 És ez vesztegségen nagy búban,
 Mert felgyült vala nagy sokaság,
 Hogy ez igyet meghallgassák :
 De néznek vala csak szájokban,
 És tartják vala azt csak kárban. 2190
 Hogy az időt elmulatták vala,
 És hogy magokat meg nem mutatják vala.
 Kiről az szíz így [38] gondola,
 És az doktoroknak így szólla :

LXVII. VIRGO AD DOCTORES.

- »Azmiért mast ide jöttetek, 2195
 És énreám gyüleköztetek,
 Ím láttyátok ez nagy népet,
 És kik tületek várnak tételt és jegyet.
 Nagy kár nektek és nagy szégyen 2200
 Hogy hejában néznek rejátok.
 Azért ha*ki bizonsággal,
 És idővel avagy tanusággal
 Bölcsőbb kezzületek ki magát bizza,
 Hát immár ő száját megnyissa,
 És megjelentse hogy miért járt, 2205
 És hogy abban nem vallott kárt,

- És ő megmongya ez nép előtt
 Immár, mit ő szívében tökélett.«
 Ezt hallván az egyik doktor,
 Kit ékesít vala vén kor, 2210
 Mert ő magát bölcsőbbnek tudá,
 És az szíz lejánnak ezt mondá :

LXVIII. DOCTOR AD EAM

- »Inkább méltó hogy előttünk
 Te szólj kiért ide jöttünk.«
 Ez hogy a szíznek mondaték, 2215
 Az szíz ottan letérdeplék,
 És disputálását elkezdé,
 És ő iste / nének így reménkedék :
 »Közéltéhetetlen nagy jószág,
 És bódokságos szent hárutság, 2220
 Kinek csak egy istensége,
 És ő hasonlatos dicsősége,
 És kinek ol nagy erőssége,
 Hogy mondhatatlan ő felsége!
 Te én uram és én teremtém, 2225
 És kiért én magam erre vetettem,
 Azért kérlek engedd nekem malasztodat,
 Hogy meggyőzjem ez hamisságot! *)
 Azért ő nevében im elkezdem,
 És mester, neked ezt beszéllem. 2230

LXIX. KATHERINA INCIPI DISPUTATIONEM.

- Miérthogy az pogánságot,
 És ez világi nagy hévságot
 Én régenten mind elhattam,
 És magamat Krisztusnak attam,

*) Par idemque deus, maiestas, gloria, virtus, quod fuit, est et erit, te collaudat terra, servit, cui tres personae, tria nomina sunt, sine fine, tu sine principio! me vincere filiam iubeto.

Azért az ily bölcseségben 2235
 Kiben bíztok, kevélség,
 Azért ebben semmitudó vagyok,
 Hanem [39] csak úr Krisztus mindenben tudó
 És bölcs, ki szent lélekkel jelenék
 Próféta miatt régenten, 2240
 Ez világi bölcseséget, így mondván gyaláz és vesz el:
 „Az bölcseségnek bölcseségét
 És az értőknek mesterségét
 Ím megtörem és elhányom,
 Ím elvesztem és meggyalázom (*), 2245
 Ez az isten, ki megszáná
 Hogy ördeg embert megcsalá,
 És mikort vala láthatatlan,
 És állatnyájában haláltalan, 2250
 És a szíz Máriátul testet vén
 És miérettünk ő nagy dolgot tén,
 És harminczhárom esztendeig,
 Oztán hát egy hónapig,
 Földön nagy munkákat valla,
 És ő nagy sokat prédikála. 2255
 És azután önne kéhjen meghala,
 És harmad nap feltámadá,
 És így ő megbírá ellenségét,
 És így megváltá szegény népét,
 És ezképen töré meg poklokat, 2260
 És el-kihozá az szent atyákat;
 És azután ő szent hitöt / szörze,
 És menyországban felmene.
 És az ki az hit kívül leszen, 2265
 Örek kárhozatot veszen.
 Ez énnekem nagy istenem,
 És tökéletes bölcseségem,
 Ez énnekem győzedelmem,
 És bizodalmas reménségem,

*) Perdam sapientiam sapientium et intellectum intelligentium reprobabo.

És ez énnekem vig életem, 2270
 És dicsőséges idvességem *),
 És én ő nevébe ti bajtokat
 Meggyézem, és viadaltokat.
 Még el sem végezte vala
 Mit mondani akar vala, 2275
 Hogy egy az doktorok kezzül,
 Ki távoly vala istentül,
 És ő felduzmazkodék magában,
 És nagy hahotát tön az házban,
 És az mi kegyelmes istenönket megkáromlá, 2280
 És kevélségében ezt mondá:
 [40] »Oh császári fejedelemség,
 Ez világban te nagy felség!
 Ó itt való nagy bölcsesek,
 És ez világban nagy ékesek! 2285
 Ó római nagy fő dúsok,
 Kik mindenen uralkottok,
 Míg akarjátok ezt eltörnetek,
 És eképpen elszenvednetek? **) 2290
 Mert am az balgatag Krisztusnak
 És ő álnokságos csalárdságát beszéli,
 Isteninknek bosszuságot teszen.
 Mert ha istenink egygyé lesznek,
 Mérgökben olyat tesznek mirajtunk,
 Kit mindnyájan megkezdzünk siratni, 2295
 Nem kell azért azon csodálkodnunk,
 Hogy eltírjek és elszenvegyük,
 És mirólunk ezt el nem vetjek
 Az Krisztusnak csalártságát,
 És ez lejánnak ő álnokságát. 2300
 Azért, ha én szómat fogagyátok,
 Ím szemetökkel megláttjátok,

*) Hic est Deus meus, hic est philosophia mea, hic est victoria mea, et tota gloria mea.

**) O cives, o romani Imperii alta nobilitas! usque haec stulta christianorum superstitio diis nostris iniurias irrogabit?

- Hogy e nap leszen az Krisztusnak alázása,
És gyalázása.
- No hát, császár, ez-é az leány, 2305
Kiért minket hivattatál?
Illik volt rajta csodálnunk,
Mert már bölcsességét halljuk.
Uraim, bizony azt mondom,
És tinéktek / tudnotok adom: 2310
Mert így csodáltatja vala
És ily bölcsnek mongya vala,
Várjuk vala hogy nagy bölcsen
Nagy okoson és nagy ékessen
Ő beszédét elkezdéné, 2315
És jó véggel tökéllené.
Mert am elkezdé az hazugról,
És az csalárdságos Krisztusról,
Kit egy falka balgatag nép,
Kiknek eszegben nincsen ép, 2320
Őtet isten fiának mongyák,
És kiért fattig elkárhoznak:
És kit am önne tanejtványa
Ő nagy bineért elárula, 2325
És az sok fajtalanságáért
Zsidók őtet nagyon kénzák,
És azután megakaszták;
És ő magának sem használhata,
Kit mind ez világ jól láta,
Ezt lássátok: ha isten lehet, 2330
Hogy ki magának sem segíthet vala?
Azért végezetit jónak várjuk,
Mert kezdetit jónak láttyuk.«
Kit hogy Katherina halla,
Az doktornak így monda: 2335

LXX. VIRGO AD DOCTOREM.

- »Méltán kezdem el beszédemet
Arról, ki [41] én reménségem:
Az én uramról Krisztusról,
Atya istennek fiáról,
Ki mindeneknek elei, 2340
És minden jónak kezdeti,
És ki mind ez szélös világot,
Mind földet és mind mennyet
Igen nagy bölcsen teremté,
De bölcsebben megéppejté.« 2345
Kit az doctor hogy meghalla,
Katherinának ezt így mondá:

LXXI. DOCTOR AD VIRGINEM.

- »Leány, hiszem, azt gondolod,
Hogy bolonddal vagyon dolgoz,
Mert úgy szólasz mind bolondnak 2350
És egyigyű gorombá(nak),
Mert im úgy mondasz: hogy az te
Krisztusod teremtette
Ez világot, bizony ez kediglen nagy hazugság,
Kiről neked im bizonság: 2355
Mert Aristotiles vallja,
És nagy bölcsen bizonyítja
Ezt hogy ez világ volt örekké,
Mert őt senki nem teremtette*).«
Katerina ezt / meghallván, 2360
És ilyen szerrel szólla nyilván:

*) Aeterni non est aliqua causa, XII. Metaph., sed species rerum sunt aeternae et specialius mundus est ab aeterno Octavo Physicor., ergo rerum et mundi non est aliqua causa, et per consequens neque Christus.

LXXII. VIRGO AB DOCTOREM.

»Doktor, azmit neked mondok,
Ím arról bizonságot adok neköd,
Hogy ez világ nem volt örekké,
Hanem ötet isten teremté. 2365
Mint Virgilius megírta,
És minekünk írva hatta:
Hogy mindeneknek előtte
Az úristen földet és mennyet teremte *);
És azután embert es szörze, 2370
Kit az ördeg elrekkente.
Ez dolognak ő mély voltát
És ez teremtésnek folyását
Aristotiles nem érté
Mert istent nem esmeré.« 2375
Hogy az doktor ezt meghallá,
Az leánnak ezt mondá:

LXXIII. DOCTOR AD VIRGINEM.

»Leány tahát, te azt mondod,
És te hited miatt azt vallod
Hogy az isten emberré lött volt, 2380
És így idvességet szörzett.
|42| Nagy csalárdság ezt mondani,
És nagy hazukság vallani.
Mert isten mindennek ura,
Ember kegyig ő szolgálja: 2385
Azért ha ember lett volna,
Ez kegyiglen lehetetlen
És midenképpen hihetetlen dolog;

*) Principio coelum terram camposque liquentes,
Lucentem globum lunae, solisque labores
Ipse pater statuit

Et reliqua Primo Aeneidos.

Mert természetnek folyása
Én szómnak bizonyejtása, 2390
Mert az uraság és az szolgálat
Csak két ellenkődő állapot,
Kiknek az tulajdonságok
Hogy nincsen együtt lakások *).
Azért ím tülem mint hallod, 2395
Az te hited hamis, így jól látod.«
Katerina megtérüle,
És az doktornak így felele:

LXXIV. VIRGO AD DOCTOREM.

»Doktor, hogy ezt megértted
És tennen eszödben ím így vegyed, 2400
Hogy isten azt tehette legyen
Hogy ember lehetett legyen,
Pogánokkal bizonyítom
És okossággal, es / megmutatom:
Mert az isten oly hatalmas 2405
Hogy mindenben diadalmas,
Ötet mongyák uralkodóknak urának,
És nyilván mindenhatónak;
És azért ő felsége emberré lelete,
És ördegöt meggyőzheté. 2410
Ezt az pogán es monta vala,
És írást róla hagyott vala:
Hogy isten emberré lenne,
Kit csak egy szíz leány szílne,
Ki miértünk magát megaláznaja 2415
És az szénán ő magát nyugotná **).«

*) Dominatio enim et servitus entia sunt contraria, quorum est vicissim, et nunquam, sit et semel eidem subjecto inesse, ut praedicat Aristotiles in Post praedicament.

**) Veniet Agnus coelestis, humiliabitur Deus, minuetur humanitate divinitas, jacebit in foeno Agnus, et puellari gremio educabitur deus et homo.

LXXV. DOCTOR AD VIRGINEM.

»Csodálkodom, leány, rajtad,
 Hogy magad elhasonlottad,
 És te nekünk forgatsz írásokat,
 És előttünk szólasz sokat. 2420
 Ezmit mondasz, mi es tuggyok,
 És tenáladnál elébb olvastuk:
 De téged hamisnak lelünk,
 És igazság miatt megiesztünk tégedet,
 Mert [43] az másra szabott szoknyát 2425
 Én hiszem tetteti nyavalyád
 Hogy az te Krisztusodra adnád
 És minékünk így mutatod.
 Minem bolondot találtál!
 Hogy szóddal el-ámojtánál 2430
 Ez írásokat ha írák,
 Nem az te Krisztusodról mondák.
 Katerina nyugolmat vén,
 És öneki feleletet így tén:

LXXVI. VIRGO AD DOCTOREM.

»Sybilla mikort ezt írta, 2435
 Tahát úr Krisztusról mondá,
 Mert az szíztül ő szileték,
 És az ízékön ő fekvék;
 És hogy ez óróla mondva legyen,
 Virgilius es tanum legyen énnekem, 2440
 Ki mikort Krisztus szileték,
 Akort ő Rómában leleték,
 És egyéb írássi közzé írta
 És Krisztusról im ezt törlitté: /
 »Sybillának kitölt ideje, 2445
 Mert úrnak eljött ő sziletése.

Új magzat jött menyországból,
 És egy új szíz jett ez világból. « *)
 De hogy nyilvánban megértted,
 És tévelgésed levessed, 2450
 Ím neked megbizonyojtom,
 És tennen társid szavából mutatom.
 Hogy pogán bölcsek kik vótak,
 Mert Sybilla Tiburcia
 Az én istenemről így írta : 2455
 Jevendő idő jártában
 Támad fel az zsidóságból
 Az Mária pevő szizleány,
 Kiről én beszéllek nyilván,
 És ő jegyöse [44] József leszen. 2460
 De ő mind örekké szíz leszen,
 Mert firfú nekül magzat leszen
 Szent léleknek szörzéséből.
 Ez istennek fiát szüli,
 És őt Jézusnak nevezi, 2465
 Ki isten és ember leszen **)
 Mint próféták prédikállák
 És írásokban vallák,
 Kiknek télem (ha) kevánád,
 Írásokat meghallhatnád, 2470
 De im nagyobb igazságra
 Pöresimöt vetem vallására,
 Mert ezek pogánok lőnek,
 De azért hitöm mellé vallást tőnek.

*) Ultima Cumaei iam venit carminis aetas :
 Magnus ab aeterno seclorum nascitur ordo.
 Iam venit et virgo : redeunt Saturnia regna :
 Iam nova progenies coelo demittitur alto.

Virgilius Ecloga tertia Bucolica carminis.

**) In diebus illis exsurget mulier de stirpe Hebraeorum nomine Maria, habens sponsum Joseph, et procreabitur ex ea sine mixtione viri de spiritu sancto filius dei nomine Jesus, et ipsa erit virgo in partu et post partum. Qui ergo ex ea nascitur, erit verus deus et verus homo, et permanebit regnum eius in secula seculorum. Haec illa.

Először felelj ezekre, 2475
 Ha térnéd akarsz hitemre.«
 Az doktor hogy ezt meghallá,
 Katerinának ezt mondá :

LXXVII. DOCTOR AD VIRGINEM.

»Látod mert nem elszeke vagyok,
 De azért nem sok időt hagyok, 2480
 Valamiről tudsz kérdened,
 Mindennek feleletit nálam leled.
 De mast mert énnkem felelnem kell.
 Neked kegyig csak hallgatnod,
 Mert ím én megbizonyítottam, 2485
 Okossággal es megmutatom.
 Hogy ez nyilván lehetetlen
 Hogy Mária szíz lött legyen,
 És ő fiát szízen szülte / legyen. 2490
 Mert ez igen nyilván vagyok,
 Hogy szíznél szülés nem vagyok,
 Természet ennek mestere :
 Ha nem hiszsz énnkem, kérd őtöle.«

LXXVIII. VIRGO AD DOCTOREM.

Kit hogy az szíz halla,
 Az doktornak így felele : 2495
 »Mester, lám megbizonyítottam,
 Okossággal es megmutatám,
 Hogy valami hol vagyok,
 Mind fattig istentől vagyok :
 Azért isten őket bírja, 2500
 És úgy forgattya mint ő akarja ;
 Ezt isten kényen teheté,
 Természetet megterheté,

És természetnek felette
 Anyját kényen szílettethé ; 2505
 Mert az mit téssz, lám te es bírod,
 Mint akarod úgy forgatod.
 Sőt ím lássad az ivegőt,
 Kit az napfén meg nem szekhet.
 Maga őtet általhattyá : 2510
 Krisztus anyját ígyen tartja :
 Mert lám őtüle testet vén,
 De őrajta szeplő nem lén.
 És mint Albumazar megírá,
 És nálatok írván hagyá, 2515
 Ezképpen :
 ||45|| Hogy még egy szízeány leszen,
 Kinek nagy szépsége leszen.
 És ennek leszen egy gyermeke.
 Kinek Jézus leszen neve.*)
 Azért ez kényen lelete, 2520
 Hogy az szíz szúzen szülhete.«
 Az doktor, hogy ezt meghallá,
 Az szíznek mégés ezt mondá :

LXXIX. DOCTOR AD VIRGINEM.

»Leány, maga te mit forgatsz,
 Lám okossághoz nem hallgatsz, 2525
 Mert lám Krisztusról úgy mondasz,
 Kit te istenednek vallasz,
 Hogy ő isten és ember legyen :
 De ez, hogy hamis legyen,
 Ebből nyilván megesmered 2530
 Ha az én beszédemet megérted :

*) Ascendet virgo pulchra et honesta, mundi et honesti capilli,
 atque drolixi, et nutriet puerum, quem quaedam gens vocat Jesum-
 Haec ille.

Mert isten mindenteremtő,
 De Krisztus vala teremtetött;
 Azért vagy magát teremté,
 Vagy ő isten nem lehete; 2535
 De magát senki nem teremti:
 Azért ő isten / léte
 Nyilván hamis és csalártság,
 Sőt bizonynyal nagy hazukság.
 No az isten erekké áll, 2540
 És erekké ő meg nem hal:
 Krisztus kegyiglen meghala.
 Azért ő isten nem vala.«
 Az szízeány ezt meghallván,
 Az doktornak szóla, mondván: 2545

LXXX. VIRGO AD DOCTOREM.

»Mester, kérlek, meghallgassad,
 És tévelgésedet elhagyjad.
 De azmit mondasz, mind így volna,
 Ha Krisztus oly állat volna,
 Hogy kiben volna egy természet; 2550
 De te hogy megértsed őtet:
 Úr Krisztusban lelettetik
 Istensége és embersége:
 Mert lehet egyességgel,
 Hogy az szerént, miként ember, 2555
 Ő teremtett állat legyen,
 És halandó állat legyen
 Mert ez illik emberséghez.
 Ki egyesült felséghez;
 De az szerént miként isten, 2560
 Halál önála soha nincsen,
 És így ő mindennek teremtéje,
 És földnek menynek istene.«

Katerina hogy [46] így szóla,
 Az doktor igen megbúsula, 2565
 És ő istenének letérdeplék,
 És így mondván reméncödék:

LXXXI. DEPRECATIO DOCTORIS.

»Isteneknek ezer volta!
 Ily nagy bú engem megbúsojta,
 Lám értetek hadakozom, 2570
 De segítségtöket nem látom,
 Kik igen kazdagok vattok
 És menyországban uralkottok,
 És kik ez világot bírjátok,
 Ennekem ma segítségtöket agyátok«^{*)}. 2575
 Annakutánna megállá,
 És az lejánnak így monda:

LXXXII. VIRGINI DOCTOR AIT.

»Az Krisztusnak csalárdsága
 Ebből tetszik, álnoksága:
 Mert ő nem vén nagy bölceket 2580
 Tanítványnya, de hittokat
 Azt ő azért teszi vala,
 Mert ő igen álnok vala;
 Ha bölceket / győjtett volna,
 Álnokságát megtutták volna: 2585
 De választá halászokat
 És egyigyő gorombákat,
 Kiket kennyen megcsalhata,
 És lábokról lehazuda.«

^{*)} Numina mille Deum, vatem defendite vestrum,
 Qui colitis Ditem, qui stelliferam regionem,
 Qui partes mundi, qui stagna tonantis Abyssis;
 Numina mille Deum! vatem defendite vestrum.

És Katerina, hogy ezt hallá,
Az doktornak ím ezt mondá : 2590

LXXXIII. VIRGO AD DOCTOREM.

»Jó mester, ha meghallanád,
Neked én ennek okát adnám.
Jól tette ezt, mert kettőből tetszik,
Hogy megértsed. Ím ez egyik : 2595

Mert mit tőle tanulának,
Aval lám ők használának,
Mert jó vala ő tanúsága,
És szent vala tudománya ;
Második, hogy megtugyad, 2600

Ím ez szerrel meghallgassad :
Mert, mint mondod, hejtok voltak,
És azelőtt semmit nem tettek ;
Lám egy nap annit tauultak,
Kivel nagy soknak használtak.« 2605
Az doktor méges beszéle,
És ely beszédet törölte :

LXXXIV. DOCTOR AD VIRGINEM.

»Krisztusnak balgatagsága,
Ebből es [47] tetszik nagy hejtsága,
Hogy ha már jó hitöt hoz volt, 2610
Miért bölcseket nem választott volt ?
Lám úgy vagyon törvétekben
És az tennen kenyvetekben :
»Hogy isten bölcseket kedvel,
És hatalmasokat nevel« *) , 2615
Ez őmagának es jobb volt volna :
Mind ez világ nem búdosna,

*) Deus potentes non abiecit, cum ipse sit potens ; etiam Deus op-
tat societatem fortium II. regum, 4.

Mert az bölcseknek hitt volna :
Azért ebben bolondul járt,
És magának nagy kárt tött ebben 2620
Mennye kedig balgatag volt,
Ingyen-ottan isten nem volt ;
Mert az isten nagy böles állat,
És semmiben kárt nem vallhat.«
Katerina ezt meghallván, 2625
Az doktornak szólla mondván :

LXXXV. VIRGO AD DOCTOREM.

»Ebben Krisztus bölcsen jára,
Kiben ő nagy hasznot valla.
Ez lön ennek jeles oka
Hogy ő / bölcseket nem választta, 2630
Hogy hitönknek bizonsága
Megtessék, ő nagy igassága :
Mert ha bölcsek hirdették volna,
Hát te azt mondhattad volna,
Hogy az hit még hamis lehet, 2635
Mert böles mester sokat tehet,
Igazakat hamissojthat,
És hamissat igazojthat.
De hogy hitünk igaz legyen,
És őbenne kétség semmi ne legyen 2640
Csak egyigyüket választta,
Kikvel sok népet fordejta meg
Kik álnokságot nem tudának,
És csalárdsággal nem járának.«
Az doktor nem elégedék, 2645
De méges így veteködék :

LXXXVI. DOCTOR AD VIRGINEM.

»Lám ha mind így volt volna,
Hogy Krisztus isten volt volna,

Ha emberért született volna,
Hát érte mire holt meg? 2650
Leán! az isten mindent tehet,
Kennyen mindent megszörezhet:
Azért ha isten volt volna,
Meg [48] halni nem kellett volna,
Mert ő csak egy angyalával 2655
Avagy csak egy mondásával
Ő embert megválthatott volna,
És idvességet adhatott volna.
Az szízeány hogy ezt hallá,
Az doktornak csak ezt mondá: 2660

LXXXVII. VIRGO AD DOCTOREM.

»Jó mester, de nem véled-é,
Avagy eszedben nem veszed-é,
Hogy ez nem lött oka nekül?
De okot adok neked erről,
Méltó vala, hogy *) ez halál, 2665
Kire te es keteles valál,
Ki ember miatt jett vala,
És ember miatt meghalna:
És ezt csak ember nem tehette,
Mert csak isten tekéltette, 2670
Mert ember vala bines reá,
Isten vala elég reá.
Azért Jézus isten vala,
Csak embersége hala meg,
Az akki embert megcsala 2675
Ember miatt megmeghala.
Ezt isten, ha jó leszen vala,
Másképpen es megteheti vala.
De nem leszen vala igazán,
Ha jár vala csak hatalmán, 2680

*) A cod.: Hogy méltó vala . . .

Azért így kelle / emberré lenni
És érettünk halált felvenni.«
Az doktor hogy ezt meghallá,
Az sziznek mégis ezt mondá:

LXXXVIII. DOCTOR AD VIRGINEM SIC FATUR.

»Nosza leány, vedd eszedben, 2685
És meghánynyad jól elmédben,
Lám úgy vagyon kenyvetőkben,
Dávid írja zsoltárkenyvében:
»Igazat isten el nem hágy,
De őneki minden jót ad.«*) 2690
Krisztust kegyiglen elhagyá,
Mert zsidókkal megfogatá,
Meg hagyá ötet kénzatni,
És szörnyű halállal meghalni:
Azért ő isten nem vala, 2695
Azért mert ily nagy szörnyen meghala.«
Katerina így beszéle,
És az doktornak így felele:

LXXXIX. VIRGO AD DOCTOREM.

»Doktor! ebben kétség nincsen,
Mert az mindenható isten 2700
Szent fiát arra adá,
És ez világra azért bocsátá,
Hogy ő miérettünk meg [49] halna,
És minket ördegtől megváltana.
Azért ezt mind ő kennyen vallá, 2705
Azért ötet isten sem hagyá,
Mert ő kényyának lón váltsága,
És ez világnak szabadsága.«

*) Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quaerens panem.

Mégis az doktor nem elégedék,
De mégis így vetekődék: 2710

XC. DOCTOR AD VIRGINEM.

»Ezt mint mondod, Krisztus megholt,
Tahát immar nincsen, hanem csak volt.«
Katerina monda erről,
És revid feleletet ada neki:

XCI. CUI VIRGO.

»Azt én mondom, hogy meghala,
De harmadnap feltámada.« 2715
Doktor még sem elégődék,
De ily szerrel szóla esmég:

XCII. DOCTOR AD VIRGINEM.

»Ha isten volt, ezmint mondod,
Hát soha meg nem halhatott; 2720
Ha kegyiglen emberré lött,
Hát halált meg nem győzhetett:
Mert haláltalan senki meg nem halhat,
És / halandó halált nem bírhat.«
Az szíz mindezőkről így felele: 2725

XCIII. VIRGO AD DOCTOREM.

»Azmint én látom, nem kívánod
Megértened, sem akarod,
De bizony mind ez kettő lehet vala,
Mert ő isten és ember vala.
Csak az emberség őneki meghala, 2730
És istenség éppen megmarada;

De isteni hatalmával
Feltámada diadalmával.«
És hogy az doktor meghallá,
Önen magát alább hagyá, 2735
Mert kezdé veszteket hallgatni,
Csak az több társitúl várni.
Kit, hogy Katerina láta,
Az doktornak így monda:

XCIV. VIRGO AD DOCTORES.

»De doktorok, mit kívántok 2740
Éntőlem, többet mi(t) akartok?
Feleljetek nekem arra
Az nagy erős bizonságra,
Kit nálatok írva hagyá
Sibylla mondván: *) 2745
[50] Hogy oly isten, bizony isten,
Ki fán feszőle, áldott isten.
És mit mondotok továbbá
Az Plátó mester mondására.
Mert ő halálának utánna 2750
Melyen lőn egy arany lánya,
Kin ez szókat írták vala
Isten akaratja miatt:
»Én ki vagyok Plátó mester,
Ez világban nagy bölcs mester, 2755
Hiszek Jézusban Krisztusban,
És az szíztől születettben.
Ki emberért meghalandó,
Harmadnap feltámadandó,
Kik igazak, úrra látnak, 2760
Istenné és királylyá vallnak,

*) Elesponcia Sibylla:
Felix ille deus ligno qui pendet ab alto.

- Atyaistennek ígését
 És mindeneknek teremtését.« *)
 Azért, doktorok, tугyátok
 Azt, akarmit halgassatok, 2765
 Hogy az Krisztus bizony / isten,
 Kinél több soha nincsen;
 És mind hamis hitben vattok,
 Ha nem tértek, elkárhoztok.«
 És mikort az sziz ígyen szólna, 2770
 És felette sokat mondana,
 Az doktorok megállának,
 És mind fattig megnémulának,
 És csak egymásra néznek vala,
 És mind veszteket hallgatnak vala: 2775
 Mert az kit meggyőzött vala,
 Mindeniknek bölcsőbb vala;
 Esmerék hogy nincs embertől,
 De az hatalmas istentől,
 Hogy ők így megnyomvadának 2780
 Hogy egy szót se szólhassanak.
 Kit hogy Maxencius láta,
 Nekik nagy haraggal ígyen monda:

XCV. IMPERATOR AD DOCTORES.

- »Oh ti gonosz balgatagok,
 Ez világban genyett aggok! 2785
 Ez-é az ti erősségtök,
 És doktori bölcseségtök,
 És rajtam ||51|| töött nevetéstek?

*) Credo in Jesum Christum, nasciturum de virgine, passurum pro humano genere, et tertia die resurrecturum, et merebuntur justi videre Dominum Deum suum Christum, regemque, verbum patris atque principium cum eo cuncta componen. H. ille.

- Ím lássátok, nagy istenek,
 És itt való nagy fejedelmek! 2790
 Nemde elég szégyen volna
 Hogy győzések így lött volna,
 Hogy ötven leány gyült volna,
 És csak egy doktort gyézett volna meg:
 Mast kegyiglen oly nagy szégyen 2795
 Kiért nektek nagy kén légyen:
 Ily nagy erős sok doktort,
 Szentírásban tanult mestert
 Egy nyavalyás gyarló leány
 Ó beszédével elámojtott legyen; 2800
 Bátorsággal arra terjen,
 Hogy kezzületek senki ne merjen
 Csak egy ígét es mondani
 Óellene, avagy csak egy szót es felelni.«
 Ezt hallván, egyik kiállta 2805
 Ki többinél bölcsőbb vala,
 És az császárnak így felele,
 És ez szerrel beszéle:

XCVI. DOCTOR AD IMPERATOREM.

- »Császár! neked im megmongyok,
 És igazán megjelentjük, 2810
 Mert napkeleti sok doktorok
 Erről neköd / bizony tanók:
 Soha nem volt még oly ember
 Avagy ol nagy tanult mester,
 Hogy ki magát hánta volna, 2815
 És mimiánk meg nem győztetött volna:
 De ez lejány ellen szólunk
 Mi nem merünk, még csak indúlunk [es]
 Mert hogy neked bizont mongyunk,
 Lám igen sok bölcsét láttunk, 2820

De ily szókat nem hallottunk,
 És ily nagy szégyent sem vallottunk.
 Mert hogy öneki szavát hallók,
 És bölcsességét meglátók,
 Megindúla az mi testünk, 2825
 És megrémüle mi szívünk,
 Úgy annira, hogy megnémulánk,
 És Krisztus ellen nem szólhatánk :
 Mert mi nem ember szól ötöle,
 De szent lélek szól belőle, 2830
 De császár azért nem késleljük,
 De egyszersmind megfelelünk :
 Hogy ha nekünk ez te hitődet
 Jobb szerrel nem erősítettöd,
 Ingyenmajdan §52|| mind elhagyunk, 2835
 És mi es az Krisztust valljuk ;
 Mert lám az volt az nagy isten,
 Kinél egyéb senki nincsen.
 De hála legyen úristennek,
 És ő kegyes kegyelmének, 2840
 Hogy pogánságból kihoza.«
 És az császár, hogy ezeket halvá,
 De csaknem hala búsulván,
 És ő szakálát fennyen szaggattya, [vala],
 És egy nagy tüzet rakata, 2845
 Azután így parancsola,
 És szolgálainak így szóla :
 »Nosza hamar, kik bánnyátok
 Rajtunk löttet, kik szánnyátok,
 Ez városnak egy utcáján, 2850
 És az jeles főpiacján
 Igen nagy tüzet tegyetek,
 És őket mind elvigyétek,
 És mind egyiglen *) belé vessétek,
 És nagy szörnyen égessétek [őket].« 2855

*) A cod. : egyetlen.

És az szolgálak, mennye ezt hallák,
 Őket ottan elragadák,
 És kéméletlen kezdék verni [őket],
 És az tűz fele vezetni.
 De az vén doktor így szóla, 2860
 És az többinek ily szót monda :
 »Ó istenbeli dicső társim,
 És én szerető jó barátim !
 De / hálát agyunk mi urunknak
 Az kegyelmes úr Krisztusnak, 2865
 Hogy minket ő nagy malasztjából
 El-kihoza pogánságból !
 De mert nem keresztelkedtünk meg,
 És kétség vagyon hova megyünk :
 Azért kérjek az szent asszont, 2870
 Hogy minekünk agyon hasznot,
 És keresztyénné tegyen minket,
 És hogy megmentse mi lelkünket.«
 Ezt hallván, felreadának,
 És egyszersmind reá kiáltának, 2875
 És az menyországra gondolának,
 És ők nagy felszóval így mondának :
 »Ó te nemes kegyes asszony,
 Hova leszen az mi lelkünk ?
 Talám fattig mind elveszünk, 2880
 Hogy kereszt-víz mirajtunk nincsen ?
 Keresztelj meg itten minket.«
 Kit hogy Katherina halla,
 Ő bizodalmokra így monda :
 »Ó nemes erős vitézek, 2885
 Ti azon semmit ne féljetek,
 Mert véröteknek hullása
 Leszen bíneteknek bocsánattya,
 És igaz elég ti keresztségtetekre,
 És az ti §53|| lelketeknek idvességére ; 2890
 Mert ez elmulandó világért
 És benne való nyavalyákért,

Majdan veszitek menyországot,
 És őbenne való bódogságot:
 De azért mast bátorok legyetek, 2895
 És ez hitben ne tévelyegjetelek.«

XCVII. CREMANTUR DOCTORES ET ADEST PRODIGIALE
 MIRACULUM.

Ezt megmondván, az tűzben veték,
 És őket mind megégeték.
 De hogy mind ezt tökéllének,
 Ott oly csoda jelenteték, 2900
 Hogy jóllehet úgy lött volna,
 Hogy fátig meghaltak volna:
 De önekik sem ruhájok,
 Sem kegyiglen hajok, szakálok
 Meg nem ége az nagy tűzben, 2905
 És maradának oly szépségben,
 Hogy ha őket láttad volna,
 Csak alonniok hitted volna.
 Mely csodát hogy az nép látá,
 Sokan Krisztushoz fordulának, 2910
 Krisztust vallák ő kényyokban,
 És ők így jutának menyországban.
 És az császár hogy ezt meghallá, /
 Önnen-benne nagyon csodálá,
 És ő az leját hozjá hivatá, 2915
 És öneki ez szót mondá:
 »Oh te drágalatus nemes virág;
 Ki oly vagy mint fenes világ,
 Tennen magadnak légy jó tanács,
 És úgy magadnak sokat használsz: 2920
 Mert ha kedvem nekem teszed [hozzám],
 És ha én hitömet felveszöd,
 Hát éntülem im ezt veszed:
 Hogy másod léssz asszony után,
 Hozjám veszlek ő kimúlván: 2925

Ha meghiúvod gonosz teted,
 És megtérittöd nagy vétköd,
 Én nem nézem te bínes voltodat,
 De aranyban gyártott képed *)
 Egy kólábra faragtatom, 2930
 És az piaczon felállatom
 És ötet isten névvel hivattatom,
 És mindenekkel imádtatom.«
 Kit menyé az szíz leját halla,
 Császárnak ottan így monda: 2935
 »Kérlek, császár, hadd el mind ezt.
 Mert szörnyű csak gondolnod es ezt
 Mert én magamat [54] ajánlottam
 És az Jézusnak Krisztusnak jegyesül attam,
 Mert ez énnekem nagy szépségem, 2940
 És lelkenbeli reménségem,
 És ez énnekem idvességem,
 És mastani erőségem;
 Mert ez énnekem szeretöm,
 És végezetlen vig életem, 2945
 És kitül te engem sem beszéddel,
 Sem te nagy kegyetlenségeddel
 El nem vonhat(sz), sem térithet(sz),
 Mert úr engem erősített.«
 Ezt hallván, ő megbúsúla, 2950
 És önnen benne így szóla;
 Ez világban mennyet éltem,
 Ily nagy boszszút nem szenvettem,
 Mert megbirtam királyokat,
 És nyomorgattam nagy urakat: 2955
 Mindenekkel azt tettem,
 Mit ennenmagam kedveltem.
 Mastan es magam úgy bírom,
 Hogy mind ez világot bírom,
 Nincs földén mastan oly felség, 2960

*) A cod.: keepet.

- Ki előttem térdre nem esnék :
 Azért im nem értem ennek okát,
 Hogy eltőrem ez binnek sokát :
 Azért leány, ezt fogadom, /
 És hitemre megbizonyítottom, 2965
 Hogy ha szép szónak meg nem engedsz,
 Hogy azt aittottad volna,
 Hogy ne szilettettél volna [ez világra].
 Nosza azért ezt vegyétek,
 És énelőlem elvigyétek ; 2970
 És ti szolgálaim, ezt gyötörjétek,
 És igen szörnyen ezt verjétek,
 És gerebennel szaggassátok
 Ő testét és ötet nagy erőssen tartsátok,«
 És így az szizet elragadák, 2975
 És vervén oly igen kénzák,
 Hogy ő vére mind elárrada,
 És testében ép nem marada ;
 Azután ötet felvevék,
 És az setét temleczben veték. 2980
 Elmenének az császárhoz,
 Ki így szóla szolgálainak :
 »Mastan énnekem el kell mennem,
 És nagy dolgot megszereznem
 Fejetökre parancsolok, 2985
 Egyebet es nem akarok [benne] :
 Az lejánt fogva tartsátok,
 És őt ki ne bocsássátok,
 Ha meghalni nem kívántok ;
 Ételt neki ne agyatok : 2990
 Talám teszi mi kedvönket,
 Megtanította éhség ötet,
 Talám magát [55] meggondolja,
 És tévelgését meghagyja.«
 Ezt meghagyván felkészüle, 2995
 És ő el dolgára mene.

XCVIII. SOMPNIUM IMPERATRICIS.

- Míg az császár igyét járja,
 Császárné asszony meghallá
 Mint Katherina járt volna,
 Az doktorokat megbírván, 3000
 És őket hitire hozván ;
 És mely csoda lett volna rajtok,
 Mikort lett volna halálok ;
 És mint, azon nem elégedvén,
 Császár mérgében beh-telvén, 3005
 Az szizet kénzatta volna,
 És az temleczben vettette volna,
 És tiltott mindeneket,
 Hogy ne segéllenék őtet ;
 És hogy senki őt ne éltetné, 3010
 Csak szóval se kennyitné ;
 Kit hogy meghallott volna,
 Jóllehet még pogán vala,
 De ő nemes vér voltából
 Kenyerüle nagy kényyárol. 3015
 Így azt igen megkéváná,
 Hogy ő az szizet láthatná,
 De nem lel vala útát,
 Hogy mint tenné kívánatját :
 Kin ő igen búskodék, 3020
 Hogy éjjel / abban elaluvék.
 És mikort volna ily bánatja,
 Álmában lén egy látattya,
 Kin ő igen csodálkodék,
 De magánál nem állapék : 3025
 Mert hogy másod napra juta,
 Porphyrius hozjá juta,
 Ki vala nagy tisztességben,
 És jeles fejedelmségben ;
 Ki titkokat megtart vala, 3030

És asszonyának nagy hiv vala :
 Ennek megmondá látattytát,
 És így jelenté meg álmát :

XCIX. IMPERATRIX AD PORPHYRIUM.

»Porphyrius én jó szolgám,
 Kérlek téged, jűj közlőb énhozzám, 3035
 Hogy beszédemet meghallgassad,
 És én kedvemet adassad,
 És nagy titkon megbeszéllem !
 Oly ként vallék én álmamban
 És az éjjeli látásomban 3040
 Az nemes szíznak miatta,
 Kit én uram megkénzata :
 Hogy vagy jóra vagy gonoszra
 Uram nekem ezt fordította ;
 De megöl engem bánatom, 3045
 Ha ez szízet nem láthatom,
 Mert ez éjjel én ágyamban,
 Mikort [56] valék jobb álmamban,
 Hát immár az temleczbe vagyok,
 És ott ilyen dolgot láték : 3050
 Az setét temlecz hát fénes
 És a szíz annál sokkal fénesb.
 Hát vele vannak angyalok,
 És ott ilnek vén jámborok,
 Ezök ötöt vigasztalván. 3055
 Mondám hogy vala oly fénessék,
 Hogy én reá nem nézheték.
 Mikort az szíz engem láta,
 Ottan nevemen szólitta,
 És egyiktől egy koronát vén, 3060
 És azt mikoron nekem adá,
 Kit szépséggel fejemben tón,

Hát szóval nekem azt mondá :
 Ím teneked az úr Krisztus
 És menybeli dicső Jézus 2065
 Egy fénes koronát köldött,
 És vele dicsőséget es szörzett.
 Azért, fiam, hogy ezt látám,
 És koronámat így vallám,
 Ha én ötöt meg nem látom, 3070
 Hát halállal kell meghalnom.
 Kérlek azért, én jó fiam,
 Hogy nagy sok jót nyerj énmiám,
 Az temleczet te megnyissad,
 És az szízet reám bizjad. « 3075
 Kit, hogy Porphyrius halla,
 És / asszonyának ily szót monda :
 »Én tiszteletes jó asszonyom,
 Ez beszédet én jól halloom :
 Téged illet parancsolás, 3080
 Engem illet csak szolgálás.
 Azt jól tudom hogy ként vallok,
 És talántán érte meghalok,
 Ha ezt uram meghallangya :
 De mind avval sem gondolok, 3085
 Mert azt mit kérsz, az nagy jó dolog.
 Nekem es volt, jó asszonyom,
 Még régenten akaratom
 Hogy ez szízet én meglássam,
 És hogy nagy bölcs beszédét halljam, 3090
 Mert csodáltatyák nagy szépségét,
 És beszédében bölcseségét :
 Azért, veled én elmegyek,
 És az szíznél veled leszek. «
 Ezt mondván felkészülének 3095
 Éjjel, és az szízhez menének.
 És hogy az temleczbe jutának,
 Oly fénességét látának,
 Hogy lábon nem állhatának,

De az földre leomlának. 3100
 Kit hogy Katherina halla,
 Nekik ily beszédet monda :
 »Úristennek választotti
 És Krisztusnak hív szolgálai!
 Felkellyetek és ne féljetek, 3105
 De velünk bátrak legyetek.
 ||57|| Mert titeket es vigaságban
 Úr Krisztus hív országában.«
 Ezt hallván feltámadának,
 És ott ily dolgokat látának : 3110
 Hát nagy sok angyalok vannak
 Ott, és az sziz sebeit vigasztják,
 Kilemb-kilemb kenetökkel,
 És mely sebet kennek kezökvel,
 Az seb ottan megvigaszik, 3115
 És nagy fejjérségre változik.
 És látának ott vénöket,
 És nem nézhetik vala őket
 Rajtuk való fejjérségtül.
 Katherina vén egyiktől 3120
 Egy nagy szépségű koronát,
 És nagy vignak mutatá magát,
 Kit az asszony fejében tén,
 És az vénekhez ilyen szót tün :
 »Én jó uraim, jól látátok, 3125
 És feletökkel hallátok,
 Hogy imádek egy asszonyért
 Császárnak feleségéért :
 Azért ez az, kiért kérek,
 Kiért kértöm, és engedek, 3130
 Ez vitézt es hozjánk vegyük,
 Menyországban helheztesük.«
 Az vén jámborok ezt hallván,
 Az sziznek ez szót mondák :
 »Drágalátos te nemes sziz, 3135
 Ki fénes vagy mint fénes nap,

Az úristen, kiért / itt vagy,
 Ki nevéjért kénod il nagy,
 Imádságodat meghallá,
 És kértödet neköd adá ; 3140
 Mert kérenk hogy ezt meghalljad
 És mitülünk bizonynyal tuggyad,
 Hogy ezek mind szentté léznek
 És Krisztusért halált vesznek.
 Megjelented te nagy jötetted, 3145
 Mert menyben mennek eleted.
 Azután hadad elvégezvén,
 És az császárt te meggyőzvé,
 Menyországban vitettetöl
 És oly helyre helheztetöl, 3150
 Holott szüzek seregökben
 Örvendöznek istenben,
 Ártatlan báránt kevetnek,
 Szép fejjér ruhát viselnek,
 És oly éneket mondnak 3155
 Neki, kit egyebek nem mondhatnak,
 Hanem csak szizek.«
 Mind ezt hogy az asszony látá,
 Porphyrüssal egyetemben azt mondák :
 »O szent asszony azon kérünk 3160
 S mast neked ebből könyergünk :
 Agy minekünk keresztséget,
 És hitbeli nagy erőseget,
 Mert lám nagy volt tévelgésünk,
 Azért ne hagyj már elvesznünk.« 3165
 Katherina ezt nagyon örülé,
 És őket meg ||58|| keresztölé,
 Hitben őket megtanittá,
 És az asszonnak ezt mondá :
 »Immár kérlek, hogy erős légy, 3170
 És erdeggel erős hadat tégy,
 Mert harmadnap után
 Mártíromságot kell szenvedned,

És azután felmégy mennyországban,
 Azért, kérlek, semmit ne félj, 3175
 És dolгодban semmit ne vélj,
 Mert ez mastani kénokat
 És mennyei vigaságokat
 Egybe nem hasonlathattuk,
 De ezután megláthattuk: 3180
 Hogy az mennyei vigaságért
 És istennek látásáért
 Nincs oly nagy kén, kit vigasággal
 Fel nem vennél bátorsággal.
 És ez te halandó uradat, 3185
 És földi dicsőségedet
 Hadd el az Krisztusért,
 Ki embernek ez világért
 Magát agya, és országát.«
 Azután őket megáldá, 3190
 És az temleczből kibocsátá.
 Kik mikoron kijüttek volna,
 És hitben megerősültek volna,
 Jó keresztyénül élének,
 Kiért idvességet vének. 3195
 De mint imént es beszéllők,
 Porphyriust úgy beszéllők és jelentők
 Hogy vala nagy tisztességben /
 És jeles fejedelmségben,
 Mert kétszáz vitézt bír vala, 3200
 Császár után másod vala.
 Az vitézek őt megkérdék,
 És titkokat így jelenték:
 »Mondd meg nekünk, mi jó urunk,
 Mert nagy jámbor vagy, kit jól tudunk, 3205
 Holott voltál te ez éjjel
 Asszonyunknak felségével!«
 Porphyrius hogy ezt hallá,
 Ok hol vótak, így megvallá:

C. QUIBUS PORPHYRIUS.

»Én jó társim, vesztegjetek, 3210
 És ezt ingyen se kérgyéték.
 De mely nagy jót vallanátok,
 Ha tanácsomat fogadnátok,
 Mert ez éjjel olyat láték
 És mondhatatlan nagy jót tanulék: 3215
 Mert az idvességemnek úta
 Nekem az éjjel lön mutatván.
 Azért, ha engem uraltok,
 És ha velem megmarattok,
 Hát az bálvánt elhagyjátok, 3220
 És az bizony istent imágyátok,
 Ki minket és egyebeket
 Jól teremte, mindeneket.
 Urunk Krisztus az az isten,
 Bizony ember és bizony [59] isten, 3225
 Ki mindeneknek ura,
 És királyoknak királya,
 Ki ő neve-viselőket
 Menyországgal elegejthet,
 Benne kegyig nem hívöket 3230
 Örek kénokban gyötörtet.
 Ennek fénes dicsősége,
 Irgalmas kegyelmessége
 Gonosz létünket elszenvedé
 És pogán voltunkat soká türe: 3235
 De mast rajtunk könyerüle,
 Hozjánk köldé lám ötüle
 Ez nálunk való szép szízet,
 Kit mi urunk igen gyötret.
 Ez hitembeli erősség 3240
 Lelkemnek erök idvesség.«
 Az vitézök hogy ezt hallák,
 Porphyriusnak ezt mondák:
 »Császár után te nagy felség,

Ez világban nagy ékösség,	3245
Tennen magad már megláthadd	
Hogy vígadunk igen rajtad,	
Szódat mindenbe fogagyuk,	
Mit akartál, ottan töttük;	
Téged soha el nem hattunk,	2250
Mert temiád sok jót vallottunk.	
Azért mit mondasz, megteszjük,	
Mert im az hitöt felveszjük.	
Mi es keresztyének vagyunk,	
Szent hit mellett mind meghalunk.« /	3255
Az sziz vala az időben	
Maxencius temleczében,	
Ötet éhhen tartják vala,	
Mint az császár hatta vala.	
De isten öt el nem hagyá,	3260
Mennyei étkekkel tartá.	
Ebben tizenkét nap telék,	
És Krisztus neki megjelenék;	
Kinek Krisztus így beszéle,	
És kit így megkönyergete:	4265

CI. CHRISTUS AD KATHERINAM.

»Dicső leány, szép jegyesem,	
Szent nevemért jó vitézöm!	
Esmerj engem teremtődöt	
És te bizony istenedet,	
Kiért véreddel vitézkedel *)!	3270
Veled vagyok én jegyesem:	
Azért semmit ne félj én nagy kencsem,	
Mert számtalan igen sok nép	
Hamis hitből miád kilép.«	

*) Agnosce filia creatorem tuum, pro cuius nomine laboriosius certaminis subisti conflictum.

Katerina letérdeplék,	3275
És ily ígéssel reménkedék:	
»Oh én édes uram, neked hálát adok,	
Hogy neked szolgálód vagyok.	
Szent nevedet holtig vallom	
És soha 60 meg nem tagadom.«	3280
Ezt megmondván, Krisztus megáldá,	
És míg az sziz ötöt látá,	
Mind addig nagy fénességgel,	
Menyben mene dicsőséggel.	
Azonban az idő eljuta,	3285
Kiben az császár megjuta.	
Mert ördeggel teljes vala,	
Dolgát el nem felette vala,	
Szolgáit mind behivatá,	
És egynehányának ezt mondá:	3290
»No, szolgálaim, elmennyetek	
És mastan ily dolgot tegyetek:	
Ti az bájost kihozzátok	
És mielőnkben állassátok:	
Lássuk, ha az éhség azt tette,	3295
Hogy ötöt megengesztelte,	
Hogy önmagát megalázza	
És isteninket imádja.«	

CII. EDUCITUR VITGO DE CARCERE.

Az legények ezt, hogy hallák,	
Katerinát el-kihozzák,	3300
És az császár előtt megállaták,	
És így hívségeket mutaták.	
Kit hogy az császár megláta,	
Nagy szépségén elámula:	
Hát éhség öt nem bántotta,	3305
De nagygyal szebbé alkotta.	

Csodálkodék / császár abban,
 És kétös lön szolgálban.
 Ő magát megharagojtá
 És haragjában ezt mondá: 3310
 »Én csodálok ez leányon,
 Elámulván igen nagyon:
 Én halálát várom vala.
 És im szebb honnem előbb vala.
 De jól tudom ennek okát: 3315
 Az őrizőket megfogják,
 Őket nagy szörnyen kénozzák
 És nyakokat mind elvágják,
 Mert, mit hagyék, nem tartották:
 Őket így es megtanítottam, 3320
 Szómat velök megtartatom,«
 Kit, hogy Katerina halla,
 Császárnak arról így monda:
 »Tugyad, császár, és megismerjed,
 Beszédemből im így értsed: 3325
 Hogy engem senki nem táplált,
 Azért ne tégy értem halált:
 Mert énnekem én istenem
 Krisztus Jézus, én jegyesem,
 Ételet küldé angyalátul, 3330
 Engem így mente meg haláltul.«
 Mely dolgot, hogy az császár halla,
 Mérge ottan alább szálla,
 És Katerinára tekinté,
 És őneki ez szerrel beszéle: 3335
 »Leány, nekünk már ||61|| megmongyad,
 És akaratodat megjelentsed [mi előttünk]:
 Ha megteszöd, mire kértünk?«
 Katerina rá tekinté,
 És erről így felele: 3340
 »Tugyad, császár, hogy megtenném,
 És az te hitödöt felvennem,
 Ha hitemnek bizonságát

Nem tudnám, és bódogságát:
 De tudom nagy erősségét.« 3345
 Az császár még is többitté beszédét [és monda];
 »Leány, tégöd böcsnek véllek [vala],
 De tégöd már azon kérlek,
 Kétséggel nekünk ne felelj,
 Mert semmit nem nyersz mind evel. 3350
 Mert ha, lám, meggondolnád,
 Hát neköd mi nagy jót adnánk:
 Nem léssz nálunk mint szolgáló,
 De mindenén uralkodó.«
 Katherina, hogy ezt hallá 3355
 Az császárnak ez szót mondá:
 »Tennen magad meggondollyad
 És nekem tennen magad megmongyad:
 Kettő közül melyet tegyek,
 És én urammá kit vegyek: 3360
 Az örek dicső istent-é,
 Avagy ez halandó embert-é?«
 Az császár ezen megbúsúla,
 Az leánnak / méges szóla,
 Mondván: »Leány, akar te miként járj, 3365
 Tégy minekünk választ immár:
 Avagy imádd isteninket,
 És megnyójtod életödöt,
 Avagy kegyig nagy sok kénokat
 Felvéssz te testödre. Énnekem 3370
 Úgy tetszik, hogy jobb életöd:
 Azért híjad meg te nagy vétköd,
 Mert nem kívánnám vesztödöt,
 És halál miá rekkentödöt.«
 Katherina megbátorúla 3375
 És az császárnak így szóla:
 »Császár, tugyad értelmemet,*
 Hogy kívánom életemet:

*) Acodexben tollhibából: értelmemet áll.

- De úgy hogy az én életem
Krisztus legyen, én istenem : 3380
Mert énnekem én halálom
Érte leszön, vigaságom ;
Csak testemet megkénozhatód,
De lelkeket meg nem bánthatod,
Sem meg nem bírhatod. 3385
Mit tudsz tenned, mind eltegyed,
Szándokodat meg se engegyed,
Mert teveled semmit sem gondolok,
De Krisztusért én meghalok.«
Az császár önen-benne 3390
Igen megharagvék,
És kezdé magát boszontani,
És nagy szóval ezt mondani :
»Oh bizony! ||62|| nagy bolond vagyok,
És bosszuságot nagyot vallok, 3395
Hogy ilyen genyett leány
Isteninknek ellene jár.
És míg akarjuk elszenvedni
Isteninken ezt tetetni?
Nagy kár nekünk és nagy szégyen 3400
Hogy egy genyett ilyet tégyen :
Mert azt hallván keresztyének,
Mind így tesznek, azon félek.
Isteninknek bosszuságát
Kik bánnyátok, gyalázását, 3405
Gyötörjétek ez ördengest
Mert, im lám, minket majd mind elveszt.
Oh nagy hatalmas istenim,
És bizodalmas reménségim,
Segéljetek mast énnekem, 3410
És törjétek ellenségetem,
Mert értetök hadakozom,
És ti jótokat akarom.«
Ezt megmondván, elragadák,
Idestova rángaták, 3415

- Kéméletlen kezdék verni,
És mind halálíg gyötérni.
Azomban egy ördeg tagja,
Ki Rómában bíró vala,
És neve Thursates vala. 3420
Ez nagy fitytyel előalla,
És az császárnak így monda :

CHII. CONSILIUM THURSATIS.

- »Oh császári te / nagy felség,
Ez világba nagy erőség!
Nagy kár neköd és nagy szégyen, 3425
Mit ez genyett rajtad tézön ;
Hogy te ötöt meg ne győzhessed,
Mit akarsz, ne tétethessed,
Rajtad teszi, mint im láttyuk ;
De bizonynyal mind mi bánnyuk. 3430
Császár! azért halljad tanácsomat :
Én megállom bosszuságotat.
Vaj még evvel pakocsáltál,
És vele ként nem vallattál :
De hagyjad hogy siettesék, 3435
Négy nagy kerék készjessék ;
Harmad napég megkészüljen,
És forgássa ilyen legyen,
Hogy kettei felforogjon,
És kettei allá forogjon ; 3440
Beretvával berakassák,
És az lejánt kihozassák.
Tennen magaddal vallatom,
Hogy az lejánt áldoztatom ;
Ha kediglen kemén lenne, 3445
Hogy teneked nem engedne,
Oly nagy kénnal ő meghaljon,

- Hogy mindennek példát agyon ;
 Mel kénra felvettessék,
 És foltonkét szaggattassék, 3450
 Hogy azok kik ez ként látják,
 [63] Tévelgéseket mind elhagyják.«
 Mennye császár ilyet halla,
 Székéből ottan leszálla,
 És az földre lehajtá magát ; 3455
 Istenének ada hálát,
 Hogy ök ezt engették volna,
 Hogy ily tanácsot tett volna ;
 Azután esmég felmásza
 És Thursatesnek így monda, 3460
 És eképpen beszéle :

CIV. IMPERATOR AD THURSATEM.

- »Jó Thursátes, én jó szolgám,
 Tökéllett jó ez mit mondál ;
 Ím tanácsodat fogadom,
 És teneköd én azt hagyom : 3465
 Tenen magad ezt megtetessed,
 És, mint mondád, úgy szereztessed :
 Én kedig neked azt fogadom,
 Hogy munkádat hejában nem hagyom.«
 Ebben késedelm nem telék, 3470
 De az kén megszerezteték.
 Oly hallhatatlan kén vala,
 Rá nézni es szörnyű vala.
 Ez nagy ként el-kiállaták,
 És az dolgot meg-kiállaták. 3475
 Az vidék mind felkészüle,
 Ez szert látni mind begyüle ;
 Minden ember szörnyülkedik,

- Kitül az álgýú *) / láttatik,
 Keresztyének kik valának, 3480
 Mert változik vala színek,
 És hajladozó vala szívek.
 Az pogánok vígadoznak,
 És öremökben tombolnak,
 Önmagokat igen hányják, 3485
 És urunk Krisztust bosszontják.
 Az kerekeket forgattják,
 És egyben igen csikorgattják.
 Így az császár felkészöle,
 És az kénnak helyére jeve. 3490
 Az leánt es kihozatá,
 Kinek, ott levén, ezt mondá :
 »No, leány, immár ím itt vagy.
 Téged gyakorta kérélek,
 És nagy sokkal es ígézélek, 3495
 Hogy tévelgésed letennéd,
 És isteninket reménlenéd :
 De mert negédös löl benned,
 Hogy nem akarál engedned,
 Immár ím oly helyre jutottál, 3500
 Meglátod aval mit használtál.
 Tégödet immár nem kérelek,
 De kénnal kételenítlek
 Ha isteninket imádod,
 Életödöt megnyójtod ; 3505
 Ha kegyiglen dagályos léssz,
 Ingyen majdan oly nagy ként [64] véssz,
 Hogy, mint ím szemeddel látod,
 Teted majd elszaggattatik.
 Ím megvállik már ezúttal 3510
 Isteneddel mit használtál,
 Mert ez ként ím rajtad kezdem,
 És keresztyéneken végezem :

*) Így fejezte ki a néha igen is hű jámbor szerző a diák tormentumot, mely itt kínpadot tesz.

Mert valaki még így teszön,
Tőlem meg ilyen ként veszön.« 3515
Katherina, hogy ezt hallá,
Magát Krisztusnak ajánlá,
Nagy szépséggel letérdeplék,
És nagy-sírván ígyen imádkozék :

CV. ORATIO KATHERINAE IN PRAESENTIA MACHINAE.

»Oh én édes uram, mindenható isten; 3520
Kiért mastan vagyok igyem,
Ki tehozzád kiáltóknak
És szökségben nyavalygókknak
Imádságokat meghallod,
És a mit kívánnak, megadod : 3525
Halljad meg én imádságomat,
Hogy ez kén eltörettessék,
Hogy ez nép, ki mast itt vagyok,
Szent nevednek hálát agyon.
Uram Jézus, te jól tudod, 3530
Ki szíveknek titkját látod,
Hogy ez nagy ként én nem félem;
És tőled én ezt nem kérem
Azért, hogy én ez kéntül félnék,
És érted meg nem / mernék 3535
Halmom, mert hozjad mentemet
Úgy várom, veled létemet
Úgy kívánom,
Akar mel nagy kénnal haljak meg,
Csak hogy tehozzád juthassak, 3540
Mert csak te vagy én idvességem,
És csak te vagy én dicsőségem :
De ezt tőled azért kérem,
Hogy talántán azt érdemlem,

Hogy te szent hitöd elterüllyen, 3545
És ez levén, szélesüllyen!
Még el sem végezte vala
Úgyan imádkozik vala,
Hogy az ég behomályodék,
Az idő megsötétödék, 3550
És nagy menydörgés kezdé lenni.
Az föld nagyon megindúla
És egy angyal menyből leszálla,
Az kerekeket megtöré,
És nagy sebbel az népre veté, 3555
Hogy az kénnak forgása
És nagy sebes találása
Négy ezör pogánt öle meg,
Szörnyü halállal rekkenté,
Kik egyszörsmind elveszének, 3560
És mind pokolra sillyedének.
Thursátés es eből jára,
Szörnyü halállal meghala.
Az pogánok így [65] veszének,
És keresztyének megmenének. 3565
Az császár elrugaszkodék,
És csak aleg menekődheték.
Meg kezdé magát boszontani,
És ilyen szóval siratni :

CVI. PLANCTUS IMPERATORIS.

»Oh énnekem nagy felségnek, 3570
Kitül királyok es félnék,
Oh én nyavalyás fejmemnek
És búban zabált lellemnek!
Hogy egy lejánt meg nem győzjek,
De miá ely veszélt leljek! 3575
Oh énnekem én istenim,

Nyavalyámban nagy reményim,
 Míg akartok veszteg lennie,
 És rajtam ily veszélt tetetni?
 Oh de volna il veszélem, 3580
 És ily szerencsétlen fejem,
 És ilyen szerencsétlenségem
 Hogy nagy felség rám támadna,
 És hatalmával megrontana!
 De mast, oh nekem nagy szégyen, 3585
 Hogy egy genyett enne veszélt teszön
 Rajtam: mert egy gyarló leány teszi,
 Hogy fejünket így rekkenti.
 Oh me'gyek már, és hova legyenek,
 És vigaságot hol keressek?« 3590
 Mikort magát így siratná,
 De segéllöt nem látna: /
 Felesége közel vala,
 És ez dolgot mind jól látja vala:
 Szívében megbátorodék, 3595
 És császár elejben lépék;
 Nagy haraggal reá tekinté,
 És öt bosszontván így beszéllé:

CVII. IMPERATRIX AD IMPERATOREM.

»Oh morczona genyett ember!
 Istennel mit veteködel? 3600
 Mely az hejtság, genyett barom,
 Hogy istenre hadad vagyon?
 Isten ellen mit kezdöttél?
 No értetlen már ne hagyjad,
 De bizonynyal halljad 3605
 És szemeddel lássad
 Az úr Krisztus mely hatalmas,
 És mindenben diadalmas!

Ki nem minden hatalmával
 Hanem csak egy angyalával 3610
 Ily sok népet megölessen,
 És ily veszéllal veszessön;
 Azért hadd el te nagy hittságodat,
 És megbánnnyad te nagy vétködét;
 Mert pokolban nagy ként vallasz, 3615
 Ha mind ebben te megmaradsz.
 Én immár köresztyén vagyok,
 És hitödre soha nem hajlok.«
 Továbbá sok nép gyült vala
 Oda ez nagy kénnak látására, 3620
 Kik [66] látván ez ily nagy csodát,
 És istennek il nagy hatalmát,
 Mind ez hitre fordulának,
 És nagy felszóval így mondának:
 »Bizonyával nagy az isten, 3625
 Kit ez szöz nekünk ígyen hirdet:
 Azért mi es keresztyének vagyunk,
 És az hit mellett mind meghalunk;
 Mert ez bálványok mind ördegök,
 És minekünk jó-tehetetlenek.« 3630
 Az császár, hogy ez szöt hallá,
 Magát rájok haragútá;
 De inkább feleségére,
 Kinek mondván
 És ez szerrel így beszéllvén: 3635

CVIII. IMPERATOR AD CONTORALEM.

»Asszony, jámbor, te es mit szólasz,
 Vagy bolondság mit mondasz?
 Lám téged es elhittetenek,
 És megcsaltak az keresztyének,

Hogy hitünket es elhagyjad, 3640
 Isteninket megtagagyad.
 Oh énnekem nyavalyásnak,
 Nagy nyavalyák énrám másznak,
 Kiknél ez im mentül nagyobb
 Hogy feleségem elhagyott. 3645
 Oh mely bódogtalanságom,
 Oh mely nyavalyásságom,
 Hogy istenimtül ezt leljem,
 És nagy jótétemre ezt / érdemljem :
 Hogy ki ő dicsőségekért, 3650
 És hitemnek szélesültejét
 Kivöl valókat kénzatok,
 És mindent hitemre hozok :
 Tulajdon én kebelemből
 És tulajdon én ölemből 3655
 Nem kilémb mint ennen lellem
 Kiszökjék, mondván és elhagyjon,
 És minket úgy megutáljon,
 Hogy az dögnék fókélyével
 És az tévelgésnek mérgével 3660
 Ötet lássuk megdögletni,
 És azért magát megöletni.
 Mely döget türönk vala,
 Isteninkért veszönk vala ;
 És ha én neköd szerelmedért 3665
 Ezt eltürem, te kedvedért,
 Hát császárok kik lesznek,
 Azt mongyák, hogy én igaztevő nem voltam.
 Azért ime hitem neköd :
 Hogy nagy kénnal öletlek meg tégöd, 3670
 Ha szódat meg nem tagadod,
 Tévelgésedet el nem hagyod.«
 Kit hogy az asszony halla,
 Bátorsággal ily szót monda :
 »Valamit gondolhatsz, mind eltegyed. 3675
 Im bátoron fejemet vegyed :

Szent hitemet holtig vallom,
 És soha meg nem hagyom,
 És úr Krisztust holtig soha meg ||67|| nem tagadom.«
 Kit hogy az császár meghalla, 3680
 Szolgáinak ily szót monda :

CIX. IMPERATOR AD FAMULOS AIT.

»No, szolgálaim, ragadjátok,
 És e városból el-kivonnyátok,
 Emleit kiszaggassátok,
 És ő nyakát elvágjátok. 3685
 Testét el se temessétek,
 De az ebeknek vessétök.
 Továbbá im ezt tegyétek :
 Ezöket es elvigyétek,
 Vagy öket áldoztassátok, 3690
 Vagy mind nyakokat vágjátok.«
 Ezt menye az szolgálak hallák,
 Az asszont ottan elragadák,
 Vele öszve mind az népet,
 Kik vallották vala az úristent. 3695
 És mikoron őt kivinnék,
 És kéméletlen gyötörnejek,
 Katerinát őh meglátá,
 Neki nagy szóval ezt mondá :
 »Oh Krisztusnak nemes szüze, 3700
 És Jézusnak szent jegyöse!
 Kérlek téged, imágy értem,
 Hogy végezjem mit kezdettem.«
 Kit Katherina megsegéle,
 Mert neki igyen felele : 3705
 »Légy bátor, királné asszony!
 És ne félj semmit azon,

Mert kénodért vészs nyugolmat, /
Haláloedért diadalmat;
Revid leszön neked kénod, 3710
Kiért menyországot bírod.«
Ezt megmondván, el-kivivék,
És urok szavát megtevék,
Mert emlejét kiszagaták,
Azután nyakát elvágák, 3715
És testét el nem temeték.
Az népet es mind megölék,
És ezképpen ők meghalának,
És mennyországban jutának.
Porphyrius, hogy ezt meghallá, 3720
Hogy ez test föld kívül volna,
Igen báná, és el-felvevé,
És jó kenettel megkené,
És éjjel ötet eltemeté,
És ő urát ebből nem féle. 3725
Reggel az császár ezt meghallá,
És ki tötte? tudni akará;
És ő szolgálait behivatá,
És önekik ez szót mondá:
»Jött énrám mast nagy nyavalya, 3730
Hogy szómat nincs ki fogadja: *)
Lám, én tinekők úgy hagyám,
És erőssen parancsolám,
Hogy testét el ne temessétek;
Azért bizony nagy ként láttok, 3735
És mind egyiglen meghaltok,
Ha énnekem ki nem agyátok,
Ki tötte, és meg nem [68] mongyátok.«
Ezt az nép hogy hallá,
Igen megijedének, 3740
És nem tudának mit felelni,
Mert az oly titkon lött vala,
Hogy senki nem tuga vala.

*) A eod. : fogadni.

Kezdék az népet vallatni,
És az temetésért kénzani: 3745
Kit Porphyrius hogy láta,
Bátorsággal előállá,
És magát Krisztusnak ajánlá,
És az császárnak ezt mondá:

CX. PORPHYRIUS AD IMPERATOREM.

»Ne kénzass binteleneket, 3750
Mert én tettem mind ezöket;
Hallhatatlan embereknél
Ily keménség, kit te töttél:
Ez világot ha megnézöd,
Sohol nincs oly kemény nemzet, 3755
Ki temetést megtiltana,
Akár hogy kit megkénzana:
Azért tüled nem titkolom,
De im nagy bátron megmondom:
Porphyrius én ki vagyok, 3760
Már én es keresztyén vagyok;
Az szent testet én felvettem,
És én magam eltemettem.«
Mely szót az császár hogy hallá,
Mondhatatlan igen megbúsula; 3765
Révássát már elfeledé,
De bembelését megkezdé.
Oly igen nagy búban vala,
Hogy olymint egy bolond vala,
És nagy felszóval bembel vala, 3770
És nagy / révással így mond vala:

CXI. ULULATUS IMPERATORIS.

»Oh énnekem nyavalyásnak,
 Jobb ne születtettem volna,
 Hogy ne erre jutottam volna:
 Mert ím nekem egy reményem 3775
 Tulajdon oly mint én lelke;
 Országomnak egy oltalma,
 Császárságomnak gyámolya,
 Ím nem tudom mi gondolván,
 Lám elhagyott, megutálván *) 3780
 Oh már tudom hogy ettől volt
 Feleségem es hogy megholt.
 De jóllehet nagy kár legyen,
 Ammit mirajtunk tött legyen,
 De ha ő mégis megtérne, 3785
 Hát velünk mégis élhetne.
 Meggondolván ő nagy jó tétét,
 Még sem akarnám, sem kívánnám vesztét.«

CXII. HINC AD MILITES.

»Ím lássátok, jó vitézim,
 És én szerető jó barátim; 3790
 Ha nem nagy [69] nyavalyát vallok,
 Hogy ötüle ilyet hallok?«
 Kít az vitézek hogy hallának,
 Az császárnak így mondának:
 »Császár! tőlünk immár halljad, 3795
 Mert ím megmongyuk, bátor bányad:
 Mi es keresztyének vagyunk,
 És az hit mellett mind meghalunk;

*) O me miserum, o me omnibus miserandum! ut quid me in hanc
 criminosa vitam natura mater ediderat, cui tollitur omne, quod nostri
 Imperii praecipue summa requirebatur.

Mert bálvánid nem istenök,
 Hanem pokolbeli ördegek.« 3800
 Kít hogy az császár meghalla,
 Megbúsulván így reada:

CXIII. FLETUS IMPERATORIS.

»Oh énnekem nyavalyásnak,
 Jobb adatnám majd halálnak!
 Oh lám vagyok dicsételen, 3805
 Mit tegyek mind ezök ellen?
 Oh lám én nem voltam felség,
 De mindennapi szégyenség:
 Oh me'gyek már, és hova legyek,
 Segétségöt hol keressek? 3810
 Oh hadbeli én istenem,
 Mondd meg nekem, mit vétöttem,
 Hogy egy leány fegyverével
 Győztessem ily keménségvel? *) /
 Oh nagy isten, kérlek tegödet, 3815
 Agy mastan segítséget,
 Hogy ez egy leány hadát
 Meggyőzjem, és viadalát **).
 Azért kérlek téged, Porphyrius,
 Én jó barátom, mert te tudod 3820
 Minden tanácsomat, és tudod
 Mert neked sok jóval voltam,
 Mert tüled ezt nem vártam volna
 Hogy énrajtam ily veszélt tégy,
 Hogy te es mi ellenségünk légy. 3825
 Azért hadd el te nagy vétköd,
 És mégis bódog lehet életöd!«

*) Quid tibi deliqui, dicito Mars, maxime divum!
 Ut rigido vapulem de vili virgine fato.

***) Feminea pugilem da, precor, vincere bella.

Ezt hallván Porphyrius,
 Monda az császárnak :
 »Jó császár, ezt bizony tudom, 3830
 És soha meg nem tagadom,
 Hogy te énnekem jóval voltál :
 De idvességet nem attál.
 Mast éntülem ezt kívánnád,
 Hogy hitemet elhagyatnád, 3835
 És istenemet megtagadnám ;
 És te tennen magad jól tudod,
 És méltan meg nem tagadhatod,
 Hogy istent kell inkább félnünk,
 Hogy nem embert remélnenek. 3840
 Azért neked megfélelek,
 Mert neköd soha nem engedek,
 De és én hív barátimmal
 Hitem [70] vallom mind hótomiglan.«
 Ezt az császár igen báná, 3845
 És szolgálainak így monda :
 »No mind együtt elvigyétek,
 És nagy kénnal megöljétek,
 Testeket el se temessétek,
 De mind az ebeknek vessétek.« 3850
 Kiket ottan elragadának,
 És mind nyakokat elvágák,
 És testeket el sem temették,
 De menyben vivék lelkeket.
 Az császár hogy mind ezt látá, 3855
 Hogy az nép mind elhajlana,
 Látá hogy míg továbbá vana,
 Azént nagyobb kárt vallana :
 Továbbá nem halogatá,
 De az leánt kihozatá, 3860
 És öt eleiben állatá,
 És öneki ez szót mondá :

CXIV. IMPERATOR AD VIRGINEM.

»Jöllehet hogy mind tetüled legyen,
 És tennen magad tötted legyen,
 Hogy én fejem megbúsuljon, 3865
 És császárságom megpusztuljon,
 Mert feleségem ki vala,
 Miád engemet elhagya :
 Jó vitézim kik valának,
 Miád fattig meghalának ; 3870
 Te ördegségeddel úgy töl
 Hogy fejemen / oly veszélt töl :
 Négy ezer embert elvesztél ;
 És az menylyel megüttetél ;
 Az sok doktort megbívöléd 3875
 És velem mind megégettetéd :
 De mentül nagyobb kár nekem,
 Mert olyha kivéd én lelkemet,
 Ha Porphyriust elveszted,
 És álnoksággal megöleted : 3880
 De ha kedvem teszöd vala,
 Hejtságodat meghívod vala,
 Hát velünk országolhatsz vala,
 Szörnyü halált sem látsz vala.
 De már többé ne csalogass : 3885
 Ím teneköd kettőt adunk,
 Kikkel már szabaddá hagyunk :
 Avagy élj : hát áldozjál.«
 Katerina hogy ezt hallá,
 Magát istennek ajánlá, 3890
 És továbbá nem halogatá,
 De az császárnak ezt mondá :
 »Mít gondolhatsz, mind eltegyed,
 Íme készön fejemet vegyed :
 Ez szent hitöt meg nem tagadom, 3895
 És jegyesemet holtig vallom.

Mért énértem ő meghala,
 És ördegtül ő megválta :
 Érte én es im meghalok,
 Szent nevéért halált vallok.« 3900

Az császár [71] ezen megharagvék,
 És székiben feliltepék :
 Szentenciát szolgáltata,
 És az szüzre az halált így adá
 Mondván: 3905

CXV. SENTENTIA.

»Én ki vagyok Maxencius,
 Gonoszokat ki megkénoz,
 Ez széles világnak ura,
 És igasságnak adója :
 Ímily szentenciát adok : 3910

Ez leányra halált adok ;
 Mert Rómában mi ezt szörzök,
 És jó véggel megtökéllök,
 Hogy ki isteninket nem hinné,
 Avagy őket nem tisztelné, 3915

Hát azt sok kénnal kénzanók,
 És öt halállal megölnök.
 De ez leány ezt elhatta,
 És Krisztust istennek vallotta,
 Az mi hitönket megmevette, 3920

Isteninket nem tisztölte :
 Azért város kívül el-kivigyék,
 És öneki nyakát vágják.«
 És az latrok menye ezt hallák,
 Az szízet ök ottan elragadák, 3925

És mikoron viszik vala,
 Szépdén ezt énekli vala : /
 » Ez világot mind kencsével

Megutáltam teljességgel,
 Csak én édes jegyesemért 3930
 Az én édes Jézusomért,
 Kit én láték és szereték *),
 Ki nevéért nagy ként vallék.«

Hogy ő ezt énekli vala,
 Öt sok nép keveti vala, 3935
 Az asszonyok sirnak vala,
 Az szizek bánkódnak vala,
 Kit Katherina meglátván,
 Nekik így beszéle, mondván :

»Drágalátos nemes szizek,
 És kegyelmes asszony-népek !
 Én kénomat sirástokkal 3940

Kérlek hogy megne bántsátok,
 Inkább velem vigagyatok,
 Mert istenemet jól látom : 3945
 Ím engem hív, ígyöl hallom :
 De sirjatok magatokon,
 És leendő fiatokon,

Hogy kik pogánságban laktok,
 Nagy kár ha benne meghaltok. 3950
 Mért, szegények, mind elvesztek,
 És mind pokolra sillyettek.«

És mikort oda jutott volna,
 Hol az nyakvágó hel volna,
 Ott az nyakvágónak szólla, 3955
 És öneki ily szót monda,
 Kit az sok nép ígyöl halla :

»Kérlek téged, jó barátom,
 Mert immár az én édes uramat jól látom,
 Hogy egy ke vessé várj engemet, 3960
 Hogy [72] imágyam már uramat!«

*) Regnum mundi et omnem ornatum seculi contempsi propter
 amorem Domini mei Jesu Christi, quem vidi, quem amavi, in quem cre-
 didi, et dilexi etc.

Kit hogy az hóhér meghalla,
Neki arra időt hagyja.
Katherina nagy ékessen letérdeplék,
És ilyenképen reméncödék: 3965

CXVI. ORATIO AGONISTA VIRGINIS KATHERINAE.

»Oh énekem én idvességem,
És én bizony édességem,
Oh szizeknek nagy reménye,
És önekik dicsőségek,
Oh énekem nagy ékösség, 3970
Uram Jézus, te nagy felség,
Földnek mennynek erősege,
Én lelkemnek ékössége!
Erről neked hálát adok,
Hogy mastan te szolgáló leányod vagyok;*) 3975
És tégedet azon kérlek,
Hogy azok kik énértem téged kérnek
Szükségökben és nyavalyáokban,
Akarholott ez világban,
Őket, uram, meghallgassad, 3980
És ammit kérnek, önekik megagyad;
Éhség tőlek eltávozzék,
És halál ott ne uralkogyék,
És nálok legyen minden bőség.
Oh én édes uram Jézus! 3985
Immár érted im meghalok,
Szent nevedért halált vallok.
Immár uram tégöd nézlek,
Azért téged azon kérlek,
Hogy az én lelkemet hozjad végyed**), 3990

*) O decus et salus credencium, o spes et gloria virginum, Jesu bone! gracias tibi ago, qui intra collegium ancillarum tuarum dignatus es me connumerare.

**) Expecto pro te gladium, Christe rex bone, tu paradiso meum da spiritum, et fac meam agentibus memoriam etc.

És mennyországban helheztesse.
Neköd, uram, hála legyen,
Lelkem veled mennyben legyen,
Téged illet nagy erőség,
És tökéletes nagy ékesség, 3995
Mennyországban nagy dicsőség,
Énekbeli nagy idvesség,
Ez világi nagy fénesség,
Jószágbeli nagy tisztőség.
Neked legyen hatalmasság, 4000
Ez világban nagy királság.
Neköd legyen nagy dicséret,
És vég nekül való élet!
Neköd legyön minden jószág,
Földen mennyen minden ország!« 4005
És menyé az szíz mint ezt mondá,
Magát Krisztusnak ajánlá,
Hogy lelkét hozjá fogadná,
És kérését neki meghallgatná,
Az égből ily szó [73] mondaték 4010
És ily felelet adaték, mondyán:
»Jőj énhozzám! én választottam,
Neköd nagy jó nyugolmat alkottam!
Jőj el immár, én szép jegyesem,
Ammit kérél, mind megteszem*). 4015
Mert kik engemet teérted kérnek,
Segétséget tőlem vesznek,
És kiért téssz imádságot,
Annak adok bódogságot;
Haláloedért nagy vígságot, 4020
Neked adom mennyországot.
Jével, élj és légy velem szinetlen,
Velem vígagy végezetlen.
Megnyílt neköd már mennyország,

*) Veni electa mea, speciosa mea! ecce tibi beatitudinis janua aperitur; ecce quietis aeternae mansio tibi parata adventum tuum expectat etc.

És tégedet vár szentháromság. 4025
 Jőj el már, én édös szemem világa,
 Nem hagyom munkádat hiában.
 Látám teneked tehetségedet,
 És én es megfizetem
 Szolgálatodat és vitézségedet. 4030
 Rajtad vigad mind mennyország,
 És benne való nagy sok jószág.«
 Ezt meghallván az szíz, szóla
 Az nyakvágónak, és ígyen monda: /

CXVII. VIRGO AD SPICULATOREM.

»Jó barátom, én kész vagyok, 4035
 Mert már uramért im meghalok:
 Ha köll, fejem elvehetöd,
 Uradnak szavát tehetöd.«
 Azomba nyakát lehajtá,
 És a nyakvágó hogy ezt látá, 4040
 Egy vágással úgy legyenté,
 Hogy ez világból kivégezé.
 Holott két csoda jelenék:
 Elő: mert hogy fejét vevék,
 Vér nem jára ő nyakából, 4045
 De tej folya derekából,
 Az szízeségnek jegyére,
 Kiben lakék mind míg éle.
 Más csoda megént ez lön:
 Hogy menyből angyalok szállának, 4050
 És őneki ennyet szolgálának:
 Hogy ő testét el-felvévék,
 És Sinai hegyére el-felvívék,
 Ki oda oly messze vala,
 Hogy húsznap menőfeld vala. 4055
 Holott nagy sok csodák léznek:
 Kórok egészséget vésznek,
 Lelke kegyig menyországban

Oly nagy dicsőségben és bódogságban
 Vagyon, hogy nem úgy hogy megmondhatnók, 4060
 Vagy kegyiglen megírhatnók,
 De csak meg sem gondolhattuk,
 Mignem szemünkkel megláttuk.
 [74] Hogy kegyig oda mehessünk,
 Az szíznek így reménkegyünk: 4065
 »Bódog szűz Katerina,
 Kinek testét tartja Sina,
 Imádd értünk teremténket,
 És nyerjed idvességünket,
 Nyerjed minden kívánonkat, *) 4070
 Igaz jószágban ajejtatunkat,
 Hogy teveled dicsőülvén;
 Vigadhassunk mind örekké.

Kit engegyen mi nekünk atya, fiu, szentlélek egy örök élő isten mind
 örökkül örökké Ámen.

VÉGE VAGYON ÁMEN.

XVI.

SZENT LÉLEKRŐL VALÓ IMÁDSÁG.

Ó dicse szent lélek!
 Kinél jobb ajándokot soholt nem lelek:
 Neked akarok szolgálnom
 És jelennen neked szólnom;
 Hallgassad meg én beszédem 5
 Bocsássad meg én vétetemet.
 Kérlek agyad ammit kérek
 Addeg innen el nem megyek,
 Hogy én neked szolgálhassak
 Ez világnak én meghaljak. 10

*) O felix Katherine! exora Dominum, tu virginum regina, da praemia divina, regisque solium etc.

Ez nap neked hálát adok,
 Dicséretet neked mondok,
 Mert engemet látogatál
 Én lelkembe vigasztalál. 15
 Ó atya istennek nemes ajándoka,
 Kérlek lakozjál én velem soká!
 Ó szép Jézusnak keveti,
 Kérlek ne hagy engem egyedül lenni!
 Ó én lelkemnek édes gazdája 20
 Mikort te én velem vagy,
 Nicsen lelkemnek semmi navalája.
 Ó én lelkemnek kegyes vendége,
 Te édes voltodnak nicsen soha vége.
 Kérlek én velem lakozjál, 25
 Soká télem ne távozzál.
 Ez nap én lelkem megvidula
 És te miatt megújulla;
 Már semmi gondum nekem volna,
 Csak elég hállát neked adhatnék
 És neked jó gazda lehetnék, 30
 Hogy én kenve hullathatnék,
 Te ajándokodrol eleget tehetnék,
 Kire én elég nem vagyok
 Mert neked méltatlan gazda vagyok. 35
 De kérlek téged kegyes szent lélek
 Hogy ne ítálj engemet
 Te kisebbik szolgálódot:
 De segélj engemet hogy tehessem
 Minde(n)ben te szent akaratodat.
 Te vagy én lelkemnek édes vendége 40
 És kegyelmes gazdája.
 Te vagy én lelkemnek vigasztalója
 És mindenkoron óalmazj engemet ez világba;
 Azután élhessek menyországba;
 Hogy ott tégedet dicsérjelek 45
 És te szent színedre nézvén
 Mind erekké éljek. Amen.

XVII.

A KERESZTTHEZ 1500—1505-ből.

O dicső, kegyelmes, méltóságos kereszt!
 Ki minden fánál vagy nemesb:
 Te engem megsegéts
 Hogy ne haljak gonosz halállal.

XVIII.

VIRÁGÉNEK 1505-ből.

Supra aggnő, szökj fel kabla,
 Haza jött firjed, tombj Kató!
 Az te szíp palástodban,
 Gombos sarudban;
 Haja haja virágom! 5

XIX.

FOHÁSZKODÁS.

Édes anya, bódog anya,
 Verág-szülő szíz Mária!

XX.

SZŰZ MÁRIARÓL.

Ékesb orczád minden szűzeknek felette,
 Szebb vagy angyeloknál szízeknek szíze!

XXI.

PATRIS SAPIENTIA.

- Atyának bölcsesége isteni bizonság,
 Veternének idején Krisztus megfogattaték,
 Az ő tanejtvánitúl éjjel elhagyattaték,
 Sidóknak árúltaték, adaték és kénzaték.
- Napnak első idején Jézus elviteték, 5
 Pilátusnak előtte hamissan vádoltaték,
 Kezét ott megketevén nyakon veretteték,
 Mint megprófétálták volt, arczúl hagyaptaték.
- Napnak harmad idején feszejteni keálták,
 Megmevetésnek utánna bársonnyal ruházák, 10
 Az ő szentséges fejét tevissel koronázák,
 Kénnyát vállán viseli a kénnek helire.
- Napnak hatod idején Jézust megfeszajték.
 Kénnyában megszomjúla, epével kénzaték, 15
 Két tolvajnak kezette bínesnek ítelteték,
 A kegyetlen sidóktól még megkárumlattaték.
- Napnak kilenczed idején kegyes Jézus meghala,
 Ő szent atyját kejáltá lelkét neki ajánlá;
 Egy vitéz ő szent szívét am általöklelé:
 Föld ottan megrémőle, nap megsetétőle. 20
- Keresztfáról levevék vecsernyének idején;
 Erősége megmarada ő istenségébe.
 Elyen halált szenvedé életnek orvossága,
 Oh mert am hanyatta fekszik dicsőségnek koronája!
- Komplétának idején koporsóba helheték, 25
 Krisztusnak nemes testét, életnek reménségét
 Szent kenettel kenetik: írások telének.
 Én szívemnek nagy gongya Krisztusnak halála!

Ez szent imádságokat ajojtatossággal
 Krisztus neköd ajánlom és hálaadással, 30
 Mert te nagy szerelmedből nagy ként értem szenvedél,
 Légy nekem vígaságom halálomnak idején!

XXII.

EMLÉKEZTETŐ KRISZTUS KÍNSZENVE-
DÉSÉRE.

- Emlékezzél keresztyén az áldott Jézusról,
 Ártatlan haláláról, nagy kénvallásáról,
 Szent vére hullásáról, nyomorúságáról,
 Kit te érted szenvedé ő nagy szerelméből.
- Régen paradicsomba valál méltóságba, 5
 Istennek malasztjába, nagy ártatlanságba;
 Azután teremtédnek esél fokságába,
 Mikor gonosságodért esél haragjába.
- Téged onnan kivete ez gyarló világba
 És siralmnak völgyébe, ő nagy haragjába 10
 Te nagy bönös-voltodért baromhoz hasonla,
 Hogy bönöd megesmérnéd ez nyomorúságba.
- Azután menyországból te reád tekénte;
 Látván nagy nyavalyádat rajtad könyöröle,
 Menyből érte leszálla az szíznak méhébe, 15
 Öltözék szerelmedért bizon emberségbe.
- Harminczhárom éviglen te néked szolgálá,
 Nagy nyomorúságában érte megfárrada;
 Lén te idvességednek szentséges példája
 És keserő bínednek kegyes megváltója. 20

Te erek fokságodért ő megfogtaték,
Kegyetlen bineidért megostoroztaték,
Mennyei koronádért tivissel koronáztaték,
Te keserő kénodért keserven kénzaték.

A kemén keresztfának kényyát reá vevé, 25
Ő kényyának helyére nagy kénnaal viselé,
A te kegyetlen binedért őtet megfeszéjtek,
Drágalátos szent vérét érted mind kiötték.

Oh halandó keresztyén ezeket megmongyad, 30
Édességes Jézusnak kényyát meggondoljad,
Keserő szent halálát szivedbe forgassad,
Hogy haláloed idején szent színét láthassad!

XXIII.

SZENT ÉNEK, KI DÍCSÉRI SZÍZ MÁRIÁT ÉS AZ
Ő SZENT FIÁT.

O kegyösségös szíz
És igön nagy szépség,
Tégöd isten választá
Még kezdetnek előttte,
Nagyon tégöd tisztöle, 5
Mert te néköd köszöne
Angyalnak miatta.
Köszönetöt illetént
Velág sonha nem hallott
Mind kezdettől fogva. 10

Hozjád mene az angyal
Berekesztött házba
És előttted megállá
Nagy szép fénösséggel.

Köszönetit elkezdé 15
Igön nagy tisztösséggel
És ekképpen monda :
Idvöz légy te Mária
Vagy te malaszttal teljes
Úr vagyon te véled! 20

Nagy tisztösség ez néköd
Asszonyom Mária
És igön nagy vígaság
Mind örökül örökké,
Hogy mind az szent háromság 25
Néköd igen köszöne
Angyalnak miatta
És tégödet megálda
Asszonyoknak közöttte
És mindönnek fölöttte. 30

O Mária szép verág
És szízeknek gyöngye,
Az mennyei udvarnak
Nagy szép fénössége;
Mert vagy istennek anyja, 35
Angyaloknak asszonya.
Nagy méltóság néköd
Kinél nagyobb nem lehet
Istennek utánna
Sem földön sem mennyön. 40

Szeretetnek rózsája
Tégöd ékösejte,
Szent alázatosságnak
Violája szépejte,
Tisztaságnak lilioma 45
Igen tégöd tisztöle
És mindön jószágnak
Jámborságnak, szentségnek

Édösségös illatja
Tégöd mind elhata. 50

Nekünk ez nagy tisztosság
És igön nagy öröm,
Hogy mi ilyen szép asszont
Valljonk földön és mennyön,
Kit igön kell szeretnünk 55
És igön kell tisztelnünk
És neki szolgálunk,
Hogy minékünk aggyon jót
És megoltalmazjon
Mindön ellenségtől. 60

O te kegyös jó Krisztus
És édös szép Jézus!
Menyből földre tekintél
Rajtonk könyörülvén, —
Szent atyádnak kebeléből 65
Hozjánk ide leszállál
Az sziznek méhébe :
Ez velágra sziletél
Nekünk mindön jót adál,
Ki vagy tennön magad. 70

Jézus nagy felségös kencs,
Kinél szebb és jobb nincs.
Te szent szíved patika
És királi tárház,
Kibe az istenségnek 75
Mindön kencse tartatik
És ő bölcsesége.
Kérünk azon tégödet
Hogy a te szent szívedet
Aggyad mi szívönknek. 80

Kit felnyita Longinos
Te fé ellenségöd

És kiásá a kencsöt
Szélös nagy láncsájával,
Kivel lön nagy kazdaggá, 85
Mert ő megigazúla
Binéből tisztúlván
És megkoronáztaték
Az szent mártíromsággal
És ekképpen szentté lön. 90

O te kegyös szent atya,
Ki vagy nagy hatalmas!
Szebbet jobbat nem adhatál
Mint atte szent fiadat,
Kibe vagyon mindön jó 95
És mindön bölcseség,
Kit mi igön szeressönk
És csak neki öröljönk
Mindörökké Amen.

Vígaságnak ez napja,
Mert királ szileték,
Ki származék ez napon
Sziznek ő méhéből.
Csodálatos ez gyermek,
Ki mindönnek kedves lön 100
Ő embörségébe
És ki alejthatatlan
És ő megmondhatatlan
Ő istenségébe.

Isten fia szileték 110
Tiszta nemes szíztól,
Miként rózsa liliumtól.
Természet csodálja
Kit szüle ifjú leán,
Ki volt ez velág előtt 115
Mindönnek szörzöje.
Tiszta sziknek emlői

Néki tejet adának Régi nagy istennek.	
Angyal a pásztoroknak — Csordájok őrízvén — Nagy örömet hirdete : Jézus hogy sziletött A jászolba téteték, Földnek mennynek királja Posztókba takarván ; Menyből tejjel tölt emléők Felnevelék őtet Ékös nagy szépséggel.	120
Mint az iveg nem török Napfén általhatván, Ezönképpen Mária Szízen megmarada. Bódog a szülő anya, Kinek szentségös méhe Isten fiját szilé És bódog az emléők, Kik ő gyengeségökbe Úr Krisztust emleték.	130
Ez dicséretös gyermek Ez napon szileték Egy szeplőtelen szíztől, Mi idvösségünkért. Ha nem sziletött volna, Mi mind elvesztünk volna Engödetlenségért.	140
O én édös Jézusom, Ki mi értünk sziletél, Oltalmazj pokoltól!	145
Jézus fekszik jászolba, Mennyekbe országot ;	150

A böcsőbe köveköl, Angyalokat vigasztal, — Kezei kötöztetnek A gyenge szíz anyától, Hogy meg ne verhessön, De mi velünk kegyelmezjön És csak ergalmazjon És mi velünk légyön.	155
Ez szíz anya és leán Önnön atyját szilé! Ezt csodálja menny és föld, Hogy ilyen nagy felség Magát így megalázá, Hogy terömtő szílessék Attól kit terömtött : Szeretnek nagy jegye, Kinél nagyobb nem lehet Semmi természetbe!	160
O felségös fénösség És nap velágossága, Halhatatlan kis gyermek És ilyen nagy bölcsesség! Ki hallotta és látta, Hogy ilyen nagy hatalmas Legyön erőtelen, Kazdagságos szegénynyé És az isten gyermekké, — Kit csak csodálhatonk!	165
Az szentségös szeretet Ezt gyakorta tötte, Hogy a te szent fejedet Az Jézusnak fejére Lehajtottad édösdön És te könvhullatásod	170
	175
	180
	185

Ótet megötözte,
És az ő szent orcáján
Alá görgődözött
Igön nagy bévséggel.

Nincs emböri bölcsesség, 190

Ki azt megmondhassa,
Mely isteni édösség
Szívöd lelköd megfolta,

Mikor az édös Jézust
Appolgattad, csókoltad 195

És őt ölelgetted,
Szent szívedhöz szorojtottad
És őtet emletted
Nagy szent édösséggel.

Nyolczad napon kis Krisztus 200

Környülmetéltetek ;
Az ő gyenge testéből
Vérét kibocsátá.

Végezetre keresztfán
A többit es kiontá : 205

Minket így szerete,
Hogy lelkönket megmosá
Az ő szent vérével,
Hogy mind idvözöhön.

Álmélkodó nagy csoda, 210

Hogy ilyen nagy felség
Magát így megalázja,
Hogy fen a fán figgjön,
És hogy e nagy fénösség

Igy meghomályosoggyék 215

És mögsetétüljön,
Hogy mindönök ne tuggyák
És meg ne esmérjék
Hogy ő isten legyön.

Mindön fölött nagy csoda, 220

Hogy nagy bölcsesség,
Velágosság, fénösség
És mindön dicsőség

Ígyen magát elhaggya,
Hogy őtet megútálják 225

És megszidalmazják
És ilyen nagy édösség
Így megkeserögyék
És ő megútáltassék !

O te kegyös kis kerál 230

És igön nagy Isten ;
Ez velágra sziletvén
Appródokat gyójtél

Száz és negyvennégy ezört,
Kiket től mind vitézzé 235

És megkoronázád
És előtted bocsátád
Ilyen édös seregöt
A mennyei udvarban.

Jézus hozjad jövének 240

Három szent királyok,
Hozván ajándékokat
Még hogy gyermek volnál,

Ílvén szíznak ölébe 245

Úgy mint keráli széke.
Bemenvén a házba
Leesének előtted
És úgy imádának
Nagy szent tisztességgel.

Jézus! tégöd Heródes 250

Akara megölni,
Kit megmonda az angyal
A te hív szolgáltnak,

Hogy felkeljön álmából És felvegyön tégödet És te szent szilédet, El- befusson veletők Egyiptom országba, Hogy ideig ott légy.	255
O Mária gyenge szíz! A te kis fiaddal Nagy munkára kildének És nagy hoszjú útra. Ne bánkoggyál asszonyom Veled vagyon nagy kölcség És a nagy vígaság, Hatalmasság, bátorság, Ki tégödet megsegéll Mindön nyavalyádba.	260
És hogy mennél asszonyom Az szent társasággal Szép Jézussal, Józseffel Mind Egyiptom felé; Jutál a nagy pusztákra És kietlen erdőkre Fene vadak közzé, Kiket Jézus ehните És megszelídejte, Lőnek oly mint báránok.	270
Megesmervén urokat És ő asszonyokat, Szolgálatot mutatván És nagy szeretetöt, Mert előtted utánnad És kétfelől melletted Járnak tisztösséggel, Jáczodozván vígadván	285

És ekképpen késérvén Alkolmas ideig.	
És immár mi mindnyájan Ebbe édöskögyönk, A szeretöt szeressük És az jót kívánjuk, Az Istentől mi féljünk, Hogy ellene ne vessönk Hogy minket szeressön És mi nekönk aggyon jót Mind földön mind mennyön Mind örökkül örökké Amen.	295

XXIV.

ASZTALNAK SZENT DÍCSÉRETE.

Az szent alázatosság Szerzetös asztalát Ékösejti, dicséri És felmagasztattya. Az szent vesztegség-tartás Ötet igön gyöngyözi És megverágozja. Az szent aejtatosság Ötet megédösejti És érdömösejti.	5
Az alázatos szerzetös Nagy édösdön eszik, Mert ő méltó reája A mit eszik iszik; És ő neki a Krisztus Nyájaskodó barátja És ő asztalnoka: Mert előtte mi vagyon Mind az Krisztus szerzötte Kiről aggyonk nagy hálát.	15
	20

XXV.

JÓ ÉS GONOSZ SZERZETŐSNEK DÍCSÉRETI ÉS
SZIDALMA.

A jó szerzetősnek Szíve Krisztus kerte, Mert ő benne plántálta Verágoknak szépségét; Mert szent alázatosság	5
Verágozik ő benne Mint kék viola. Szeretetnek rózsája, Tisztaságnak lilioma. Benne kevélykődnek.	10
Szerzetősnek gonosza! Mit te rólad mongyonk? Teljes szíved mérőggel És nagy álnoksággal, Mert az engődetlenség	15
És az gonosz gyűlötség Tégőd mind elgyőzött; Az kevélség meghatott És ekképpen ördög bír Kivel viszön nagy kénra.	20

XXVI.

VÁSÁRHELYI ANDRÁS ÉNEKE A SZŰZ MÁRIÁ-
HOZ 1508-ból.

(Cantilena.)

Angyeloznak nagyságus asszonnya,
Úr Jézusnak bódogságus annya;
Menyországna szépséges ajtója:
Paradicsomnak vagy széles kapuja!

Neked szólnok szízeknek virága, Mend szenteknek oly nagy vígasága, Angyeloznak ő nagy tisztasága, Pátriárcháknak ő nagy dicsősége.	5
Dicselkedjél angyeli székedben, Szerafinnak szent szeretetiben; Kérubinnak nagy bölcseségében, Székeseeknek bölcs ítéletiben.	10
Reád néznek szenteknek szemei, És véneknek keserves szűvei És árváknak nyomorolt ihai; Bűnössöknek óhajtó lelkei.	15
Esedezzel mi nagy igazságunk, Hogy mi szűönkert mi nagy bátorságunk, Szent fiadnak mi nagy tisztességünk: Halálonkról mi nagy remenségünk.	20
Áldott te légy Jézusnak dajkája, Szent atyjának drága kenestartója; Szent léleknek ő megnyugosztója, Igazságnak megvilágosjtója.	25
Segéljed meg tebenned bizókot, Engesztelj meg az apostolokot, Fordejts hozzánk az martíromokot, Térejts hozzánk az confessorokot.	30
Dicsőséges szenteknek mondási, Szent háromságnak nagy titkó tanácsi: Apostoloknak szent predikálási, Martíromoknak nagy sok kínvallási.	
Emlékezzél angyeli esésről, Emlékezzél Évának vétkérről; Emlékezzél az nagy vízözönrről Nyer(j) kegyelmet az nagy úr istentől.	35

- Siradalmas nekönk mi életünk,
És minékönk mi sok vétkezetönk; 40
Rettenetes nekönk vétkezetönk
Ha te nem léssz nekönk mi nagy segedelmönk.
- Árvaságnak kegyes táplálója,
Özvegyeknek megoltalmazója,
Szegényeknek meggazdagejtója, 45
Szánkivetéseknek megbódogejtója.
- Siradalmas nekönk születetönk
Fügelmes (?) sok hivolkodásonk:
Rettenetes nekönk bajvívásonk:
Ha te nem léssz nekönk kegyes táplálónk. 50
- Asszonyonk(nak) szépséges tüköre,
Férfiaknak tisztos győzedelme,
Halottaknak nagy hiedelme,
Ördögöknek ő nagy töredelme:
- Rólad szólnak szenteknek mondási, 55
Szent háromságnak nagy titkus tanácsi,
Apostolo(k)nak szent prédikálási,
Mártíromoknak diadalmassági.
- Halottaknak megszabadejtója,
Törököknek megnyomorajtója, 60
Kerályoknak jó tanácsadója,
Magyaroknak megoltalmazója!
- Ezt szerzették Pestnek városában,
Ugyan-ottan szent Péter utcájában:
Születet után elmúlt időben 65
Ezeröttszáz és nyolcz esztendőben.
- Legyen hála az szentháromságnak,
Azonképpen az áldott Jézusnak;
Legyen hála az szíz Máriának:
Velem öszve mend az bódogoknak. Amen. 70

XXVII.

CONDITOR ALME SIDERUM.

- Hugyak felséges szerzője,
Hívőknek örök világa,
Krisztus, mindennek váltója,
Halljad könyörgők kérelmét!
- Ki halálnak veszélével 5
Világnak bánád veszését;
Beteg világot megmentél,
Szert tévén az bínösöknek.
- Világnak végére fordultan,
Miként völegén teremből 10
Kijövént nagy tisztoséges
Szíznek rekesztett méhébe.
- Ki erős nagy hatalmának
Immár minden térdre hajol,
Mennyiek földiek intéssel valának 15
Magát engeszteltnek.
- Nap elnyügöttát őrizvén,
Hold homálosságot tartván,
Fénesség hugyakban finlvén
Tartonak bizon utakat. 20
- Isten, neked könyörgönk,
Jövendő világ bírója!
Minket megtarts ez időbe
Hitlen ellenség nyilatól.

Tisztes dícséret és dicsőség,
 Atyaistennek fiával,
 Szent lélekkel egyetembe
 Mind öröknek örökig Amen. 25

XXVIII.

VERBUM SUPERNUM PRODIENS.

Felséges íge származván,
 Régen atyától kijövén,
 Világnak szílvén segítés,
 Hajlott időnek folyásán.

Világoh immár mellököt, 5
 Meggerjesszed szerelmeddel,
 Hogy ű új híreket hallván,
 Megtilógyík minden bintől.

Mikorra bíró jövendesz, 10
 Mellöknek töttét megtudnod,
 Vétkezetekért fizetned,
 Országot jóknak és igaznak :

Tehát bűnért ne gyetressönk,
 Bínönknak érde(me) szerént;
 De mi legyönk bódogokkal 15
 Örök mennyekben részessé Amen.

XXIX.

VENI REDEMPTOR GENTIUM.

Jőj nemzetnek váltója!
 Mutassad szíznek ű szültét,
 Minden örökség csudálja,
 Illyen szülés illet istent.

Nem férfiónak magjából, 5
 De titkon való ihléssel
 Isten ígéje testté lön,
 Hasnak gyümölcse virágozék.

Szíznek méhe nevededik,
 Szemérem kapuja megmarad; 10
 Jószágnak osztója fénlík,
 Isten templomban lakozik.

Ű teremébőlöl kilépvén,
 Királyi háznak szemérmeket,
 Állattyabeli oriás 15
 Hogy vigan fusson hamarját.

Ű kijövése atyától,
 Megtérése atyához,
 Kifutása poklokiglan,
 Befutás isten székihez. 20

Örök atyjához egyellő
 Testét megvínia övezzed,
 Mi testönknak betegségét
 Örök erővel erősejt.

Immár új jászol fénlík 25
 És ihle egy új világot,
 Kit egy é sem veszen közbe,
 Szünetlen hüttel világozjék.

Dicsőség uram teneked,
Ki immár szíztől szilettél 30
Atyával és szent lélekkel
Mind öröknek örökig Amen.

XXX.

A SOLIS ORTUS CARDINE.

Napkeletnek kezdésétől
Földnek ú vég határaig,
Krisztusnak ineklek fejedelmnek,
Szíz Máriának szilettét.

Öröknek bódog tevője, 5
Szolgáló testbe öltözék,
Hogy testet testtel váltana,
Ne vesztenéje kiket teremtett.

Anyja rekesztett méhébe
Mennyei malaszt bémegyen; 10
Leánnak hasa elvisel
Titkokat, kit nem esmert volt.

Szemérmes mellének ű háza
Hamar leszen isten temploma,
Nem tudván férfiú illetét, 15
Fiat ígéből fogada.

Gyermek-szülő szüle fiat,
Kit Gábriel megmondott volt,
Kit anyja méhben viselvén,
Rekesztett Jánus êrzett volt. 20

Fekést szénába választa,
Jászolt ű meg sem útála;
Kevés tejjel elilteték,
Ki miá éltető sem éheznek.

Örölnek mennyei karok, 25
Íneklenek úrnak angyalok;
Megjelenik vigyázóknak
Mindent teremtő vigyázó.

XXXI.

DE PATRE VERBUM.

Atyától íge ihleték,
Anyától testbe öltözék,
Jánosnak tanóságával
Ez íge volt kezdetbe.

Azért apostolok közül 5
János mindennél szerelmesb, —
Krisztus miá Efézomban
Megírá Evangyéljomot.

Tiszta szívéből kitorlá
Evangyéljomot az vizet, 10
Kit merejte vendégségbe,
Világ urának gyötrelmén.

Keresztfára hágtába
Ajánlá önön anyját szíz 15
Jézus ez tanejtványának,
Ment önön képebelinek.

Hogy szíz, férfiónak tudatlana
És tisztaságnak tudója,
Ez világnak napiba vallania
Ékes embernek vígasztalását. 20

Felfogadá szíz az szíznek
Fertelmnek tudatlanát,
Krisztus után egyenlőül
Űt szolgálá szízeségbe.

Igen jó bódog szent Jánus! 25
 Nerj oldozni meg minket
 Bínönből, hogy legyünk szabadon,
 Felséges úrnak szolgáljonk.

XXXII.

EX MORE DOCTI MYSTICO.

Titk szokásnak tanóságából,
 Őrizjük ez böjtököt;
 Napnak tíz fordulása
 Négyszer ezt nyilván behozván.

Mojzes és proféták előszer 5
 Ezt betelljesejtették volt,
 Utánnok Krisztus szentelé,
 Király és időknék szerzője.

Azért flönk mértékletesb 10
 Beszéddel, éttkkel és itallal,
 Álmmal, játékkal és erősb
 Állonk mi őrizetönkben;

Gonoszt kedeg megútállonk,
 Ki hív elméket elborejt, —
 Sem egy helyt es mi ne aggyonk 15
 Hitlen kegyetlenségnek :

De azt mi mongyok szünetlen,
 És ki mind magának üvöltvén,
 Sírjonk bírónak előttén,
 Engesztelljük meg haragját. 20

Mi nagy bínönnkel úristen!
 Vetettük te kegyelmedet,
 De öss ma felöl te miránk
 Bünt-bocsátó malasztokot.

Emléhed, hogy tiéd vagyonk, 25
 — Lehet vétkezett természet, —
 Te nevednek dicsőségét
 Kérönk ne aggyad

Bocsáss gonoszt kit töttönk, 30
 Öregeh jót kin kérönk,
 Hogy kivel kellethessük
 Magonkot itt és mind örökké.

Engeggyed bódog háromság,
 Aggyad eggyes eggyetlenség! 35
 Hogy gyömölcsös ajándékkal
 Böjt legyen te szolgálidnak.

XXXIII.

CHRISTE, QUI LUX ES ET DIES.

Krisztus! ki vagy nap és világ
 És inek setétét kinyitod,
 Világnak fényessége hitetel,
 Bódog világhirdető.

Szent úr! mi téged onszollonk, 5
 Oltalmaz minket ez éjjel.
 Nyugalm nekönk legyen benned,
 Aggy nekönk éjet nyugalmast.

Nehéz álm ránk ne jőjön,
 Ellenség minket meg ne csalljon, 10
 Test ű neki így engedvén
 Neked minket bínössé tegyen.

Mi szemeink álmat vegyenek,
 Mi szívönk hozjád vigyázzon,
 Te jógod megoltalmazjon, 15
 Kik téged szeretnek.

Tekénts felöl mi oltalmonk,
Ólalkodókat nyomoroh,
Bírdad tenön szolgálódot,
Kiket áron vérrel vöttél. 20

Uram! emlékezzél rólonk
Ez mi nehéz testönkbe,
Ki vagy léleknek oltalma,
Mi uronk, te légy mivelönk.

Dicsőség atyaistennek 25
És egy önön fiának,
Vigasztaló szent léleknek,
Immár és mind el örökké Amen.

XXXIV.

VEXILLA REGIS PRODEUNT.

Király zászlói terjednek,
Keresztnek titkja finletik,
Kin testben testnek teremője
Felfeszült keresztfára.

Kin aznak felőtte megsebesült 5
Csucsának kemén öklelésével;
Hogy minket bintől mosna,
Vér vízzel öszve folyamék.

Megtölt kit hű Dávid 10
Íneklert ő kintornájában
Mondván: »Nemzetek között
Isten az fáru országloott.«

Ékes ez fénlő díszes fa,
Királynak bársonyával ékesült.
Fák között kiválasztott 15
Illy szent tagokot illetni.

Bódog kinek karin
Ez világnak jutalma csüggött;
Testnek mértéke lévén,
Pokolnak nyereségit megvévén. 20

O egyetlen reménységönk
Szent kereszt idvözlégy!
Ez gyetrelmnek idein
Kegyesséknek béveh igasságot
És bínösöknek tégy bocsánatot. 25

Felséges szent háromság!
Téged dicsér minden lélek,
Kiket keresztnek titkja miá
Idvözitesz, bírdad mind öröké.

Dicsőség nagy úristennek, 30
Tisztesség örök atyának,
Atyának fiával öszve
És vigasztaló szent léleknek,
Kinek dicséret hatalm
Mind öröktől öröké! Amen. 35

XXXV.

PANGE, LINGUA, GLORIOSI.

Dicsőséges viadalnak nyelve(m)
Ínekeljed ő hadát!
És keresztfának ő győzésén
Mongy nemes diadalmat,
Miként világnak váltója 5
Meghalván győzött volna.

Előbb teremtett atyjának
 Báná úr megcsalattát,
 Mikor ártó almát evén
 Ű halálba leesék; 10
 Tahát az fát Ű megjegyzé,
 Fának kárát megfizetni.

Idvösségnek Ű szere
 Követé volt az dolgot,
 Csalárdnak sok mesterségét 15
 Mesterség megcsalnia,
 És onnét venne orvosságot,
 Honnét sértett ellenség.

Azért mikor szent időnek
 Telljessége beljőve, 20
 Atyjának Ű felségétől
 Teremtő fiú küldeték,
 Ki szíznak önön hasába
 Testté lévén ötleték.

Kövélkel bepölkázott gyermek 25
 Az egy szoros jászolban,
 Tagit ruhába takarván
 Bepölkázja szíz anyja,
 És kezét, lábát Ű bokáját,
 Kötí szoros kévébe. 30

Ki harmicz évet tökélvén,
 Testnek idejét megtöltvén,
 Arra születvén ő akarattyával,
 Ű gyötrelmre adaték;
 Bárán, keresztre emeltetik 35
 Áldoznia fatörseken.

Itt ecettel, méreggel, náddal,
 Nyállal, szöggel, csucsával
 Kegyes teste megvájatik;

Vér vízzel kifolyamék, 40
 Föld, meny és tenger, ég
 És mind világ kifolyással tisztulnak.

Egy nemes fa minden között,
 Azt egy hívséges kereszt,
 Sem egy erdő adott illyent; 45
 Ággal és virággal, természellel
 Édes fa, édesek szegek,
 Édes terhet viselnek.

Hajts ágaid te magas fa,
 Köníhed húzott ereket, 50
 És lágyulljon az keménség,
 Kit adott volt szüléted,
 Hogy feljöli királyi tagit
 Terjeszd kegyes törökön.

Tenön magad voltál méltó 55
 Világ bérét viselned,
 Partot a vész megszerzened
 Megtörendő világnak,
 Ki világot szent vér kene,
 Bárán-testből ötletett. 60

Dicsőség nagy úristennek,
 Tisztesség örök atyjának,
 Atyjának fiával öszve
 És vigasztaló szent léleknek,
 Kinek dicséret hatalmmal 65
 Mind örököl öröké Amen.

XXXVI.

AUE MARIS STELLA.

O istennek kögyelmes anyja,
Ki vagy tengőri csillag,
És mindönkoron szíz,
És menyországnak bódog kapuja.

O istennek kögyelmes sziléje, 5
Ki véd Gábrrielnek szájából az idvözletöt,
Erősejts minket békőségben
Változtatván Évának nevét.

O istennek kögyelmes sziléje, 10
Ódjad meg bínösöknek köteleit,
Vakoknak aggy világot és mi bínönket
Eltávoztatván, nyerj nekönk mindön jókat.

O istennek kögyelmes sziléje, 15
Mutassad tennönmagadat anyánknak,
És fogadja általod mi imádságonkat,
Az ki miérottönk sziletött, akara tiéd lenni.

O Krisztusnak kögyelmes sziléje, 20
Egyetlen egy szíz, mindönök között kegyös,
Minket bínöktül megszabadojtván
Tégy kögyelmessé és tisztákká.

O istennek sziléje!
Aggy nekünk tiszta életöt,
Szörözj bátor útat, hogy mi
Jézust látván, mindönkort egybe örüljönk.

Legyön dicséret atya istennek, 25
Nagy Krisztusnak ékösség,
Szent léloknek, háromnak
Legyön egy tisztesség Amen.

XXXVII.

AUE MARIS STELLA.

Idvezlégy tengernek hugya,
Istennek kegyes anyja,
És mindenkoron szíz,
Mennek bódog kapuja!

Vöd az idvezletet 5
Gábrriel szájából;
Álass minket békében
Váltván Éva nevét.

Ódjad bínések kötelét, 10
Mutass világot vakoknak,
Mi gonoszonkat távoztasd,
Keuess minden jókat.

Mutasd magad anyának, 15
Fogadjon te miád kérelmet,
Ki szenvedé értönk
Lenni te fiaddá.

Eggyességes szíz, 20
Minden között kegyes,
Minket bínből ódoztakat
Kegyessé tégy és tisztákká.

Adgy tiszta életet,
Szerezj bátor útat,
Hogy mi Jézust látván
Mindenkort egybe örüljönk.

Legyen dicséret atya istennek, 25
Nagy Krisztusnak ékesség,
Szent léleknek, háromnak
Legyen egy tisztesség.

XXXVIII.

FIT PORTA CHRISTI PERVIA.

Krisztus kapuja megnyílek,
Beltelék telyes malaszttal,
Által-mene királ és megmarad,
Rekesztvén ment volt erőkköl.

Felső világosságnak nemzete 5
Kijeve szíznak méhéből;
Vőlegén, megváltó, teremtő,
Ő egyházának oriása.

Anyának tisztessége és vígassága,
Hívóknak nagy reménsége, 10
Halálnak kemén italin
Megoldá mi bineinket.

Mária malasztnak anyja,
Irgalmasságnak anyja,
Te minket ellenségtől megoltalmazj, 15
Halálonknak hóráján belfogadj.

Dicsőség néked uram!
Ki sziletél szíz Máriától,
Atyával és szent lélekvel
Erőkköl erőkké Amen. 20

XXXIX.

O GLORIOSA DOMINA.

O dicsőseges szent asszon,
Csillagok felett magasztatott,
Ki tégedet teremte, nagy bölcsen
Szent emléiddel emtetted.

Melyet szomorú Éva elveszte 5
Te megleled te szent szőléseddél,
Hogy menyben menjenek siralmasok,
Menyországna kapuja lól.

Te vagy királnak ajtója
És világosságnak fénes kapuja : 10
Élet adaték szüz miatt, —
Megváltott népek vigagyatok!

XL.

O GLORIOSA DOMINA.

O dicsőseges asszon,
Csillagoknak feletted,
Ki téged teremte, hívséggel
Szoptatád szent emléiddel.

Kit szomoró Éva elvén, 5
Te megadod szent csemetédvel,
Hogy bémennyenek siralmasok mennyekbe,
Mennynek ablaka létetél.

Te magas királnak kapuja
És világosságnak fénes ajtója : 10
Élet adaték szíz miá,
Megváltott népek tapsoljatok.

Mária malasztnak anyja,
Irgalmasságnak anyja,
Te minket ellenségtől oltalmazj, 15
Halálonknak idején befogaggy.

Dicsőség neked uram!
Ki sziletél szíztól,
Atyával és szent lélekvel
Mind erőkköl erőkké. 20

XLI.

A SOLIS ORTUS CARDINE.

Naptámadásának sarkátul
Mind ez világnak végeig,
Krisztust énekeljük fejedelmet,
Szíz Máriának szilöttét.

Bódog ez világnak szerzője, 5
Szolgai testet reá vőn,
Hogy testtel testöt megvátván,
Ne vesztenéje kiket teremte.

Szilének tiszta béleit
Mennyei malaszt meghatá; 10
Leánnak hasa viseli
Titkokat, kit nem tud vala.

Tiszta melnek ő háza
Lőn hamar isten temploma;
Szeplítelen, firfiat nem tudván, 15
Ígével fogada fiat.

Szile gyermekszülő,
Ment Gábriel elől mogmondotta vala,
Kit anyjának méhében örvendvén
Berekesztett János megérze. 20

Szénán fekeni szenvede,
Jászoltól meg nem kibék,
És kicsin téjjel tartaték,
Ki miatt madár sem éhözik.

Öröl mennyeieknek kara, 25
És angyalok énekelnek istennek;
És nyílvá lesz pásztoroknak
Pásztor, mindennek teremtéje.

XLII.

VENI, CREATOR SPIRITUS.

Jő szent lélek! minden állatoknak teremtője,
Jű mi hozjánk és megvilágosóhad
Te hívidnek elméit,
És bétéltsed az szíveket
Mennyei malasztval, 5
Kiket te teremtettél.

Ki mondatol vigasztaló szent léleknek,
És felséges isten ajándokának,
És eleven kútfének,
Isteni szerelmnek 10
És lelki kenetnek.

Te neveztetel hétképen való ajándoknak,
És te mondatol mendenható isten jógja újjának;
Te méltán atya istennek ígérese szerént
Megtéltéd apostoloknak szíveket. 15

O szent lélek! gerjeszjed meg
Te világosságodat mi elménkbe,
És bocsáss szerelmet mi szívenkbe,
Testenknék gyarlóságát megeréséhed
Erek jószággal. 20

Eltávoztassad ellenségenket
Messze mitülenk, és aggy legottan
Békeséget, hogy ezképen
Te vezérlésednek miatta

— — — — —
O szent lélek! aggyad eremeknek érdemét 25
És engedjed malasztnak ajándokit;
Megfehéd háborúságoknak ketelit
És szerezzje békeségnek firegyét.

O szent lélek! engedjed hogy te miattad
Megismerjek atyaistent, és ismerjek fiat, 30
És téged atyátul és fitul származtat
Higyenek minden időben.

Dicsőség légyen atyának,
Fival és szent lélekkel egybe, 35
És fiú bocsássa minekenk
Szent léleknek ajándokát
Avagy malasztját. Amen.

XLIII.

VENI SANCTE.

Jűj szent lélek!
Teljed meg te hívidnek szívít,
És gerjeszjed meg ű benne
Te szerelmedet; 5
Ki minden nyelveknek kilembezésével,
Nemzeteket hitnek egyenességébe gyejtettél.

XLIV.

VENI SANCTE.

Jej el dicséséges szent lélek,
Teljed bé a te híveidnek szíveket;
És a te szerelmednek tizét
Gerjeszjed meg ő benne; 5
Ki minden nyelveknek
Kilembvolta miatt, népeket
Hitnek egygységére gyejtél.

XLV.

VENI SANCTE.

Jűj el vígasztaló szent lélek,
Tűtsed bé te híveidnek szűüket,
És az te szent szerelmednek tizét
Ő bennők gerjeszt fel; 5
Ki minden nyelvek miatt
Eloszlott népeket
Egy hitnek alája gyejtél.

XLVI.

VENI SANCTE.

Jűjel dicsőséges szent lélek,
Tűltsed bé az te híveidnek szívöket,
És az te szerelmednek langazó tizét
Gyopontsad fel ő benne!

XLVII.

É N E K.

Emlékezzél idvességnek szerzéje,
Hogy níhai mi testönknek személét
Szeplőtelen szíztől fogadád.

XLVIII.

É N E K.

Oh én szentséges uram!
Ki vagy minden jószágokaak királlya,
Te vagy ki ez mai napon
Vél mindeneken gyézedelmet
És diadalmat. 5

XLIX.

KRISZTUS HÉT ÍGÉJE.

Áldott Krisztus keresztfán hét ígét megmonda,
Bínes népnek példáját kiáltani hagyá.
Krisztus testamentomba ez földön marada,
Írást róla mint íra bódog doktor Béda.

Ez hét szónak jószágát Krisztus nekünk aggyad, 5
Hét halálos nagy bűnnek terhét megbocsássad,
És mind róla származik számtalan ágazattya;
Szent vérednek hullását tőlünk se távoztasd.

Krisztus könyörölj rajtonk, megfojt az kevélség, 10
Telhetetlen átkozott izgat nagy fősvétség,
Világvesztő torkosság, bűjaság, ireg(y)ség,
Harag, minden jót várt jaj hogy sillett restesség.

Uronk egyik tolvajjal eleg(y)edék szóban,
Monda neki: velem léssz ma paradicsomba.
Mongyad nekem ha leszek halálnak morkában: 15
Velem léssz ma örökké fénes menyországban.

Monda Krisztus keresztfán ötöt mevetőknek:
Megbocsássad szent Atyám, mit ellenem töttek

— — — —
— — — —

Aldott Krisztus keresztfán — szomjúhozom! monda

— — — —
— — — —

Kévánságom limbosban és az szent atyákkal. 20

Asszonyállat ím neked, — monda szent anyjának:
Fiad legyen szent Jánus, légy anyja Jánusnak!
Krisztus, szent halálodért ne hagyj gonosz társnak,
Hagyj csak te szent anyádnak, kérlek ne hagyj másnak

— — — —
— — — —
És én szent angyelimmal attam, mit ígértem: 25
Tied legyen én vélem az mit teremtettem.

Valaki ez ígéket híven megtartángya,
Térdepelvén, szeretvén mendennap megmongya:
Harminez napnak előttén halálát megtuggya,
Uronk Jézus szent anyját higgye, hogy meglátja. Amen. 30

L.

ÉNEK A SZŰZ MÁRIÁHOZ.

O kegyes szíz Mária!
Te vagy szép tiszta rózsa.
Bín nélkül fogantatál,
Mert menyből te adatál.
Anyádtúl mikort sziletél, 5
Istentől úgy tiszteltetél,
Hogy méhében megszenteltetél, szerettetél, ípöltetél
Kétség nélkül erodet-büntől szeplőtelen őriztetél:
Szíz Mária ékes viola,
Bünössöknek vígasága! 10

O kegyes szíz Mária!
Te vagy szép tiszta rózsa.
Szentháromságnak leánya,
Istennek édes anyja.
Gábielnek mikoron te hül, 15
Szízeségedben ippölél,
Malasztval ottan megtelél.
Csudálatos az szízeség kivel érdemléd
Istenséget méhedben úgy viselhetned:
Szíz Mária ékes viola, 20
Bünössöknek vígasága!

- O kegyes szíz Mária!
Te vagy szép tiszta rózsza.
Szeplőtelen megmaradál
Jézust ha nekünk adád. 25
- O mely méltó szíz te akkor löl
Mikor istent embert szüléd,
Mert angyelok imádának, szeretének, tisztelének,
Szolgálnak téged, mindeneknek bódognak hirtetének.
Szíz Mária ékes viola, 30
Bűnössöknek vígasága!
- O kegyes szíz Mária!
Te vagy szép tiszta rózsza.
Menyeknek dicsősége,
Szenteknek nagy öröme. 35
Haláloed mikort közelejtven
Fiad Jézus úgy szerete,
Hogy haláloedra lé-jöve.
Angyeloknak, mártiroknak, pátriárkháknak,
Mend az szenteknél felette magasztatál. 40
Oly örvend(et)es az te szent fiad
Mend örökkön örökké: Amen.

LI.

ÉNEK A SZŰZ MÁRIÁRÓL.

(de beata Virgine oracio.)

- Dicsőséges szíz Mária!
Dicséretvel vagy tellyes.
Hatalmas vagy és felséges
Angyeli tisztességgel.
Méltán dicsértessék 5
Menyországna asszonya.
Ajándékozz minket
Az te szent fiadval
Kegyes Krisztusnak szent anyja!

- Bines népnek orvossága,
Tévolgőknek idvezsége, 10
Bizony rózsza tövis nekül,
Szízeknek lilioma!
Engedgyed mit kérünk
Igaz istennek anyja, 15
Mert bűnössök vagyunk;
Irgalmazz miénkünk
Reménségnek vígasága!
- O szerelmes szíz Mária!
Aggyad nekünk mit kérünk, 20
Hogy lehessünk menyországban
Istennek mind szentivel:
És hozdad az útra
Tévelgő bűnössököt 25
Az kik hozdad biznak,
Szízeknek virága,
Szentháromságnak temploma!

LII.

KÖSZÖNTŐ 1485-ből.

- Emericus Török
Köszön Krisztinának:
Legyen kenvebb inhának. —
Száz jó napat, kétszáz jó ét
Hozzája! 5

LIII.

APÁTI FERENCZ FEDDŐ ÉNEKE.

(Cantilena.)

- Félelmes szűőnek engem alejtátok
Régi jó barátim nékem kik valátok;
Gyakorta szép szóval hozzám járolátok,
Engem megcsalátok!
- Reméttelen dolog ki hazugnak hiszen, 5
Mert szép beszédével csak szót tőled veszen;
Avagy túl másfelől ellenséged leszen,
Rajtad szégyent teszen.
- Azok nem gondolnak ez ily beszédekkel,
Ki magokot kelletik hízelkedésekkel, — 10
Nyájason beszélnek ő fejedelmekkel,
Elvesznek nyelvekkel.
- Nagy urak kik vattok! szólok, ne bánnyátok:
Fejér, szép, ezüstös, ékes tü szablyátok,
Vele pogán népet — kérlek — ne vágjátok 15
És tü ne bántsátok.
- Csintalan dolgokot tü ne szerezzetek,
Fodor hajatokot meg se fésöljétek;
Diákok elmentek, leányokot néztek, —
Szegénységgel nősztök. 20
- Ügyedet ne visellyed egyházi papokkal,
Mert ha bevéteté magát nyájasságra,
Nem kell neki pénzéd, vígad leányodval,
Megcsalnak szavokkal.
- Serényen futamnak tánczban az leányok, 25
Nyilván ott meglátjuk az ő jámborságát,
Szertelen ha le(e)nd az ő jámborságok,
Ott elhol pártájok.

- Lepkék házatoktól messze ne lépjétek,
Időnek javában tükakot ültössetek: 30
Szemérem kapálni bölcsőt rengessetek,
Avval élélhetek.
- Sámsomnak alejtá az pór önnönmagát,
Látod nagy haragját, nem tiszteli urát;
Fogjad meg szakálát, vedd el csak jószágát, 35
Megalázza magát.
- Azkort az papoknak vala tisztességek,
Mikoron egészen áll vala szerzetek;
Távol vala tőlök gallérus köntösök,
Véres beretrájok. 40
- Pénztől el-futamtak, szűrben beöltöztek,
Szépen ha beszélnek keveset nem vesznek,
Foréntokot kérnek, ládában gyötnek,
Vele nem épejtnek.
- Az régi jó kerályok míglén országlának, 45
Igazak valának az szegén országnak;
(Az) szent koronának híven szolgálának,
Avval áldozának.
- Tennie kellene ezt az nagy uraknak!
Hogy sok lika vagyon erdőn az ravasznak, 50
Nincs(en) birodalma rajta agaroknak,
Halál az nyúlaknak.
- Igen kevés hajok, szántalan jószágok,
Erős regulájok, kevés zolozmájok,
Bársonyos szolgáljok, fekete kápájok 55
Az apát uraknak.

LIV.

ÉNEK SZENT LÁSZLÓ KIRÁLYRÓL.

(de Sancto Ladislao.)

- Idvezléggy kegyelmes szent László kerály!
Magyarországnak édes oltalma,
Szent kerályok közt drágalátus gyöngy,
Csillagok között fénességes csillag.
- Szentháromságnak vagy te szolgálja, 5
Jézus Krisztusnak nyomdoka követi;
Te szent léleknek tiszta edénye,
Szíz Máriának választott vitéze.
- Magyarországnak vagy kerály magzattya, 10
Szent kerályoknak fénes tüköre:
Teneked atyád kegyes Béla kerály,
Hogy hozzáképest kegyes kerály lennél!
- Nekönk sziletül Lengyelországban, 15
Menyből adatál nagy csudaképpen.
Másszor sziletül szent keresztvíztől,
Ősödnek nevén László lön neved.
- Mikoron méglen gyermekded volnál, 20
Kihoza Béla kerály jó Magyarországba,
Hogy dicsekednél te két országban,
Magyarországban és menyországban.
- Letelepedél Bihar-Váradon, 25
Ah városnak löl édes oltalma;
Templomot rakatál szíz Máriának,
Kiben most nyúgoszol minden tisztességgel.
- Környölfekesznek téged császárok, 25
Püspökök, kerályok és jobbágy urak;
Olaj származik szent koporsódból,
Tetemed foglalták az szép sár-aranyból,

- Téged dicsérnek szent zolozmával 30
Papok, diákok és városnépek;
Téged földnek kerekisége,
Mert téged dicsérnek Istennek angyeli.
- Te dicsekedel kerály-székedben, 35
Képed fel-tötték az magas kőszálra;
Fénlik mint nap, salyog mint arany:
Nem elégeszik senki tereád nézni.
- Te arczúl tellyes szép piros valál, 40
Tekéntetedben embereknél kedvesb;
Beszédedben ékes, karodban erős.
Lám mentent te ejtesz ki tevéled küzdik.
- Tagodban ékes, termetedben díszes, 45
Válladtúl fogva mendeneknél magasb;
Csak szépséged császárságra méltó,
Hogy szent korona téged méltán illet.
- Testedben tiszta, lelkedben fénes, 45
Szívedben bátor miként vad oroslán,
Azért neveztek bátor Lászlónak,
Mikoron méglen iffjúdad volnál.
- Mert választá az szíz Mária, 50
Megdicsőíte sok jó ajándékkal,
Hogy te őriznéd és oltalmaznád,
Neki ajánlád jó Magyarországot.
- Fejedben kele az szent korona, 55
Mebátorejta téged az szent lélek;
Kezdéd követni atyádnak életét,
Rózsákot szaggatál koronádban fizéd.
- Dicsér(j)ük magyarok szent László kerált! 60
Bizony érdemli mi dicséretönköt.
Dicsérjük ötet angyelok mondván:
Idvezléggy kegyelmes szent László kerály!

LV.

BERISZLÓ PÉTER ÉNEKE 1515-ből.

(Cantio Petri Beryzlo)

.....

Mind ti népek bánkódjatok pisek veszedelmén,
Mert tudjátok: míg isten segít az ő jó szerencséjén,
Nem uralkodék terek császár soha az ő fején.

Ez éneket ezer ötszáz tizenöt esztendőben
Szabadkai Mihály szerzé egy nagy jó kedvében, 5
Egy szent Györgynek innepének nemes kezdetében.

LVI.

ÉNEK SZENT ISTVÁN KIRÁLYRÓL.

Idvezlégý bódog szent István királ!
Te népednek nemes reménsége!
Idvezlégý mi megtérésönknek
Bizon doktora és apostola:
Idvezlégý minden szentségnek 5
És igasságnak fénes tiköre.

Te miattad hittönk Krisztus Jézusban,
Te miattad idvözölünk és Krisztusban kérünk:
Imágý ez te népedért,
Imágý egyházi szolgálókért es, 10
Hogy egy ellenség se légyen
Ragadozó ez te néped között. Amen.

LVII.

GESZTHY LÁSZLÓ ÉNEKE 1525-ből.

— — — — —

Ez vég pusztaságról meg e . . . kez . . .
. el ne vesznétek,
Az régi jó nevet meg elő,
Keresztyénségnek jó vérti (lente) lennétek.

Szegén Mátyás kiár, vala békeségben, 5
Mert országa egyességben,
Vitézek valának nála tisztességben,
Az urak valának nagy egyenességben.

Tiv úristen ellen ne háborogatók,
Régi decretomot es tartanátok, 10
Az dézmát igazán kiszolgáltatók,
Koroskint istennek vele áldoznátok.

Isten, szüz Mária háborútól védjen,
Hatvanban gyületek, hogy jó végre légyen,
Jó Lajos királyunk diadalmát végyen, 15
Minden tanácstokban ő jó véget tégyen.

Pesti Beke Ferencz szíve kétségében
Ki az vendég népnek bízik erejében,
Török császárt tör hízelke désében,
Minden énekével vettett beszédében. 20

Geszthy László diák szerzé ez éneket,
Magyarország vala nagy fő szjúkságében,
Az végek valának mind elveszendőben,
Ezer ötszáz huszonöt esztendében.

LVIII.

VÁSÁRHELYI ANDRÁS ÉNEKE SZŰZ MÁRIÁHOZ.

Angyaloknak nagyságos asszonya,
 Úr Jézusnak bódogságos szent anyja,
 Menyországnak szépségös ajtója,
 Paradicsomnak nagy szélös kapuja!

Neküd szólok szízeknek virága, 5
 Mindszenteknek ő nagy vígasága,
 Angyaloknak ő nagy tisztasága,
 Pátriárkháknak es ő nagy várása.

Dicskedjél angyali székedben, 10
 Szeráfinokkal szent szeretetödben,
 Kérubinoknak nagy bülcességében,
 Székeseknek nagy bülc itéletiben.

Reád néznek szenteknek szemei
 Ezvögyeknek keserves színei, 15
 És árváknak nyomorúlt ehaj,
 Bínes népnek óhajtó lelkei.

Esedezzel mi nagy igazságunk,
 Sok bínönkrül mi nagy bátorságunk,
 Szent fiadnak mi nagy tisztességünk,
 Halálonkról mi nagy reménségünk! 20

Áldott te légy Jézusnak dajkája,
 Szent atyának drága kencstartója,
 Szent léleknek ő nagy nyúgossága,
 Igazságnak megvígasztalója.

Segéllyed meg tebenned bizókat, 25
 Engeszteljed meg az apostolokat,
 Fordojts hozzánk az confessorokat,
 Mert csak te vagy mi nagy reménségünk!

Dicsőséges szenteknek mondási,
 Szent háromságnak nagy titkos tanácsi, 30
 Apostoloknak predikállási,
 Mártíromoknak ő sok kén-vallási.

Emlékezzél angyali esetről,
 Emlékezzél Ádám nagy vétkéről,
 Emlékezzél az nagy vízözenről, 35
 Nyer(j) kegyelmet az nagy úr istentől.

Siradalmas nekünk mi életünk,
 Iszamandó mi sok vétkezetünk,
 Rettenetes nekünk nagy eszetünk,
 Ha te nem lész mi nagy segedelmünk. 40

Árvaságnak kegyes táplálója,
 (Öz)vegyeknek megoltalmazója,
 Szegéneknek meggazdagejtója,
 Számkivetésnek megbódogójtója.

Sirodalmas nekünk születésünk, 45
 Féledelmes mi sok iszamatunk,
 Rettenetes nekünk bajvívássunk,
 Ha te nem lész mi nagy táplálásunk.

Asszonyoknak szépséges tükere,
 Fíriáknak tisztos gyézedelme, 50
 Halottaknak ő nagy hiedelme,
 Ördegöknek ő nagy teredelme!

Rólad szólnak szenteknek mondási,
 Szent háromságnak nagy titkos tanácsi,
 Apostoloknak szent predikállási, 55
 Mártíromoknak nagy sok vér-hüllási.

Halottaknak megszabadojtója,
 Terekeknek megnyomorojtója,
 Királoknak jó tanácsadója,
 Magyaroknak megoltalmazója! 60

Légyen hála az szent háromságnak,
Azonképpen az áldott Jézusnak.
Légyen hála az szíz Máriának,
Velem eszven mind az bódogoknak. Amen.

LIX.

SZENT BERNÁLD DOKTORNAK IMÁDSÁGA.

Idvezlégý ez világnak idvessége,
Drágalátos Jézus Krisztus!
Im én keresztfádhöz léptem,
Te légy nékem segödelmem.
Szent keresztfán ha gondollak, 5
Te kénodban én kívánlak,
Úgy imádlak mint látnálak,
Söt én elöttem tudlak.
O mely mezittelen téged látlak
Szent keresztfán ha imádlak! 10
Megveretvén, meghúzlalván,
Megtöretvén, megútálván
Kegyes pásztor! te kénodban
Én ne legyek megútálván.
Esmerj engem édes váltóm! 15
Legyen te szent kénod én gondom.
Keserüllek tiszta szívvel,
Kévánatos akaratval;
Nem fáratság, sem nehésség,
De vígaság és édesség 20
Ha kénodban örizendlek.
Kérlek uram meg ne útálj,
Méltóságost engem meg hallgass:
Közel vagyon te halálod
Ím elötted te szegény 25
Bínes szolgáló leányod!
Szent fejedet hozjám hajtsad

Én ölembe megnyúgosszad.
Te bévséges malasztodban
Vongy te hozjád bizonságban, 30
Hogy lássalak, kívánnyalak,
Szolgállyalak, nyúgosszalak.
O mely kegyességben téged látlak,
Mert kész vagy jónak és gonosznak,
Kegyetlennek és kegyesnek, 35
Te sebeidben mind helt lelnek,
Mert szent vérednek hullását
Te ő nekik ingyen adád.
Kegyes uram Jézus Krisztus!
Ki verettettél, sebesülttettél, 40
Kesergettettél,
Betegökért betegültél,
Szegényekön könyörültél.
Ím én magam hozzád vettem,
Kór voltomat jól esmertem: 45
Bűnesökön ki könyörülsz,
Hiszem, velem nem nehezülsz.

MÁSOD IMÁDSÁG.

Idvezlégý ez világnak jó megváltója,
Nehezülteknek kívánsága,
Ki körösztfára emeltetél, 50
Két kezeden figesztetél!
Tü szent kezek idvezek legyetek,
Új rózsával megtöltetek:
Kiket elterjesztvén ágra keményön húztak,
Vas szegekvel meggyakdostak, 55
Kikből gyöngyellő véröd hullott,
Asszú földet harmatozott.
Bíneseknek nagy bineért
Látom hogy foly mindenünnen
Te szent véred nagy bévséggel: 60
Piros oly mint mast nyílt rózsza
Mi lelkünknek váltságára.

Bárson-színű vérös kezed
 Szerelmekben megölelöm,
 Szoméhozott asszú számmal 65
 Iszom szent vérödet nagy kívánsággal
 Keresztfádat ha szorítottom
 Sírván mondom vígaságom.
 Keménséges nagy kénodért,
 Te szent véred hullásáért 70
 Adok hálát keny-hullatván.
 Szent véredben keserödvén,
 Reménségem benned vettem :
 Te szent kezed óltalmazzon
 Halálomkor, és te jógod 75
 Engemet hozjá fogaggyon.

HARMAD ORACIO.

Idvezlégý én idvességem
 Jézus Krisztus és én édességem!
 Ím jelönik te szerelmed,
 Mert mezittelen te szent mellyed, 80
 Ki dicső és üdvözlendő,
 Nagy félelmmel illetendő,
 Ki szentháromságnak széki,
 Nagy szerelömnnek jelös hele,
 Eröteleneknek erőssége, 85
 Félelmesöknnek békesége,
 Fára(d)taknak jó szállása,
 Szegényöknnek nagy bü háza.

NEGYED ORACIO.

Idvözlégý én uramnak édös szíve,
 Én szívemnek jó öreme! 90
 Hozjád jutnom én örvendek,
 Hallgass meg engem ha neköd beszéllek.
 Mely az szerelem, ki téged meggyöze
 És mely az szerelem, ki így gyötre!
 Látom magad megfogyattad, 95

Mindenestül nekünk adtad,
 Te népedet ha megváltád,
 Hát magadat halárra adád.
 Halálok között keserves halál,
 Kemény halál, fesvény halál! 100
 Ki ez dicső melybe méne,
 Hol világnak előtte éle;
 Szent szívedet megszaggatá,
 Drága véred kihullatá,
 Halálodért kit így vallál, 105
 Én szívemnek szeretöje
 Ne legyek nálad elfeledvén.
 Szívemnek akarattyát lássad,
 Kemény szívem megsebhössed,
 Keservvel keseröhed. 110
 Nyiljék szíved mint szép rózsa,
 Ki illattyát távol aggya.
 Én lelkeimmel egygyé legyen,
 Hogy én szívem megszépüllyen.
 Ki téged szeret, az nem eped; 115
 Ha ki keserög akkor vígad.
 Mert nem tuggya ő mit tégyen,
 Kenyhullatás vígasága,
 Attul magát nem tilthattya,
 Mert öremét nem mondhattya. 120
 Ha halhatna, sokszor halna,
 Az kit kíván csak foghatná.
 Il szerelmedet nekem aggyad
 És szívemet hozjád vonnyad,
 Hogy tégedet kívánnyalak, 125
 Ez világnak én meghallyak.
 Örök élet! kívánlak,
 Édességvel téged látlak!
 Te indóhad én szívemet,
 Hogy kívánnyon enne nagy jót. 130
 Szívem álljen szerelmedben,
 Ne aluggyon itt restségben,

- Hozjad fusson, hozjad sírjon
 És mindenkor téged tartson.
 Szent szí, mely szép te nyílásod! 135
 Kévánságos te illatod :
 Méltótassál nekem nyílnod,
 Én szívemet hozjad vonnod.
 Nálad létét úgy szeresse,
 Hogy ő magát elfeleggye. 140
 Nálad legyen, ott nyugoggyék,
 És te hozjad igyeközzék.
 Téged szívem akar tudni :
 Ne akarjad magad jó Jézus tüle elvonni.
- Idvezlégý én édes Jézusom, örök nagy jó, 145
 Irgalm-tenni szorgalmazó!
 Ösztövért tagid megfárattak,
 Szent körösztfán hullaltattak!
 Idvezlégý én édes Idvezítettő 150
 Jézusomnak ő kegyes oldala,
 Kiből nagy idvesség fola ;
 Onnat szent vér vízzel jöve,
 Hogy tisztúlna népnek bűne.
 Én te hozjad közel jüttem,
 Könyörülj én rajtam 155
 Szegén nyavalyás bínésen,
 Mert ellenöd sokat vétöttem.
 Jóllehet pirongó orczával,
 De lám igaz akaratval 160
 Hozjad jöttem hogy lássalak,
 Szent kénodban sirassalak.
- Idvezlégý kegyes oldalnyíllás,
 Kiből jöve szent vízfolyás ;
 Pirhonyottál mint szép rózsa,
 Menyországnak vagy ajtója. 165
 Te illatod minden fölött,
 Ki víz túlünk merítettik

- Szoméhoztak hozjad jűnek
 Te nálad meg zajosúlnak.
 Piros oldal! nekem nyíllál 170
 Én szívemtűl el ne távozzál ;
 Ha én veled elmehetnék,
 Ott magamnak nagy jót lelnék.
 Szomjú számmal ha illetlek,
 Gerjedetűst ha öllelek : 175
 Akkor vagyok minden jűban
 És én lelkemnek nyugolmában.
 Oh mely édes ez szent illat,
 Krisztus Jézus ki téged lát!
 Te édességed kiket meggyűznek, 180
 Ha halhatnának halnának
 Veled édes uram jó Jézus!
 Ez szent sebbe fekjén szívem
 És ez szent vérben. 185
 Ez világból ha kiműlom,
 Legyen az te szent oldalod szállásom,
 Hol én lelkem megnyűgoggyék
 Pokol miá meg ne foktassék.
 Idvezlégý szenteknek idvessége,
 Bínésűknek reménsége! 190
 Szent keresztfán megvontattál,
 Úgy mint bínés taglattattál,
 Bizony isten ha fenfiggél,
 Bizony ember megűletél :
 Oh mely szegényen, mely mezittelen 195
 Lám keresztfán mevettetél.
 Nem kételen, de akarva
 Sidónépnek vagy játéka.
 Ily halállal ha űletél,
 Szent tagidban ha tűretél, 200
 Te sebidnek nem lén száma,
 Te szent véred vízzel hulla.
 Három szeg között ha tekergél,
 Szép vérűdben megfűrűdél.

O kazdagság és nagy bévség 205
 Lől nagy monthatatlan szegénség!
 Ha szolgálunk neköd ezért,
 Ha hullatunk vért vérödért?
 Szent lábának keménségét
 Szent kezeidnek ő mély sebét 210
 Ölelgetöm áitatost,
 Reszkettetöst kívánságost.
 Oh bíneseznek szeretője,
 Esötteknek felemelője,
 Nem lén sohol oly jó atya 215
 Ki fiáért magát ilyre aggya.
 Mert én lelkem megoszlatott,
 Bínem miá szaggattatott.
 Kegyes Jézus! te meg lássad,
 Kegyös orvos megorvosollyad. 220
 Körösztfádon kénod látom,
 Idvességem tüled várom.
 Szent véredben ha megmosdom,
 Megnyúgoszom és megvigaszom.
 Mél sebidet kiket vallál, 225
 Szép vérödet kit hullatál,
 Én szívembe te megírad,
 Én lelkömet hozjád vonnyad.
 Valahányan hozjád jüttek
 Te szent lábaidhoz estek, 230
 Ő bínöket mind ott hatták,
 Kórságokból megtávoztak.
 Ím én vagyok körösztfádnál
 Ím kesergök te szent lábádnál,
 Körösztfádról te meghallgass, 235
 Könyörülj én édes Jézusom!
 Ki tellyes vagyok
 Nagy sok szántalan bínökkel
 És engemet láss az te kegyes
 Szent szömeiddel, te kénodban 240
 Bírva láss, szívemnek kívánsága!

Én szeretöm hozjám hajolj,
 Megvigasztalj és énnekem szólj
 Az te édes száddal;
 Kérlek nékem az szót mongyad 245
 Hogy bínömet megbocsáttad.
 Keményödött szívem,
 Lám nem tudok hálát adnom,
 Hogy imágyam teremtémet,
 Hogy szeressem szeretömet, 250
 Hogy fizessem szolgálattyát,
 Hogy hálállyam szent halálát?
 Ki magát értem nagyon adá,
 Halálomért hogy meghala.
 De ki látott oly szerelmet, 255
 Szörnyü halál kit meggyözött.
 Oh mely hasznos urvosság,
 Hol betegnek véred adád inni.
 Öllelek szent kénodban,
 Bínés valván és pirongván : 260
 De ne bánjad ha így teszek,
 Mert ez miá idvezülök.
 Bínem miá betegültem,
 És te ellened nagyot vétöttem:
 Te szent véröd én reám hulljon, 265
 Megtisztóhon és vígasszon.
Teritti magát Jézusnak orczójához mondván :
 Idvözlégy tisztölendő
 Uram Jézus, minden miá szeretendő,
 Tekénts engem szent szömöddel 270
 Szívemet való szerelmeddel!
 De ha te szívedet látom,
 Bánatomat nem mondhatom.
 Megfeketült nap lévő színöd
 Eltávozott éköss(ég)öd, 275
 Virágdiszöd változtatták;
 Szép orczádat sár befogta.
 Minden világnak világossága,

Angyaloknak kívánsága! Elváltzott te szépségöd, Mégfeketült hó lévő tested, Szép orczádon halál jelent. Lám epettél útálatost, És megholtál keservetést. Oh mel volt te szerelmed Hol magadat így ölessed! Nem mondanám semmi kénom, Sőt volna nagy vígaságom, Ha kénodért ként vallhatnék, Halálodért meghalhatnék.	280
Kérlek aggyad a mit kérek, Tüled addig el nem mégyek! Ki én értem halárra menél, Kérlek tülem távol ne légy : Halálomkor fogaggy engem, Légy fegyverem te énnekem. Ha eljutand én halálom, Ott jelönjél én édes megváltó Jézusom! Mert az léssen szörnyű idő, Igazaknak es félendő.	285
Hát ne késsél engem látnod, Én lelkömet oltalmaznod. O szerető szeretendő, Minden jónak nagy jótevője! Az nagy útra ha eredek, Egyéb társot nem lelhetek : Kérlek én édes uram jó Jézus! Hogy jelönnyél meg énnekem, Akkoron es szent kénodban Ne enyészjél. Engem Födözz két kegyes karodval, És oltalmaz te szent keresztfádval: Hála legyön halálodért, Drágalátos szent kénodért, Én édes uram, én édös istenem	290
	295
	300
	305
	310
	315

És én édes megváltó Jézusom,
Ki vagy mondhatatlan minden nagy jóm. Amen.

LX.

IGEN SZÉP IMÁDSÁG SZENT LÉLEKNEK.

O dücsü szent lélek, Kinél jobb ajándékot sohol nem lélek Neked akarok szolgálnom És jelennen neked szólnom, Hallgassad meg én beszédemet	5
Bocsássad meg én vétetimet. Kérlek adjad az mit kérek, Addig innen el nem megyek. Kérlek nekem az szót mondjad, Hogy minden bűnemet megbocsáttad ;	10
Hogy te neked szolgálhassak, Ez világnak én meghaljak. Ez nopen neked hálát adok, Dicséretet neked mondok, Mert engemet látogatál, Én lelkembe vigasztalál.	15
O atyaistennek nemes ajándéka Kérlek lakozjál én velem sokáig. O szép Jézusnak követi, Kérlek ne hagy engem egyedül lennem !	20
O én lelkemnek édes gazdája ! Mikoron te én velem vagy Nincsen én lelkemnek semmi nyavalyája. O én lelkemnek kegyes vendége ! Édes voltodnak nincsen soha vége ;	25
Kérlek én velem lakozjál Soha tülem el ne távozzál.	

Ez napon én lelkem megörüle
 És te miattad megújula.
 Immár semmi gondom nem volna, 30
 Csak neked elég hálát adhatnék,
 És jó gazda neked lehetnék, —
 Hogy én kenyvet hullathatnék
 És az te ajándékokról eleget tehetnék,
 Kire én szegény méltatlan elég nem vagyok, 35
 Mert neked méltatlan gazda vagyok.
 De kérlek tégedet kegyes szent lélek,
 Hogy ne utalj engemet
 Te küsebbik méltatlan szolgálódat;
 De segélj engemet,
 Hogy tehessem az te akaratodat.
 Te, vagy én lelkemnek édes vendége
 És kegyelmes gazdája.
 Te vagy én lelkemnek vígasztalója,
 És szabadítója, 45
 És mindenkoron ótalma.
 Engemet ótalmazz ez világba,
 Azután helheztesj menyországba,
 Hogy ott téged dicsérjünk,
 És az te szent színedre nézvén 50
 Öröké éljünk. Amen

LXI.

AVE REGINA COELORUM.

Idvezlégymennyeknek királyné asszonya,
 Idvezlégymangeloknak asszonya,
 Idvezlégymangelok szent gyökér,
 Kiből támadott ez világoknak világosság!
 Örölm dicsőséges, 5
 Mindeneknek felette szépséges,

Maragy békességgel igen ékességes,
 És miértünk Krisztust mindenkoron imágyad!

LXII.

SZŰZ MÁRIARÓL.

Mária szeplételen szíz
 Istent nekünk szílé,
 Gyenge tagokkal megeltezett,
 Kit érdemle szoptatni.
 Mindenek Krisztust imádjuk, 5
 Ki jeve minket idvezíteni.

LXIII.

ALEXANDRIAI SZENT KATALINRÓL.

O áldott szíz szent Katerina asszon,
 Ki vagy doktoroknak doktora
 És mestereknek mestere!
 Tanojts meg minket
 Minden igasságnak útára 5
 És istennek bizon ismeretire.

O nemes asszonyunk!
 Kérünk imágy érettünk
 Te szent jegyes uradnak élétte.

LXIV.

V E R S.

Bocsássad el úristen,
 Az te szent lelkedet!
 És mindenek teremtetnek,
 És újojts meg az feldnek színét.

LXV.
V E R S.

Álgyuk atyát és fiút,
Szent lélekkel egyetömbe,
Dicsérjük és felmagasztassuk
Ötet erekké!

LXVI.
V E R S.

Eteté őket.
Az gabonának lisztlángjából,
És az kőből
Mézzel elégejté őket!

LXVII.
V E R S.

Imágy érettünk
Ergalmasságnak anyja
Úristenhöz!
Hogy méltók legyünk
Krisztusnak ígéretinek!

5

LXVIII.
V E R S.

Imágy érettenk
Szent István király!
Hogy méltók legyenek
Krisztusnak ígéretire.

LXIX.
V E R S.

Állapék angyal
Egyháznak oltára mellett,

Kinek kezébe vala
Aranyas temjénező.

LXX.

QUI HABITAT IN ADIUTORIO.

Az ki veti segedelmét
Az istennek hatalmában :
Az oly ember bátorságos
Az mennyei oltalomba.

Vallást teszen az hív ember : 5
Te vagy nekem én istenem,
Te vagy nekem bátorságom,
Benned bízom én istenem,

Mert engemet te mentél meg 10
Ellenségnek ketelével,
Az keménséges ígétül,
Tervínnék rettegésétül.

Visel téged az úristen 15
Ú szent vállán, árnyéka alatt,
Hogy mindenkor te bízassál
Istennek szárnyai alatt.

Jézus Krisztus, egy igazság, 20
Kernyiköz tégedet pajzsúl :
Semmit ne félj az éjjeli
Hitetlen rettegésektül.

Semmit ne félj nyilván való
Háborúknak nyilaitul,
Titkon való késértettül,
Deli erdegtül, vakságtul.

Te melléled bal kéz felel Ezeren mind elhullanak, Jobb kéz felel tízezeren : Teneked ott nem ártanak.	25
De maga te szemeidvel Ott meglátod és megismered Hogy az isten az bűnekért Bűnes embert megbünteti.	30
Mert te bízol az mennyei Nagy istennek hatalmában, Bátorságot helhezettél Igin nagy hatalmas úrban.	35
Nem járulhat semmi gonosz Soha neked romlásodra, És házadhoz nem kezelget Veszedelemnek ostroma.	40
Mert parancsol te feléled Szolgáló szent angyelinak, Hogy minden te útaidban Érizzenek, ne hagyjanak.	
Az istennek szent angyeli Viselnek téged kezében, Hogy ne issed lábadat Tertínet szerint az kiben.	45
Aspiskígyón és az mérges Baziliskuskígyón te jársz, Mert az tervén és az bűnek Terajta nem uralkodnak.	50
Talpad alatt megnyomódod Az orozslánt, az erdeget És az sá(r)kánt, az nagy Halált, Az poklot, azkárhozatot.	55

Szól az isten az embernek : Mert az énbennem reménlett, Megszabadítom, megmentem, Mert megismeré nevémet.	60
Ha én hozzám felkiáltand Meghallgatom és megmentem : Vele vagyok bánagyában És őtet megdicsésítem.	
Neki adok hosszú napot És az erek bódogságot, És megmutatom ő nekiő Idvezejte Krisztusomat.	65
Ezt megírta az szent Dávid Soltár kennek kezepében, Írta kilenczven részében, Hogy minden bízzék istenben Amen.	70

LXXI.

VERSBE SZEDETT NAPTÁR.

Küs karácsontól keresztvíz Lött Pál remete mint nagy dísz. Ant, Priska, Fábán, Vinczénél Pál fordul fénességre. Bri, Már, Blazus, Ág, Dor, Februs 'Ab, Kolozsként jár Bálint Juli nyilon veté Péter Mátyást Apastallá tevé Kéfást. Szent Tamás hogy mivel Gergel sert, Mire Gedrud jó ügyben pert Olgy végy Mária kéntől,	5 10
---	---------

Irgalmát hallám Ambróستól Vagy angyaltul. Idvözlet oltalm nekünk! Felöszállott Al, Györ, Mark, Jó búzám Péter.	15
Fil, sz. Ik, Ker, Flor, Got, János Szanisz ajándokoza. Sófi Bernáld küs Bernáld, Ilonda, Orbán pápa várja Petront, Ki nem teszen háburúságot. Bar, Czi, Antal, Vid házánál születék, Vitéz, János, Ján, László, Péter-Pál. Mária, El mene Gen látni, Ben, szüz Margit, Apost, Eleknél	20
Illyés, Mag, Ap, Kris, Jak. Annát hal László. Vas Péter, Estván, Már, Úrnál, Czirják, Lőrincz, Kalára, Mária, Nagy Laj, Ist, Pelbárt Híd Bertalanhoz, Ág, Janust. Szent Eg, Imbre szüzességgel ; Mária szüle szent Keresztet Lompért, jámbor Mathias Gyereldnél Kozma.	25
Migerelímus, Ferencz, Ábrámnál, Dienesz bak Kálmán száll Gálnál. Lukács szent Orsola Köszön Deme Simonnak. Mind szenteknek ég Im, Lénártnak Bort jám Márton, Bereczk láta Miként Ölsze már Czecz, Kele, Kathelina itt Anderjásnál. Barba, Miklós, Mária, Mongyad Lúczsiának	30
Hirdessen jó hírt Tamásnak Nagy Kar, Ist, Ján ap, Tamás, Szil.	35
	40
	45

J E G Y Z E T E K.

I.

Eredetije még nem került elé, csak két másolatunk van róla. Az egyik (A.) Pray György kezétől származik, a ki bevezetésül ezt jegyzé sajátkezü másolata elé: »*Ex codice MS. cuius character est monastico-gothicus itaque seculi XV. inchoantis, aut XIV. exeuntis.*« (Budapesti egyetemi könyvtár, Pray kéziratái 53. kötet 213. l. 2. rét) A másik (B.) a marosvásárhelyi Tefeki-könyvtárban, melynek lajstroma 3. köt. 16. lapján ezt a czímet viseli: »*Cantilena hungarorum de VII. ducum sub Arpadi auspiciis legationibus ac rebus gestis. 8. MS. ex antiquo cod. sec. XIV. circiter, characteribus monastico-gothicis scripto desumpta per protonot. R. H. Subich.*« Toldy szerint ezen két másolat egymással »mindenben megegyezik.« (Ir. tört. 3. kiad. I. k. 185. l.) Ugyanott írja, hogy ezekkel »bár csekély hibán kívül, egyezik Révai kiadása is (az Elegyes versek mellé adott Régiségek közt 275—88. l. Pozsony, 1787.) a ki róla Schedius folyóiratában (Zeitschrift von und für Ungarn II. Bd. 1803. 370—78) nyelvészileg is értekezett (lásd ezt magyarul Toldy által közölve, jegyzetekkel, a kassai Minerva 1828-ki II. füz.); ellenben különbözik a Dugonics 1788-ki kiadása (Etelka, II. köt. 310. l.) s ettől ismét az 1805-ki (Etelka harm. kiad. II. k. 386. l.). Dugonics — saját nyilatkozata szerint — azzal tökéletesen szabadon bánt (Tud. Gyűjt. 1833 II. 90. l.); ezért kiadásai számba se vehetők. Toldy több rendbeli kiadásából (Handbuch d. ung. Poesie. 1828. I. k. 6—10 l. — Irod. tört. — Oliv. könyv. stb.) máig sokan átvették s lenyomtatták. (V. ö. Ir. tört. Előszó a harmadik kiadáshoz. Pest, 1862.)

Prayt illeti a felfedezés dicsősége; ő tesz róla először említést (Disser. hist. crit. in Annal. vet. Vindobonae. 1775. 75. l.); ő közölte Cornidessal, a kitől nyerte Révai azon másolatát, melyről 1787-ben kiadhatta. Prayn kívül a codexet azok közül a kik kiadták vagy lemásolták — legfeljebb Subich láthatta. Hogy valósággal látta s arról másolta volna a B. példányt, ez inkább kétséges mint valószínű. Toldy ugyanis azt mondja, hogy a két másolat »mindenben megegyezik.« Ha ez így van, a mint hogy Toldy szavára elhihetjük; azon esetben csaknem bizonyos, hogy Subich a Pray-éról vagy is az A.-ról másolta a B.-t, mert ezen két példány megegyezése épen nem oszlathatja el azon alapos kifogásokat, melyeket ezen historiás énekünk egyes szavainak írásmódja ellen támaszthatunk. Igaz, hogy codex-irodalmunk egyik darabjában sem találunk oly

teljesen egy nyomon járó helyesírási módot, melytől itt-ott eltérést ne tapasztalnánk; de másfelől olyannal sem igen találkozunk, a mely például 157 sorban nyolczszor: föld-et hatszor pedig: feld-et; tízszer mind-et, háromszor mint-et, — mend-et és ment-et pedig egyetlenegyszer se tüntessen elé akkor, a midőn különben csak arról lehet kérdés, vajjon XV. vagy XVI. századbeli írásmóddal van-e dolgunk? a mit azonban az egymással mindenben megegyező két másolat alapján alig lehet eldönteni. Ha Pray is, Subich is az eredetiről másolták példányaikat s egymással mindenben egyeznek, egyezniök kellene az eredetivel is; ez azonban már csak a most felhozottak után sem látszik megengedhetőnek.

A két másoló ugyanazon szavakkal s oly keveset mondó határozatlansággal nevezi meg forrását, a milyennel két ember ugyanazon tárgyról szólva csak akkor szokott nyilatkozni, ha az egyiknek vigyázni kell, hogy egyebet ne mondjon annál, a mit a másik mondott. Ha véletlenségből történt, sajnálni lehet, hogy e miatt maig sem igazodhattunk az eredetinek nyomába s a két meg nem bízható másolattal kell beérnünk. Azt a ki e szavakban Pray emlékezetén elkövetett méltatlanságot hajlandó látni, — egyszerűen útasítom a RMNYE, II. k. 386. lapjára, hol már Döbrentei »az 1527-beli magyar írásmódnak betűről betűre meg nem tartásával« vádolja ezen jeles tudósunkat, a ki mint történetbuvár — igen sok későbbi szaktársával együtt — kevésbe vette a régi iratok nyelvtudományi értékét. Révairól ezt feltenni még akkor sem lehetne, ha meg nem írta volna, hogy ő »úgy bocsátotta közre, hűségesen, a mint azt vele Cornides Dániel, barátságosan és bizony ő is hűségesen, közlötte.« — Tehát a másolóknak kell tulajdonítanunk, például az ilyeneket: 36. sor. Ew magának jónak ithewle,

51. s. W magának jónak ythewle.

Hogy az eredetiben ezen két sor első betűje, valamint a 9. 104. sorokban is másképp volna írva, — nem valószínű. Az is feltűnő, hogy az *ithewle* alak mindkét sorban így van írva. — Már akár nyelvemlékeinket, akár az élőnyelv tájszólásait kérdezzük, ezek mindenike ellene mond az *ithewle* alaknak. Tudjuk hogy régibb nyelvemlékeink nem csak előszeretettel viseltetnek az *ö* hang iránt, hanem rendszeresen is használják. Ezek egyikének se jutott eszébe az *ül*-t valaha *ül*-nek írni. Nincs tájszólásunk, mely így ejtené.

Azonban az *ö* hangot helyettesítő *ew*-nek inkább vagy kevésbé kétes alkalmazása nem csupán e két sorban látható, a mint a következő példák bizonyítják: 17. s. *ewrejék* (erejek), 33. s. *mellew* (mellé), 34. s. *zemlelew* (szemléle), 35. 63. s. *ews* (is) 54. s. *keresthetew* (keresteté), 55. s. *beule* (belé), u. o. *thelthew* (teltse), 58. s. *ewleeth* (elött), 73. s. *wethew* (veszté), 74. s. *erthew* (érté), 75. s. *zerethew* (szereté), 80. s. *ewk* (ök), u. o. *beusssegel*, 84. s. *feldewben* (földében), 97. s. *felkewzilének* (felkészülének), 135. s. *chekeunek* (csokének), 136. s. *el-felithewunek* (el-feltetének), 145. s. *erkehewek* (érheték), 149. s. *elrekentew* (elrekenté), 151. s. *kezewben*

(kezében), 153. s. *Szewkesfejérvár* (Székes-). Úgy látszik, mintha az *ew* néhányszor az *e* hangot akarná kifejezni: a mi régi irodalmunkban nem szokatlan a 3. személy- és birtok-ragozás ilyenmű példáiban: B. c. 3. l. Azért *jövö* Noemi. 5. l. és úgy *lellö* Rúth az aratók oldalához és *gyűjlö* ő magának kévét . . . *gyűjtö* azért a mezőken. 6. l. és úgy *eggyesölö* Booznak lyánival. Vagy u. o. *hallá ő töllö*. 11. l. és *ö szöw* fel-emelkedék. 13. l. kik vadnak Ciliciának *balfelöllö* . . . és *jövö* . . . és *mejtörö* minden városokat stb. Néhányszor azonban ez a szándéka sem lehetett az írónak vagy másolónak. Hasonló egy pár példát találunk a Winkl. c -ben. 111. l. erőkedem én magamat míg *ewlek* (élek) neki szolgáltra adnom. 236. l. *ewnek ew vadában* = ének (éjjnek) é vadában. 259. l. Szereteteket kőnvei legyenek *ewi* (éjji) és napi kenyereim. Kívánatos, hogy végre az eredeti megkerüljön. Az ének szerzetése korát illetőleg ugyan az is alig fog egyebet bizonyítani annál, a mi e romlott helyesírási szövegből is következtethető: azonban nagy nyereség lenne az, ha egyszer bizonyos hitelű szöveg szolgálna a vizsgálódás tárgyaúl.

A XV. század végére s a XVI. elejére mutatnak a következő többes névragozási esetek, melyekben a *k* helyett *g* áll: *vytészéggel*, *wmagoggal*, *dolgogban*, *orzágogban*, *sokaságoggal*, *báthorságogban*, *byzonságog*, *sereggel*. Általános jellemzésül említhető még, hogy, a codex-irodalmunkban szokásos *th* ezen énekekben is — alig egy pár kivétellel — rendszeren megvan a *t* betű helyén. Különben az *i* többnyire, de nem mindig *y*; *é* helyett *ee*; *u*, *ü* h. *w*; *cs* h. rendszeren *ch* áll de egyszer *chj* egyszer *gy* (!) (bogyáthának); *cz* h. *z*; *sz* h. *is z*; *gy* h. *gh*; az *ny* rendszer *ny* vagy *nyy*, a hol az *y* elmarad, az *n* lágyítás nélkül áll; *d* után *h* csak ebben: 40. s. *mindh*. Az írásbeli határozatlanság példája még az is, hogy a 35. és 111. sorokban *Dwna vyzyth*, 62. s. *Dwna vyzéth* 55. s. *Dwna vyzében* olvasható.

Az ének tartalma nyomról nyomra megegyez azon régi krónika előadásával, melyet a bécsi képes krónika szövege tartott fen legteljesebben. Ez a szöveg itt következik:

Volebat enim Deus, ut citius descenderent in Hungariam et deveniunt in confinium regni Hungariae scilicet in Erdelo, . . . ibique terreis castris septem praeparatis pro uxoribus et rebus suis consecrandis, aliquamdiu permanserunt Cumque in eisdem castris permanerent, irruptionem circumquaque iacentium dominorum formidantes, deliberato communi consilio, septem capitaneos inter se praefecerunt et in septem exercitus sunt divisi, ita, ut unusquisque exercitus unum haberet capitaneum. . . .

Fuerat autem ex istis capitaneis ditior et potentior Arpad Audientes autem terrae utilitatem de habitatoribus, quod optimus fluvius esset Danubius, et melior terra in mundo non esset partibus illis: accepto itaque communi consilio miserunt nuncium nomine Kusid ut iret, et totam terram prospiceret, habitatoresque terrae agnosceret. Cum ergo Kusid venisset in medium Ungariae, et circa partes Danubii descendisset, et vidit locum amoenum, et circumquaque terram bonam ac fertilem, fluvium bonum et pratosum, placuit

ei. Deinde venit ad ducem provinciae, qui regnabat . . . salutavitque eum de suis et causam, pro qua venerat, manifestavit. Haec audiens Zuatapolug, gavisus est gaudio magno, putabat enim illos esse rusticos, ut venirent et terram eius colerent, propter hoc nuncium delicatum remisit. Kusid autem de aqua Danubii lagenam implens, et herbam periarum ponens in utrem, et de terra nigri sabuli accipiens, ad suos reversus est. Cumque narrasset omnia, quae audierat et viderat, valde placuit eis, et lagenam aquae, terram et herbam eis praesentavit. De quibus ipsi sapiendo, bene cognoverunt quod terra optima sit, et aquam habebant dulcem, et pratium cum herbis similibus, quae nuncius eis recitavit. *Arpad vero* (mi az énekben alább következik) . . . Deinde communi consilio ad praedictum ducem eundem nuncium miserunt, et ei equum¹⁾ magnum cum sella deaurata . . . et freno deaurato miserunt pro terra sua. Quo viso dux, ipse magis gavisus, putabat, quod ei pro terra quadam hospitalarii misissent. Nuncius ergo impetravit ibi a duce terram, herbam et aquam. Dux vero subridens ait: *Habeant, quantumcumque volunt pro hoc munere. Et sic nuncius ad suos reversus est. Arpad autem interim cum septem ducibus Pannoniam intravit, non sicut hospites, sed sicut terram iure haereditario possidentes. Arpad vero cum suis de aqua Danubii cornu implens, et ante omnes Hungaros super illud cornu omnipotentis Dei clementiam rogavit; ut Dominus eis terram in perpetuum concederet. — Finitis hiis verbis, omnes Hungari clamaverunt: Deus, Deus, Deus, tribus vicibus, et ibi inventus est usus iste, et servatur apud Hungaros usque modo. — Deinde communi consilio* (Lásd fentebb.) *Tunc nuncium alium ad ducem miserunt, et ei hanc legationem mandaverunt: Arpad cum suis tibi dicit: quod super ipsa terra quam a te emerunt, diutius nullo modo stes, quia terram tuam cum equo emerunt, herbam cum freno, aquam cum sella. Et tu propter emphiteosim, id est: inopiam et cupiditatem terram, herbam et aquam concessisti. Cumque duci dicta esset legatio, subridens dixit: Equum illum malleo ligneo interficiant, frenum autem in pratium proiciant, sellam vero deauratam in aquam Danubii abiiciant. Cui nuncius: Et inde, Domine, quid dampni habebunt? Si equum interficis, canibus suis victualia dabis; si frenum in herbam proicias, homines, homines sui, qui foenum falcant, aurum freni inveniunt; si vero sellam in Danubium abiicis, piscatores illius aurum sellae super litus exponunt, atque domum reportabunt. Si ergo terram, herbam et aquam habent, totum habent. Dux ergo ille hiis auditis, exercitum cito congregavit, timens Ungaros, et auxilium ab amicis impetravit et omnibus coadunatis, eis obviam venit. Illi autem interdum prope Danubium pervenerunt, et in campo pulcherrimo summo diluculo pugnam inierunt. Fuit autem auxilium Domini cum Hungaris, a quorum facie Dux saepe dictus se in fugam conversit, persecuti suntque cum Hungari usque Danubium, et ibi prae timore in Danubium se iactavit, in quo prae aquarum vehementia suffocatur. Retradidit autem Dominus Hungaris Pannoniam, sicut tradiderat filiis Israel tempore Moysi . . . Dum ergo capitaneus iste Arpad*

¹⁾ Cod. Vatic: equum album et magnum.

uteretur speciali quadam dignitate in Scythia, et hanc haberet ipsius generatio consuetudinem, Schythica legitima et probata, ut unus in expeditione gradientibus debeat anteire, in redeundo vero retrocedere, ipse pro eo alios capitaneos in Pannoniam adeuntes fertur praecessisse. Eoque Arpad Zuatapolug cum ceteris Hungaris ut superius dictum est, debellato et occiso, castra fixit in monte Noe (?) prope Albam, et ille locus est primus, quem Arpad sibi elegit in Pannonia, unde et civitas Alba per Sanctum regem Stephanum, qui de ipso processit, fundata est ibi prope. (Lásd: Marci Chronica. Pest 1867. XIX.—XXII. l.).

Töldy azon állítása ellenébe, hogy ezen ének »egyáltalában nem a történeti népköltészet, hanem a barátirodalom körébe tudandó« (l. Ir. tört. 3. kiad. I. k. 184. l.); határozottan Arany János vélekedésének kell igazat adnunk, a ki szerint az éneket, úgy a mint ránk maradt, valami tudákos szerző dolgozhatta újra: de eredetileg mind tartalma mind verses alakja népköltési maradvány. (A magyar nemzeti versidomról. Kecskemét, 1856. 8. l.) Mennyi mindenféle eredeti sajátosság eshetett áldozatul amaz átdolgozásnak, leginkább abból látszik, hogy míg a két négyszótagú ütemre oszló 8 szótagos sorok helylyel közszel tökéletes nyelvi és verses alkotásról tesznek bizonyosságot: addig másfelől verses és nyelvtan szempontjából egyaránt a legszabálytalannabb és pongyolább sorokkal sűrűn találkozunk. A 133. sor után pedig legalább 3 sornyi hiányt tapasztalunk.

Az Emlékezzenk-féle kezdet régi historiás énekeinknek a mily rendes épen oly természetes bevezetésül szolgálhatott. Azoktól örökölhette ezt vallásos költészetünk a használja mai napig. Így találjuk a Winkl. c. Emlékezjél keresztyén az áldott Jézusról kezdetű énekében (l. itt a XXII. sz. a.) A Batthyányi c. egyik husvéti hymnusában: *Emlékezzünk keresztyének az Istennek jóvoltáról. Egy későbbi »de creatione mundi« is: Emlékezzünk Istennek nagy hatalmasságáról. Egy böjti ének: Emlékezzünk mi levek urunknak haldláról. Hasonlókat találunk a különböző felekezetek magyar énekes könyveiben ma is; valamint Tinódinál s másoknál. Jord. c. 273. l. Emlékezzél meg az régi idékről.*

Az emlékezzenk régyekkel, kijuttakkal, eleyekkel, wytésséggyel (1—4. s.) szókból látható hangvonzati példák legrégebb codexeinkben (Pray c. könnigbergi töredék, bécsi és müncheni c.) épen nem, vagy igen elvétve fordulnak elő. Sőt még a XV. sz. végéről ránk maradt Góry c.-ben is hiába keresünk ilyeneket: míg a Jord. c. (1516—9) leírójánál már nem ritka a: *kyrel, érthettyek, idvességgyekkel, ezenekkel stb.* A gyöngy. c. mondhatni ilyenekkel fordul fel: *kérenk hallgass meg minket kik ellenk (élünk); emlékezzél ez rettenetes szerniséggyel; sérelmeddel stb.* Szent Brigida imádságai — melyekből ezen példákat idézem — a Czech és Thewr. c.-ekben is megvannak, de ezekben mindenütt -ról áll a -rel helyett. Csupán a Thewr. c.-ben van meg a *sérelmeddel s érettyök mellett érettenk.* A Kat. leg.-ban: *Nagynak leljek (30. s.). Mert ha bölcssekre tekintenk, És írást elönnkben veszenk*

(921—2. s.) Both János éneke 10—12 soraiban: *kevetségbel, beszédébel feldébel*. (I. XIII. sz. a.)

A 2. sorbeli *Zythyából* még kétszer jön elé ezen ének folyamán s mindkétszer *Zythyából*-nak írva. Minden ok a mellett szól, hogy a szót az eddigi kiadásoktól eltérve — nem 3, hanem 4 szótagúnak kell olvasnunk. Ember, nemzet lehetne szittya, de Szittyaországot a tudákos átdolgozó is bizonyosan scythiával iparkodott kifejezni. Ha a verset csak ezzel az egy szóval rontotta volna meg! Érdy c. 286. l. *Zenth Fylypp apostol méne Zyttyában*.

A 3. s.-ban *elykrel* áll. A Margit legendában is olvassuk, hogy: Margit eszében forgatja vala gyakorta és néha egyebekkel es beszélvi vala az ő nemzetének, eleinek életüket. (21. l.)

5. s. *kiindvlnak*. A B. c. 1. l. *kierede az ő zdrándoklattyának he- léből*. 3. l. *eleredének és jutának*. 32. l. *elerede és mikor jutott volna*. 288. l. *mikor kierednétek Egyiptomnak földéből*, . . . én megindéjtom mennyet és földet . . . és megindéjtok minden nemzeteket. A münch. c. 59. l. *a esillagok lekullnak menyrről és a mennyei jószágok megindoltanak*. Szabács viad. 141. s. *Királ ugyan Budára eredvén*. Sz. Bernát hymn. 301. s. *Az nagy útra ha eredők*. Kat. leg. 421. s. *Errede az templom felé*. 1087. s. *és hozjá közelb indula*. Ennyiből is látszik, hogy a XV. században inkább *ered, el-, kiered* divatozott az *indul* stb. helyett, s bár az *indejt, indoltatik* (indít, indittatik) szokásban volt, a *ki-* vagy *megindul* nem jön elé a bécsi c.-ben. A münch. c. 69. l. *a föld megindola*: hasonlóan a Döbr. és Jord. c.-ek megfelelő helyein. A Döbr. c. ben még (CVI. zsolt.) *megháborótának és megindótának miként részeg*. Ez Káldinál: . . . és tántorgának mint a részeg. — Legelőször a Góry c.-ben találom, a 62. l. *Embör elindul Rómába*. Peer c. 93. l. *és el haza indula az kalastorom felé*. Winkl. c. 108 l. *Inné emég elindulának és hogy jutának*. Nád. c. 248. l. *a népnek gyülekezése kezdé lenni az indulásra*. Végre még az ének 19. s. *myndenth vonltnak ha indvlnak*.

6. s. *Hogh ez fevdre kijvcének*. 70. s. *Kik Zythyából kyjvcenek*. Jord. c. 325. l. *hamar elhagyván az útát kin kive jettének vala ő régi attyok Egyiptomból*. Münch. c. 136. l. *megfordolok én házamba, honnan kijöttem*.

7. s. *Istentyl ys kyzyrthethének*. Ismét feltűnő hangvonzati példa. A Marg. leg. 32. l. *melyek isten szerént és istentel vadnak*. Ezen sor utolsó szava Toldy. Ir. tört. 3. kiadásában így nyomatott: *kisírtetének* s némely tankönyv is így vette onnan át. Névy L. már épen azt állítja (A magy. ir. tört. vázlata. 2. jav. kiadás. Budapest. 1876. 75. l.), hogy Révai hibázott, mikor *kiszerítettének*-et olvasott, mert »Pray másolata szerint« *kisírtetének*. — Alább a *Dézs* szóról ugyanazt állítja, hogy »Pray másolata szerint«: *Dézs!* holott Toldy minden kiadásában *) alatt jegyzi meg róla ezt, hogy: így olvasom e helyen a »Deus«t. Codex-irodalmunkban *készerejt, készerejt, készerejtetik, készerejtetik*; sőt a bécsi és münch. codexekben ezek mellett *kénszerejt, kénszerejtetik*; a Marg. leg.-ban *készerehtetik*; Nád. és N.-Szomb. c.-ben *készerejt* alakokat találunk: azonban

kiszírt nem fordul elé. A b. c. 245. l. *kik hazug kisleletekkel a népet kénszerejtették vala*. Csak az 1529—1541-ig feljegyzett »szentelt vesszőkre olvasásban« találom ezen alakokat: *kizerittlek, kezirettlek, kezertittek, kizirettetek*. RMNYE. II. 45.

Nevezetes ezen szó a Pray által másolt szöveg korának meghatározására nézve. Régibb codexeink ugyanis az ezen szóban látható ige-képzőnek *-ajt, -ejt, -eht* alakjait használják s csak a későbbiek (1508-tól kezdve) cserélik vagy vegyítik azokat a most gyakorlatosabb *-it*-tel. Tanulságos e tekintetben a Góry és Nádor c. azon néhány lapra terjedő részének összehasonlítása, melyet az utóbbinak írója az elsőből másolt. Az ebben eléjvő *bizonajt, bizonajtassék, bizonajtatek, bizonajtá, elfordéjtója, megháborójtója, verstörlejtő mester* amabban *bizonit, bizonittá, bizonittassék, bizonittatek, elfordítója, megháborította és verstörlejtő mester*-nek van írva. Ezeknek kívül még az *alejt* ige fordul elé mindkettőben ily alakban. Ennyi példa közül tehát csupán kettőnek kegyelmezett a Nád. c. 1508-dik évi leírója s ma ezt a kettőt is (törlejt, alejt) avult szóink közé számláljuk. Ha már arra gondolunk, hogy a két codex iratása közt Döbren-tei és Toldy egyező vélekedése szerint is legfeljebb 25 év (1483—1508) a különbség; az *it* ige-képző átalakulásának kezdetét bátran tehetjük ezen időközre s az egyik vagy másik alaknak különös vagy a kettőnek vegyes használatából meglehetősen biztossággal következtethetünk a nyelvmaradványnak ha szerzetése korára nem is, legalább leírata idejére.

8. s. *Erdélységben letelepedének*. 72. s. *Országban letelepedének*. A sz. Lászlóról szóló Peer c.-beli énekben: *Letelepedél Bihar-Váradon*. u. a. cod. 119. l. *Jézus ő tanévtányival lé terepedék*. — Musztafa szegedi szandsák bég is így ír 1557-ben: hogy az hatalmas császár az János királ fiának **Erdélységet** megatta volna. Szalay Ág. 400. magy. lev. 274. l.

9. s. *Oth jól thének w magoggal*. A b. c. 113. l. *sem tesznek jól drvák-nak*. A münch. c. 12., 25., 121. l. *jól tegyetek azoknak. ha jól tesznek azoknak. tegyetek ő nekik. tegyenek nektek, tegyetek azoknak*. Kat. l. 102. s. *kik jót tesznek mindeneknek*. 1840. s. *Én nekem nagy sok jót tettenek*. Ezen példák a *tenni* ige más viszonyban tüntetik elé. Azonban a Jord. c. 138. l. *jó(j) el mi velünk hogy jól tegyönk te veled*. Pesti G. LXX. m. *egynással minden jót kell tennünk*. XLII. m. *önmagával jót igen velle teszen*.

10. s. *seregeth szerének*. 12. s. *váráth szerének*. A b. c. 265. l. *Immár e könyv megszerzettetik. . . megszerzettetik*. 267. l. *Immár Abakukknak könyvő a lott dolog után szerzettetik*. 48. l. *arany és ezüst székek szerzettettek vala*.

11. s. *Heeth Cappythának emelének*. A b. c. 2. l. *kik szavok felemelén kezdének sirnyok*. Tárgy-eset helyett nevező. Erd. tört. ad. III. k. 251. l. *Székely okl. tár. II. k. 282. l. egh feo bírói emelték keozteok. maast emelték fel keozteok az tiztre*. (1569—1571).

13. s. *Mynd egyyessék*. Vadrózsák, 197. l. *Könnyebb a közszlát lágy iszappá tenni, Mind két egyes szűnek egymástól elválni*. A bécsi c. 316. l. *meggyesöl*. 317. l. *eggyesöl*. Pázmány: *eggyesedik, megygyesedik*.

16. s. *Chak lakoznak báhországban*. Jord. c. 347. l. *hát nagy csendesz-
ségben lakoznak*. A *bátor* szó mint sz. név 1086-ban: *Buatir*. 1138-ban:
Bahatur. 1200-on innen: *Batur*, *Batur*.

17. s. *Nagh ewreyek*. Sánd. c. 13. 15. l. *erössen*. 14. l. *ewrössen* őrzik.
15. l. *ewrös* szándékkal. Winkl. c. 363. l. *ha heeres* vagy.

18. s. *Báthor zyevek nyth orozlónak*. A sz. Lászlóról szóló Peer
c.-beli énekben: *szivedben bátor miként vad orozlón*.

19. s. *Myndenth vonthnak ha indvlnak*. A Kat. l. 1730. s. *és az császár
szavát megromítá*. A ha értelme: *mikor*, mint sz. Bernát hymn. 301. s. *Az nagy
útra ha eredők*.

20. s. *Rettenethesek sokasággal*. Emlékdal Mátyás kir. hal. 32. s. *Rette-
netes lél az lengyelöknek*. Töredék ének sz. László kir. 4. s. *The pogánoknak
vagy réttenetik*. Münch. c. 75. l. *nagy sokasság jöve* (jőve.)

21. s. *Az egyyek kezettek*. 24. s. *Azérth kezthek*. Lásd a 4. első sorra
tett jegyzést. A münchen. c. 113. l. *egyik* 116. l. *egyikhez* Góry c. 48. l. *egyik
egyik emlőt és az másik másik emlőt szopják*. Hb. *önöttei közikön*. B. c. 34. l. *a
halottak közibe számláltattak*. M. c. 160. l. *jöjön tü közitkebe*. *mendene-
nek közikbe*. Góry c. 27. l. *szentöknek közötté*. . . . *valaki ti közöttetök*. Winkl.
c. 116. l. *ő rokonsági közötté*. Még a Peer c.-beli Sz. Lászlóról szóló ének 3., 4.
s.-ban is: *Szent kerályok közth*, — *csillagok közöth*: de már a Mátyás halálára
készült emlékdal 33. s. *Királok kezett lél te hatalmas*. 35. s. *Néped kezett nagy
bizodalmas*. Pesti G. XXII. m. *de az hiteán fogai kezil az is kiszalada*. XXIII.
m. *egy kezilek*. LXXIX. m. *sokan kezilek*. Nevezetesen ezen szóra nézve de kü-
lönben is azon igazítások, melyek egy 1539-diki levélben láthatók a RMNYE-
2. k. 33. l. Pesti G. három évvel azelőtt nyomtatott könyvében a *kezil mel*
lett *közett*-et ír a XLII. mesében: azon levélben pedig *közönséges*, *kezölönk*
(kétszer), *közölönk* mellett a *kezet* kétszer van kitörölve és *között*-re igazítva.

23. s. *Myndenyknek gazdagb wala*. Így áll e sor Pray másolatában, azért
szükségesnek láttam helyreállítani. Toldy *mindeneknek*-et olvasott s mint a
codex (?) hibáját Ir. tört. I. kiadásában *mindeniknél*-re, 3. kiad. *minde-
neknél*-re javította. Hiba-e valósággal? nehéz eldönteni, mivel a Kat. leg-
2777. sorában is ezt olvassuk: *Mert az kit meggyözett wala*, *Mindeniknek
bölesebb wala*; míg a Peer c. Sz. Lászlóról szóló é. 42. s. *Válladtul fogva
mendeneknél magasb*; és a Góry c.-ben is: *mindöntöknél nagyobb*-at talá-
lunk (27. l.).

25—27. s. *Mykorth azth hallottaak volna, hogh . . . jó volna*. Érdy c.
300 l. *Mikoron azt hallotta volna az átkozott Boleslaus királ*. Jord. c. 1. l.
látá isten, hogy jó wóna . . . és látá isten, hogy jó wóna. — *Mikort* a Hb.-ben és
königsb. töredékben nem fordul elő. A b. és m. c.-ben *mikor* és *mikoron* fel-
váltva csaknem minden lapon olvasható: *mikort* azonban nem. A Marg.
leg.-ban is: *mikoron*—*azkoron* (13. l.). a Góry, Debr. Nád. c.-ben is *mi-
kor*, *mikoron*, *mindönkoron* az eléjövő alakok. Zrínyi feljegyzése szerint is:
Mikor magyar király zászlóját látá stb. Szabács viad.-ban is: *mikor*, *elődlom-
kor*. 55. 56. s. Both. I. énekében: *mikor*, *akkoron*. A Czech c. számos *miko-*

ron-ja közt már a 18. l. *mikort* is kerül. Hasonlóan a Winkl. c.-ben is. A
Mátyás kir. emlékdalában 3. és 13. s. *akkoron*; a 9. s. *a mikort*. A Kat. leg.-
ban is legtöbb a *mikoron*, de a 435. s. *Mikort mindez készle*; a 675. s. *mi-
kort bölesek országlának*. Magában ezen énekben is 37. s. *Herzeg akor*. . . .
94. s. *Hogh ha mykron*. . . . s a 112. s. *Akorth wató nagh zeuk(s)égedben*. . . .
Pesti Gábornál is *mikoron*, de már Székely Istvánnál *mikort*.

28. s. *Hogh annál jobb sohol nem volna*. Kat. leg. 1764. s. *És ennél több
soholt ninesen*. Jord. c. 288. l. *sohol meg nem taldlák őket*. Sz. Bernát hymn.
215. s. *Nem lén sohol oly jó atya*. Háromszék ma is: *soholt*. Keresztúrfiszék:
suhutt. Csíkban: *suhujt*.

29. s. *Eggh követeth*. A *követ* szó többször jön elő az ének során rende-
sen *kevet*-nek, egy párszor *kivet*-nek írva. Mint személynév már 1135-ben
igy: *Qued*, 1211-ben: *Cuet*. A b. c. 11. l. is: *követeket ereszte*, 14. l. *ereszték ő
követeket*. A következő sorbeli *bochjathának* (s alább a 67. s. 99. s.) — mint
ezen példákban is látható — a XV. században még nem ily értelemben, ha-
nem csak a bűnbocsátás kifejezésére volt használatban; a mint az a Hb.-ből
bécsi és müncheni cod.-ekből kitűnik. Helyette az *ereszt* igét találjuk. Elő-
ször a Góry c. 24., 51., 55. l. (s így legfeljebb a XV. sz. legvégén) fordul elő.
Azután a Döbr., Nád., Jord., Debr. s a többi codexekben. Így itt is alább a
104 s. *Inmér w nekyk megbochyássad* (t. i. ez feldet).

30. s. *Dwna láthny*. Mint a 11. s. *Capythának emelének*. B. c. 91. l.
e tévén. Érs. c. 35. l. *ez látván*. Apáti F. feddő éneke 31. s.: *szemérem kapálni*.

31. s. *Hogh ha byzonth monthathdnának*. Góry c. 27. l. *Hogy ez bizon-
legyön megírta szent Lukács*. A mai bizonyos és igaz helyett gyakran jön elő.

32. s. *Ewk az feuldre beezállánának*. A b. és m. c.-ekben *le* és *meg* ige-
kötéssel, vagy csak így: *szállának Egyiptomba* (b. c. 17. l.); *beszáll* nem jön
elő. Jord. c. 151. l. *készek vagyunk beszállani az herre, kiról szólt az ur*. —
Alább a 138. és 152. s. itt is *megszáll* van.

33. s. *Keweth jwtha Dwna mellew*. Döbr. c. Jób. 1. 14. *követ juta Jóhhoz*;
Káldinál: *követ jöve Jóhhoz*. Kat. leg. 1988. s. *Az kevetek megjutának*. Hb.
bírságnop jutva. A *mellew* = *mellé*-ről fentebb volt szó.

34. s. *Feuldeh fyveth megzemlélew*. *Szemléle* nem pedig *szemléle*, a
hogy eddig rendszeren olvastuk és nyomattuk.

35. s. . . . *ews megkymlé*. Az *es* itt *ews* = *ös* (is helyett) codex-irodalmunk-
nak egyik legközönségesebben használt szava. Maig fentartotta magát a szé-
kely tájszólásnak csaknem egész területén. — A bécsi c. 32. l. még *kém*-ről
szól. A Peer c. 75. l. is: *miként okos kémlő*. A Virg. c. 40. l. *kémlí wala ütet*. 38.
l. *innet kivöl kémlík wala*. A Jord. c. azonban már 286. l. *kímek es ezért jette-
nek, hogy meglássák ez feldet*. . . . *hogy megkímlenek ez feldet*. 297. l. *az kevetek,
kik megkímlék Jerikót*.

36. és 51. s. *Ew (w) magának jónak íthewle*. Góry c. 14. l. *mind
hozá tartozóval özwen gonosznak ítélek, és az egyéb lelki jószágot kil benne
láttak mind gonoszra ítéllék*.

38. s. *Ky mind ez orzágoth byrya wala*. Mátyás kir. eml. dala 2. s. *Sok*

országokath the bírd. Kat. leg. 669. s. *Igen jól bírd országát.* 684. s. *Azért országát jól bírd.*

39. s. *Lakóhele Wesprém wala.* 47. s. *Lakóheleden meghwdakoznom.* Peer 94. l. *nagy lehéssel egyenes uton ő lakó helyébe juta.*

43. s. *Magyaroknak w zowáwal.* A *zowáwal* annyival feltünőbb, hogy a bécsi c. 101. és 102. l. *szómat* és *szódat* mellett ötször ír *szavát*. Ellenben a székely szójárásban ma is ezt halljuk: *szova, szovát, szovéval.*

44. s. *Kezenethy lén nagh thyzességwel.* A münchen. c. 108. *Mert ime hogy lön te köszönetednek szava.* Both I. éneke 2. s. *tisztességöm, tudom, nagy volna.* Peer c. 79. l. *egymást tisztességes köszönettel üdvözlék.* — Alább az ének, 83. s. *Elbucchwának nagh thyztheségwel.* 106. s. *Thyztheségwel neki kezenének.* Érdy c. 213. l. *szép beszéddel köszöne öneki.* Kat. l. 1625. s. *Tudnék én teneked keszenem És ily tisztességet tennem.* V. ö. még ezen kötet 164. — 5. lapját s a Virg. c. 51. l. A -val -vel e-je maig sem hasonul át a palócz és csiki-székely beszédmódban: egyébiránt az ének írásmódja ebben sem következetes.

45. s. *Engem kylthek théged látnom.* Ez a sor, mind az értelem kifejezésénél, mind a rhythmussal egyező parallelismusnál fogva illik a helyzethez s a követ szájjába. Érdy c. 224. l. *engem kildett te hozjád, hogy ineselek téged.* A *kilték* csak hibának vehető *kildtek* helyett. Így egy 1535-diki levélben RMNYE. 2. k. 30. l. *Az mely levelet énnekem kilték azt oda kültem.* Vagy amint Sybryk Oswald írja 1526-ban *kilde* és *kildenni* mellett ugyazon levélben ezt is: *kilk ide kilték keveteket.* (I. Szalay Ág. 400. magy. lev. 3. l.). Pesti G. Aesopusnak életiben írja: *ezt ez embert az ő ura el-kikildé mezéjébe.*

46. s. *Országodath mynd meg járnom.* Jord. c. 147. l. *Az feld, kit megjárunk.* Pesti G. CXXIX. m. *Mikoron egy ember sok földet járt volna.*

47. s. *Lakóheleden meghwdakoznom,* e helyett: *tudakozódnom.* Ezen ígének mai és régi alkalmazása közt nagy különbség van. A Marg. leg. számos példái közül álljanak itt ezek: 121. l. *és megtudakoznának Sz. Margit asszonnak jószágos miellködétiről,* — *nagy szerelmmel tudakoznak vala az ő életiről.* 122. l. *hogy ott megtudakoznának életéről.* stb. Lásd még: bécsi c. 150. l.

48. s. *Néped therwynth thanátnom.* Így áll Pray másolatában s nem lehet kétség az iránt, hogy a *tervint,* hiba *tervint* helyett. A *tanátnommal* szintén a másolat van visszaadva: azonban bár *talál* helyett sok vidéken ma is *tanál-t* ejtenek — igen valószínű, hogy *tanulnom* helyett van hibásan másolva.

49. s. *Herzeg azth ygen erylé.* Az *örül* ígének ma már inkább csak a Királyhágón túl hallható, de a cod. irodalomban sem példátlan használata. Debr. c. 78. l. *Megértvén, hogy a zsidók örülnéjek haláltát.* Érdy c. 186. l. *örülöm, hogy hozjám jettél.* Az *örüli* ezt v. *azt,* kifejezésnek ellentétes párja a *keserüli* vagy *megkeserüli* ezt vagy *azt,* de csak a mai használat szerint, mert Sz. Bern. hymn. Pesti G. és Heltainál=*szán.* V. ö. még: Marg. leg. 164. Thewr. c. 42. és müncheni c. 131. II. Különben Pesti G. is *erül-t* ír XLII. m. *Kezde nagyon erüli.* Így jön elé

alább mint igenév a 77. s. *Az zcep lónak erylthében.* V. ö. Winkl. c. 116. l. *és ő sirtába így mond vala.* Érdy c. 507. l. *És az királ örültében.* Nád. c. 160. l. *Azok vacsordévan bänkódék a Judáson, keserültében monda.* — A herceg szó mint név nemcsak 1314-diki oklevélben jön elé így: *Petrus dictus Herceg;* hanem a VR.-ban is 1216-ban. A münchen. c. 16. l. *mert te belölled jö ki herceg:* a bécsi c.-ben is többször.

50. s. *Az kewetheth megwendyglé.* A *vendég* szó épen úgy mint a követ már a XII. században előfordul mint személynév. A b. c. 47., 48. l. *tön igen nagy vendégséget ő minden fejedelminek, vendéggé hizata minden népet.* *parancsola vendégséget készjeteni.* Vasti királné né vendégséget tön a némbérieknek. Kat. l. 290. s. *Bevivé az palotában, Vendégli nagy vígaságban.*

52. s. *azokath keznépnek wyéle.* Peer c. 115. l. *kit tisztelnek és gyakorta látogatnak püspökök és jobbágyok, papok, diákok és közönséges népek* Jord. c. 283. *menj által ez Jordán vizén te és mind az köznép tevéled.* 285. l. *Parancsola Josue az köznép fejedelminek mondván* 295. l. *és az tebb kez nép ő utánnok.* 806. l. *miképpen az köz-népért, úgyan kell az ennen bíneiért es áldozatot tenni.* A 255. l. valami 14-szer: *kez nép.* Érdy c. 258. l. *az feldes uraság és az köznép.* Ennek latinja Temesv. Pelbártnál: *princeps illius terrae et omnis populus.* A *viélé-t* — mely a palócz ejtésre emlékeztet — Pray másolata nyomán szükségesnek láttam helyreállítani. Toldy és utána mások *vilé-t* olvastak és irtak. Pesti G. LXVII. m. *magát semminek vélni.*

53. s. *Keweth onnyath.* 129. s. *Kewethet onnyat.* A bécsi c.-ben rendszeren *onnat.* A 229. lapon négy sorban háromszor *onnat* egyszer *onnan.* Az n meg-lágyulása az *onnyat*-ban azt bizonyítja, hogy a 79. sorban csak elvételéből van *annat,* *annyat* helyett. Peer. c. 82. l. *és onnat lassan-lassan alá repölvén.*

54., 55. s. *Egh palazkoth keresthetew, Dwna wyzében bewle thelthsew.* Sz. Dom. él. 87. l. *parancsolá az kevés bort ki az palazkba vala, egy nagy veder vízben tevténi.* A bécsi c. 60. l. *Ha lettem malasztot királ személe előtt, és ha királnak kell hogy aggya énnekem mit kérek és én kérésemet betölcső, jőjjön királ.* A *Duna vizében* kifejezést illetőleg még Károlyi Gáspárnál is azt olvassuk. Máté 26., 29 és Márk 14., 25. *nem iszom ez időt fogva ez szőlőtökének gyümölcsében;* — tehát nem írásbeli hiba a *vizében* e helyett *vizéből.* (lásd. a 79. s.). *Bewle* e helyett *belé.* Szalay Ág. 400. m. lev. 264. l. *az bewlse kapu pitvarát e helyett az belső stb. u. o. az kewlse palank e helyett az külső palánk.* 263 l. *fewlsew zewlew=fölső szőlő.* Így mondunk még ma is *fölsőt fölső* helyett, de *bölső-t* már nem *belső* helyett, valamint *böle-t* sem *belé* helyett. — A *teltse*-ben azt gondolom, hogy az s betű csakl hibából esúszott be.

57. s. *Azth Erdelbe el-beewywee.* 59. s. *jó newen wywe.* 156. s. *Némethywl merth megwywék.* Kevy Péttör deák 1547-ben írja: *Bizony nagy örömet jó neven veszőm kgtől.* 1540-diki levélben: *ezt kegy-tek nehéz neven ne vegye.* RMNYE. II. k. 37. l. A Winkl. c.-beli szent ének 257. s. *El-befusson veletök Egyiptom országába.* — Peer c. 75. l. *és hogy el-bellyebb ment volna.* Pesti G. XXXIX. m. *tedd el-be tegzedbe.* Az énekben is alább a 132. s. *Az Dwna mellen el-bekel-*

thék. Münch. c. 102. l. *messzöl követi vala ötlet mend el-bé a papok fejédelme pítvaraiglan.* Az *el-bé* és *el-ki* ige-kötők együttes használatát, valamint az *el-nek*, *mintel* (=mintegy)-nek eredeti értelmét (*el=elve=túl=meg, mög*) megvilágosító példákat szép számmal gyűjtött össze Döbrentei a RMNY Eml. 2. k. 277—8 lapjain. A *vivé* és *vevé* (itt *vévé* helyett *vivé* mint a tiszántúli, mezőségi szójárásokban is *ékes* h. *ikes*, *Békés* h. *Bikis*, *szép* h. *szíp* stb.) alakok, régi verses maradványainkban gyakran találhatók egymás mellett s néha rímet pótolnak. p. o. Kat. l. 1794. s. *Ezt megmondéán az szízel vevék, És ő előle el-kivivék.* u. o. 4052. s. *Hogy ő testét el-felvévék, És sinai hegyére el-felvivék.*

60. s. *Capythánoknak mynd hyrré thewé.* Érdy c. 204. l. *Mikoron mind-ezeket Dacianus császárnak hírré tették vóna.* Székely Antal is ezt írja 1558-ban: *mindenöket ngodnak hírré akarok tenni.* (400 magy. lev. 276. l.). Jord. c. 286. l. *És hírré tevék Jerikó királynának az dolgot.* 369. l. *mind addiglan, míg neked hírré teszem.* Weszpr. c. 74. l. *Hírré tévé Magdálna.* Sánd. c. 30. l. *hogy neköd hírré tennőjök.* Érdy c. 402. l. *hírré tevé az uraknak.* Medgyesi P.-nál is; *akaratom ellen hírré tötték Háromszéken ma: hírré adták.* NY. Őr. 1875. 555. l.

61.—64. s. *Capythánok oda gyvélének — — Ottan red thanáchoth tharhának.* Münch. c. 63. l. *Tahát egybe gyölekeztek a papok fédelmi és tanácsot tartának.* 75. l. *legottan tanácsot tartának.* Sz. Dom. él. 21. l. *Úszvegyülévén az országának egyéb fejedelmivel, hogy tanácsot tartandának.* Ezekben a tanács még tanács. Kat. l. 84. s. *Szolgái bölcsék valának, Nagy sok tanácsot tartának.*

65. s. *Eggy fejér lowath hozathának.* Ma már elvéve hallani a fejér ló nevezetet, inkább a szürke és annak különböző fajai (mint szepe, almás szürke vagy almakék stb.) a szokásos kifejezések. Még a régi fejér-pej-t (*equus feyerpey coloris.* Cod. dipl. VI. I. 175. l.) is inkább szattyán-pej-nek mondják. Még a bécsi c. 294., 301. lapjain is fejér lovakról van emlékezet. — A mi itt hozat (hozatának) az Szabács viadala 10. sorában még hoztat (hozata számán.)

66. s. *Féketth nyergeth aranyasth hozának.* Az *aranyas* jelző hátultétele épen nem latinosság, sőt a verselő által helyén használt erőteljes magyaros szórakás. A Góry c. aranyasz. sz. Jánost *aranyas* beszédű sz. János doctornak írja. 14. l.; valamint a Virg. c. is 14. l. A 110. és 111. sorban is *aranyas* van. Pesti G. XXXIII. m. *hol az aranyas nyereg? hol a boglárós sziggyelő? hol a fénes fék.* Mint hely- és folyó-név már 1075. és 1176-ban: *Aranyas.*

68. s. *Hogh ylyen zóval neký zólnának.* Peer. c. 78. l. *és hogy ylyen beszédekkal zólna neki nagy bátorsággal.*

69. s. *Ez zcep lóval azok thyzthelének.* Peer c. 84. l. *Szent Pál mint jó gazdának szokása szerint tiszteli vala ő vendégét.* Sz. Dom. él. 20. l. *Nagy szeretettel tiszteli vala őtet.* Sajó sz. Péteriek végzése 2. l. *avagy valakít vele tisztelvén meg.*

73. s. *Herzeg azwal wezthew magáth.* 76. s. *Hogh ky myath fewldéth elvezthé.* Az *é* hang egyik helyen *ew*-vel van írva. A régi *veszejt* alak ma is megvan a *veszt* és *veszt* mellett; hogy az utóbbi régen szintén megvolt, a *veszejt* vagy *veszet* mellett, azt nem csak ezen ének bizonyítja, hanem a münch. c. is 72. l. *jöttél idő előtt elvesztened münket.* Sz. Dom. él. 7. l. *időt el ne vesztenéje.* Kat. l. 815. s. *Elveszté nagy méltóságát.* 1958. s. *Királságod ottan vesztet.* Nád. c. 439. l. *Mire vesztöd el tenmagadat bánat mid?*

78. s. *Azok.* Csak az *szót*-nak lehet olvasni *azon szót* helyett. Az ének folytán több példa van rá, hogy a másoló (?) a többes szám *k* képzője helyett *t*-t írt. A *kevetel*-nek szó a 105., 121. és 129. sorokban mindháromszor *kevetel*-nek van írva. Az *azok*-ra nézve ugyanez történhetett — megfordítva. Egy van például a Jord. c.-ben Lukács ev. 5. részében: *halászoth e h. halászok; hagyottak e h. hagyottat.* Sz. Bern. hymn. 241. s. *neköm az szót mongyad.*

79. s. *Anmath adok én feldemben.* Münch. c. 92. l. *ki nem száz annyat veszen.* 125. l. *kikelvén gyümölcsözött száz az annyat.* Peer c. 97. l. *és még anna úta volna, kit három óráig járhatna meg.* 91. l. *ki enynye ideig azaz kilenczvenhatod évig.* Debr. c. 213. l. *Sz. Gergöly meg annet adata neki.* Szalay Ág. 400. m. lev. 161. l. (1555-dik évről) *bocsásson anyat és olyakat.* Ezen példákából világos, hogy csak a másoló Praynak vagy az eredeti leírójának feledékenysége hagyhatta el az *anna* szóban az *n* betűk felül a lágyító vonásokat, minélfogva a szót *annya*-nak kellene s kell is olvasnunk. E mellett tanúskodik még az is, hogy az 53. és 129. sorban nem *onnat*, hanem *onnyat* fordul elő. Minthogy azonban ezen mulasztás codex-íróink részéről gyakran megtörtént, sőt a bécsi, Góry c. következetesen lágyítás nélkül írja a *mene*, *anne*, *mennere* *annera*, *valamene*, *menevel*, *anneval* s a többit: szükségesnek láttam itt is, egyebütt is megtartani az eredeti s illetőleg másolat írásmódját. Valószínű, hogy vidékenként a lágyítás nélküli kiejtés akkor még egyre divatozott, bár azt sem lehet figyelmen kívül hagyunk, hogy már a Hb.-ben *menyi*-t olvasunk, nem pedig *mene*-t vagy *meni*-t. Ne felejtkezzünk meg különösen a palócz s azon kívül még a dunántúli szójárásról, mely az ige határozatlan *-ni* képzőjét ma is *-nyi*-nek ejti. — A *feldemben* itt épen úgy nem hiba, mint feljebb az 55. sorban a *Duna vizében.* A münch. c. 153. l. *és ők ezekben semmit sem értettek.* 209. l. *a vitézek tüvisben font koronát vetének ő fejére.* 214. l. *Hozjatok ide a halakban.* Pesti G. LXIV. m. *Im tenmagad sem eszel a szénába és másnak sem hater benne enni.* Széltére olvasunk ilyeneket még a XVII. században is. p. o. *Én ha el nem únod, majd mintegy tizeneggyig valót előhozok bennnek.* Medgyesi P. Dialog polit.-eccl. 50. l. *Sőt még Faludinál sem ritkaság p. o. kevének jut benne.*

83. s. *Elbwchuzának.* 129. s. *onnyat elbwchuznak.* Codexünkben előbb is később is inkább a *búcsút venni* kifejezés a gyakoribb, azonban Sz. Dom. él. 60. l. *ez után elbulcsuztatván, elhagyák az embert* Peer. c. 99. l. *mire ugyan bolcsu vélen mégy el?* Kat. l. 188. s. *ez meglevén, bulcsut vének.* 1051. *és az barátul bulcsut-vén.* Érdy c. 266. l. *onnan bulcsu-vévén elméne.* Kaz. c. 116. l. *Megapölgatván, az kirádnak fiátul elbücsözék.*

88. s. *Az herceggel megwyúdnak.* Pesti. G. CXXVIII. m. a kakasok egymással vívódnak.

89. s. *Isthenh ewk oth imádnak.* Már a Hb. ben több példát találunk az imád igével szerkesztett hasonló mondatokból.

90. s. *Háromszer.* A münch. c. 64. 103. 162. l. *háromszer tagaccz meg engemet.* A Jord. c. megfelelő helyein is: *háromszer.* De már a Nád. és Winkler c.-ben: *háromszor, másodszer, harmadszor.*

92. s. *Dézsnek.* Pray másolatában e helyen is *Deus* áll s hihető, hogy az eredetiben is úgy van. Ha ebben a szóban az *eu-t* egynek vesszük az ének folytán többször é hangot jelelő *ew-vel*: akkor a *Dés* kiejtés ellen semmi kifogásunk sem lehet. Valószínű, hogy az ének átdolgozója azért írt itt is változtatás nélkül *Deus-t*, hogy etymologizálása annál természetesebbnek lássék. V. ö. a 7. sorra tett jegyzéssel.

93. s. *Thyuclek maradoth nekenk az zokásonk.* Sánd. c. 32. l. *kire marad atyádtul anyádtul maratt örökség?* RMNYE. II. k. 22. l. *az mi atyán(k) fiádtul maradt jószágott.* (1529-b61) U. o. 50. l. *estül (ös) maradt jószág.* (1538.—41. között.)

94. s. . . . *árúth ny zakazihonk.* Ma is meg van, nem ugyan az *árúth* hanem *valaminek árát szakítani, szakajtani* vagy *szakasztani* kifejezés a vásári, adás vevési beszéd-módban. Figyelemre méltó jelenség, hogy a *szakasz* ige alakot nem csak Pesti G.-nál találjuk (Aesopusnak életi. Toldy kiad. 20. l.): *élkeket is megszakasztja*; hanem már a Hb.-ben is: *turchucat mige zozoztia vola.* N. Szomb. c. 302. l. *Róma népének magvát szakasztá.*

96. s. *Byzonságong, hogh megáruvthonk.* Szalay Ág. 400. magy. lev. 20. l. *Isten bizonságunk, hogy . . .* Kat. l. 1687. s. *Ez, mit mondasz, mind jó volna. Ha bizonság róla volna.* Bécsi c. 209. l. *és elárolom tü fiaitokat — — és elárolólák őket.* Münch. c. 52. l. *kihányá mend az árolókat és a vevőket — — galamb árolóknak székeket eldöjté.* 67. l. *ártatlan vért elárolván — — vérnek árva.* 48. l. *parancsolá ütet ő ura elároltatni.* Winkl. c. 176. l. *igaz vért elárolván* 159. l. *és ő árulója elközélt.* 142. l. *ki ütet elárolta vala.* 138. l. *ő árulójától avagy ő árulójának fészétségétől.* Virg. c. 8. l. *fűszésegemet jelentetem hamis árúval, vttellel, csalártsággal.* Tehát az *árol* a régi alak, az *áru* újabb.

97. s. *Hamar mynd fel kewzylének.* Az é itt is *ew-vel* van írva. Jord. c. 336. l. *és fel készüle az Amon fiai ellen.* Kat. l. 490. s. *De mene a nap felkele, Király oltan felkészüle.* 873. s. *És felkészülék leányimmal.*

98. s. *Harmad kewethelh.* A bécsi c.-ben is: *harmad capitulum*, münch. c. 55. l. *Azon képpen a másik és harmadik mend a helediglen.* Jord. c. *harmad cap.* Góry c. *harmad szent jószág és ellenség.* Winkl. c. *harmad epesség.* Sánd. c. *harmad rendbeliek.* Gyöngy c. *harmad imádság.* Thewr. c. *harmad imátság és harmadik oracio.*

101. s. . . . *jól meggondoly magad.* Az ige parancsolójának tárgyatlan ragozása még a XVII. században is szokásban volt a tárgyas ragozás helyén, különösen a gyakran eljövő *érteni* és *tartani* igeek használatakor (érts. tartás.).

108. s. *Ezth megbezéllýék nagh báthorságval.* Peer c. 62. l. *és monda neki nagy báthorsággal.* 78. l. *és hogy illyen beszédekkel szólna neki nagy báthorsággal.* V. ö. 83. sorra tett jegyzéssel.

109. s. . . . *lovan.* A királyhágón túl ma is sok vidéken (Torda, Küüllő stb.) *lovan-t* mondanak *lovon* helyett.

112. s. . . . *zewk(s)égedben.* Sz. Dom. él. 47. l. *hogy az testi székségnek eleget tenne.* 128. l. *az átomnak széksége eljövén.* 137. l. *nem vala székségük red.* RMNY. Eml. II. k. 42. l. 1512-diki levélben: *kírlek, hogy ez mai nagy szigssigembe ne hagy(j).* U. o. 36. l. 1540-diki lev.: *ha székség lenne. Még a b. c. 79. l. Te tudod én székségemet.* 83. l. *De idéknek minemőségéből és székségéből.*

113. s. . . . *mosolyodék.* Marg. leg. 138. l. *Szent Margit asszon szemérmesen mosolodék.* 53. l. *Mosolodván.* 25. l. *És csak mosolodván.* Ezen utóbbi alakot a Kat. leg.-ban többször találjuk. Érdy c. 203. l. *ő kedég mosolyodék rajta.* Pesti G. CLXXVII. m. *Melyen az béka mosolodék.*

114.—15. s. *Azza! semmyth nem gondola.* *Az kewethnek akoron zólala.* Kat. leg. 2193—4. s. *Kíröl az sziz így gondola. És az doktoroknak ígyen szóla.* Münch. c. 41. l. *És legottan Jézus szólala nekik mondeván.* Bod. c. 10. l. *nem gondol av(v)al ki rajta il (ál).*

116. s. *Haraggyában azth mongya wala.* Kat. leg. 2783. s. *Nekik nagy haraggal ígyen monda.* 3309—10. s. *Ő magát megharagojtá, És haraggyában azt mondd.*

118. s. *Egh swlyokal mayd aghyon weryék.* Jord. c. 152. l. *kével (kövel) verjék agyon ütet.* 327. l. *egy nagy veröt vén kezében és agyon veré Sisarát fekhelyében.* A *sulyok* szó mint név: *Sulc* 1135-ben: *Suluc* a VR.-ban.

120. s. lásd 149.—122. s. *mondák, . . . nem kel thenny.* Münch. c. 41. l. *monda nekik, nem kell elmenniük.*

123. s. *Azzol — károsok sem leznek.* A 73. s. *azval.* 114. s. *azzal.* Következetességet ebben sem találunk, mindamelllett az *azzol* csak hibának vehető, mert az egész ének folytán követett írásmóddal sehogysem látszik összeegyeztethetőnek. Valamint a 128. sorbeli *mondanak* is *mondanak* helyett. 400. magy. lev. 73. l. *bizomnyal hogy én immár az miatt nagy káros vagyok.*

124. s. *Inkáb leznek nyereségesek.* Góry c. 62. l. *ez elyeten imádság sem érdömös sem kedeg nyereségös.*

125. s. . . . *ebek lóval mind meghyznak.* Pesti G. CXXXI. m. *Ki meghízik ez világi nagy sok kazdagsággal.* 1211-ben eljövő nevek: *Hyzy, Hyci, Hysou.* »Kádár Kata« balladában: *A föld az istené, a ló az ebüké.*

127. s. *Az fekével kazások othoznak.* Debr. c. 115. l. *úgy osztóznak meg a kenyérrrel*; ismét a Sánd. c. 12. l. *hogy ha az szentök megosztóznak az menyországgal, töb jutna egyiknek.* A münch. c. 68. l. *Megosztótták önmagoknak én ruhámat.* 104. l. *megoszták ő ruháit.* 165. l. *megosztván ő ruháját.* 211. l. *Megosztótták én ruháimat.* Winkl. c. 211. lapján is így. RMNY Eml. II. k. 9. l. Anno Dni 1510. *enne esztendőben hozthotham megh Paci Jánossal.* Itt fordul elé először s hibából itt is kimaradt a *z* (sz) betű.

U. o. 44. l. 1526-ban kelt latin oklevél hátán: János király *parancsolatja herencsénikre, hogy megosztozjanak*. U. o. 1529-diki levélben: *megosztjuk közöttünk — isten igazsága szerint megosztjuk, kinek mi jut benne avval törjen* (törjön). 22. l.

128. s. *Azérth thewtánnad evk sok jóth mondonak*. Az ének átdolgozójának leggyaralóbb sora; 12 szótagnyi hosszúsága világosan mutatja, hogy nem azon bordában volt szöve, melyből a többnyire legjobban hangzó 8 szótagos sorok. Az *utánna mondani* kifejezést codexeinkben nem találtam. Debr. c. 97. l. *megáldom azokat kik tefélőled jól mondnak, és megáldozom kik tórolad gonoszt mondnak*.

130. s. *Herzeg ottan megfélélmék*. A bécsi c. 15. l. *igen megfélélmének ő orodjától*. Döbr. c. LXIV. zsolt. *megháborolnak és megfélélmnek*. A münchen. c.-ben az *m* elől rendszeren elmarad az *l*: *félemik, félemék, félemének*. stb. A Nád. c.-ben egyesesen: *félemik és félemik*. Winkl. c. 192. l. *megfélélmék*. Jord. c. 360. l. *megfélélmék*. 407. l. *megfélélmének*. Már Pesti G. XVII. m. *megfélélmének töle*.

131. s. *Sereggel gyülekezék*. München. c. 79. l. *gyülekezék ő hozzá sok gyülekezék és vala a tengernél*. Szabács viad. 75. s. *Szabácshoz nem messze egy kis halmon Megsereglék*. A bécsi c. 15. l. *ki napokba parancsolá egybe gyűlni ő tehetségének minden seregét*.

132. s. *Az Dwna mellen el-békelhzeck*. Pray másolatában világosan *mellen* áll, a mit nem lehet *mellé*-nek olvasni. A *mellén, mellékén* értelmezés elfogadhatónak látszik, de oly formán hogy a *Dunamell* egy szóznak veendő. A Jord. c. 291. l. *mind az sok nép által költözék*. 292. l. *miglen által köl-tőznének*.

133. s. után — úgy tetszik — híjja van az éneknek. Az: *Árpád jótha magyar néppel. Kelem feüldén a Dwnán elkelének* sorok, ha a mai balladák gyorsított folyamára s szaggatott átmeneteleire gondolunk is, még akkor is szorosabb és helyesebb szóköti összefüggésben lehetnének. Énekünk néhol elég gyorsan halad, ezen a helyen azonban még a következő sorok közvetlen példájára is híjába hivatkozunk. Az ezen két sor közötti hiányt három sornak vélem, melyben a Dunáig haladó magyarság útja olyformán lehetett leírva, mint a dunai átkelés és tovább haladás a következőkben. A 133. s. tehát az elveszett három sorral képezett volna egy versszakot. A mostani 134—7. sorok a következőt. Így azon 5 soros versszak, mely a 137—41. sorban szabálytalansága miatt különben is szemet szúr, felbomlónék s első sora (Érden sokat ők értének) az előtte álló sorokhoz csatlakoznék, hova a rímnél fogva is tartozni látszik: az ott maradó négy sor összetartozóságát az értelem és rím szintén igazolja.

A 134.—8. sorbeli rokon hangzású szavakban nem barát ízlésre mutató etymologizálást (mint fennebb a Deus=Dézs-ben), hanem ősi költészetünknek azon régi példabeszédeinkben ma is szépen hangzó sajátosságát szemléljük, mely a miatt, hogy tömörebb mondat alkotására készlet, egyzersmind a költői nyelv fejlesztésére is nagy hatással volt.

Ezen alliteráló sorokban, mint már Arany J. megjegyzette (id. m. 8. l.) több avult szóra találunk. Ilyen az *elkelének*, mely kétségtelenül a mai *álkelének* értelemben áll, mint már a Jord. c. 287. l. *Menének az Jordán révére és kelének által*. 333. l. *Ő fejüket vivék az Jordán vize elve*. Annak utánna *által kele* Gedeon az Jordán vizén. Debr. c. 181. l. *kell vala egy hajós vizön általkelnic*. Pesti G. XXII. meséje végén még így versel: *Min-denütt kelesz mig hasznod vehetik, De ha az elkelend, kedved nem tehetik*. Pázmánynál is jön elé közmondásszerűleg alkalmazva így: *régen elkel-tünk már arról*. Századok, 1876. 168. l. *Nem hedba mongyák köz péld-dába: meghalt Mátyás királ, elkölt az igazság*. Arany J. V. László: *Legit-ten álkelünk*. A kis kunsági pusztákon ma is *Kellő*-nek hívnak egy víz-eret, mely ősszel vagy tavasszal szokott megtelni. Helyneveink közt *Kele-víz, Gyüle-víz* (Gyülevesz) jönnek elé. — Az *elkel, elkél* ma már — tud-tommal — ezea értelemben nincs meg nyelvünkben. Vásári kifejezéssé lett, a mire már egy 1557-diki levélben sűrű példát látunk: *Az ur bora egy pénzzel avagy egy krajczárral feleben költ pinti az közenséges népnél, és ha el nem kelhetött . . . de semmiképen el nem kele azon* (t. i. négy krajczáron). Lásd: 400. m. lev. 259. l. — U. o. 115. l. *meg már: mert én is immár az gyermekésgből kiköttem volna*. — *Kelenfeud* Jerney szerint 1277-ben fordul elé először: az előtt *Creyfeld, Kreynfeld*; később is *Keren- és Keremfelde*.

Az *Chechen* ők *cheke*nek. Itt *Cseken* helyett aligha nem *Csekén*-t kell olvasnunk, mivel helyneveink régi értelmezéséből úgy látszik, hogy a szó nem *Csek*, hanem *Cseke*. *Cseke, Csege* kisebb-nagyobb folyóink mentén ma is létező helységek vagy puszták nevei. Az első azonosnak vehetjük a kezünk alattival. A *Csegé*-re nézve Kresznerics IV. Béliának 1261-ben kelt leveléből (Katona. Hist. Crit. T. VI. p. 338.) ezt idézi: . . . *duabus clausuris Titie Csege vocatis . . . Tisza-püspöki cum clausura Titie Csege vocata, s a clausura-t vízrekesztés-nek fordítja*. A RMNY Eml. II. k. 40. l. egy 1374-ben kelt oklevélből ezt idézi Döbrentei: a *dicto fluvio Ticye nec non clausura wlgo Zegye*. D. *szeg*-nek olvassa a szót, de alig kételkedhetünk benne, hogy itt is *Csege*-vel van dolgunk. Ugyancsak a clausura XIII. századi oklevelekben (l. Zichy cod.) *vész*-nek, *veész*-nek mondatik (vulgo *veez*). A *vész* vagy *veész* ma is élő szó, míg a *Csege, Cseke* csak helynevekben él. Hogy a *Cseke* és *Csege* értelme egy, szinte bizonyos. Az is kétségtelen, hogy *csökik, csökken* igével függnek össze a mit a Jord. c. következő mondata is bizonyít (97. l.). *mikoron látangyák az poklosságot hü(ü) testén, és elváltozót szint avagy szört, avagy az pokol hett megdagadván avagy megcsökvéen*. — A *dagadás*-nak *csökkenés* az ellentéte; vízről szólva *dagály, apály*. A *feküszik, fekének* példájára, fel lehet venni — mint Toldy tette — a *cseküszik, csekének* alakokat, de az sem lehetetlen, hogy *fekni* és *csekni* alakok az eredetiek. Peer c. 104. l. két oroszán — *kik léefekének* és egy kevés idő mulván *felkelének*. Talán a *cseke*nek is *csekének*-nek olvasandó? *Cseke* és *Csekü* (Cheke 1055-ben, Ceke 1138. Chekeo, Cheken 1211, Cekeü 1222-ben)

személynevek a legrégebb időtől fogva jönnek elé okleveleinkben, valamint Csekellő, Cseküllő is (1219., 1239-ben.) Még csak azt jegyzem meg, hogy Sz. Dom. életében, 94. l. már ezt olvassuk: és még Sz. Damankos atyánk futosván, predikálván, gyakorta gázol vala által némely folyó vizet.

Az *Thethemben el-felthethewnek*. A mai Tétény Turóczinál is (I. 11.) *Thetem*-nek van írva, 1279-ben pedig *Tetum*-nek. Az *el-feltheték*-hez hasonló kifejezések 57. s. *el-bévicé*. 132. s. *el-békelteték*. Értelme: el-feltetszének. Így olvassuk a münchen. c. 166. l. és a szombat feltetük vala. 16. l. tanollya vala ő tőlők a csillagnak idejét, mely tetet vala nekik. — Tet-ik, tetüszik, tetszik.

Érden sokath evk erthenek. Ezen sor utolsó szavát illetőleg helyesnek tartom Névy L. sejtelmét s azt hiszem, hogy az nem *értének*, hanem *értének*. Az előtte való s utána következő sorok mindenkében elbeszélő múltat találunk s ez már magában elég arra, hogy e helyen is azt olvassunk. A felbomlott versszak helyreállítása is ezt ajánlja s a rím némileg szintén követeli. Különben is az *ért* (tud) ige egyik leggyakrabban használt szava régi irodalmunknak s ezen ének 74. sorában is eléjön: *hogy az dolgot meg nem érté* (herczeg). Itt az értetlen ellenféllel szemben ugy tünteti fel az ének őseinket, mint a kik a döntő csata előtt közvetlenül minden szükséges dolgot, vagy legalább sokat *értének*. Ha régi hadi embereink leveleit olvassuk, ezen szavunkkal minduntalan találkozunk, midőn a dolgok, hírek felől egymást *értetik*; például: *valamivel járand, azt is megértjek: mihezen megjönek kegyelmed hírével leszön; — az mit ezután értünk, kegy. hírével leszön.* 400. magy. lev. 289. l. *ha peniglen valamit nilvóbban értünk, isméglen tudására aggyuk* 285. l.

138. s. *Zázhalommal megszállának*. Alig lehet kétség az iránt, hogy az első szóban csak a másoló toll hibája a *mm* e helyett *mn*. A-nál *megszállani-t* ma is mondjuk. A Jord. c. 286. l. és *megszállának ő nála*.

140. s. *Isthen wala magyar néppel*. Jord. c. 151. l. *Nincsen ti veletek az úristen*. — nem leszen úristen ti veletek.

141. s. *Oth járának nagh nyereséggel*. A 82. s. *Merth járának nagh jó wéggel*. 400. magy. lev. 162. l. *hogy ha el kell mennünk, hát járassunk jó módon, mert ha valami essik rajtunk, hát az híre az hogy az nádor ispán szolgálá így jártak*, 289. l. *valamivel járand*. Hist. ének Mátyás királyról, pars VI. *Vitézek nagy nyereséggel járának*. Szab. viad. 43. s. *Nagy sok jótételről*.

143. s. *Faltnya essék*. Pesti G. CLIX. m. *törtinéc, hogy (szükség hozván) meszsze kelle futni*. Sz. Dom. 61. 53. l. *Kezde az ördeg az helt rettegvén elfutnia*.

144. s. *Az Dwnára ewth kerythcek*. A *keríték* a mai hangzás szerint van írva, holott a Marg. l. 132. l. még ezt olvassuk: *az időben az kútat nem keréhtették környül kövel, miképpen mastan*. Lásd a 7. sorra tett jegyz.

146. s. *Abban egyéb nem lethe*. Virg. c. 38. l. *Egyéb nem lehet ebbe, de ennek így kell lenni*. Medgyesi Pál, Dialog. pol.-eccel. előszava: *nem lehetett egyéb benne, hanem ki kellett énnékem stb.*

147.—8. s. *Az Dwnában bezekthethe, Hogh maar magaath oth megmen-theneye*. Hasonló a Kat. leg. 3566.—7. s. *Az császár elrugaskodék, És csak*

aleg menekődheték. Hb. *kit ur ez nopun ez homus vilg timnuce belevl mente*. Nád. c. 291. l. *és senki magát meg ne menthetnéje*. A *szökni* ige ugrani értelemben ma már inkább csak a székely nyelvjárásban divatozik. A *szöktet* a Szabács viad.-beli hoztat-tal egyenlő képzés; ma szintén más az értelme. A körmöczbányai Virágénekekben még: *szökj fel kaba!* Pesti G. CLIX. meséjében: *az öszvér szök és tombol*. A székely mesékben pedig nem csak a másfél sing szakállú fél singes ember *szökdösött* egyik ágról a másikra, hanem a vánkos es, meg a szék es *hiszökött* a veress vitéz alól. (Kriza, Vadrózs, 410.—12. l.)

149. s. *Inkaab magaath oth elrekkentew*. 120. s. *És az féketh az fyben elrekkentek*. A 120. sorban az egyszerű *elrejték* helyett áll az *elrekkenték*; holott a bécsi c. 6. l. *Ruth jövö (jövö) es elrejté ömagát*. N. szomb. c. 133. l. *én magam atte szined előt; az ő háta megé rejtezöm*. 10. l. *el vagyon az rejtetvén*. 9. l. *kikben belöl drágalatos jószágok vannak elrejtetvén*. Az *elrejt* helyett még az Érdy c. 191. l. is találjuk az *elenyész-t*-et így: *futamék az hegyekbe és elenyészte ennen magát; de ugyanott* 183. l. *Mikoron Sz. Tamás az ennen ciliciómát az ő ágya alá elrejtette vóna, — ki ilyen helyett vagyon elrejtetvén*. A mi az *enyést* szót illeti, előfordul már egy 1342-dik évi marcz. 14-én kelt oklevélben, midőn Borsodmegye alispánja s bírótársai Miklós részére esküt ítélnék oda arra nézve: *quod in dominica videlicet in letare in nocte duos boves ipsius Dominici (jobbagionis) subtraxissent et ipse Nicolaus occultasset seu vulgariter eneztete*: — az az orgazda módra titkolta, rejtegette vagy elrekkentette. Mindezen értelemben együtt találjuk már eme szöveget az 1529—1541-dik évek között feljegyzett »szentelt vesszőkre olvasásban« így: *te eletted semminemü igaz dolog, kiváltképpen ez elrejtött kincs el ne enyészhessek, miképpen az szent Elona asszony előtt Krisztus Jézus uronknak keresztfája el nem enyészheték, és miképpen Jerikó városában az Akantul lopott palást el nem enyészheték és eltitkoltathaték, kit az Josue meglele*. Azon képpen te előttd ez földbeli elrejtett kincs el ne titkoltathassék. RMNYE. II. k. 45. l. — A 149. sorban nyomatékosabb értelmet fejez ki. Hasonlók a Kat. leg. 1945.—6. s. *Csoda leány, hogy nem félted Temagadat lám elrekkentet!* 3373.—4. s. *Mert nem kívánnám vesztödet, És halál miá rekkentödet*. 3358.—9. s. *Négy ezör pogánt öle meg, Szörnyü halállal rekkenté*. Érdy c. 286. l. *méne Jeropolim nevő városban és az gonosz eretnekséget elrekkenté*. A latin eredeti Temesv. Pelbártnál így hangzik: *in civitatem Hierapolim venit, ibique haeresim extinxit*. Még a XVII. század második felében is megtaláljuk a szót azon sorokban, melyeket a keszthelyi cod. előlapjára jegyzett Sankó Miklós, írván: *Ez régi pápistás psalteriumot atta németujvári Gvárdián Szombatheli Benedek énnékem Sankó-Miklósnak*. Az várból szekerekkel hozták alá az sok könyveket az Bibliotekából, és az ki nekik nem tetszett *elrekkentötték*, elégették, mintha az Isten az ő igasságos evangéliomját aval elnyomták volna az körösztenyök szemök elől: az kit az Isten inkább kitündököltet, annyival mennyivel ök el akarják *rekkenteni*. An. 1667. 17. novemb. Székelyföldön ma is megvan.

150.—1. s. *Árpád wala nagh eremben*. *Merth az orzaag leen kezewben*.

81. s. *Kywethek wadnak nagh eremben.* Jord. c. 345. l. *Az köz (nép) nagy erembe lévén, mongyák vala: kezünkbe attá ah mi istenünk ellenségeket.* Érdy c. 213. l. *Ottan az esztelen fejedelem nagy eremben lén.*

152. s. *Ew megzálla fen egh heghben.* A bécsi c. 51. l. *megfoglalák hegyeknek minden teteit — hogy megfoglalnák a hegyeknek felmenetét, kik által út lehet vala Ierusálembe.* (l. a 32. s. jegyzetét.)

153. s. *Zewkesfeyérvárhoz leen w kezelen.* Peer c. 286. l. *Szent Láromságnak székeshelye.* Debr. c. 194. l. *Sz. Pétör apostolnak székes imnepét eh mai napon méltán álljók, mert akkoron helyhöztek és ülteték a pispöki székesben.* Érdy c. 402. l. *közelségnek okáért térének Fejervár fele.* A lén (l. még a 44. 151. s.) a Hb.-ben még *lewn=lön*, valamint a bécsi, münchen. Weszpr. Peer stb. codexekben, de már az Érdy, Jord. c.-ben *lewn=lén*. A *kezelen=közelen* előjón a Debr. c. 116. l. *Mikoron sokáig várván simmi indulatot ő benne nem érzött volna, közelen menvén, halva lelé őt; s ezen mondatból, nemcsak azért, mert a cod. széltere használja a közél-t, hanem értelem szerint is a közél középfokának látszik a közelen.* Bornemiszsa P. Negyedik rész. 545. l. *Igy mi is hova közelen vagyunk romlásunkhoz, annyival nagyobb stb.* A kezünk alatt levő sorban aligha ez az eset, hanem inkább olyformán van használva a közelen, mint Arany J. Rachel siralmanak ezen soraiban: *Ime, látok, látok . . . megnyílt a jövőendő Távolban, közelen.* — A mint ez a chronica latin szövegében, ezen megfelelő helyből is kiténik: *castra fixit in monte Noe (?) prope Albam.*

154. s. *Oth ez orzaog nekyek adathék.* Az ország szó a Hb.-ben még *uruzág.* Jord. c. 284. l. *megeskültem az ti régi atyátoznak, hogy önekik adnám az feldet.* 287. l. *Úristen tinektek attá ez feldet u. o. Mikoron azért minékünk adangya úristen ez feldet.* Bécsi c. 124. s. és ő országa egyéb népnek adatait.

156. s. *Némethyul merth meggyvök.* Lásd az 57. sorra tett jegyzést. Bécsi c. 150. l. *és az országot megvevék a szentek.* Jord. c. *kellyünk fel és meggyünk be az jó feldre, könnyen megvehettyek őtet.* 302. l. *és megvövék az várat.* Péchy Fer. 1529-ben: *Sidónak morháját ők es mind megvövék.*

157. s. *Feghwerekekkel ewekken theweek.* Ebben a sorban rendesen csak *evékké-t* szokás nyomtatni. Néhány hasonló eset szükségessé teszi, hogy a Pray másolatában álló *ewekken n* betűjét ne tekintsük épen véletlenségből esett hibának. Vásárhelyi András énekének utolsó sora a Thewr. c. szerint: *Velen(m) eszven mind az bódogoknak.* A Peer c. szerint: *Velem őszve mend az bódogoknak.* A Góry c. 13. l. *mind hozzá tartozóval őszven.* A Czech c.-ben is ezt olvassuk: *barátimmal és elle(n)ségimmal őszven.* Jord. c. 358. l. *és mind tellyes Jerusálem vele eszven.* Bécsi c. 270. l. *Midenem te nem kezdettől fogván-e.* A *fogva* helyett némely vidéken ma is ejtenek *fován-t*. Ez s ennek a példájára az *eszven* is kimagyarázható: azonban már. Sz. Dom. 61. 52. l. *és restén teszem felkelni* bizonyosan e helyett van: *és restlé teszem felkelni.* Krisztus hét igéje (XLI. sz. a.) végén: *Harminc napnak előten szintén csak e helyett állhat: előtte.* — A *fegyver* szó nemcsak a münchen. c. 207. lapján fordul elő hanem a bécsi c. 20. l. *fegyvertelen* is.

Fegyveres mint név 1211-ben. *Fegyvernek* helynév pedig nemcsak a VR.-ban, hanem már 1158-ban is; mint személynév szintén a XIII. században.

Ezen részletezés után Pray másolatának még csak azon sajátosságaira vessünk egy pillantást, melyek a másolat alapjául szolgált eredeti leírásának idejére utálnak. A *t* helyett csaknem kivétel nélkül *th-t* találunk. A halotti beszéd és königsbergi töredék mindig beírják az egyszerű *t*-vel. A bécsi és münchen. cod.-ek csak az *ott* szót írják néha *oth*-nak, egyebekben nem használják a *th*-t. Igen sűrűn, de még sem kivétel nélkül él a *th*-val a Szabács viadala. El van nála nélkül a Sz. Domonkos és Sz. Margit életének leírója, tehát két oly codexünk, a melyeknek nyelve világosan mutatja, hogy szerzetetésük vagy fordíttatásuk ideje jóval előzi leírásuk korát. A XV. század végére bátran tehető Góry c. is elvéve használja a *th*-t. Ennyiből is látszik, hogy azon szöveg, mely Pray másolatában van előttünk, ugy amint le van írva, nem lehet régiebb Szabács viadalánál (1476.). — Igen, de Szabács v.-ban egy pár *mind* mellett, kivétel nélkül *ment*-et és *menden*-t látunk (mint a bécsi és münchen. c.-ekben); énekünkben pedig csak *mind*, *minden*, *mindenik*, *mint* fordulnak elő. Az énekünkbeli *kiszirik*-, *kerit*-tel ellenkezőkül Sz. v.-ban még *töböhötel*, *erössöhötel* alakokat látunk. Sz. v.-ban híre sincs az emlékezzenk régiekkel, *keszenet*, *kezett*, *kevet*, *lén*, *bészektete* s több effélének, hanem *közöl*, *között*, *lön*, *lött*, *ököl*, *kiszökni* stb. van, mi még határozottan a régi biblia fordításra emlékeztet. Arra emlékeztető maradványoknak tartom énekünkben is a *szemlélo*, *keresztető*, *teltső*, *csékönök*, *el-felle-önök*, *elrekentő* s még egy pár alakot, de a melyek gondolatom szerint csak akkor lesznek egész bizonyossággal helyreállíthatók, ha valamikor eredetinek vehető példány kerül elő, mert ha ezeket már most így írjuk, több helyen a különben is gyenge rímeket tesszük semmivé. Az *öl*, *övejek*, *ölett* (ítél, erejek, előtt) félek helyreállítása csak zavart idézne elő, mert igazolásokra kevés az analogia, mikor a Hb. is *eleut*-nek írja az *előtt*-et. Egyelőre tekintsük ezeket a másolat olyan hibáinak, a melyek amazokkal együtt az ének szerzetetésének legalább is a régi biblia fordítás leírása korára valló bizonyosságai. A néhányszor helyesen, de általában összezavarva másolt *ő* (ew) hang néhány közpő és rag eredeti alakjával, szókötési s verselési sajátossággal, néhány sorral, (l. a 133. sorra-tett jegyz.) talán versszakokkal együtt a XV. század végén s XVI. sz. elején élt gondatlan másoló vagy érzéktelen átdolgozó újításának eshetett áldozatul. Hogy Pray másolata olyan a milyen, annak okát egyrészt az ő ismeretlen eredetijére is kell háritanunk. Az alliteráló forok ősvoltát a bennök előforduló avult szók kétségtelenné teszik, amennyiben pedig ezen soroknak megfelelő szöveget a krónikákban hiában keresünk, annyival bizonyosabbnak tarthatjuk ezek népies származását. A helyirati s egyéb tévedés legkevésbé sem teheti ezt kétségessé; azon nem vakmerő feltevés pedig, hogy hasonló részleteket inkább a krónika szokott a nép ajkáról venni, mint a nép a krónikákból tanulni, csak támogatja. Az ének mostani szerzetésének összeállítója előtt a krónikák előadása lebeghetett, de ismernie kellett az ének eredetibb alakjának si

leg alább töredékeit. Amazt követhette, emezekből alig mentett meg valamit, de ez a kevés elég arra, hogy a Pannonia megvételéről szóló ének eredeti szerkezetű példányát tartsuk valamennyi krónika forrásának.

II.

Eredetije latinul is, hangjegyekkel, a Nádor cod. 695.—6. lapjain. Az egész codexet kiadta Toldy F. ily czím alatt: *Nádor-codex. A pesti egyetemi könyvtár eredetiből bevezetéssel és szótárral. Budán a pesti egyetem betűivel és költségén 1857.* Az ezen kiadáshoz irt bevezetés 19. §-ában (47. l.) ismerteti Toldy a codexben található három éneket (itt a II. III. IV. sz. a.) Miután a II. IV. sz. alattiak latinját a breviariumokban s a külföldi latin himnuszok közzétett gyűjteményeiben híjába kereste, igen valószínűnek tartja, hogy eredetileg deákul is magyar énekköltők szerzeményei. A II. számú latinja így hangzik:

1. <i>Ave salutis hostia,</i>
<i>Fili dei, castaeque matris,</i>
<i>Nam te fide apprehendo,</i>
<i>Sinceriter pleneque credo.</i>	3. <i>Dum sacerdos verba finit,</i>
<i>Nil de pane remanebit,</i>
<i>Sed est verum corpus Christi,</i>
<i>Quod in cruce immolatum est.</i>
2. <i>Nam tu es meus salvator,</i>
<i>Totiusque (mundi) redemptor,</i>
<i>Qui es natus nympa dei,</i>
<i>Qui in cruce expassus est.</i>	4. <i>Deum meum te collaudo,</i>
<i>Animo te magnifico,</i>
<i>Trinitati recommendo,</i>
<i>Verbo isto quo assero.</i>

Ha a magyart a latinnal összehasonlítjuk, ugyanazon világos, egyszerű értelmet találjuk a versszakokban és sorokban. Rímelés és szótag szerinti mértékelés tekintetében, a latin csak kevéssel áll felette a magyar-nak. A latinból határozottan kivethető, hogy szerzője egy-egy sorban nem akart 8 szótagon túl terjeszkedni: ez a magyarban csak 5 sorban sikerült s az 5 közül 4-ben a sormetszet is megfelel a négy-négy szótagu két ütemre osztás szabályszerűségének.

Mert tégedet | hitben látlak. —

Mert te vagy én | időzülöm. —

Hanem leszőn | Krisztus teste. —

Szent háromság | dicsértessék. —

A *Bizony isten*nek *szent fia* — sorban már élt szerző azon licentiával, melyhez szorultságból nem csak költőink folyamodnak a helyes értelem tisztább kifejezéséért, hanem népdalaink is. A többi sor 9—11 szótagból áll s az első négy szótag vége csak egy párban esik szó végére. A szerző előtt az értelem világossága volt a fődolog s ezt természetes szórakással alkotott egyszerű soraival mindig úgy sikerül kifejeznie, hogy az értelmet tekintve minden sor befejezett egész.

4. s. *Tisztán és teljességgel hiszlek.* Kriza c. 74. l. *ős (önts) én belém — tisztasságot — hogy én téged teljességgel szerethesselek.*

7. s. *Bizony istennek szent fia.* A *bizony* mint tulajdonság név előjön a münch. c. 202. l. így: *Én vagyok a bizony szőlőtő, tő a szőlővesszők.* A megfelelő helyen a Jord. c.-ben is. Sz. Bernát hymn. 193.—4. s. *Bizon isten ha fenn figgél, Bizony embör megötetél.* Így használják a Czech, Debr., Érdy, Winkl. stb. codexek is. Szabács v. 6. s. *Holy királ erről bizon hirt vára.*

8. s. *feszültehek.* A bécsi és müncheni c.-ekben *fesz-ejtetek* van; a Jord. c.-ben is ezt az alakot találjuk legtöbbször, azonban mint a münch. c. 105. l. a *megfeszült Jézusról* van szó, itt is az 513. l. *megfeszült Jézust*; a 613. l. pedig: *megfeszültetnek*-et olvasunk. Különben a bécsi s münch. c.-ekben is gyakran fordulnak elé a: *háboroltatik, szabadoltatik, fordoltatik, megmozdoltatik* stb. effélék.

A 10. s. *Nem állhat kinyérnek állatja.* *Nem állhat* e helyett: *nem maradhat.* A *kinyér* még *kenyér*, a bécsi, münch., debr. és Peer c.-ekben valamint Sz. Dom. életében is, hol azonban a 82. lapon, *melly kenyereket az mennyei kinyér sítő sített.* 308. l. *Az feketeséges és bides kinyérnek része.* A Jord. Érdy c.-ekben már szintén *kinyér.* Az *állat* itt substantia. Bod. c. 9. l. *emberbe(n) két állat vagyok lélek és test, — az lélek nemes állat — de miért a test hitvánsgos állatból szereztetett.* Debr. c. 16. l. *Éntölem, ki állatom szerint szeretet vagyok.* Az eredeti latinul Temesvári Pelbárnál így van: *A me, qui sum totus amorosus.* Sánd. c. 13. l. *az istennek dilatja jól lehet egy legyön.*

11. s. *leszőn Kr. teste,* nem *testévé.*

14. s. *felmagasztallak.* A bécsi c. 131. s. 132. ll. számtalan példa mutatja, hogy még akkor nem *magasztal*, hanem *magasztat* volt a használt alak. Szintén így a münch. c.-ben is. Magában a Nád. c.-ben is: *örök örömbé felmagasztassunk.* 491. l. Sz. Dom. él. 284. l. *némely frater magasztatnája Sz. Dom. dicséretit.* N. Sz. c. 285. l. *hogy feljebb magasztatnék — angyaloknak fölötte felmagasztaték.* Winkl. c. 38. l. *felmagasztassuk ötet erekké.* Peer c. 226. l. *keresztfára felmagasztatál.* Kriza c. 83. l. Érdy c. 55. l. Marg. leg. 131. l. Ellenben a debr. c. 188. l. *édös uronk hitit nagyon magasztalja vala.* 197. l. (négyyszer) *felmagasztaltaték.* 48. l. *magasztalék mindönökber,* 7. l. *mindön egeknek fölötte magasztaltaték.* Góry c. 30. l.; *hogy titöket felmagasztaljon.* Ferencz leg. 35. l. *isten felmagasztat tégedet* 30. l. *ő nyelvét magasztalja mi ellenönk.*

16. s. *És ez ige miá áldozassék.* Sz. Bernát hymn. 188. s. *Pokol miá meg ne fogtassék.* Winkl. c. 258. l. *Te drágalátos halálod miá kérlek.* Winkl. c. 268. l. *szent testödnék és vérödnék méltósága, ki naponként neköd áldoztatik; — te vagy ki áldozol és ki áldoztatol.* Az énekben előforduló szók, képzők, ragok nem mondhatók ódonszerűeknek. Mennyit kelljen ezek elenyésztetéséből a codex leírójának tulajdonítanunk? nagyon nehéz meghatározni, mert mint láttuk, a *magasztal* szónak magában a codexben is találunk régiebb alakját. Abból azonban, hogy a codexben hangjegyekre téve maradt ránk mindenestre azt következtethetjük, hogy mint ismeretes és használatban levő ének jegyeztett be társaival együtt annak végére. A mi ezen három ének hangjegyeit illeti, Toldy a legrégebb magyar

hangjegyeknek tartja s említi, hogy azokat Mátray Gábor az ötvenes években átírta, nyilvános hangversenyekben előadatta s »a régi magyar zene e meghatározó fenséges hangzatokban fényes diadalmat ünnepelt.« (l. a Nádor c. bevezetésének végét.)

III.

Eredetije — hangjegyekkel — a Nádor cod. 697.—9. lapjain. (Lásd a II-ra tett megjegyzést.) Ennek az éneknek latin szövege nincs meg a codexben s máshol is aligha. Majdnem minden egyes motivuma feltalálható egyik másik himnuszban s azoknak codexeinkben is meglévő prózai fordításában: de épen ez a szerkezet még eddig sem magyar változatban sem latin szövegben nem került elé.

Hatsoros versszakai nagyon egyenlőtlenek. A sorok 3 és 14 szótag közt váltakozó hosszúságúak, mi miatt a néhol érezhető rhythmicus lejtés minduntalan összezavarodik. A 7 és 8 szótagból álló sorok látszanak legszabályosabbnak, melyekben az első chorijambicus tag legtöbbször a magyar verselés természetével egyezően jó sormetszettel különböztethető meg. A sorokat távolról sem lehet oly rendeseknek s bevezetteknek mondani, mint a II. sz. alatti énekben; ellenkezőleg oly minden lendülést semmivé tevő licentiát is találunk p. o. a 6. versszakban, a melynél fogva néhány jól hangzó sora mellett is a magyar mű-verseles egyik kezdetleges próbájának kell tekintenünk. Ha ebből lehetne korára következtetnünk, akkor nagyon réginek kellene mondanunk. Némely szó-alak használata ezen következtetést meglehetősen támogatná. Ilyen a legszabálytalanabb 6. versszakban előforduló *pokol ajtát* kifejezés. Azonban tekintsünk végig az egész éneken.

2. s. *Ajándok*. Ez a szó ebben az alakban (Ayanduc), mint férfi- és nőnév már a XII. század első felében előfordul okleveleinkben. *Ajándok*-nak írja a bécsi, münchen., Góry, Czech, debr. c. — *Ajándék*-ot ír a Döbr. Jord. Érdy c. Pesti G. csak *ajándokot*, míg Komjáthi hol *ajándok*-ot, hol *ajándék*-ot ír, s mint ma is felváltva lehet hallani.

3. s. *malaszt*. Már a bécsi c.-től fogva *malaszt* s nem *miloszt* többé mint a Hb.-ben.

4. s. *Tekénts minket kegyősen*. N.-Szomb. c. 135. l. *Tekéncsed az ű áldott szent kezeit. Tekéncsed atte szülednek emléjét*. 136. l. *kiket ű töle vöttél tekéncsed*. Czech c. 55. l. *tekéncsed én árcaságomath*.

5.—6. s. *Hogy szabadulhassonk az tévölgő úttól*. Ugyancsak a Nád. c. 490.—1. l. *Azért szolgáljonk Sz. Apolin asszonnak, hogy ű érdemének miatta foy-séréstől, fő-séréstől, és mindön háborúságtól testitől és lelkitől megszabadul-onk*. Bécsi c. *szabadól*. A münchen. c. 47. l. *eltévohedik* (háromszor). 166. l. *tévelgenének*, — más értelemben.

7. s. *Bódog*. Már nem a Hb. *bordog*-ja hanem a XVI. század közepeig általános divatú *bódog*.

9. s. *Tanicsh minket tartania*. Az ige személyragozott tárgynevi alakja még megvan a *tartania*-ban, de a parancsoló *tanicsh* már egészen új,

mostani alak. A münchen. c. 135. l. *Uram, tanéh münket imédtkozuonk*. Hasonlót látunk alább a 40. s. *Tisztíts meg minket* sorában, holott még a Kriszt. leg. 24. lapján ezt olvassuk *tisztóh meg az szeplőkötől és világosíts meg engemet*.

11. s. *hálálatost*. A *hála* szó a münchen. c. 100. l. előfordul így: *és a kelyeh (kehely) vévén, hálát adván adá ű nekik*; de mégis gyakrabban találjuk a *hálálat*-ot p. o. a 150. l. *minem val hálálatot a szolgálának*. 151. l. *ű lábái előtt hálálatot adván, u. o. és hálálatot adna istennek*. A *hálálatos* mellék nevet codexeink mindegyikében megtaláljuk sőt Pesti G. *hálálatos fizetés-ről* ír. A *hálálatost* módjel. határozó megvan a bécsi c. 65. l. *és a földet megosztja hálálatost*. Ferencz leg. 146. l. *és hálálatost fogsz szolgálnod istennek*. Szab. viad.-ában: *szorgost*. Sz. Bern. hymn.: *ajétatost, reszkettetöst, kíevánatost*.

16. s. *Nycrj minekünk bocsánatoh*. 20. s. *Nyerj minekünk malasztoh*. Peer c. 283, 285. l. *nyerjed nekünk minden bünöknek bocsánattyát*. N. Szomb. c. 133. l. *nyerjed bünöknek bocsánattyát*. Kriza c. 78. l. *nyerjed minden bünemnek bocsánattyát és méltossádl nyerni énnéköm malasztot*.

17.—18. s. *És szent fileideth Hajtsad alá nekünk!* Czech c. 55. lev.: *te kegyösségödnék fileit én imádságomhoz kögyelmesen hajcsad*.

24. s. *Szent istennek választott szent anyja!* A cod. *istenneknek*-et ír: mint hiba egyszerűen mellőztetett. Czech c. 59. lev.: *mindönöknek előtte választatoh sziz Maria*.

25. s. *Űr terömté Ádámoh*. Valjon nem a Hb.-ből van-e véve ez a sor eredetileg, hol talán az *úr* szó maradt ki ebből a mondatból: *menyi milostben terumteve cleve miv isemucut adamut?* Nem lehetetlen, mivel a Hb.-ben az *úr* szó többször fordul elő: *uromc isten. Szent Peter urot. uromc seine eleut. uromchoz. kit ur ez nopun. huj ur ut*. Némi valószínűséggel merem ezt gyanítani azon vélemény ellen, mely szerint az *cleve* szóban kellene a hiányzó-nak látszó szót t. i. *élő-, élő isten*-t keresnünk. Az *cleve* épen úgy megvan a bécsi, müncheni stb. c.-ekben. Ferencz legendában stb. mint a mai nyelvben: *prae, ante* stb. értelemben. A bécsi c. 173. és 175. lapján ötször van meg, mindig egyformán írva az: *eleven isten*. A gyöngyösi c. 25. lapján pedig az *élő isten* így: *the neked clew ysten(n)ek kellemetes lehessenek*. Az *eleven isten* és *élő isten* kifejezések maig hallhatók (az elsőt csak káromkodó embertől hallottam); de nincs rá eset, hogy az *eleven* és *élő* magában istent jelentene, úgy mint ma a *teremtő*, a mi mellől még a Hb.-ben nem maradt el az isten szó: *terumteve istentul*.

27.—28. s. *A parancsolatoh megszégé*. A bécsi és münchen. c.-ek sűrűn használják ezen kifejezéseket: *törvény törés, parancsolatot őriz, nem őriz, tart, nevi tart, mint itt is a 9., 10. s. taníts minket tartania istennek parancsolatit*: de a *törvény* vagy *parancsolat megszégés* aligha fordul elő bennök; noha *kenyér megszégés* stb. gyakoriak. Debr. c. Al. sz. Kat. él: *teremtette úristen ez világot — Ádámot és Évát, parancsolván őnekik, hogy ne ennének az megtiltott gyemelésbe. — hogy megszegték volna az parancsolatot, kit úristen hagyott vala őnekik*.

32.—33. *Anyádnak méhében szentölé miattad világot meg, mert számkí-*

retölt vala. Az éneknek mind szófűzés mind verselés szempontjából legkúszáltabb két sora, melyekhez képest a nem verselő N. Szomb. c. 3. lapján rhythmicus hangzásúak ezen szavak: *harminczhárom estendeig ez veldágnak számkivetölt gyarlóságát viselted. A számkivetölt és számkivetölt felváltva található a régiségben. N. Szomb. c. 181,—2. l. Elő, — más, — harmad szentségös dolgával megszentölé úristen ez éffele időt.*

34. s. *Pokol ajthát megtöré.* A némelyek által írásbeli hibának tartott *ajta-t* nem lehet *ajtaját-ra* vagy *ajtaít-ra* igazítanunk, mivel a münch. c. 105. l. *koporsónak ajtára és ajtáról*, a 149. l. *fekszén vala ő ajtára*, kifejezések vannak. Az *ajtó* mellett tehát egyidejűleg meg volt az *ajt* is; az mindenestre bizonyos, hogy az ezen példákban látható ragozás divatos volt.

35. s. *onnat.* lásd az I. 53. sorára tett jegyzést.

37. s. *Aldott te vagy.* Bécsi c. 39. l. *Aldott vagy te leánom a felséges úristentől minden némberek felett.*

40. s. *Tisztíts meg minket amni bünökből.* Az *Ave maris stella* hymnus ezen sorainak látszik megfelelni: *nos culpis solutos, mites fac et castos*, mi a Czech c. 78. levelén így van fordítva: *minket bünöktől megszabadótván tégy könyelmessé és tisztákká.* Lásd a 9-ra tett jegyz.

41.—42. s. *Mert the vagy irgalm-nyerő kegyős sziz Mária.* A Nád. c. 664. lapján is: *nám közönségös anyaszentegyház mond engömet irgalm-nyerő bódog anyának.* Thewr. c. 149. l. *úgy tégy irgalm-nyerő sziz Mária.* Sz. Bern. hymn. 149. s. *Jézus — irgalm-tenni szorgalmazó.*

43.—44. s. *Asszonyoknak közötté, Az szenthöknek fölötté.* A Winkl. c.-beli szent ének (itt XXIII. sz. a.) 29., 30. sora: *Asszonyoknak közötté És mindönnnek fölötté.*

46.—47. s. *Mert viseléd istennek fiát, Mert atte méhődből testöt fogada.* Czech c. 56. lev.: *te túled testöt fogada, és te méhedben isten és embör viselteté.*

49. s. *Segédségöd miatth. A segédség világosan a Hb.-beli segéd (legyenek neki segéd) szóra emlékeztet.* Így van írva a Nád. cod. 490. l. is *hamarsággal való segédségnek.* A Jord. c. 10. l. *Tegyönk hü (ő) neki segédséget, nem lélettetik vala segédség.* Winkl. c. 158. l. *mindön szemek néznek te segédségödre. u. o. 160. l. mert segédelm neköl vagyok.* Sz. Dom. él. 55. l. *segétség neköl.* — Czech. c. 60. lev. *te szentségös segétségödet.* Érdy c. 314. l. *légy segédség szegén szolgálódnak.* Sánd. c. 28. l. *mind meggyözöm Krisztus segécsességével.* Göm. c. 251. l. *légy nekem navalyásnak segédség minden szükségemben. A miatt helyét a mai szokás által-lal tölti be; nem helyesen, de javíthatatlanul.*

51. s. *Adjon nekönk malasztoth.* A Winkl. c.-beli szent ének (itt XXIII. sz. a.) 58. s. *Hogy minökönk aggyon jöt.* 297. s. *És minökönk aggyon jöt.* Már a Hb.-ben: *oggun (adjon) neki ütöt.*

53. s. *Minketh meg ne átkozjon.* Jord. c. 170. l. *se meg ne átkozjad, se meg ne álgjad. — onnan megátkozjad.*

54. s. *De minket idővözihön.* Azt a régi alakot, melyet a 9. s.-beli *an its* és 40. s.-beli *tisztíts* szókban már hijába keresünk, itt még meg talál-

juk az *idvözihön*-ben. Winkl. c.-beli szent ének 209. s. *minket . . . mind idővözihön.*

IV.

Eredeti latin szövegével s hangjegyeivel együtt a Nádor cod. 701.—3. lapjain található (lásd a II. szóló megjegyzést.) Latin szövege a következő:

1. <i>Miserorum pia adiutrix,</i>
<i>Et moestorum omnium</i>
<i>Tu consolatrix, reparatrix,</i>
<i>Esto mihi domina,</i>
<i>Auxiliatrix</i>
<i>Atque curatrix.</i>	3. <i>Rogito te Rosa virginum,</i>
<i>Quae diceris graciola mater</i>
<i>Omnium febilium;</i>
<i>Interpella pro languore,</i>
<i>Tuo filio</i>
<i>Ut cures morbo.</i>
2. <i>Artus meus male vexatur</i>
<i>Morbo lupi venenosí;</i>
<i>Sic sauciatur, cruciatur,</i>
<i>Non est per quem medetur</i>
<i>Seu levetur,</i>
<i>Atque curetur.</i>	4. <i>Ipsa cum esse nosco,</i>
<i>Et hanc poenam condignam</i>
<i>Mihi vendico; sed supplico,</i>
<i>Commenda me filio</i>
<i>Tuo unico,</i>
<i>Regi coelico.</i>
5. <i>A reatu purget animam</i>
<i>Corporisque conferat</i>
<i>Piam medelam, det graciám,</i>
<i>Per quam ex hoc adipiscar</i>
<i>Indulgentiam,</i>
<i>Vitam aeternam.</i>	

Ebből az 5 versszakból magyarul csak 3 van meg. Lehet hogy a két utolsó is meg volt s még megkerülhet, mivel a Nádor codex a *Gyogyhon meg engöm* sorral úgy végződik, hogy még az után 4 üres levél következik. Ebből a körülményből legalább igen valószínűnek látszik, hogy a másoló, azaz codex-leíró munkája a 704. lap megkezdésével félben maradt.

A latin versszakok kezdő betűiből *Maria* nevet olvashatunk ki. Ez is arra látszik mutatni, hogy a magyar ének amannak fordítása. A fordító a kezdő betűkkel nem törődött s ha észrevette is a bennük rejlő nevet, fordításában nem igyekezett azt kitüntetni. Temesvári Pelbárt a Mária név 5 betűjéről (Stellarium, lib. VI. pars 1. art. 2.) szólva, azokat 5 drága kőhöz hasonlítja, melyeknek nevei ugyanazon betűkkel kezdődnek (*Margaretha, Adamas, Rubinus, Jaspis, Allektorius*). A Stellarium ezen szakaszát »*kisded predikáció*« néven a Ferenczesektől és Clarissáktól maradt codexeink némelyikében (Érsekújvári, Kazinczy, Teleki c.) magyarul is megtaláljuk. Talán énekünk fordítója is megpróbálkozott volna a kezdő betűk megtartásával, ha azokat észreveszi vala. Különben ennek az éneknek latinul két első, magyarul csak első stropháját láthatjuk még a Peer codextól különvá-

lasztott s ugyancsak a m. n. muzeumban őrzött Císio 18. lapján. A magyar szöveg ott így hangzik:

*Szegínüknek kegyes segédeme
És szomorúttaknak mindeneknek
Kegyelmes anyja, épüjtéje!
Légy énnekem asszonyom
Segédemem*

És meggyógyítom! — Figyelemre méltó alakok ezen változatban: *mindeneknek*; *épüjtéje*. Itt *segédem*, a Nád. c. szövegében: *segédség*: itt *szomorúttaknak*, ott *nyomorultaknak*.

1. s. *Bínösöknek kegyős segédség*. 5. s. *Jó segédségöm*. Thewr. c. 148. l. *bínesekek kegyes reménsége*. Lásd a III. 49. sorára tett jegyzést.

2.—3. s. *Nyomorultaknak vigasztalója*. Czech c. 54. l. *Navalyoltaknak édes vigasztalója*. Kaz. c. 51. l. *Ez az nyumuváltaknak vigasztalója, ez az bánkódókat megrídámútja*.

6. s. *urvosom*. A bécsi, münchen., debr. c.-ekben *urvos*; de a Jord. c. 469., 536. lapjain *orvos*. A székely földön ma is: *urusember, uruság, marhaurusos, dühüurusus*. Sz. Bern. hmn. 220. s. *kegyős orvos megurvosolja*.

6.—12. s. A hat sorban hűségesen magyarra fordított hat szenvedő igealakot találunk. A *kénzatik*-ra nézve, codexeink a *kén* alakot csaknem általánosán használják a *kín* helyett. A Hb.-ben még *kínzotviatul* áll s így a *kín*-t kell eredetinek tartanunk a későbbi *kén*-nal szemben. A Góry c.-ben állandóan *kén* van. Természetesnek látszik, hogy a *kínzote* (kínzat)-val egyidejűleg megvolt a *kínzat* (itt *kénzat*) ige is. Sánd. c. 27. l. *hogy ű kénzassa űket — kékneköm kénzatnom kell*. Debr. c. 179. l. *mikoron látnája, hogy dicsekődnéjek a kénokban, melyében kezdé kénzotatnia*.

7. s. *Fene farkasnak sebével*. Nem ugyan a betegség nevéül, de különben olvassuk ugyancsak a Nád. c. 384. l. *ki fél a fene farkasnak szájától*; s ugyan így szintazon szövegben a Winkl. c. 114. lapján. A *fene vad* kifejezés többször előfordul. A Peer c. 39. l. *fene háburúság*.

8. s. *Sephesültetik*. Sz. Bern. hymn. 40. s. *sebösültettél*. Ritkán található alak; helyette inkább a *sebhőszik* középige volt használatban, mely a cselekvő *sebhöt* (sephöt)-tel, *sebösült*-tel gyakran elékerül. Winkl. c. 236. l. *Emléközjél te számtalan sebecidnek sokságáról, kikkel fejedtől fogván lábaid talpaiglan megsephöttél*. 259. l. *Sephössed meg én szívemet*. 261. l. *az én szívemet a te sebecidél sebösöhed meg*. Sz. Bern. hymn., *Kemény szívem megsephössed*. — Sz. Dom. él. 37. l. *kiket megsebeselj azoknak orvoságot ad*. Ennek a régi szenvedő alaknak egy példájával már előbb a II. 8. sorában találkoztunk. Az ott eléjövő *feszülteték* mellett említettünk még egy párt. A fejlődés folyamán ilyen sorban látjuk az alakokat:

erösöltetik *erösültetik* Jord. c. 294. l.

erösöhtetik *eröshtetik* Szab. viad. 136. s. Marg. leg. 42. l.

erösöjtetik *erösjtetik* münchen. c. 150. l. Marg. leg. 156. bécsi c. 310. l.

erösöttetik *erösöttetik*. N. Szomb. c. 85. l.

A *sebesültetik*-nél sokkal gyakrabban jó elé codexeinkben a *gyöttretik*, *gyettretik* ige. Bécsi c. 108. l. *Az ártalmasok elcesznek, kik tégedet gyettrettenek, és kik örültenek te romlásodban meggyettrettenek. A városok kiknek te fiaid szolgáltanak, gyettrettenek*. Münch. c. 120. l. *kik fertezetes szellektől gyettretnek vala*. Jord. l. 539. l. *kik mind gonosz fertelmes lelkek miat gyettretnek vala*. Góry c. 2. l. *Gyöttrettenek az tűzbe*. Sánd. c. 28. l. *menyével nagyobbban gyöttretöm*. Marg. leg. 169. l. *kezde nagy fájdalommal gyöttretni — megesmeré, hogy ő annakokaért gyöttretnek*.

10. s. *Nincsen kilől gyógyítottassék*. Sz. Dom. él. 36. l. *Esen Reginaldus mester meggyógyulhatatlan betegséggel verettetik, halálnak jegyei jelentenek és egésségnek meggyógyítási orvosoktul kétkölttetnek*. 36. l. *Ezenképpen gyogyejtették meg mester legottan tellyességgel meggyógyulván*. 37. l. *ki meggyogyejgya azokat kiket megrév*. Érdy c. 332. l. *íme te átalod minden betegek meggyógytatnak*.

11. s. *Sem segéltessék*. Marg. leg. 51. l. *bánkódom szívem szerint, hogy a betegetek nem segélhetöm egésségekre*.

12. s. *És vigasztassék*. Münch. c. 125. l. *egynéhány néemberiek, kik megvigasztattak vala gonosz szellektől*. Winkl. c. 235. l. *a te verejtékődnek drágolatos urussága vigaszjon meg engemet kört*. Érdy c. 402. l. *sok vakok, sánták, csonkák és poklosok vigasztalának meg az szent királnak érdeme miatt*. A cselekvő (vigaszt) és közép (vigasztik) formák gyakran jönnek elő codexeinkben: a szenvedő alak azonban ritkább. Az Érdy c. 402. l. két sorral előbb: *az szent királ testének előtt meggyógyultaték*. Régi biblia fordításainkban túlnyomólag (bécsi és münchen. codexekben kizárólag (?)) a ma már szokatlan *vigasztik*, *vigaszt* szókat találjuk, de a Jord. c.-ben már helylyel közszel *gyogyul* is megvan; 293. l. *míg meggyógyulának*. 638. l. *ki meggyógyult vala*.

14. s. *mondatol hü fordítása a diceris-nek*.

16. s. *Esedőzjél*. A j még nem hasonult át. Czech c. 79. l. *esedőzjél miérotlönk*.

18. s. *Gyógyihon*. A parancsoló-foglaló régi alakja. Hb. *zoboducha* = szabadoha (szabadítsa.) Bécsi c. 5. l. *gyühön* (gyűjtsön) 4. l. *szomoróhon* (szomorítson); *eggyeséhed* (egyesítsd); *meg ne poréha* (porítsa) stb Marg. leg. 138. l. *gyógyéha meg öket*. 140. l. *akkoron gyogyihulsz te meg ez kórságból*. 142. l. *kü Sz. Margit asszony meggyogyéhta*.

V. és LIX.

Az V. alattinak eredetije a magyar t. akadémia kézirat-tárában őrzött Czech codex (1513-ból) 43—66. lapjain.

A LIX. alattinak eredetije szintén a magy. tud. akadémia kézirat-tárában őrzött Thewrewk codex (1531-ből) 283—297. lapjain.

A latin eredeti Sz. Bernát munkái legtöbb kiadásában a 3. kötet végén található. Minthogy a magyar fordító nem sorról sorra s nem is min-

den versszakot fordított: álljon itt a latin szövegből annyi és oly rendben, a mennyit, és a milyen sorban abból a magyar fordító felhasználta:

I. *Salve mundi salutare,
Salve, Salve Jesu chare!
Cruci tuae me aptare
Vellem vere, tu scis quare;
Da mihi tui copiam.
Acsi praesens sis, accedo,
Immo te praesentem credo.
O quam nudum hic te cerno!
In hac cruce te cruentum,
Te contemptum et distentum,
Ut requiram, me impelle;
Et hoc imple meum velle,
Facturus quod desidero.
In hac tua passione
Me agnosce pastor bone.
Ut te quaeram mente pura,
Sit haec mea prima cura.
Non est labor, nec gravabor,
Sed sanabor et mundabor
Cum te complexus fuero.
Non me reum asperneris,
Nec indignum dedigneris;
Morte tibi jam vicina,
Tuum caput hic inclina,
In meis pausa brachiis.
In tam lata charitate
Trahe me in veritate.
Meum posse, velle, scire
Cruci tuae fac servire;
Me tuis apta brachiis.
O quam large te exponis,
Promptus malis atque bonis.
Trahis pigros, pios vocas,
Et in tuis ulnis locas
Paratus gratis omnibus.
Ecce tibi me praesento
Vulnerato et cruento.
Semper aegris misereris,
De me ergo ne graueris
Qui praesto es amantibus.
II. *Salve Jesu, pastor bone,
Fatigatus in agone,**

*Qui per lignum es distractus,
Et ad lignum es compactus,
Expansis sanctis manibus.
Manus sanctae vos avete,
Rosis novis adimplete,
Hos ad ramos dure junctae,
Et crudeli ferro punctae;
Tot guttis decurrentibus.
Ecce fluit circumquaque
Manu tua de utraque,
Sanguis tuus copiose,
Rubicundus instar rosae,
Magnae salutis pretium.
Manus clavis perforatas,
Et cruore purpuratas,
Corde premo prae amore,
Sittibundo bibens ore
Cruoris stillicidium.
Manus sanctae, vos amplector,
Et gemendo condelector;
Grates ego plagis tantis,
Clavis duris, guttis sanctis
Dans lachrymas cum osculis.
In cruore tuo lotum,
Me commendo tibi totum.
Tuae sanctae manus istae
Me defendant Jesu-Christe
Extremis in periculis.
III. *Salve salus mea Deus,
Jesu dulcis amor meus,
Salve pectus reverendum,
Cum tremore contingendum
Amoris domicilium.
Ave thronus Trinitatis,
Arca latae charitatis,
Firmamentum infirmitatis,
Pax et pausa fatigatis,
Humilium triclinium.
IV. *Summi Regis cor aveto,
Te saluto corde laeto,
Te complecti me delectat,
Et hoc meum cor affectat,***

*Ut ad te loquar, animas.
Quo amore vincebaris,
Quo dolore torquebaris,
Cum te totum exhaurires,
Ut te nobis impartires,
Et nos a morte tolleres?
O mors illa quam amara,
Quam immitis, quam avara
Quo per cellam introivit,
In qua mundi vita vivit,
Te mordens cor dulcissimum.
Propter mortem quam tulisti,
Quando pro me defecisti,
Cordis mei cor dilectum,
In te mei fer affectum,
Hoc est quod opto plurimum.
O cor dulce praedilectum,
Munda cor meum illectum
Et in vanis induratum,
Pium fac et timoratum,
Repulso tetro frigore.
Dilatate, aperire,
Tantum rosa fragrans mire,
Cordi meo te coniunge,
Unge illud et compunge,
Qui amat te quid patitur?
Quidnam agat nescit vere,
Nec se valet cohibere,
Nullum modum dat amori,
Nulla morte vellet mori,
Amore quisquis vincitur.
Viva cordis voce clamo,
Dulce cor, te namque amo,
Ad cor meum inclinare,
Ut se possit applicare,
Devoto tibi pectore.
Tuo rivat in amore,
Ne dormiat in torpore;
Ad te orat, ad te plore,
Te adoret, te honoret,
Te fruens omni tempore.
Rosa cordis aperire,
Cuius odor fragrat mire,
Te dignare dilatate. . . .*

*Infer tuum intra sinum
Cor, ut tibi sit vicinum,
In dolore gaudioso
Cum deformi specioso,
Quod vix se ipsum capiat.
Hic repauset, hic moretur,
Ecce jam post te movetur,
Te ardentem vult sitire;
Jesu noli contrahere,
(Ut bene de te sentiat.)
V. *Salve Jesu summe bonus,
Ad parcendum nimis pronus,
Membra tua macilenta
Quam acerbe sunt distenta
In ramo crucis torrida!
Salve latus Salvatoris
In quo latet mel dulcoris,
In quo patet vis amoris
Ex quo scatet fons cruoris,
Qui corda lavat sordida.
Ecce tibi appropinquo,
Parce Jesu si delinquo,
Verecunda quidem fronte,
Ad te tamen veni sponte,
Scrutari tua vulnera.
Salve mitis apertura,
De qua manat vena pura,
Porta patens et profunda
Super rosam rubicunda,
Medela salutifera.
Odor tuus super vinum,
Virus pellens serpentinum,
Potus tuus, potus vitae.
Qui sititis, huc venite,
Tu dulce vulnus aperi.
Plaga rubens aperire,
Fac cor meum te sentire,
Sine me in te transire,
Vellem totus introire:
Pulsanti pande pauperi.
Ore meo te contingo,
Et ardentem ad me stringo;
In te meum cor intingo,
Et ferventem corde lingo,**

Me totum in te trajice.

*O quam dulcis sapor iste,
Qui te gustat Jesu-Christe,
Tuo victus a dulcore.
Mori posset prae amore,
Te unum amans unice.*

*In hac fossa me reconde,
Infer meum cor profunde,
Ubi latens incalescat,
Et in pace conquiescat,
Nec prorsus quemquam timeat.*

*Hora mortis meus flatus
Intret Jesu tuum latus,
Hinc exspirans in te cadat,
Ne hunc leo trux invadat,
Sed apud te permaneat.*

VI. *Salve, Jesu, Rex Sanctorum,
Spes votiva peccatorum,
Crucis ligno tamquam reus
Pendens homo verus Deus,
Caducis nutans genibus.*

*O quam pauper! o quam nudus!
Qualis es in cruce ludus
Derisorum totus factus,
Sponte tamen, non coactus,
Attritus membris omnibus.*

*Sanguis tuus abundanter
Fusus, fluit incessanter,
Totus lotus in cruore,
Stans in maximo dolore,
Praecinctus vili tegmine.*

*O majestas infinita!
O egestas inaudita!
Quis pro tanta charitate
Quaerit te in veritate,
Dans sanguinem pro sanguine?*

*Clavos pedum, plagas duras
Et tam graues impressuras,
Circumplector cum affectu,
Tuo pavens in aspectu,
Tuorum memor vulnerum.*

*Grates tantae charitati
Nos agamus vulnerati.
O amator peccatorum,*

Reparator confractorum;

O dulcis pater pauperum.

*Quidquid est in me confractum,
Dissipatum, aut distractum,
Dulcis Jesu totum sana,
Tu restaura, tu complana,
Tam pio medicamine.*

*Te in tua cruce quaero,
Prout queo, corde mero,
Me sanabis hic, ut spero,
Sana me, et salvus ero,
In tuo lavans sanguine.*

*Plagas tuas rubicundas,
Et fixuras tam profundas,
Cordi meo fac inscribi
Ut configar totus tibi
Te modis amans omnibus.*

*Coram cruce procumbentem,
Hosque pedes complectentem,
Jesu bone, non me spernas,
Sed de cruce sancta cernas
Compassionis gratia.*

*In hac cruce stans directe,
Vide me, o mi dilecte,
Ad te totum me converte:
Esto sanus, dic aperte,
Dimitto tibi omnia.*

*Quid sum tibi responsurus,
Actu vilis, corde durus?
Quid rependam amatori,
Qui elegit pro me mori,
Ne dupla morte morerer?*

*Amor tuus, amor fortis
Quem non vincunt jura mortis,
O quam pia me sub cura
Tua foves in pressura,
Ne morsu mortis vulnerer.*

*Ecce tuo prae amore,
Te complector cum rubore.
Hoc quod ago non te gravet,
Sed me sanet et me lavet
Inquinatum et aegrotum,
Sanguis fluens hic per totum,
Ut non supersit macula.*

*Salve Jesu reverende,
Digne semper inquirende,
Me praesentem hic attende,
Accedentem me succende
Praecordiali gratia.*

*Salve cuius dulcis vultus,
Immutatus et incultus,
Immutavit suum florem,
Totus versus in pallorem,
Quem (cupit) coeli curia.*

*Omnis vigor atque viror
Hinc recessit, non admiror,
Mors apparet in aspectu
Totus pendens in defectu,
Attritus aegra macie.*

*Sic affectus, sic despectus,
Propter me sic interfectus . . .
Tuae sanctae passioni
Me gauderem interponi,*

*In hac cruce tecum mori:
Praesta crucis amatori, —
Sub cruce tua moriar.*

*Morti tuae tam amarae
Grates ago Jesu chare!
Qui es clemens, pie Deus,
Fac quod petit tuus reus,
Ut absque te non finiar.*

*Dum me mori est necesse,
Noli mihi tunc deesse.
In tremenda mortis hora
Veni Jesu absque mora,
Tuere me et libera.*

*Cum me jubes emigrare,
Jesu chare tunc appare:
Oh amator amplectende,
Temetipsum tunc ostende
In cruce salutifera.*

Az V. alatti szöveg először a RMNYE. II. k. 24.—30. ll. jelent meg, mint az azon kötetben közzétett Czech c. egyik darabja. A szerkesztő Döbrentei u. o. XXIV.—XXVI. ll. észrevételekkel kíséri s részben a latin eredetivel is összehasonlítja. Toldy, Ir. története példatáraiban rendszeren az egész himnusz közölte s ő utána más kézi könyvek is. Némelyek, mint Toldy is Ir. tört. olv. könyvében csak egyik másik részét vették fel.

A LIX. alatti szöveg először a NYEMLT. II. k. 341—349. ll. jelent meg, mint az azon kötetben közzétett Thewrewk c. egyik darabja. A legújabbán készült kézi könyvek íróinak s szerkesztőinek figyelmét — talán mivel az V. alatti szövegtől nem sokban különbözik, — mindeddig kikerülte. Mindkét szöveg ugyanazon fordítást tünteti elő s az eltérés inkább csak egy-egy szó kicserélésében s egy-egy sor átalakításában nyilvánul. Minthogy ily csekélyebb különbség is nemcsak a leíró ízlését mutatja, hanem olykor az ily rövid időköz alatt (1513—1531) tökéletesen megállapodott változásról is tesz tanúbizonyságot: szükségesnek látszott, hogy mindkét szöveg egész kiterjedésében helyet foglaljon ezen korból különben sem nagy számmal öröklött költői maradványaink gyűjteményében. A párosan rimelő sorok — a latin eredetinek megfelelően — nyolcz szótagból állanak. A sormetszet nagyrészt meg van tartva, de sok helyen mégis hiányzik. Ez és némely hosszabbra nyúlt sor az eredeti dolgozatban is úgy lehetett; noha valószínű, hogy a többszöri másolásnak is része van a szabálytalanságok előidézésében. A szövegek írásmódját illetőleg — mindkét codex hí kiadása köz kézen forogván; — itt minden megjegyzés szükségtelen.

A két első bevezető sor mindkét szövegben megvan s ezért noha eddig mindenki mellőzte, meg kellett tartani.

3. s. *leptem*. A *lép*, *lépik* ige (a királyhágon túl ma is -ik-es) a bécsi és münchen. c.-ben még: *vépik*. B. c. 42. l. közelben *vépék a menyetelhez*, m. c. 66. l. és *kevésé vártatván vépének ő hozjá*. Peer c. 75. l. *lassan lassan elébb vépén*.

4. s. *segödlem*. *Segédség* és *segedelm* egyaránt találhatók a régiségben. Amaz *segéjtség* alakban is már a codexekben. A Hb.-beli *segéd*-re vezető vissza a *segél* helyesebben *segéll*=*segédl* ige is. A Nád. c. 490. l. *fejefájásába hamarsággal való segédségnek esmerjen*. Érdy c. 314. l. *légy segédség szegén szolgálódnak*. 312. l. és *kilgy minékünk segédségül*. V. ö. III. 49. s. jegyz.

6. s. a *kén* mindkét szövegben *kín* helyett. l. IV. 7. s.-ra tett jegyz. Cz. c. *kywanlak*. Th. c. *kewanlak*. A bécsi és münchen. c.-ben is a *kécán* alakot találjuk. Mindamellettt ahogy a *kín*-ban úgy a *kíván*-ban is az *í*, nem pedig az *e* hang látszik eredetinek.

7. s. *mynth*. Mindkét szövegben egyezően, ma már szokatlan rövidséggel *e* helyett: *mintha*.

9. s. Cz. c. *mezetelen*. Th. c. *mezyttelen*. A münchen. c. 62. 214. l. *mezeitelen*; az Érdy, Winkl. c. is rendszeren *mezeitelen*-t ír; sőt magában a Czech c.-ben is *mezeitelen* van a 9. levélen. Ellenben a Göm. c. 146. l. a Th. c.-el egyezően kétszer is: *mezyttelen*. A *tégöd* szó mindkét szövegben megvan *s e* miatt a vers kedvéért sem hagyható el.

11.—12. s. A Cz. c. -*va*, *ve*; a Th. c. -*ván*, *vén* képzőjű alakokat használ. Amaz helyesebb. A *húztal* ige sűrűn fordul elő, kivált a passio régi magyar szövegeiben: ma már azonban az avult szók közé számláljuk. Alább az 151. s. *húztaltattak*. A *húzgál*-al helytelenül pótoljuk, mert ennek külön megvan a maga jelentése. A Gömöry c. 101. l. valamint a gyöngy. és Th. c.-ekben Sz. Brigida első imádságában: *húztattal*-t; de a 3-dikban már ismét *húztalának*-ot találunk. A *fogtal*, *húztal*, *tagtal* (lásd. 192. s.) stb. sorában ma is méltó helyet foglalhatna. A münchen. c. 34. l. és *én meghúztallak tütöket*.

15. s. Az *engem*, *édes* szók eléggé mutatják a két szövegnek minden sorából kitünő különbséget. A Cz. c. az *ö*, a Th. c. ellenben az *e* hangot kedveli p. o. *köröszifa*, *keresztifa*. A váltóm mdk.-ben *megváltóm* helyett, mint ide alá még néhányszor. Az *esmerj engöm*, *leggyön gondom*, kifejezések igen gyakoriak könyörgéseket tartalmazó c.-einkben. N. Szomb. 168. l. *Tégöd én szeretöm nem esmertelek volt, te veled én idvösségöm semmit nem gondolok volt*.

16. s. A Th. c.-ben az *én* felesleges, csak a verset rontja.

17. s. *Keserüllek*=szánlak, sajnállak. Lásd: I. 49. sorára tett jegyz.

19. s. A *nehésség* szó ily értelemben jön elő már a bécsi c. 130. l. *mendestől fogván nem illeté őket a tűz, sem meg nem szomorejtá és sem egy nehésséget nem tön*.

21. s. *örizendlek*. A végzett jövő a Hb.-ben is előjön: *emdul* (eendöl); a bécsi, münchen. codexekben pedig épen nem ritkaság.

22. s. *Köröszfádon ölelendlek*. A Th. c. írója ezt a sort átugrotta s a következővel kezdte meg az új lapot.

24. (23). s. *Méltóságost*. Ezen képzővel alakult módjelentő határozóínik ma is jó számmal vannak, pl. *bízást*, *folyvást*, *örömet*, *szemlédomást*; azon-

ban sok kiavult azok közül, melyekkel codexeinkben még találkozunk. Ilyenek alább a 211., 212. s.-ban látható *ajétatost*, *reszkettétöst*, *kívánatost*. 279. s. *útátatost*, *keservetöst*, III. 11. s. *hálalatost*.

25. s. *Közel vagyok te haldólod*. Nád. c. 279. l. *Ím haldólomhoz közel vagyok*.

26. s. A Th. c.-ből kipótolható a Cz. c.-ben üresen hagyott hely.

27. s. *Szent fejedet hozzám hajtsad*. Winkl. c. 107. Nád. c. 377. l. *kihez foyjam én árva fejemet és kihez hajtsam magamat*.

28. s. *Én ölemben megnyígosszad*. Winkl. c. 262. l. *kiket én szeretök foyaggyad te hozjád, az szívnek ágyá' an megnyígosszad*.

30. s. *Vongy te hozzád bizonságban*. Nád. c. 273. l. *Vongy avagy házz utánnad te hozjád*. Corn. c. 245. l. *Vongy engemet te utánnad*. V. ö. a 228. sorral.

33. s. A Th. c.-ben a vers rovására szükségtelenül *téged lállak*.

44. s. Th. c. megtartotta a régi *hozjád*-at, míg a korábbi Cz. c. *hoz-zád*-at ír. *Veltem*=vetettem. Winkl. c. 81. l. *kezt idestova hánya-veti, keresvén magának hiedelmet. Mert niha veti vala magd az atyaistenhez, niha az ő szent fához*. Nád. c. 347. l.

45. s. Cz. c. *hol*; Th. c. *jól*. Utóbbi a helyes.

47. s. *nehezűsz*. Nád. c. 271. l. *semmit nem mond vala néki nehezűlén, hogy a tolvajnak szólna; igön megkezde nehezűlni*.

50. s. *Ki körösztfára emeltetél*. Sz. Brig. 4. imád: *mikoron körösztfának magasságára földről felemeltetél*. Czech, gyöngy., Thewr. c.

51. s. *Két kezeden függesztetél*. Jord. c. 444. l. *elmenvén felfüggeszté ennen magát*. Bécsi c. 66. 69. l. *e parancsolat felfüggeszteték és Amánnak tíz fini felakasztatának*.

54. s. *ágra keményön húztak*. Nád. c. 290. l. *Krisztus az ördögöt a keresztfának job ágán látta volna*.

55. s. *vas szegekkel meggyakdostak*. A bécsi c. 46. l. *leánoknak fia meggyakdosták őket és miként elfutó gyermekeket ölték meg őket*. 40. l. *törrel parancsollon által gyakni te oldalidat*. München. c. 212. l. *lálttyák kit által gyakdostak*. Nád. c. 297. l. *Meglálttyák kit meg gyakdostak*. Bornemisza P. Negy. rész. 767. l. *az kést kezébe vévén gyakdosott kétféle*. Nád. c. 276. l. *Symeonnak jöre in szivemet által veri*.

56.—57. s. *Gyöngyelő véröd hullott, Asszú földet harmatozott*. Winkl. c. 108. l. *megváltó testnek és vérnek illetésével fellyebben ékesültél volna meg, mintha nemes gyenggyel ékesültél volna meg*. Az *aszú* régibb alakja az *aszjú*; így jön elő még codexeink nagy részében valamint a *hosszú* helyett is *hosszju*. (lásd: Mátyás Fl. Nyelv. tört. Szótár, *asz* cikkét). N. Szomb. c. 115. l. *minden száraz aszjúságot ammenyjneci malasztnak harmattyával megharmatoz*.

58. s. *Bíneseknek nagy bíncért*. Hiányzik a Cz. c.-ből.

60. (61.) s. *Piros oly mint mast nyílt rósa*. Érdy c. 311. l. *veress mint piross rósa*. Corn. c. 248. l. *virágozék miképpen az piros rósa*.

62. (63.) s. Bársonszinű vérös kezéd. Bécsi c. 48. l. minden felől sátorok függesztetnek vala ég színövek és jacintus színövek és aranszinövek bíbor és bárson kötelekkel kötöztetett. Mint helynév: Barsonus, 1221-ben előfordul.

63. (64.) s. Szerelmemben megölelém. N. Szomb. c. 164. l. nagy vigasággal hozzám öllelek.

64.—5. (65.—6.) s. Szoméhozott asszú számvál, Iszom szent vérödet kívánsággal. Winkl. c. 222. l. Szoméhozom. Bizony szoméhozol. Gyöngy. c. 15. l. Szoméhozom; gerjedésének szomésdát. Jord. c. 47. l. Nagygon megszómozók azért ott az nép víznek fogyatkozása miatt. Münch. c. 62. l. szomjúhozám. és énnekem innom addtok. mikor láttonk tégedet szomjaztad. szomjúhozám szomjaztad. 174. l. megszómozók; hogy ne szomjúhozjam. Peer c. 74. l. látá távol egy szomjúszágban lehő farkast. 96. l. azt szomjóhozván, azt kívánván látni. Bécsi c. 45. l. müdön megjelennének én alázatosim szomjúszággal megaszottak. Nád. c. 281. l. Bódog asszonnak meghervatt volt bánat miá orcája és szája megvörösült volna Krisztosnak vérétől avagy szerelmmétől, mert megszópja vala ő fénés vérének csöpegését. V. ö. Winkl. c. 219. l. »Bcdrogi Ferenczné» balladában: Hol vérömöt értem, vérömöt megittam, Karomból lábamból véröm sokszor szittam. Székely földön: szonnyú, — *lni*, szonnyan. A szomjúh össze-tett szó; utolsó része = *jonh, joh, juh, eh, ih*, mely ezen összetételben is csaknem mind azon változásokon átment, melyekben mint önálló szó jelentkezik. (lásd: 91. s. V. ö. Budenz, Magy. Ug. összehas. szótár 305. l.)

66. (67.) s. Cz. c. *ha szorejtom*. Th. c. *ha szoritom*. Münch. c. 156. l. egybe szorejtnak tégedet. N. Szomb. c. 136. l. *ű kegyes karjával tégödet hozzája szorit vala*. (lásd: az I. 7. sorára tett jegyz.)

68. (69.) s. Keménségös nagy kénodért. Fer. l. 145. l. *vala egy szernyű farkas, testének nagyságával és gyölközésnek éhségével keménséges*. Winkl. c. 222 l. *magadat ely keményön kénzátad*. Keménségös=igen kemény; a mai superlativus régi helypótlója.

70. (71.) s. Adok haldt könyhullatva. A Th. c. *kenyhullatcán* mint a 11., 12., 68. s.-ban. Münch. c. 100. l. *És a kelek vévén haldt adván, adá ő nekik*. 151. l. *ű lábai előtt haldlatot adván, haldlatot adna istennek*. Wesp. c. 41. l. *haldkat adok azért. én adok jonkap* (jonkább=inkább) *haldkat*. Bécsi c. 27. l. *ű bocsánattyát könyhullásokkal kérjük*. N. Szomb. c. 166. l. *kezdé nagy keserű könyhullatással ötöznie, és a könyhullatást innetön kiöntania*.

71. s. Szent kezedet megapolva (=csókolva). Ez a sor hiányzik a Th. c.-ből. Peer c. 93. l. *könyvözéssel ő kezét megapolgatá*. Különbén a *csókol* ige eléljön a Winkl. c. 219. l. *mert megcsókolja vala az ő sebös vérének cseppenését*; a Czech c. 53. l. olvassuk, hogy: *O szenségös ajakak, kik csókolgaták istennek egyetlen egy fiát*; valamint a szintén 1513-ban készült N. Szomb. c. 135. s. köv. 11. is száma nélkül.

72. s. Szent vérödben keserödvén. Mindkét c.-ben így van, de hibásan. Hogy az »*in cruore tuo lotum*« sort nem lehet így fordítani, magától értetődő; de a következő példák is bizonyítják: Bécsi c. 41. l. *lelendik ötet naka nálkul ő vérébe keveredvén*. 42. l. *feje nálkul ő vérébe keveredvén*. Góry c. 45. l.

ű testét igön ostorozá, úgy hogy magát vérébe keveré. kit ostorozának miatta vérébe kevert vala. Gyöngy. c. 18. l. *te drágalátos szent véredbe keveredvén*. Czech. c. 15. l. *te drágalátos vérödben keverödvén*. Debr. c. 222. l. *megsebhüttetvén az ő testét es vérébe kevervén*. Wesp. c. 61. l. *imátkozik a földén vérébe keverödvé, 88. l. mindönöstül vérébe kevervén ő szent felségét*. Érdy c. 642. l. *hát ime az áldott megészült Jézus Kr. nagy vérébe keverödvén fekszik az ágyon*. — Tehát keverödvén és nem keserödvén, mint a N. Szomb. c. 137. l. *ű kegyes anyja szive szakadva álljon megkeserödvén a keresztfa alatt*.

73. s. Reménségöm beléd vetöm. Th. c. *benned vettem*. A bécsi c.-ben is még: 22. l. *nem hagyod meg te beléd bizókat, és ő beléjek merészkedöket*. 38. l. *Dicsérjétek mü uronk istent, ki nem hatta meg ő bele reménkedöket*; Münch. c. 47. l. *kik én belém hisznek*. de már Vásárhelyi A. énekének is mindkét szövegében így szól a 25. s. *Segéllyed meg te benned bizókat*. Gyöngy. c. 20. l. Thewr. c. 25. l. *reménségem te benned vessem*.

75. s. jógod=jobb kezéd. A Münch. c. vegyesen használja: 68. l. *nádat ő jogjába*. 119. l. *ott vala egy ember és job keze aszjú vala*. 22. l. *te jog szemed — mert job teneked, — te jog kezéd — mert job teneked, ha ki csapand tégedet jog tügyödre*. 105. l. *látának ifjat ülette job felől*. 106. l. *és ül istennek jogja felől*. 62. l. *jog felöllö*. A bécsi c. 313. l. *megmarnak jogra és balra környöl minden népeket*. A Hb.-ben még csak: *jov felevl s u. ott: es mend jobben* (jóban).

76. s. Cz. c. *Hozzád*. Th. c. *Hozzá*.

79. s. *Im jelenik*. Münch. c. 45. l. *ím jelenék ő nekik Moyses*. Gyöngyösi c. 22. l. *olyannak jelenél mint mirra fának ő nyalába*. A hymn. 270. s. *Szép orczádon halál jelönt*. 295. s. *Ott jelenjél én jó váltom*. 304. s. *kérlek, neköm hát jelenjél*.

82—84. s. félelm. szerelm. Régibb alakok a mai félelem és szerelemnél. Münch. c. 106. l. *meghatta (hatotta) vala azokat rémölet és félelm; azonban a bécsi c. 81. l. ő szomoró és nagy félelemmel megszorejtatott elméjét*. Gyöngy. c. 24. l. *hogy téged félelmes szerelmmel szolgáljalak*; már a Thewr. c. 34. l. *hogy téged félelmes szerelmmel szolgáljalak*; valamint a hymnus szövegében is: *szerelömmnek van a Cz. c. szerelmmek-je helyett*.

83. s. sz. haromságnak széki. A Peer és Thewr. c.-ekbeli litániákban: *belcseségnek széki, Salomonnak széki*.

85.—86. s. A Cz. c. egyes, a Th. c. többes számot használ. A félelmes félénk értelmet fejez ki legtöbbször a codexekben; a Münch. c. inkább a *félékeny-t* használja. Apáti F. feddő énekét így kezdi: *Félelmes szüőnek* (szívűnek) stb. N. Szomb. c. 22. l. *vessed le mastan az te szivednek rettenő félelmes voltát*. A XVII. században is: Szívűben félelmes Astyagesről szól a vers (lásd: Thaly K. Vit. én. I. 105.)

87. s. *Fárattaknak jó szállása*. Thewr. c.-beli litániában: *Istennek szállása Mária*.

91. s. Cz. c. *Én johomnak*. Th. c. *Én szivemnek*. A Th. c.-beli szövegben egyszer sem találjuk a *joh* szót, holott a Cz. c.-beliben néhányszor

cléfordul. Ebben is gyakori a *szív* szó, de még sem oly kivétel nélkül van a latin *cor* ezzel magyarázva, mint a Th. c. szövegében. Igaz, hogy a bécsi és münchen. c., valamint a Ferencz leg. is vegyesen használja e két szót, de mégsem lehetetlen, hogy a himnuszok kétség nélkül XV. században készült eredeti fordításában még több helyen állott *joh* vagy *jonh* azon sorokban, melyekben most a Cz. c. szerint is *szívet* olvasunk. Ilyennek gondolom a 17. sort: *Keserüllek tiszta szívvel*, mert itt még a rím is *johhal* vagy *jonhhal*-t látszik követelni. Azonban bármint legyen is a dolog, annyi bizonyos, hogy a mit a Cz. c. másolója még nem tekintett egészen elavult régiségeknek, azt a Th. c. másolója húsz év múlva már újítandónak vélte, noha még későbbi írók, — mint Erdősi is — használják. A Cz. c. szövegében *joh* van még a 110., 133., 244-ik sorban. A münchen. c.-ben: *jonho*, *jonh*; Szab. vi.-ban is 89. s. *Nagy bús jonhhal meg visszatérének*. Nád. c. 236. l. *megháboróla én jonhom*. 271. l. *jonhodnak keserűségével*. Fer. l. 156. l. *jonhval* 76. *mond jonhokkal*; de a 11. l. *hogy én johonom bátorságának és vakmerőségének kinyjára*. A Winkl. c. 213. l. *Döbrentei inhodnak keserűségével*; a Nyelv-empl. tár. *juhodnak(?)k*-t olvasott. Az *inh* alak léteztét bizonyítja Török Imre 1485-diki köszöntőjében (l. LI. sz. a.) a 3. s. *Legyen kenvebb inhának*. A mennyiben analogiára sem felesleges hivatkozni, megemlíthető a *jonkább*-ból alakult *inkább* szó, (Góry c. 40. l. *jonkab*. 49. l. *inkáb*) melynek *ikább* alakja is él a göcseji tájszólásban. Winkl. c. 191. l. *megháborodék én szívem anaggy én énhom*. Vásárhelyi Andr. énekének 15. sora a Peer c. szerint: *És árváknak nyomorult ihai*, a Thewr. c. szerint: *És árváknak nyomorult éhai*. Erdy c. 326. l. *az szegén éha-szakadott halál*. A sorrend tehát így mutatkozik: *jonho*, *jonh*, *johh*, *joh*, *juh*, *inh*, *énh*, *ih*, *éh*; mindamellett a *joha*, *joh*, ma is megvan, noha épen szívet ma már nem jelent, hanem egyéb belső részeket. Dunántúl *gyuha*, *gyuhája*=bél, béle.

97. s. *ha megváltád*=midőn megváltád.

99. s. Cz. c. *keserveb*. Th. c. *keserves*. Itt a latin *amara* van fordítva a magyar mondat szerkezetéhez képest a *keserű* középfokával. A Hb.-ben is *keseruv* nem pedig *keserves* felel meg neki, a mi csak a Th. c. leírójának helytelen újítása. Igaz, hogy *haldlok között után* ma is *legkeserűbb*-et vár-nánk, csak hogy ezen himnusz fordításakor a *leg*-es superlatív még nem igen volt szokásban. *Keserű* (*Keseru*, *Kesereu*, *Quesereu*) mint név 1138-tól kezdve jön elé az oklevelekben.

105. s. *Haldodért kit így vallál*. Szab. v. 29. s. *Haldlt es vallottak hát némellyek*.

107. s. Cz. c. *Ne legyek nálad elfeledve*. Th. c. *Ne legyek nálad elfeledvén*. Göm. c. 66. l. *Mely gyakorta voltál té én nálam elfelejtvén*. A Cz. és Th. c.-ek még megtartották a *feled* igének a Hb.-ből ismeretes alakját (*feledeve*.)

109. s. *Kemény szívem megsephössed*. Winkl. c. 259. l. *O édös Jézus sephössed meg én szívemet*. (lásd: IV. 9. s. tett jegyz.)

110. s. *Keserőhed*=keserítsed, a *keserőjt* alaktól.

111.—2. s. . . *szép rózsá, ki illatját távul aggya*. N. Szomb. c. 255. l. *az én nárdosom ő illatját adá*.

116. s. *Ha ki keserg akkor vigad*. Th. c. *keserög*. Ez a sor nincs meg a latinban, de a magyar fordító nem ügyetlenül bővíté vele az előtte való sor értelmét. Nád. c. 311. l. *A ki a haldlrol gondolkodik, csoda hogy vigadhat*.

120. (117.) s. *Mert mit tegyön ő nem tuggya*. Th. c. *mert nem tuggya ő mit tegyen*. A Cz. c. sora hangzatosabb s erőteljesebb. Peer c. 73. l. *Mit tegyen és hova magát fordejtsa? nem tuggya vala*.

121. (118.) s. *Könyhullatás vigasága*. Nincs a latinban. Emlékeztet a 67. (68.) sorra: *Sírva mondom vigaságom*.

122. (119.) s. *Attul magát nem tilhatja*. Így a Cz. c.; ellenben a Th. c. *tilhatja*. Amaz a régi *tilni*=tiltani igétől, melyet a Hb.-ből ismerünk (tilvvt gimils) s melyre mai *tilos* szavunk is vall; emez a mostani *tilt* formától, melylyel a Th. codexnek újításban gyönyörködő leirója szükségesnek látta amazt kiszorítani. Ezt használja a Sánd. c. is 27. l. *még kénnal is attul tiltak*. Még a depr. c. *megtillott gyemeles*-et ír.

128.—9. (125.—6.) s. *Hogy tégödet kívánnyalak*. *Ez világnak én meghaljak*. A szent lélekről való imáds. (XVI. és LX. sz. a.) 9.—10. s. *Hogy én neked szolgálhaszak*, *Ez világnak én meghaljak*.

132. (130.) s. *Te indóhad én johomat* Th. c. *szívemet*. *Indóhad*=indítsad.

135. (132.) s. *Ne alogyon*. Th. c. *Ne aluggyon*. Az *aloszon* megvan a münchen. c. 80. l. *A leány nem holt meg de aloszon*.

136. (133.) s. *Hozzad fusson, hozzád sirjon*. Göm. c. 75. l. *te hozzád futok, te hozzád sietek, te hozzád folyamom*. N. Szomb. c. 80. l. *te hozzád esöm és te hozzád futok*. Czech c. 55. l. *nem tudom kihöz futamjam*. A *sirjon* még Szab. v. 32. s. *Kinek anyja é-naponkéd sirhon*; mint a hogy fentebb *indóhad* s ide alá a 262. s. *megtisztóhon*.

137. (134.) s. *És mindönkör tégöd tartson*. Szabadon fordítva a latin »Te fruens omni tempore« sor. A *fruens* helyett inkább *observans* jelentése van a magyarázatnak, mint a münchen. c. 119. l. *tarták vala*=observabant.

138. (135.) s. *Szent szív* Th. c. *Szent szí*. Tehát nemcsak *szív* és *szü*, hanem *szí* is létezett. Így használja az Érsjv. c. is; valamint Hovay is.

140. (137.) s. *Méltotassál neköm nyílnod*. Th. c. *méltotassál*. Bécsi c. 4. l. *méltolnál engemet esmered*. Marg. l. 141. l. *méltolj engemet megsza-dehtanod*. Winkl. c. 358. l. *szeressed ötet, hogy ő tégedet méltotassék szeretni*. N. Szomb. c. 131. l. *azt es te érdemed miatt neköm méltotatja*. Göm. c. 60. l. *méltotassál dldoznod az te szent atyádnak*. Tehát régen: *méltol*; azután: *méltotolt*; ma: *méltotlat*, *méltat*. Sz. Krisztina él. 40. l. *méltokodtál*.

141. (138.) s. Ezen az egy helyen a Czech c. szövegében is *hozzád* a *hozzád*.

147. (144.) s. *Ne akarjad magad tüle elvonni*. Th. c. — *magad jó Jézus tüle elvonni*. Ezen deákos mondat-szerkezettel gyakran találkozunk különö-

sen a régi biblia fordításban. Bécsi c. 5. l. *ne akarjátok ötet megtiltanodok.* 25. l. *ne akarjad adnod.* 87. l. *ne akarjad alajtánod.* 88. l. *ne akarj hejába tévelgened.* Münch. c. 121. l. *ne akarjad megtiltanod. ne akarjátok ítélnetek.* Nád. c. 273. l. *ne akarj engömet elhadni.*

149. (146.) s. *Irgalm-tenni szorgalmazó.* A 10. lapon 40. s. *mert te vagy irgalm nyerő,* Thewr. c. 149. l. *úgy tégy irgalm-nyerő Sz. Mária.* Marg. l. 130. l. *kezde szent Margit asszon szorgalmazni irgalmasságból.*

152. (149.) s. *Idvözletgy, idvözitémnek oldala.* Th. c. megbövitve: *Idvezletgy én édes idvezített Jézusomnak ő kegyes oldala.* Már a Cz. c., sem ír idvezéjtemnek-et, de még az ő helyett a régies é-t használja, ellenben a Th. c. a mai túl a dunaiás idvözített-vel él. Viszont a 155. (153.) sorban a Th. c. írója maradt meg a *bűn* szónak a Hb.-ből ismeretes s a bécsi és Münch. c.-ben megtartott alakja mellett; míg a Cz. c. valamint a Th. c. is már 156. sorában a *königsb.* töredékben látható s későbbi codexeinkben igen gyakori *bín* alaknak fogta pártját.

157. (155.) s. után a Th. c. ezen sorral bővül. *Szegény nyavalyás bínesen.* A következő sorban: *vétíttem* helyett *sokat vétíttem.*

165. (164.) *Pirhonyottál mint szép rózsá.* Ma már a *pirhonyodik* helyett *pirúl, pirkad,* Hevesben: *pirnyad* van szokásban, noha a *pirhonyó*-t még néhol lehet hallani, valamint *savanyó*-t *savanyú* helyett. Münch. c. 44. l. *derhenő leszen mert verhenő a menny.* Winkl. c. 86. l. *látom te szent oreczádat ki vala szép piros színnel megékesülvén.* Corn. c. 248. l. *virágozék* miképen az *piros rózsá.*

168. (167.) s. *Ki víz tölönk merítették.* A *potus tuus, potus vitae* sornak nem kimerítő fordítása: azon feljül pedig az előtte álló s utána következő sorral sem igen áll összefüggésben. Nagyon valószínű, hogy az utána következő sort mind a két codex másolója átugrotta.

169.—70. (168.—69.) *Szoméhostak hozzád jönnek. Te nálad megzajosulnak.* Az utolsó szót eddig rendszeren — mint itt is a 17. lapon — így olvastuk: *megzajosulnak.* Ez az olvasás hibás és értelmetlen. Mindkét codexben *zajosulnak* áll s az első betűt nem *sz*-nek, hanem *z*-nek kell olvasni. Ugyancsak a Th. c. 303. l. *O Krisztusnak szent vére zajosycz meg engemet.* 311. l. *az te drágaldós szent véredvel itass meg engemet.* A codex ezen két mondata nem ugyanazt akarja kifejezni s a *zajosycz* nem annyi mint *itass,* hanem =*részegíts.* Megfelel neki a Winkl. c. 261. l. *Az én elmémet a te vérvödél részögöghed meg.* Hogy ez nem pusztá gyanítás, megtetszik a Sánd. c. 11. lapján a következőkből: Az tánczhoz imezők szükségösök: Első: *helnek* szép volta, szélős volta, világos volta, erős volta, vigaságos volta. Békeséges volt. Jól lakás, mert éhön nem jó az táncz. *Részökség* stb. Ott leszön *részökség,* Dávid írta: *megzajosulnak* ő házának bévségétül az az a nagy gyönyörűségétül. Jord. c. 710. l. *Némellyek kedeg megmevetvén mondanak vala: mert mind borral tellyesek ezek. Péter szóla: nem azonképpen vagyon miképpen ti alojtjátok, hogy ezek zajosak voluának.* — Egyébíránt a megfelelő szó nem foglaltatik Bernát hymnusában s a magyar szerző előtt talán

a *Stabat mater* ezen sorai is lebeghettek: *Fac me plagis vulnerari, Cruce hac inebriari Ob amorem filii,* mely sorokat a Kisdi, Szelepcsényi-féle énekes könyvek így magyarítottak: *sebeivel sebesíts meg, keresztével részegíts meg* stb. még Pázmánynál is Préd. 958. l. *megzajosodik a bortól a feje;* — sőt — ha jól vagyok értesülve, némely vidéken még ma is hallható ily értelemmel a *megzajosodik.*

178. (177.) s. *És én lelkömnek nyugolmában.* A *nyugolm* még emlékeztet a Hb. *nugulm*-ára. A bécsi c. 6. l. *Én lednom nyugolmat keresek te neked.*

181. (180.) s. *Te édösségöd kiket meggyöznék.* Mindkét codexben így a *Tuo victus a dulcore* sor.

182. (181.) s. *Ha lehetne, halnának veled.* Th. c. *Ha halhatnának halnának veled* Winkl. c. *Vajha meghalhatnék én teveled.* Nád. c. 372. l. *O ha meghalhatnék.* A hymn. 123. (121.) s. *Ha halhatna sokszor halna.*

183., 184. s. ez szent sebbe *Fekjőn szívem es ez vérben.* Th. c. és ez szent vérben. Bécsi c. 37. l. *Valóbizon Olofernes fekszen vala az ágyban.* 642. l. *az ágyra omolván, kibén Eszter fekszen vala.* 159. l. *hallám ő beszédének szavát és halván fekszek vala szomorodván.* Ugyancsak *fekszen* van a Münch. c. 72., 73., 80. ll. míg a Jord. c. megfelelő helyen *fekszik.*

186. s. Cz. c. *Legyőn szent oldalad.* Th. c. *Legyen az te szent oldalad.*

188. s. *Pokol miá meg ne fogtassék.* Th. c. *foktassék.* Lásd a 164. l. 1. s. *Te erek fogságodért ő megfogtaték.* Winkl. c. 247. l. *Néped miatt megfogtatol vala.* *Megfogtat* a későbbi s mai *megfogat* helyett. V. ő. *hozat* = *hozat* Szabács v.-ban; *megvontattól* = *megvonattól* ide alá a 191. sorban. *Pokol* a Hb.-ben *pukul*; *miá* ott is: *vimádságuk miá.*

192. s. Cz. c. *taglattattál.* Th. c. *taglattattál* Az irodalmi nyelvben ma a *taglal*-nak is, a *tagol*-nak is más értelmű használata van szokásban; a közbeszédben azonban a *tagol*, *el-* vagy *megtagol* ma is hasonló jelentésű s ettől a mézárások *tagló*-ja. Debr. c. Immac. préd. *annera eltaglák, hogy még a belí es kiomlott vala.*

193.—4. s. *Bizon isten* = *verus Deus: bizony embör.* A hymnus magyarítója e két sorban az eredetiénél praegnansabb dogmatikai értelmet akart kifejezni, a mi a verset tekintve is elég jól sikerült. A *bizon* hasonló értelemben fordul elé a többi közt az Érdy c. 223. l. *világosóhad meg ez házat, hogy téged bizon istent megismerjenek.* Debr. c. 113. l. *a bizony isten imáddásának és szolgálatnak elkezdése.* Winkl. c. 368. l. *a bizon szeretetbe nincsen gonosz példának keserúsége.* — *Bizon szerelmed vagyon, ha barátodat istenbe szereted.* — *Bizon isten ha* = *midőn.* A *ha*-nak ezen értelme ma is megvan a göcseji szójárásban s talán minden vidéken fenmaradt azon babonás mondóka különbözőféle szerkezetében, melyet Kriza a Vadrózs. 383. l. a székely beszédmód szerint így jegyzett fel: *Falat kele nyelvemre. ha kele? ma kele stb.*

196. s. *mevettetél.* Nem csak a codexekben, de még Pesti G.-nál is *mevet*-et találunk *nevet* helyett. N. Szomb. 96. l. *megrágmaztatol és megmövettetél.*

197. s. *Nem kételen, de akarva.* A latin eredeti: *Sponte tamen, non coactus.* Bécsi c. 36. l. *Menj el és kiszelled az eber nemberiet, hogy ő kéjén eneggyen lakozni én velem.* Münch. c. 77. l. *mert a föld önnön kéjén gyimölcsöz;* bécsi c. 267. l. *Ki kedeg rütetben az az kételen szól.* Peer c. 50. l. *Elfuta Rem. Sz. Pál az keietlenbe pusztába, hogy ott az haburúságnak végét várná; az ő kételenségét jó akaratra fordejté az az kételenséggel megyen vala oda, deh immár önnön jó akarata szerént meg akara maradni.* Döbr. c. passio: *És ha nekem veled össze kételen volna meg halmom* Pesti G. CXLIII. m. *nem akaratjával.* V. ö. I. 7. sorára tett jegyz.

203. s. *Három szeg közt* (Th. c. kezött) *ha tekergél.* A *stans in maximo dolore* szabadon fordítva. A *ha* itt is *midőn* értelemben. Peer c. 230. l. *Kérlek az három vas-ezeg között föggésédért, tetergésédért bocsássad meg a kint.*

207.—8. s. *Ha szintén midőn értelemben.* Cz. c. *szolgájonk* Th. c. *szolgálonk.*

211.—12. s. *Az ajétatost, reszkettetöst, kívánatost* (cum affectu, pavens) határozókhöz sorozhatók még a hymnus folyamán 24. s. *méltóságost*, 175. s. *görjedetöst* (ardenter). Thevr. c. 142. l. *nagy sírván, nagy reszketvén.*

214. s. *Esöttelnek emelője.* Th. c. *felemelője.* Winkl. c. 123. l. *még az angyalok es, első szileink es jószágnak elhallgatásaért esének el.* 124. l. *akár-mely tökéletös embörnek esete és veszedelme ilyen szerént leszen.*

217.—18. s. Cz. c. *megoszlatol, szaggattatol.* Th. c. *megoszlatott, szaggattatott.*

220. s. *Kegyös orvos megurvosoljad.* Th. c. *orvos; megurvosoljad.* Lásd: IV. 6. s.-ra tett jegyz. Kriza, Vadrózsák, 329. l. *A szívemnek nagy a bíja, Te légy rózsám uruslója.*

224. s. Cz. c. *vigaszom.* Th. c. *megvigaszom.* A későbbi codexekben a *gyógyul*-lal vegyesen használva fordul elé ugyanazon értelemben. (V. ö. IV. 10., 12. sorával.) A régi biblia fordítás a *vigasz, vigaszt* stbit használja. Münch. c. 26. l. *Ha én csak ő ruháját illetendem megvigaszom.*

225. s. *Mél sebület kiket vállal.* A *sebid, sebeid* helyett mint a 201. s.-ban is: *te sebidnek.* Hasonló a 200. s. *szent tagidban.* 150. (147.) s. *öszlő. vér tagid.* Winkl. c. 249. l. *hogy mindön te tagidnak fi.* A régi irodalom verse, prózája egyaránt él e rövidítéssel; azért mai költőink csak östől maradt örökségüket hasznosítják, midőn szükségből hozzá nyúlnak. Használja legújabbban Gyulai is Romhányi III. énekében. Homlódí Zsuzs. balladában: *Kocsisim, kocsisim.* A *Sebet vallani* kifejezés sok mással együtt ma még kevésbé van szokásban, mint a 106. (105.) sorbeli *halált vallani*; de igen a *kárt, becsületet, szégyent, kudarcot* vallani.

227. s. *Én szívemben te megírad.* Emlékeztet az I. 45. sorára: *Engem kilték téged látnom.*

230. s. *Te szent lábaidhoz estek.* Szabács v. 130. s. *Kik kegyes kegyelmnek esni szoknak.*

232. s. *Kórságokból megtávoztak.* *Kórság=betegség.* Bécsi c. 19. l. *mikor eltávoztak vala az útból.* Jord. c. 535. l. *Eltávozék hű(ő) tüle hű(ő)*

poklossága. — és megvíasznak hű(ő) kórságokból. A —ból megtávozni nem a szokottabb kifejezések közül való.

236. s. A Cz. c. ezen sorának első szava: *Könyörülj*; ezután a Th. c.-ben harmadfél sor következik s csak 239. sora kezdődik a Cz. c. 236. sorának ezen szavaival: *és engemet láss.* Ezután megint így szaporítja a szót a Th. c.: *az te kegyes szent szömeiddel.*

237. (240.—1.) s. *Te kénodban bírva állva.* A Th. c.-ből hiányzik az: *állva.* A *bírva-állva* szókat megfejtetlenül ugyan, de rendesen a latin *stans directe* fordításának szokták tartani. Azt gondolom, hogy a magyarító a *directe*-t nem fordította le, hanem a *bírva* szó közbe szúrásával — mint már egy pár más mondatban tette, itt is a dogmatikai fogalmat akarta nyomatékosabban kifejezni. Mintha *Te kénodban bírva* helyett ezt mondaná: *te kénodban engemet* (a kit kínod által= in hac cruce stans, megváltottal) *bírva.* — Ezt a változtatást a jobb hangzás kedvéért tehette, mivel különben öt sorban háromszor fordult volna elé, a *körösztafa.* A homályosság onnan van, mivel a latin sor első része: *in hac cruce* szabadon, az ezzel összefüggő *stans* pedig saját értelme szerint van fordítva.

240. (244.) s. után a Th. c. ismét feleslegesen szúrja közbe az: *Az te édes száddal* szókat.

241. (245.) s. V. ö. I. 78. s.

242. (246.) s. *Hogy binömet megbocsáttad e helyett bocsátottad.* 260. (264.) s. *És te ellenöd nagyod véttem.* Th. c. *vétöttem.* 1546-diki levélben: *ezül senki ne keresse mert énnekem mind megbocsátta.* RMNYE. II. 5. Így még ma is némely vidéken: például Keresztúrfiszéken, a honnan Kriza épen ezt a szót is idézi a Vadr. 555. l. — »Bátori Boldizsár« ballad: *Virágomnak szépit nyilatlan leszötték, Bokrótdába kötték,* — e helyett kötötték.

243. (247.) s. *Keményödött szegény johom.* Th. c. *keményödött szívem;* (corde durus) a mi épen úgy a rim megrontásával történt változtatás, mint igen hihetően a 17. sorban. V. ö. a 110. sorral. Fer. l. 50. l. *keményedvén jonhadban* (in mente durans) Münch. c. 49. l. *Moyses tá jonhotok keménységére engette tünettek.* 106. l. *megszidalmazá ő hütötlenségeket és ő szívöknek keménységeket.* Czech. c. 76. l. *mevlágyétja binben keményült sziveket.*

254. (258.) s. *Hol betegnek véröd adád.* Th. c. hozzá teszi: *inni.* Ez azonban csak másolásbeli hibából vagy erőltetésből származott. A latin *ecce* ugyanis a Cz. c. következő sorában *im*-mel van visszadva; ezt a Th. c. írója *inni*-re változtatta s a fentebbi sor értelmét szükségtelenül igyekezvén vele világosítani, ahhoz kapcsolta, a következőt pedig megcsontította.

256. (260.) s. *Binös valéd e helyett lévén.* Különösen a münch. c.-ben látunk sok példát arra, hogy a *van, vagyon* ige régen kevésbé szorult azon pótlékokra, melyeket ma a *leszen* igtől vett örökös kölcsönképen használ. Így például 47. l. *jobb teneked egy szemed valéd benemned az örök életbe, hogy nem két szemed valéd eresztetned pokolnak tüzebe.*

259. (263.) s. *Binöm miá betegültem.* Számos olyan sora van ezen magyar hymnusnak, mely arról győzi meg az olvasót, hogy a magyar

szerző az alliterációval nemcsak ismerős volt, hanem örömet is élt vele, ha szerét ejthette. Ilyennek tartom ezt a sort is; továbbá a 245.—8. (249.—52.) s. kezdetén használt *hogy* szó ismétlését, valamint ezek közül még a következő sorokat: *Hogy szeressem szeretőmet. Hogy haldáljam szent haldálát; ismét: Haldalomért hogy meghala. Alább: Tekints engöm szent szö-mödele, Szívét való szerelmedvel.*

261. (266.) s. után Cz. c.: *Teréti. Th. c. Teritti.* A szó értelme=leborúl. Bécsi c. 29. l. *Judit bemencén ő imádkozó helére leterjeszté ő magát úrnak.* 31. l. *Lött kedeg müdön megszőnt volna üvölteni úrhoz, felkele a helyő kiben fekött vala leterjeszkedvén úrnak előtt.* Winkl. c. 83. l. *Terejté magát az ő szent fiához.* 90. l. *O keménséges keresztfa mit tettel? bizon nagyra bátorottál úr Krisztost tereál elterejtőén.* — *Ennek utánna terejté magát emeg az ő sz. fiához.* Nád. c. 350. l. *teritté magát az ő szent fiához.* 364. l. *mindézöknek utánna teritté magát az asszonyi állatokhoz.*

267. (271.) s. *Szívét való*=szív szerint való. Az —ént határozóképző hajdani szereplése igen tágkörűnek mondható. Régen egyedül töltötte be azon helyet, a melyen ma többnyire leghűbb szövetségésével: a *szer* szóval egy testté olvadva szokott megjelenni. Ezen szoros viszony még nem látszik felbonthatatlannak az oly mondatokban, a milyen ez a Winkl. c. 124. l. *akármely tökeltős embörnek esete és veszedelme elyen szerént leszen.* De azért már a 92. l. itt sem a Cz. és Th. c. *szívét-jét* találjuk: *nagy édesden szolgál-talak és szívem szerént szerettelek* (Ugyanúgy a Nád. c. 358. l.). Nád. c. 664. l. *Láiod-e mely szíve szerént kér.* Péchy Ferencz 1529-diki versében is: *Ennek utánna gyermek szíve szerént téged tisztelt vala.* Még a bécsi c. 3. l. *Vala kedeg Elimélel férfinak vérént való rokona.* Jord. c. 309. l. *napént.* A Fer. l.-ből Szarvas G. ezeket jegyezte össze: *világént, kedvént; nem csak istenént, de ez világént es. Viseli vala ötet vele társaént.* Lásd: Magy. Nyőr. I. 369. l.

270. (274.) s. *Megfeketült nap levő színöd.* 277. s. (281.) *Megfeketült hó levő testöd.* Münch. c. 45. l. *és megváltozék ő előttök és megfénlék ő orczája miként nap, ő ruhái kedeg lönek fejérek miként hó.* Winkl. c. 217. l. Nád. c. 276. l. *Oh én szerető fiam! megfeketüle neköm az nap.* Góry c. 4. l. Nád. c. 120. l. *az iregy embör más embörnek szépségéből megfeketődik.* *Napszin,* (Nád. c. 634. l.) *hószin* stb. a régi nyelvben is megvannak, de *nap levő szia, hó levő szin* — legalább tudtomra — nem fordulnak elé. Ha az eredetiben hasonló értelmű szók állának, azon esetben még azt lehetne gondolni, hogy azoknak erőltetett fordításával van dolgunk: de minthogy a fordítást e helyen is egészen szabadnak mondhatjuk, legfeljebb az történést tett meg, hogy valamely más himnusnak hasonló kifejezése lebegett a magyarító előtt, mint feljebb a *megzajosólnak* szó magyarázata közben gyanítottuk. Ha pedig ez sem kötötte a magyar verselőt, akkor valószínű, hogy a *naplevő, hólevő* olyan régi magyar kifejezések, melyeket a Sz. Bernát himnus magyarítója mentett meg az elenyészéstől. Ha így találna lenni, akkor is különös jelenségek maradnának a következőkkel szemben: *Asszony,* a Hb.-ben *Achsein,* a mi talán(?)ak-szin=fejérszin (v. ő. *fejér cseléd, fejér nép,*

fejér személy kifejezésekkel.) — *Böszén* (régí név, *Böszénfa* helység Somogyban) = *Bélszin.* A mi más vidékeken *bélszin* pecsenye név alatt ismeretes, az az ő-zéssel nem vádolható Debreczenben ma is: *böszén pecsenye. Űszin*=éjszin. 1171-től kezdve: *Euzen, Euzin*-nek írva gyakran eléjövő sz. név okleveleinkben. — Winkl. c. 236. l. *ewnek ew vadában.* — *Kűszin.* 1165-től: *Cwzen, Cuzen, Kuzen, Kusen* az oklevelekben. *Gaaczen* 1137-ből: talán *gyászszin.* Női nevek közt 1146-tól kezdve gyakran találjuk a *Szines-t* (*Scines*). *Vérszin.* 1138-diki okl.: *Versun.* VR. 1217-ből: *Vyrsin.* A mint ezen nevek némelyikében, úgy ma is *szén*-nek, *szény*-nek hangzik a *szin* szó példánul az udvarhelyszéki szójárásban: *Hézzám ha hűségöt csak szénynyel mutatád.* — *Ha szüvem szüvedér nem szakadott vóna, Rózsá szényű orcám még sem hervatt vóna.* Vadr. 20. l.

271.—3. (275.—7.) s. A magyar verselő ezen sorok áttételekor is hű maradt eredetijének értelméhez; de önálló felfogással másolta az abban foglalt képet és szabatosan alkotott sorai, erőteljes kifejezés, hang és rhythmus tekintetében egyaránt megfelelő módon tükrözik vissza a latin sorokat. Lehet, hogy ebbeli törekvésének szüleménye a *virágdíz* összetett szó; a latinban: *immulavit suum florem.* Gyöngy. c. 9. l. Thewr. c. 5. l. *te gyenge gyenyerűségős és iffjú virágos testedben.* Kriza c. 10. l. *az te testödnek virágoz ifjúságában.* Winkl. c. 247. l. *testödnek verágló ifjúságában.* N. Szomb. c. 47. l. *az én gyengeségős iffjúdád testöm az ő verágtól elesött és megfonnyadt.* A Winkl. c. 214. l. minden emböri állatnál *díszesbnek láttatik vala és immár dísztelembnek tecczik vala.* 86. l. *mast kedeg látom te szent orczádat ki vala szép piros színnel megékesjülvén, haldós sárgával meghervadottnak lennie, és ki vala mindennél szebb imma látom mindeneknél éktelembnek lennie.* (V. ő. Nád. c. 352.). Ebből is, meg a latin »*pal-lor*« szóból is látható, mit kell a *sár befogta* kitétel alatt érteni. A *sár arany, sárfejér* (szőlő), *sárhajú, sárkerep, sártök, sárviz* összetétellel olvadtak: itt a *sár* magában állva tesz magáról bizonyosságot mint főnév, ma *sárgaság.* Bécsi c. 81. l. *Királné asszon lezék és sárog színbe változón hajta fejét.* N. Szomb. c. 119. l. *O aran színnel fénlő szép sár hajak.* Ma is *sárog, sárig,* a székely szójárás legtöbb vidékén. »*Júlia szép leány,*« ballad: Gyöngye lépecskének *sárguló viassza, Sárog viasszának földön futó füstye.* (V. ő. VII. LIV. 28. 35. s. tett jegyz.)

276. (280.) 278. (282.) s. *Elváltozott te szépségöd. Szép orczádon halál jelönt.* Nád. c. 340. l. *Atte orczádnak élűssége elváltozik.* Gyöngy. c. 9. l. Thewr. c. 5. l. *édességő orczádnak szépsége;* a Kriza c. megfelelő helyén csak: *orczád.* — »*Kádár Kata*« ballad: *Mikor e szénibe vörösre vátozik, akkor életöm is, tudd meg, meguatozik.* Udvarhelyszéken: *halálszénnyt vátozt.* — A *jelönt* alább is eléjön a 294. és 303. (298. 308.) sorban.

287.—8. (291.—2.) s. *Kérlek adgyad amit kérök, Tüled addég el nem megyök.* Bécsi c. 60. l. *aggya énnékem mit kérek.* Peer c. 77. l. *Del miglen nem láthatom, innel el nem megyek.* Lásd: XVI. és LX. 7. 8. sorát.

291. (295.) s. *Haldomkor fogaggy engöm.* Azon fogalmak egyike, me-

lyekkel vallásos tartalmú codexeinkben leggyakrabban találkozunk; de ily rövid szabatos sorban csak a himnus magyarítója tudta kifejezni. Winkl. c. 257. l. *ergalm:szj éneköm haldolomnak utolsó tökéletiben.* 258. l. *halálomnak utolsó idején fogaggyad te hozjád* stb. 259. l. *fogaggyad én lelkömet te hozjád én halálomnak idején.* A többi codexben is csak így. A XXXVIII. és XL. sz. alatti himnuszok 16-dik sorában: *Haldolomnak hóráján befogadj. Halálomnak idején befogaggy.*

Ha a himnus magyar szövegét az itt közlött latin szerkezettel összehasonlítjuk, azonnal meggyőződünk arról, hogy az nem szószerinti fordítás; a mit Döbrenteitől kezdve eddig is mindenki nyilvánított. Ha hozzá tudjuk ehhez azt, hogy ez a latin szerkezet, a magyar himnusnak megfelelően, Sz. Bernát azon hét himnusából, mely ezen közös czim alatt egyesítve: *Rhythmica oratio ad unum quodlibet membrorum Christi patientis et a cruce pendentis*, ily külön címeket visel: *Ad pedes; Ad genua; Ad manus; Ad latus; Ad pectus; Ad cor; Ad faciem*; — és pedig úgy van összeállítva, hogy — a mennyire arról szó lehet — sor vagy versszak a magyar szöveg sorainak feleljen meg: akkor nyíltan kimondhatjuk, hogy a magyar szerzőnek bizonyos tekintetben önállónak tartható alkotása áll előttünk. Eredetiéhez nem szó- és sor-szerinti, de mégis kétségbevonhatatlan hűséggel ragaszkodik. A latin himnus folytán kifejezett eszmék összeségét néhol egészen az ismétlődéssel rokon közelség fűzi össze. Ez a magyar szerkezet összevonását indokolni látszik s amennyiben a saját, figyelemre méltó izlését követő magyar verselőnek arra szüksége volna; melegséggel is szolgálhat. A hét külön himnusból összeválogatott sorok és versszakok korántsem kiszagatott részletek gyanánt vannak egymáshoz fércelve, sőt az újító kéz nyomai daczára is — melyek a nyelvre s verselésre nem egyszer kártékony hatásúak lehettek, — úgy tetszenek, mintha nem közönséges emelkedettséggű költői lélek eredeti gondolatait tükröznék vissza, vagy mint Toldy igazán mondja az egészről: »szabad utánzás inkább mint fordítás és a magyar szerző költői érzésének eleven tanúja.« (Ir. tört. I. k. 183. l.).

Toldy említi, hogy már Döbrentei ráismert a himnusnak a régi biblia fordításával egyező nyelvére. Az *alogyon, fekjön, indóhad, megtisztolon, igyeközjék, mevettelél, szicént, valván* alakok valóban arra emlékeztetnek, valamint a *joh* szónak, továbbá az *eredök*-nek *indulok* helyett, úgyszintén a végzett jövőnek, és az ige személyragozott tárgy névi alakjának gyakori használata. Ha azonban egy részről tekintetbe vesszük, hogy ezek nagy részét a XV. század utolsó tizedeiben, például Szabács viadalában is feltaláljuk; más részről nem feledkezünk meg arról, hogy a másolók mindig örömmel hagyták az újítás nyomait kezök munkáin: akkor nagyon tartózkodva fogjuk irodalmi maradványaink korát egyes ódonyszerűségek alapján nagyon régi időre vinni vissza. Tájszólásaink maig sok olyan sajátoságot tartanak fen, melyeket a mai, sőt száz év előtti irodalmi nyelv sem ismer. Egyes régi szó és szóalak régen is sok ideig élt, midőn már testvérei csaknem mindnyájan elmaradoztak. Az újító másolók is kedveztek néha egynek

másnak, a mit resteltek minden lépten-nyomon változtatni s újabb szóval vagy kifejezéssel pótolni: valamint a szerzők — mint ez ma is megtörténik, helylyel-közzel használtak oly elavult szót vagy kifejezést, melyhez nem minden esetben ragaszkodtak.

Volna csak a XIV. században egy olyan fogódzónk, mint a milyen »Szabács viadala« a XV-dik században: mindjárt könnyebben szólhatnánk a kettő között vagy mindkettő kora előtt létezett magyar verselésről s nem lenne oly nehéz a ránk másolatokban maradt költői művek szerzetetésének idejét meghatározni! Addig, míg a nélkül vagyunk, véleményem szerint leghelyesebben tesszük, ha ezen bizonyos keletű legrégebbi verses maradvány előtti időkre döntő bizonyítékok nélkül, semmit sem utalunk. — Szabács viadalának mind nyelve mind verselése olyan, hogy biztosan alapíthatjuk rá a következő véleményt: azon hiteles történeti adatok, melyek Mátyás király uralkodása alatt mind a királyi udvarnak mind a nemzeti életnek kedvtöltő szokásaként említik a történeti és egyéb énekek hallgatását, — legrégebbi verses maradványainkkal együtt arról tesznek bizonyosságot, hogy a XV. század második felében a magyar versszerzés mind kül- mind belalaki tekintetben oly fejlettségi fokot mutat, mely a nyelvnek a Jagellók korában különböző, de nem kedvező befolyások alatt kezdődött átalakulásával s különösen ezen időszakbeli töredékes költői maradványaival szemben teljes és bevégzett virágzás korának nevezhető. Ebben a korban, t. i. Mátyás királysága éveiben kell keresnünk — akár az alkotást, akár a nyelvet és verselést tekintjük — a Katalin legenda szerzetetésének idejét is; a Sz. László himnusa szintén akkori dolgozatnak bizonyul, sőt Apáti Ferencz feddő énekének hangja s célzásai is inkább a Mátyás alatti, mint későbbi viszonyokra illenek. Bármily hézagos legyen is az ezen korból fennmaradt költői művek sora, mégis némi teljességet, bevégeztséget lehet rajta észrevennünk. Mintegy bevezetésül zendül meg a királyválasztási gyermekdalt jellemző vallásosan naiv hang, mely a László himnusban az ősi dicsőség, és győzelmek szakadatlan sorának emlegetése közben erősödik s lelkesít a Mátyás alatt véget érni nem akaró hadjáratokra. Majd ezeket s Mátyás győzelmeit énekl. E győzelem-dicsőítő hang színezete is komolyan vallásos, iránya a legtisztább erkölcsi mozzanatokot tünteti elé; majd Sz. Bernát himnusában mindentől, mi eddig a földhöz is kötő teljesen megváltozva, merész, biztos szárnyalással emelkedik és lebeg azon pont felett, a hol Sz. László királynak magas köszálra föltett sajtó aranyképe s Mátyásnak minden élönél magasb, parancsoló alakja közt, nagyszabásu trilogikus szerkezetével foglal helyet a Katalin legenda.

Az a homály, melyet a »feddő ének« borít a benne rajzolt kor erkölcsi viszonyaira, tulságosan nagynak és sötétnek látszhatik a Jagellók érenyeiben s nagy tettekben szegény korához viszonyítva; ha azonban a Mátyás korabeli azon dolgok és események természetes kísérőit tekintjük, melyek emberi voltak miatt sohasem jelentkezhettek minden oldalra egyaránt fénysugárzó minőségben: akkor a természetszerű arányok helyre-

állnak s nem a közelgő estve mind hosszabbra vetődő árnyait látjuk benne, hanem csak azon árnyékot, mely a délponton álló nap alatt is megvan. E nélkül az ének nélkül sem hí, sem teljes nem volna Mátyás uralkodásának az egykorú költői irodalom felfogása szerint előterjeszhető képe. Így a fény és árnyoldalak teljes egészzé olvadnak s az »Emlékdal Mátyás halálára,« már nem az egyoldalú magasztalás színében tűnik fel, hanem mint a nagy halott legkiválóbb tetteit s tulajdonait azon perczen csoportosító búcsúszózat, a midőn utolsót lobbant »Magyarországnak fényes világa.«

Lehet, hogy igazok lesz valamikor azoknak, a kik hajlandók lesznek vitatni, hogy a Sz. Bernát-féle magyar himnus jóval Mátyás kora előtti időből származik. Clairvaux-i Bernát 1091-ben szül. s 1153-ban halt meg. Hihető, hogy a magyar egyház hívei nem voltak kénytelenek 300 évig várni, hogy ezen, általában népszerű himnusokat saját nyelvükön megismerhessék. Ha azonban az ily föltevésre jogosító jeleket s eseményeket kutatjuk, igen vékony szálak akadnak kezünkbe. A XIV. század második felében élt három Demeter nevű erdélyi püspök valamelyikének idejében megindult mozgalomnak csak nevével ismeretes egyedüli eredménye, a magyar agenda nyom nélkül veszett el s nincs róla tudomásunk, hogy a nemzeti nyelv egyébképen is elhatalmazott volna az egyházi irodalomban (Toldy, Ir. tört. I. 164 l.). Az 1478. táján szintén Erdélyben keletkezett követelő természetű ilynemű mozgalom már Mátyás korába esik (l. Toldy, Ir. tört. II. 74. l.) s ezért nem gondolom, hogy tévedek, midőn Sz. Bern. himnusának magyar szövegét, a nyelv sajátosságaira is támaszkodhatva, biztosan védelmezhető okok alapján vélem e korba tehetőnek.

Arra nézve, hogy Sz. Bernát himnusait jóval később is mennyire kedvelte a magyar r. kath. egyház, elég legyen a Kisdi-féle énekes könyv 54. és 59. lapjaira, valamint a Szelepcsényi-féle é. könyv 73. és 78. lapjaira hivatkoznom. Hogy pedig a kezünk alatt levő magyar szöveg a maga korában népszerű volt s közkeletnek örvendett: eléggé mutatja azon körülmény, hogy a XVI. és LX. szám alatt olvasható imádság 7-dik során kezdve 4, illetőleg 6 sort találunk, melyek a himnus Czech codexbeli szövegének 287.—8. 241.—2. és 128.—9. sorainak felelnek meg s kétségtelen, hogy azokat az imádság szerzője onnan vette.

VI.

Eredetije Liszti János veszprémi püspök feljegyzése szerint Bonfinius Decas-ainak azon példányában, melyet Zsámbóki saját (Bazel, 1568.) kiadásából ajándékuul küldött volt a püspöknek. Ebből — Liszti egyéb ott talált jegyzéseivel együtt kiadta M. G. Kovachich, *Scriptores rerum hung. minores (Buda 1798). Tom. 1. pag. 332—338.* ezen cím alatt: *Adnotationes Joannis Listii Episcopi Vespriensis in Exemplari Bonfinii, quod ei Joannes Sambucus dono misit Anno 1568. 10. Junii.* A 335. lapon ez olvasható: *Bonfinius, Dec. III. Lib. 1. De caede Caroli parvi.* Manus Listii:

»Balas ewld meg a királt,

Neked adom Ghimes várát.« — *Haec sine dubio*

Listius ex vulgi cantilena. Kovachichnak ezen véleménye teljesen elfogadható. Hogy II. Károly király megöletése, — azonnal a mint híre futott, ének tárgyává lett: már csak azért is valószínű, mert maig így van ez szokásban a magyar népnél — ennél sokkal csekélyebb fontosságú eseményekre nézve is.

Ennél a két sorból álló töredéknél ismeretesebb ez a szintén csak két sornyi vers:

»Vágd csak fiam, vágd Forgács

Tiéd leszen Gimes és Gács.« — Ezt is, amazt is a két királyné valamelyikének s bizonyosan inkább Erzsébetnek mint Máriának szokás tulajdonítani. Mind a két töredék sormetszet által két ütemre osztott (4+3, 4+4) 7 és 8 szótagú sorból áll.

Amaz hiteles eredeténél, a Gimes várát érintő sor történeti hűségénél s azon jobb ízlésnél fogva, mely rajta a helyzet megválasztását illetőleg emezzel szemben észrevehető: csekélysege miatt nem maradhatott ki e gyűjteményből. Azt, hogy Liszti a maga reflexióit magyar versekben akarta volna Bonfiniusra megtenni, semmi sem mutatja; hogy épen erre az egy szakaszra jutott volna eszébe egy rímet rögtönözni, — alig képzelhető. Leghíhetőbb, hogy gyermekkori emlékeiből jegyezte oda eme két sorát a még talán egészen ismert balladának, melyben a gyilkosság tervének forralásakor s nem végrehajtásakor intézhette ezeket a szavakat Erzsébet Forgácshoz.

A *Vágd csak*-féle mondókára, mely csakugyan a gyilkosság elkövetése pillanatában lehetett volna helyén, azt szokás megjegyezni, hogy akkor Erzsébetnek aligha volt kedve és ideje verset mondani (Budai F. Polg. Lex. II. k. 26. l. Jókai, a magy. nemz. tört. 160. l.). Vélekedésem, szerint nem az lehet a kérdés: valjon valósággal mit tett vagy mondott akkor Erzsébet? — hanem az: hogy a ballada miként foghatta fel és alakította a helyzetet? A Liszti-féle sorok a néptől eredt balladának — mondhatni — rendesen tapasztalható helyes lélektani érzékét juttatják eszünkbe s gyaníttatják, hogy a tervezésre nézve a krónikák által is Erzsébetnek tulajdonított tetteges részvétel a ballada szerint is megvolt: míg a cselekvésnél a bármilyen — de mégis női jellemnek, már inkább csak a passiv jelenlétel valamely formája juthatott. Ezért is a két töredék ugyanazon ballada maradványa nem lehet. A fokozatosságot, mely itt a Gimest, majd Gimest és Gácsot ígérésben nyilatkoznék — a népköltészet gyakran s igen ügyesen használt motívumaként ismerjük. Azonban nincs arra ok, hogy az elzüllött balladába oly undorkeltő helyzet rajzát képzeljük, mely Erzsébetet a rászédett áldozat testét marczangoló vadállatként tüntesse fel; vagy hogy a megsebzett király felett a véres alku újból kezdésére gondoljunk. A »Gimes és Gács«-féle ígélet a történeti hűséggel is ellenkezik, melynek a Liszti-féle sorok megfelelnek, mert Forgács Gimest csak-

ugyan Károly megölése után kapta vissza; míg Gácsot vagy az előtt is birták a Forgácsok, mint többen (például Mocsáry, Nógrádmegye leírásában) állítják, vagy később jutott birtokukba (Toldy, Magy. költészet tört. 81. l.). — Heltai szerint is: *azok Gimes várast és sok ajándékokat igérének neki.*

A *Vágd csak* kezdetű verset ezeknél fogva nem vettem fel a gyűjteménybe. Különös, hogy ez a két sornyi csekélység is ily változásokon ment és meggyé folyvást keresztül:

*Vágyad fiam, vágyad Forgács,
Tied leszen Fülel és Gács!*
(Jókai, Magy. tört.)

*Vágd, vágd Forgács,
Tied leszen Gimes és Gács.*
(Budai, Polg. Lex.)

*Vágd fiam, vágd Forgács!
Tied leszen Gimes és Gács.*
(Imre S. szerint)

*Vágd csak, fiam, vágd Forgács!
Tied legyen Gimes és Gács.*
(Nagy J. Magy. or. családai.)

Egyébiránt II. Károlynak 1386. február 6-án történt megölése nemcsak magyar ének tárgya. Erzsébet királyné, Gara és Forgács megölésének s Mária fogságba jutásának történetével együtt bőven s könnyen folyó, az előadásra nézve a krónikákkal megegyező tartalmú hexameterekben (560. sor) írta le még ugyanazon évben *Laurentius de Monacis* ily czim alatt: *Pia descriptio miserabilis casus illustrium Reginarum Hungariae per Laurentium de Monacis Venetum, ad Egregium et Strenuum militem Dominum Petrum Aimo Insulae Cretensis Capitaneum*; (Aimo ezt a tisztséget t. i. 1385. augusztus 10-től 1386. július 24-ig viselte; Laur. de Monacis pedig a budai udvarnál levő velencei követség jegyzője, ki mint ilyen, 1387. ápril havában a királyné kiszabadítása ügyében megbízatással küldetett Velenczébe). Flaminius Cornelius velencei senator adta ki ugyancsak Laurentiusnak: *Chronicon de rebus Venetis ab urbe condita ad Annum MCCCLIV.* czimű munkájával együtt, (Venetiis, MDCCLVIII. 4°) honnan lenyomatta Toldy a még mindig megjelenendő *Analecták* I. kötete 117—132. ll. — Álljon itt belőle ez a néhány sor:

483. s. *Rex iuxta Elisabeth fabricantem verba sub astu
Intentus sedet; occasum iam sole tenente
Respicit obliquo Garensis lumine Blasium
Astantem, tantum qui rem susceperat audax.
Ille dato signo rutilantem fulminat enses
In Regem incautum; ferri splendore citatus
Reclinat tergum, et resupinis vultibus ictum*

*Sicut erat refugit, quo fronti tempus adhaeret,
Atque supercilium cum lumine vulnere magno
Lamina trux penetrat; siluit, virtute dolorem
Ille premens alta; repentem vulnera banus
Sed clamore ingenti, et nudo intercipit ense.
Efluit interea Carolus, solitumque cubile
Aeger adit, longo vestigia sanguine signans, etc.*

VII. és LIV.

A VII. alattinak eredetije a magy. tud. Akadémia kéziratárában őrzött »gyöngyösi codex« 1—2. lapján.

Az LIV. alattinak eredetije a magy. nemz. Muzeum könyvtárában őrzött Peer codex 308—325. lapján.

Mindkét codexben megvan egyszersmind az ének latin eredetije (?) is. A Peer c. csak a magyar ének szövegének megfelelő latin versszakokat közli, míg a gyöngyösi c. elhagyja ugyan a Peer c. utolsó (15-dik) versszakát, de e helyett 4 oly versszakkal toldja meg a latin szöveget, melyek közül egy sincs meg a Peer c.-ben. Szerencsére, a kezdő »*Idesz légy*« szökon kívül, épen e közül a négy versszak közül tartotta fen háromnak magyar szövegét is. A két codexből összeállítható latin ének, mely a breviumokban nincs meg, így hangzik:

1. <i>Salve benigne rex Ladislai,
Unnicae plebis dulcis patrono,
Regis regum gemma praeclara,
Siderum coeli praefulgidum sidus.</i>	6. <i>Tu residisti Biar-Varadini,
Urbis futurus dulcis patronus;
Tu construxisti templum Mariae
Quo nunc quiescis omni cum honore.</i>
2. <i>Tu trinitatis cultor fidelis,
Jesu Christi vestigia terens,
Spiritus sancti vas tu dilectum,
Electe pugil almae Mariae.</i>	7. <i>Te circumcingunt imperatores,
Praesules, reges, cleri, barones:
Oleo sudat sacrum sepulcrum,
Ossa teguntur auro fulgenti.</i>
3. <i>Tu nam Hunnorum regia proles,
Regum sanctorum speculum fulgens;
Genitor tuus rex pius Bela,
Ut more patris rex pius fores.</i>	8. <i>Te venerantur cultu divino
Sacer clerus et plebs devota,
Te adorant patria regna terrarum,
Etenim laudant astra te coeli.</i>
4. <i>Tu nobis natus polonico regno,
Coelisque datus praesagio magno,
Esque renascens fonte salutis,
Nomine aui dictus Ladislaus.</i>	9. <i>Tu gloriaris regio throno,
Tua imago sita alto in muro,
Splendet ut sol, fulget ut aurum
Haud sat est visu te contemplari.</i>
5. <i>Tu cum esses tener (adhuc) aetate,
Educit rex Bela (tē) in Pannoniam,
Ut te laudarent patria regna,
Unnicum scilicet atque coelicum.</i>	10. <i>Tu vultu plenus et rubicundus,
Tu et aspectu desiderabilis,
In verbis dulcis, tuque manu fortis
Dejicis cunctos tecum dimicantes.</i>

11. *Tu membris sanus, forma decorus,* 15. *Tu fidem sanctam et catholicam,*
Humeris tuis altior cunctis, *Praeconisatam ab luminibus Christi,*
Specie sola imperio dignus *Observabas et protegebas*
Corona sancta te rite cernebat. *Corde, ore sancto et ense.*
12. *Tu carne purus, mente praeclarus,* 16. *Tu tartarorum terror eorum,*
Tu corde audax more leonis, *Crebro debellans in alpibus eos;*
Ob hoc es dictus bator Ladislaus, *Tu bassarum pavor eorum,*
Dum adhuc juvenis aetate fores. *Tu metus orbis Theucris vocaberis.*
13. *Tu, te elegit Virgo Maria* 17. *Tu exstirpasti gentes, haeresim,*
Et praedotavit gratiarum donis; *Ulcitos (sic!) omnes tu evulsisti,*
Ut custodires et gubernares *Nec fuit auctor quispiam mali,*
Legatum sibi hunicum regnum. *Sola fama tua cunctos terrebant.*
14. *Tuque fulcitus regni corona,* 18. *Tu aequitatis justus eras iudex,*
Irradiatus spiritu sancto, *Virginitatis eras corona;*
Comitaberis mores paternos, *Tu castitatis castus patronus,*
Rosas legebas, corona stipabas. *Tu pietatis totus eras factor.*

19. *Unni laudate sanctum Ladislaum,*
Quia meretur a nobis laudem;
Laudent eum angeli, dicentes:
Salve benigne rex Ladislaus!

A VII. alatti szöveget Döbrentei adta ki először az általa 1836-ban felfedezett »gyöngyösi codex«-ből, a RMNYE. II. k. (2. oszt.) 6—7. ll. (v. ő. ugyanott a 363. s. köv. lapokat). Az irodalomtörténeti kézi s olvasó könyvek kiadói, töredék volta miatt, nem igen vették figyelembe. Újabb jelent a NYEMLT. II. k. 241. lapján, mint az ott először közzétett gyöngy. c. első darabja.

Az LIV. alatti szöveget először Toldy adta ki *Handbuch d. ung. Poesie I. k. 4—6. lapján.* Azután *Irod. története példatárban s Olvasókönyvében.* Erdélyi J. is felvette a Kisfaludy társ. által kiadott Népdalok és mondák közé (I. I. k. 317. l.). Újra az eredetiből a latin szöveggel együtt a NYEMLT. II. k. 95—7. ll. jelent meg, mint az ott először közzétett Peer c. egyik darabja. Az iskolai kézikönyvek legnagyobb része — Toldy kiadásai után — szintén felvette.

A mi az ének tartalmát illeti, az a krónikák és a sz. László-legenda ismeretes előadásától nem tér el. A négy soros versszakok mind a latin, mind a magyar szövegben 10 szótagú sorokból állanak: bár latinban, magyarban egyaránt fordulnak elé szabálytalan sorok. A magyar ének sorain határozottan érezhető, hogy a 3. és 2. szótagú ütemekre osztás volt a szerző törekvése, a mi azonban ritkán sikerült neki annyira, hogy a sor-metszetet is megtarthatta volna, mint például ezen sorokban:

Ősödnek | nevén || László lön | neved.
Mikoron | méglen || gyermekded | volnál.

Te arczúl | teljes, || szép piros | valál.

Testedben | tiszta, || lelkedben | fényes. Gyakran találunk 11 szótagot, egypárszor 12-t is; van egy 8-as is: *Téged földnek kerksége.* — Mindezen szabálytalanságok mellett sincs az éneknek oly strophája, melynek legalább egy sora eszünkbe ne juttatná a gyermekdalokból is ismeretes rhythmust: Kis kacsá | fürdik || fekete | tóba. — Egy üveg | alma || két üveg | alma. — Jaj gyöngyös | pártám || szép gyöngyös | pártám stb.

VII. 1. s. *Tatároknak megteréje.* Bécsi c. 13. l. *jövö (jövö) és megtörö (töre) minden magassegő városokat.* 15. l. *és ő városokat megtöré.* 313. l. *Keresek megtöröm minden nemzeteket.* — A régi codexekben közönségesen: *törni s az újabbakban is elvétve: terni.* Különben épen a *gyöngyösi c.* a hol csak teheti, rendesen *e-t* ír az *ö* helyett. — A tatárok alatt kunokat kell érteni. Ezt a két nevezetet, őseink a XV. században vegyesen használták. Helyneveink közül is Kun-Sz.-Miklós többször Tatár-Sz.-Miklós néven említetik; Tatár-Sz.-György pedig maig ezt a nevet viseli.

2. s. *Magokat szagattád az havas...* A *havas* szó lapszélre esett; a rag betűi le vannak vágva. Czech c. 5. lev. *körömmel szagattának.* Érdy c. 598. l. *Az havasokból kedég kezdének kikejzteni az firtelmes lüdröczök.* Egy 1463-dik évi határjárásban olvassuk: *eundo per Köz berez venissent ad Alpem, qui vocaretur Borsowa havassa.* Hunyad. kora, XI. k. 55. l.

3. s. *Pogánoknak rettenetik.* Az egyes 3. sz.-beli ragozás: *rettenete,* helyett nem volna annyira szokatlan a *retteneti,* mint a többes *rettenetök* helyett a *rettenetik.* Debr. c. *passiójában: ő érettek nagy félelmes rettenetet vett el a te fiad.* gr. Kuun c. 94. l. *ördögöknek rettenetessége.*

4. s. *Terekek.* A latin szövegben *teucris* felel meg neki. Az anachronismus világos, mivel Sz. László idejében még híre sem volt a töröknek Európában. A mi már a *teucus* nevezetét illeti, az alatt Virgil szerint a rómaiak (a római egyház) volna értendő: azonban nálunk nem ez az egyetlen példa, hogy a XV. században élt íróink a *törököt* értették a *teucus* alatt. Így p. o. Temesvári Pelbárt némely kiadásai szerint a *de transfiguratione Domini IV. sermo*-ban (de sanctis, pars aest. s. XLVIII.) ez olvasható: *licet et antea hoc festum celebrabatur, tamen minus solemniter.* — *Sed postea anno domini 1456. cum foetidissimus theucus obsedisset exercitu validissimo castrum Nandor Alba dictum ut exinde totam demoliretur Hungariam ac consequenter christianitatem totam: cruciferis ex adversis resistentibus, deus dedit victoriam christianis theuco turpiter effugato isto die transfigurationis.*

5. s. *Te kivagdaltád az eretnekeket.* Bécsi c. 13. l. *ömenden fájokat és szölőjököt kivagdaltád.* 15. l. *ő eresztvéneket kivagdald.* 310. l. *kimettettél a megerősejtetett liget.*

6. s. *Elszaggattád mind kigyomláld.* Érdy c. 264. l. *az sárkántul elszaggattassál.* Székely Estv. 208. l. *kiket (Hussitákat) mind azon esztendőbe kigyomláld* vala ez országból.

7. s. *Nem volt idődben gonoszól teve.* A bécsi c.-ből kitűnik, hogy a mai *idő* szónak régen két külön alakja volt használatban, t. i. *ide* és *üdö*, melye-

ket ritkán tévesztettek össze. Bécsi c. 151. l. alajtja hogy *idékelt* megváltoztathasson és adattatnak ő kezébe *ideiglen* és *idekiglen* és fél *üddiglen*. 166. l. mert *üdd* és *idék* és *üddnek* fele. Münch. c. 183. l. *En idém* még nem jutott el, tū *idékelt* kedeg mendenha kész. A bécsi c. inkább az *üdd*, a müncheni pedig az *ide* alakot kedveli, csak hogy az utóbbiban már többször fordul elő az *üdd* is. A *midön-t* a bécsi c. is használja. — Bécsi c. 164. l. *hogy gonoszol tegyenek*. 119. l. és a *láltosok* a gonosz *tevők*. 1563-beli fogott bírák ítéletében: *mivel ezféle gonoszteve embernek büntetése az urat illeti*. RMNYE. II. k. 177 l. A *leve*, *tevő* helyett, mint az 1. sorban *teréje*, *törője* helyett.

14. s. *drágalátus gyöngy*. A bécsi c. 81. l. *drágalátus kövekkel fénlécén*. 65. l. *drágalátus kövel*, és *drágalátus* vagyokkal *tiszteli istent*. u. o. *uralkodik ő kencsin*, *arany*nak és *ezüstnek* és *Egyiptomnak* menden *drágalátosin*. N. Szomb. c. 211. l. *ki lézőn mindön drágalátos nömös kövekből megékösülén, kibe tahát fénlik anne drágalátos gyöngy-szöm mene jország e velágon*. *Vagy = jország, vagyon*.

4. s. *Csillagok között fénességes csillag*. A Thewr. c.-beli litániában *Napnál fénességesb*. A Peer c.-beliben: *Világos(b) napnál*. Mindkettőben: *fénességős sziz*. Érdy c. 400 l. *Fénlik valamint az égön való fénes hajnaleszillag*.

5. s. *Nyomdoka követi*. A VII. alatti szöveg utolsó sora: *Irgalmasságnak teles kevetéje*. Amabban a *vestigia terens* van mint *követő* fordítva a *követ-tel*; emebben a *factor=cselekvő*, *elkövető* van a *keve=követővel* kifejezve. Érdy c. 394. l. *Dicsőséges Sz. László királ Krisztus Jézusnak kiváltképpen confessora és választatus hív szolgája*.

7. s. *Te szent léleknek tiszta edénye*. A Peer c.-beli litániában: *Szent léleknek tisztasága*. *Szentséges edén*. A Thewr. c.-beliben: *Szent léleknek edéne stb. olvashatók*.

12. s. *kegyes kerály*. A legendában Érdy c. 403. l. *Az szent királt — nevét elváltoztatván — kegyes királnak hívják vala mindenek*.

13. s. *Nekönk születt Lengyelországban*.

16. s. *Üsödnek nevén László lön neved*. Érdy c. 394. l. *Támadá kedég Lengyelországból*. 396. l. *az herczek (Micziszló) és az lengyelek nagy eremben lének és Bélát nagy ajándékkal és tisztóséggel felmagasztaták: Myska herczek az pogán fejedelemnek jószágával ennen leányát neki adá Bélának*. u. o. *ki méltán hívatatik annyáról lengyel Lászlónak nevezvén az ő ösinek nevére*. A gyermekek játék közben ma is mondják még a verset: *Ki népei vagytok? — Lengyel László jó király!*

15. s. *másszor e. h. másodsor*. Szokatlan összevonás.

17. s. *Mikoron méglen gyermekded volnál*. 48. s. *Mikoron méglen iffjidad volnál*. Fer. leg. 2. l. *Mikoron Szent Ferencz méglen vala ez világi ruhában*. Sz. Dom. é. l. 4. l. *mikoron még kised gyermek volna*.

18. s. *Kihoza Béla király jó Magyarországra*. Érdy c. 632. l. *onnan ötet kilozná Magyarországra*.

21. s. *Letelepedél Bihar-Váradon*. Érdy c. 402. l. *meghatta vala, hogy Bihar-Váradá vinnék*. V. ö. I. 8. s.-ra tett jegyz.

22. s. *Ah várúsnak löl édes oltalma*. 2. s. *Magyarországnak édes oltalma*. Érdy c. 394. l. *ez szegén országnak erőss ótalma*. Figyelmet érdemel, hogy a névmutató *az* többször is előfordul a vers folytán s mindig *az-nak* van írva, például: *az szent, az magas, az szép, az sziz*; itt azonban *az* helyett *ah* áll a v előtt. *Az* helyett *ah* leggyakrabban a *debr. c.*-ben olvasható.

23. s. *Templomot rakatál sziz Máriának*. Érdy c. 401. l. *Rakattata egy jeles szent monostort az fekető Körös partján kil Váradfőnek neveze asszonyunk sziz Máriának tisztóságére*.

25. s. *Környöl fekesznek téged császárok*. Bécsi c. 312. l. *Juda leszen környöl feketben*. Érdy c. 29. l. *kit őriznek és körül fekesznek mind az mennyei seregök*. A *császárok* alatt csak Zsigmond érthető, a ki szintén Váradon temettetett el; a *kerályok* alatt II. István, Kun László, Mária.

27. s. *Olaj származik szent koporsóból*. Jord. c. 63. l. *mint egy kemenzéből, ugy származik vala az fist hű(ő) róla*.

28. s. *Tetemed foglalták az szép sár aranyból*. Peer c. 114. l. *Szent Pálnak testét foglalták aranyban és ezüstben*. A *tetem* szó *csont* helyett áll (ossa teguntur) mint a münchen. c. 57. l. *halottaknak tetemekkel* (ossibus mortuorum.) *Debr. c.* 176. l. *haltetem*. Pesti G. VI. m. *Mikoron a farkas bíránt ennék, az teteme törtinet szerint torkába akada*. A *tetem* alatt kétségtelenül Sz. László fej-ereklyéjét kell érteni; a *sáraranyba foglalás* alatt pedig nem aranyozott ezüst koporsót, hanem azon egykor aranyozott ereklyetartót, mely Győrben ma is látható, melyről az 1549-ben készült ének (lásd. Bornemisza P. Énekes könyvét 1582-ből) így szól: *Szent László fejét ti imádgýátok, Szépen ezüstbe befoglaltátok*. (Lásd: Ipolyi A. Magyar ereklyék. Archaeol. közl. III. k. 72. s. köv. 11.) A *sár arany-ra* nézve v. ö. V. 273. s.-ra tett jegyz.

29. 30. s. Peer c. 114. l. *kit tisztelnek és gyakorta látogatnak püspökök és jobbágyok, papok, diákok és közönséges népek*.

33. s. *Te dicsékedel keráli székedben*. Bécsi c. 11. l. *Arphaxat dicsékedik vala monnal hatalmas ő seregének hatalmában és ő székinék dicsőségében*.

34. s. *Képed feltötték az magas kőszálra*. László királynak aranyozott érczből készült lovas szobrát 1389-ben János nagyváradai püspök állíttatta fel más három gyalog szoborral együtt, melyek közül a középső Sz. Istvánt, a balról álló Sz. Imrét, a jobbról levő pedig ismét Sz. Lászlót ábrázolta. Sz. László mindkét alakban harci bárdját tartotta jobb kezében. Rudolf császár és király 1598. novemb. 15-én Prágában kelt s Mátyás főherceghez intézett levelében kéri, hogy a nagyváradai várban létező öt öntött szobrot, melyek közül a mint hallja egyik Mátyás királyé, küldje fel neki, mert azokat látni és bírní szeretné. Mátyás ugyanazon évi december 1-én Kaszáról kelt válaszában írja, hogy nem öt, hanem csak négy szobor van ott s azok között nincs Mátyás királyé. A három gyalog szobor a templom előtt áll, Sz. László lovas szobra pedig a templomban. Nem küldheti fel őket, mert rendkívül súlyosak, s meg azért sem, mivel a magyarországi s erdélyi népség azt hiszi, hogy míg a szobrok megvannak, addig a török Váradot

meg nem veheti. A templom előtt levő szobrokat már sokszor lövöldözték is a törökök, de még sohasem találták el. — Rudolf erre december 14-én Podjebrádból felelt, hogy így értvén a dolgot kéréséhez nem ragaszkodik. (Lásd: Horváth M. Magyar regest. a bécsi cs. levéltárból, Magy. tört. tár. IX. k. 95. l.). Miskólczy István zempléni ref. esperes 1609. június 27-éről ezeket írja: In ipso Arcis ingressu ad dextram aenea S. Ladislai Regis imago aeneo equo insidens, quondam integra, et tota auro splendens, in dextra habet asciam lignariam quasi sectionem minitans. — Equi dexter testiculus grandior est altero. Subtus equum in aenea tabella haec leguntur; anno M. 390. die XX. mensis May Rege Sigismundo et Maria Regina feliciter regnantibus hoc opus fieri fecit Reverendus in Christo pater d. Joannes Episcopus Varadiensis per Magistros Martinum, et Georgium de Colosvar in honorem. S. Ladislai Regis.

E regione tres homines ibidem aenei pedes stantes. Primus ad sinistram habet ensem in catena ex collo pendentem, cum securi, calcaribus, et tabella cum hac inscriptione: anno d. MCCC. 40. Serenissimo Principe regnante Domino Lodovico Rege hungarie XXXX. venerabilis dominus Pater Demetrius episcopus Varadiensis fieri fecit has sanctorum imagines per Martinum et Georgium filios magistri Nicolai pictoris de Colosvar.

Secundus habet pomum aureum, cum cruce, gladio non evaginato catena ligato: habet quoque calcaria.

Tertius imberbis est tenens sceptrum regale: qui habet gladium, pugionem, calcaria et tabellam cum nota duplicatae crucis.

Horum nomina vulgo circumferuntur, quod sint *Ladislauus, Stephanus, ac Emericus*. (Schedius, Zeitschr. von und für Ungern 1804. I. k. 85. l.) Várad megvételekor 1660-ban a törökök ezen szobrokból ágyút öntöttek.

35. s. *Fénlík mint nap, salyog mint arany*. Jord. c. 885. l. *miként az fénes nap fénlík ő erejében*. Sz. Dom. él. 11. l. *Fénlék, miképpen kiváltképpen való nappén*. N. Szomb. c. 205. l. *Fénlík. olyan fénső miképpen a nap*. 208. l. *olyan fénsők mint a nap*. Vadrózs. 117. 531. l. *Hajh köszdön főtermőt Sajgó lilionszál! Arany J. Buda h. XI. é. Sűrűg a mi sűrű sajgó a mi fényes*.

36. s. *Nem élégszik senki tereád nézni*. Vásárhelyi A. *Reád néznek szentelnek szemei*. N. Szomb. c. 210. l. *nem élégődik annak nagyságáról csodálkodni*.

37. s. *Te arczul teljes, szép piros valál*. Sz. Dom. él. 127. l. *Orczával vala szép és kevéssé vala mindenkoron piros*.

43. s. *Csak szépséged császárságra méltó*. Toldy szerint vonatkozás Márk Chronikája azon tudósítására, mely szerint a német Rende a császár halála után Lászlót kínálták volna meg a római koronával. Sz. Dom. él. 14. l. *méltónak tartatik vala minden tisztességre*.

46. s. *Szívedben bátor miként vad oroszlán*. Bécsi c. 313. l. *Judának vezéri ő szívökben megbátoroggyanak*. Cz. c. 8. l. *miként erős oroszlánok*. Góry c. 56. l. *Légy bátor szívedbe és semmit ne félj*. Görcsöni Ambrusnál: *Vad oroszlán módra rivalkodának*.

49. s. V. ő. a 8. sorral.

52. s. *Fejében kele az szent korona*. A *fejébe kel, mellébe kel* stb. kifejezések a nép nyelvén ma betegségeket jelölnek. Itt talán azon körülmény lebegett a magyar verselő szeme előtt, melyről az Érdy c. 400. lapján ezt olvassuk: *kit ez szegén magyarország ugyan akarattya ellen választá királyd. Annak okaért es soha nem akará, hogy fejében tennék az szent koronát, míg Salamon ki koronázott király vala élne*.

54. s. *megbátorejta téget az szent lélek*. Bécsi c. 290. l. *a népet megbátorejtolták*.

57. 59. sorok míg egy részről a himnuszok végső versszakára emlékeztetnek bennünket, addig másfelől ne felejtjük, hogy itt középkori etymologizálás szolgál nekik alapul, melyről ezt olvashatjuk az Érdy c. 394. l. *Doctoroknak magyarázattok szerint: László, Ladislaus, háromhá hasasztván az az laus dacio. populus = dicséret, adás. nép, kiket egybe rakogatván annyat téssen: népnek istentől adatott dicséret. Ime mel drágalátus nevet érdemlett vala úristentől, kit ez bódog ember míg éle bizonyával megbizonyítja, hogy anyaszentegyházban úristennek dicséreté len; de még holta után es minderekké. — Az 59. sorbeli dicsérvük a leíró hibája e helyett: dicsérvük*.

VIII.

Ezt a gyermekdalt Benczédi Székely Estván (Chronica ez vilagnac jeles dolgairól stb. Krakko. 1559. 216. l.) jegyezte fel. Hunyadi Mátyásnak királylyá, s míg ez »magát bírhatná,« Szilágyi Mihálynak gubernatorrá választatásáról szólván ezt írja: »kin mind az egész ország lón nagy örömben, kinek választása korán még a gyermekek is alá-feljárván az utcán azt kiáltják vala:

*Mathiast mostan ualasztotta mind ez ország kiralysagra,
Mert ezt atta isten nekönc meniorszagtól otalmunkra,
Azért mies ualasztottuc mipt istennec aiandekat,
Kiből isten dicszertesec, es öröke mongiuc Amen.*

(Mivel a 23. lapon olvasható szövegben néhány hiba esett; jónak láttam itt Székely helyesírása és közlése szerint az egészet ismét lenyomatni.)

Ezen vallásosan naív gyermekdal egykorúsága iránt, a mit alkalmi volta is eléggé bizonyít; nincs okunk kételkedni. A krónikások által rajzolt nemzeti örömmek gyermeki ajkon támadt hű visszhangjaként tekinthetjük e rövid versecskét. Turóczi Chronicájában is feltaláljuk ennek latin fordítását, hol ezt olvassuk: *omne hungaricum vulgus latus ciuitatis per plateas deambulans, puerorumque coetus hincinde cursitans loquebatur et alta voce clamabat: Mathiam volumus esse regem: hunc nostra pro tutela deus elegit, hunc quidem et nos eligamus*. Érdekes találkozását látjuk az örömet kifejező szavaknak és gondolatnak más részről azon levélben, melylyel Szilágyi Mihály a király választás napjáról keltezve (1458. Jan. 24.) adja tudtára Kassa városának az örvendetes eeményt: *gaudeatis itaque et letemini de tantis*

letitiis et gaudiis, que deus altissimus e celo ipsi Domino Mathie et nobis ac huic Regno Hungarie presentí die concedere dignatus est. (L. gr. Teleki, Hunyadiak kora. 10. k. 570. l.).

A négy szótagú ütemeket a legtisztább sormetszet választja el egymástól s az egésznek rhythmusa számos mai gyermekvers dallamát juttatja eszünkbe. Székely négysoros leírása szerint négy ily ütem vagy versláb foglaltatnék egy sorban; azonban helyesebbnek látszik a soroknak nyolcz szótagos felosztása, a mint azt az eddigi közlések nyomán már meg szoktuk, mivel a mostani gyermek versekben is ily sorokat találunk, és mivel a legrégebbi maradványokban sem látunk 13. szótagnál többet egy sorban mint például Both J. énekében. A későbbiek se terjeszkedtek 14. 15. szótagon túl.

A királyságra választotta szó szerkezet régen szokottabb volt mint ma. Így olvassuk a müncheni c.-ben: *hogy papságra ne választatnék.* Zay Ferencz, Az Landorfejvárvár elveszés. 2. l. ki után választották vót az császárságra a fiát, Szulejmánt. V. ö. XIII. 7. s.

IX.

Ezt a két sornyi töredéket a költő gr. Zrínyi Miklós jegyezte fel »Mátyás király életéről való elmélkedések« című munkájában (Kazinczy G. és Toldy F. újabb nemz. könyvtárbeli kiadása 335. l.). — Jajcza várának Mátyás által 1463-ban történt megvételéről szól az ének, melyből Zrínyi ezt a két sort idézi. Mint az idéző szavakból látszik, az előbbi szám alatt olvasható vershez hasonlóan ez is a nép versköltésének egyik maradványa, s a mennyire ezen töredéknek kevés szóval sokat mondó balladai rövidséggel szépen kifejező leírásából következtethetünk, oly maradványa, mely — ha egészen vagy legalább nagyobb töredékében szállott volna reánk, méltó párként sorakoznék a következő szám alatt olvasható »Szabács viadala«-hoz. Láss róla többet: Költészetünk, I. Mátyás k. idejében cz. értekezésben, M. Tud. Akad. Évkönyvei XVI. k.

Az 1. sorban feltűnő, hogy *magyar királyt* olvasunk, holott Szab. viad. 116. sorában, sőt a XVI. század folytán is például Székely Estvánnál, széltere *magyari-t* találunk *magyar* helyett. Ezt a változást vagy Zrínyi átírásának, vagy még hihetőbben a XVII. századi beszédmódnak kell tulajdonítanunk. *Zászló* helyett is *zászló*-nak kellene állni, mert a codexekben még ezt találjuk. Maté 24. r. 30. v. a münchen. c. 59. l. *megtetik mennyen ember fiának jelensége.* Érdy c. 9. l. *feltetszik ember fiának jegye az égben.* 12. l. *feltetszik ember fiának zászlója az égben.* Virg. c. 61. l. *Én sebeimet neked adám, hogy énnekem zászló-viselőm légy.* Már Tinódi, Bornemisza T. Zay F. Verancsics stb. *zászló*-t írják. V. ö. NYÖr, V. 263. l.

A 2. sorhoz hasonló Idari Péter (Hist. Alex. M. I. pars.) ezen sora: *Folnia boczád jó lova száját. A futni = folyni-ra nézve* V. ö. XV. 206. sorára tett jegyz.

X.

Eredetije a m. n. muzeum könyvtárában, hova az ung megyei Csicsery család levéltárából jutott. A Magyar Történelmi Társulat 1871-dik évi kirándulása alkalmával Nagy Imre és Véghelyi Dezső a nevezett család okleveleivel együtt magokkal hozván; Thaly Kálmán ugyanazon társulatnak 1872. évi Január 4-dikén tartott ülésében ismertető értekezést olvasott róla, mely a »Századok« 1872. évi folyama 8—22. ll. jelent meg. Azon alkalmal elhatározta a választmány, hogy az eredeti kézirat fényképezés által sokszorosíttassék: a mi meg is történt (Századok. 1872. 50. l.). Megjegyzéseket tettek rá a »Századok« 1872. 119. lapján Géresi Kálmán; a »Magy. Nyelvőr« 1872. 87. l. Szilády Á. 117. l. Fogarasi J.

Hogy a fogalmazványnak látszó eredeti a benne megénekelt esemény korából (1476-dik év) származik: az iránt, eddig semmi kétség sem merült fel. Szabács megvételének körülményeit néhány ismeretlen adattal bővítve sorolja el. Leginkább azon leirással egyez meg, melyet gr. Teleki J. Hunyadiak kora 4. k. 441 s köv. lapjain Curaeus (Annal. Silesiae) után közöl. Nyelve, előadása egyszerű, természetes; minden szószaporitástól ment tömörsége, szabatos kifejezései, és rímei határozottan arról győznek meg, hogy azon korbéli költői irodalmunk sokkal magasabb fokán állott a fejlettségnek, mint a milyenre XVI. századi költőink műveiből ítélve következtetni lehetne. Erről s egyebekről »Költészetünk I. Mátyás király idejében« című értekezésem szól részletesebben.

Midőn Thaly említett értekezését felolvasá, Toldy azon elfogadható véleményét nyilvánította, hogy ezen ének egyike azoknak, melyekről Galeotus írva hagyta, hogy nemzeti nyelven a nagy király hőstetteiről, ennek asztalánál énekeltettek. — Az ének sorai nagyobb részt tíz szótagúak; de van néhány kilenczes, valamint tizenegyes, sőt egy tizenkét szótagból álló sor is, melyek az érezhető rhythmushoz képest négy-négy szótagú ütemekre oszlanak, míg az utolsó tag a sor hosszúságához képest 1—4 szótag közt változik.

1. s. *De az fellyül mondot Pál Kenézy.* — Bécsi c. 245. l. *De a fellől mondot királok.* Peer. c. 66. l. *Deh ime legottan az felől mondot lelkes.* Gochyt János 1515 február 14-én kelt levelében: *míg én az fölől megmondott tizenhat forintot neki megadom* (RMNYE. II. k. 11. l.). A bécsi c. 285. l. még ezeket olvassuk: *ki a megmondott hel előtt vala a megmondott úr templomának. a megemlégett Darius.* Lehet, hogy *fellyül* helyett az ének szövegében *fellyöl-t* kellene olvasnunk, mint az idézett codexekben; mivel azonban az *ö* és *ü* csaknem kivétel nélkül egyaránt *w*-vel írva fordul elő: igen nehéz a kétesebb eseteket eldönteni. Az *ö* hang csupán ezekben nem jöhet kétségbe: *few, tyzenewot, vytezlew.* A *Pál Kenézy* megfordítva írt név hihetően csak a rím kedvéért áll így s már csak azért sem kell akkori szokásnak tartanunk, mivel alább *Várday Simon* neve mai rendes szokás szerint van írva. Hasonló

viszásságról tesz említést a MNYÖR, III. 318. l. ami már kétségtelenül az újabb időbeli katonáskodás németiségének a maradványa.

2—4. sort vesd össze a Magyar lev.-tár 278. lapján olvasható levél töredék ezen kifejezéseivel: És ezt is innejd tuttokra atták Dervis bégnek, hogy honnadjd kellessék megszállani és az mértékit mind az ároknak, víznek, álgynak, népek mind számát hogy külték volna. Az elméllé, kell mellé olvasást az elébbeni: elmélli, kélmelli helyeit Géresi K. ajánlotta a Századok 1872. 120. lapján, a hol azt Thaly is elfogadta. A honnég ritkán fordul elé codexeinkben a honnan, honnat és honnét mellett. A Nád. c. 621. l. honnen való avagy honnég jött volna. RMNYE. II. 119. l. megértvén azt a honnek minenk megmaradásunk lenne.

5. s. Zorgosth megyen Nandorfeyévárta. 99. s. Zorgosth kyalhoz yuta. Münch. c. 65. l. zorgalmast vépvén. 122. l. zorgalmast kérik vala. Tinódi, Budai Ali basa historiájában: Szorgost készülének Eger vára alá. V. ö. V. 211. s.-ra tett jegyz.

6. s. Holy kyral erruel bizon hyrt vára. A szó végére eső l-nek ily lágyítása (holy) nem épen szokatlan; így a Mátyás király halálára szerzett dal (I. XIV. sz.) 3 sorában: valál helyett a codexben: valaly-t találunk; valamint a Katalin leg. 2277. s.-ban: távol helyett távol-y-t. A bizon-ra nézve V. ö. I. 31. és V. 193. sorára tett jegyz.

8. s. Fegyervarnal az Dunan valokath. A Dunan helyett először vyzen volt írva. Székely Estv. Chronicája 209. lapján írja Hunyadi Jánosról, hogy: azután a Gález hegyen való Castelt rontatá el. Onnat jöve rosnobányai castétra. Onnat az Szepességbe valókra.

9. s. Nagy hamar felvontata a Zawan. Bécsi c. 92. l. Ezek mondván legottan a gyetrelmekre vontatik vala. 219. l. levontatik te belölled te erősséged. Sz. Dom. él. 53. l. Mikoron Sz. Dom. atyánktul vontatnék az öndeg. Thurzó György lev. I. k. 108. l. az török nagy sialkodással az Vág partjára ágygukat vonatott. 400 m. lev. 285. l. Oroszlán bég azonnal kivonatott tizenégy álggyát.

10. s. És Sabach var tayath hoztata zaman. Ezen sor utolsó szavát eddig Szávdn-nak és szaván-nak (Géresi) olvastuk, holott az eredetiben világosan számán áll, azaz, a w és m betű a két rímelő szóban egymástól megkülönböztethető. A számán kifejezés értelme: száma szerint, valamennyit, egytől-egyig. Münch. c. 179 l. leülének azért a férfiak számmal, monnal ötszer ezeren. Fr. Joannes Bapt. a Campania ferenczrendi generalisnak 1638. Aug. 18-án Rómában magyárral kelt levelében is így olvasható: »Provinciáknak custosi elfüttünk levűknek dícséretes szokássa szerént az egész szerzetnek conventusit, és a fratereknek mind élűknek s miqt holtaknak és minden provinciában történt dolgokrul a Toletumi congregationnak végezése szerint, hogy kiki mind megerősítettett bizonyságokkal az ő tisztinek hivatalja szerént számán hozza be (Tud. tár. 1834. 3. k. 243. l.). — Zrinyi M. Tábori kis tracta-jában (Nemz. könyvt. 413. l.): Számán kell embernek hadni minden szekerét, lovait cselédit a főgenerálisnak. — Az elébbi sorban olvasható vontat alak ma is megvan, míg a hoztat régen elavult. Fer. leg. 60. l.

íme hoztatik vala eleibe egy erősen kötözött erdőnges ember. — E szerint szenvedő és műveltető alakban egyaránt találjuk a -tat képzőt. A bécsi c. nem használja, 23. l. és minden ifjak elhozattatnak vala. 72. l. hozattatik vala e kapitulum; pedig szintén ír ilyeneket 92. l. vontatik vala. Münch. c. 104. l. íratván e. h. íratván. Debr. c. 167. l. eleven tüzet hozattata s mezítelen lábba jártatá rajta.

11. s. Nép zámtalansága kornyol álván. Münch. c. 76. l. kornyol tekintén azokat kik ő kornyöllő ülnek vala. 103. l. kezdé mondani a kornyol állóknak. 105. l. és némellyek a kornyol állók közzöl. Döbr. c. keddi passio: kezdé mondania kornyolállóknak. Góry c. 26. l. atyafiainak kévői mind körül állván.

12. s. Nagy erusséget vyz felül chymalwan. 400 m. lev. 276. l. minemü erőssüget én itt ez földön csenáltattam vala.

13. s. Hayókath mond árokba vontathny. Emlékeztet a Hb. szókötésére: munda neki elnie. Később is sűrűn találkozunk ily példákkal p. o. bécsi c. 144. l. királ gondolla vala ötét szerzeni. 147 l. Dánielt parancsolá a veremből kivenni. — Latinismusok, melyeket ma nem helyeslünk, azt azonban el kell ismernünk, hogy a régi magyar styl a maga tömörségét egy részben ezeknek is köszöni. Régi íróink s fordítóink sokszor ügyesen, sőt azt lehet mondani izléssel alkalmazták.

17. s. wyadath es tartolhtak. Ez a kifejezés ma már nem használatos, de maig megvan a régiségben sűrűn előforduló tandesot tartottanak (bécsi c. 145. l.); valamint az innepet, lakodalmat, névnapot stb. tartani szólásformák. Tinódi, (Az vitéz Huny. J.) Az nap mind esteig nagy erős viadalt az ostromon tartának. (János kir. IV. r.) Belöl törökekkel nagy viadalt tartnak.

18. s. Azzal Sabachnak ygen sem árthattak. Itt ingyen-nek olvasom az ygen-t, nem pedig ingyen-nek, a mi alább a 106. sorban olvasható. A sorok értelme inkább azt kívánja, bár kétségtelen, hogy ingyen helyett gyakran írtak régen ingyen-t p. o. Nád. c. 36. l. ez elyeten embör istent ingyen sem esmerte; valamint igen helyett ingyent p. o. Döbr. c. Jób 3. r. Székely Estv. sem ingyen-t akart írni Chron. 205. lapján: azonban hogy a magyarok ingyen rontanák egymást. — Tinódi, (Egervár II. r.) Törökek avval semmit nem ártának.

19. s. zakálosokval. Ballagi szerint: régibb szerkezetű löveg szakálként lecsüggő kampóval. 400. m. lev. 164. l. egynehán szegén katona vagyon, kik soha netalán szakálós sem volt kezébe, nemhogy lüni tudna. 167. l. értesse engemet önna, porral és szakálosokval, mert az prágai szakálosokba északadoztak. Tinódinál: Puskákkal, szakállassokkal nagy hordót Tölte. Ott a puskák, szakálosok roppognak. Göröcsöni A.-nál: Álggyá taraszak, szakállasok roppognak. Thurzó Gy. lev. I. 79. l. ezer puskánál, szakálosnál és taraszknál többet löttek hozzám. A -val, -vel rag ezen ének folyamán egyszer sem olvad össze az előtte álló k és g betűvel p. o. fokval, sietetességgel, nyilakval stb. holott a 18. sorban azzal. 39. s. rajjal. 89. s. jonkhal alakokat találunk.

20. s. Thaly az utolsó szót sokval-nak olvassa, míg az eredetiben

világosan *fokwal* áll. Miféle fegyvert kell a *fok* alatt érteni? talán mások meg tudják mondani. Winkl. c. 166. 1. *nyakon itik vala ötet kard fokkal vállközbe.*

21. s. *Kézy puskákwal.* Zrinyi (Nemz. könyvt. 311. 1.) *még a kézi puskáknak is elvési hatalmát.*

22. s. *kulwmb kulwmb* = *kölömb-kölömb.* B. c. 301. 1. *külömb színőlovak.* *Külömbözések.* Marg. leg. 5. 57. 1. *kölemb kölemb.* Kaz. c. 109. 1. *külömb köllömb.* Góry c. 51. 1. *külömbkilömbképpen.* Nád. c. 5. 1. Debr. c. 17. 1. *külömb kölömb.* Érdy c. 279. 1. *kilemb kilemb.* Peer c. 15. 1. *külömb külömb.* Hihető hogy az ének szerzője is *külömb*-et ejtett, írását azonban így kellett olvasnunk. (V. ö. az 1. sorra tett jegyz.)

23. s. *Sebes es gyuan zönetlen.* A *gyuan*-t Toldy »a *gyu* elvont gyöktől -an raggal képzett időhatározó-nak tartotta: de hihetőbb, hogy írásbeli hiba *ugyan* helyett. *Szönetlen* van *szünetlen* helyett a bécsi, Münch., Nád., Debr., Góry., Winkl. stb. codexben rendszeren, valamint *szönik* e helyett *szünik.* Érs. c. 44. 1. *szinellen nagy keserűséggel.*

25. s. *strumlottak kémélletlen.* Az 51. sorban: *strumldsth.* Tehát előbb *strum* lett a *strum*-ból s csak később *ostrom*; Thurzó Gy. mindig *ustrom*-ot ír leveleiben, mint a hogy a *strucez* már a Kaz. c. 103. 1. *uszturumadár.* Veszpr. c. 102. 1. *nagy kémélletlen.* Kat. leg. 366. 1. *Adj aranyat kémélletlen.* 3697. s. *És kémélletlen gyötörnjék.* Zrinyi (Nemz. kvt. 357. 1.) *nem kéméllettem magamat úgy, mint látom hogy te kémélletted.*

24. s. *Swt mēden ereyekvel rajtonk lottak.* 400. m. lev. 9. 1. *immár az németek rajtok vadnak és a terekék ezentel rajtok lesznek.* 98. 1. *nyilván bizonynyal hügyétek, hogy rajtatok lesznek.* 169. 1. *törökek rajtonk voltak. azontúl rajtonk lesznek mind vízről, mind szárazról.* V. ö. Königsb. tör.: *rohton ez nem levt wala.*

26. s. *sérelm lött mértékletlen.* — *Sérelm* helyett a régi *sérelm* alak (V. ö. V. 82.—84. s.) Bécsi c. 147. 1. *sem egy sérelm nem leletetett ő benne.* Marg. leg. 160. 1. *nem vala őrajta semminemő seb sem sérelm.* Winkl. c. 256. 1. *ki sérelmnek és sérésnek nagyságát te szízeségős testődbe szenvedél.* Érs. c. 44. 1. *oly igen nagy sérelm. mene sevelm volt ott és mértékletlen bánat.* — Bécsi c. 104. 1. *nagy és véget nem vall; magas és mértékletlen.* Münch. c. 121. 1. *látod kedeg a kalászt te atyádta szemében, a gerendát kedeg te szemedben nem mértékled.* Kriza c. 66. 1. *adok teneked mértékletlen és véghetetlen való nagy hálaadásokat.*

28. s. *sebet wettek.* Ma már csak olyan szokatlan kifejezés mint p. o. V. 225. s. *mél sebidet kiket vallál; holott a codexekben gyakran olvasunk ilyeneket.* Bécsi c. 61. 1. *sem egy érdemet nem vött.* 87. 1. *ez a másod helen az előnek gyetrelmét vevé.* 307. 1. *őmagoknak nagy bölcseséget vötenek.* Pestinél is LXXXVII. m. *Veszedelemeket rájok nagyokat vötenek.*

29. s. *Halálh es vallottak.* V. ö. V. 105. sorával. Münch. c. 177. 1. *némimemő ember valván ő betegségében harmincznyolcz esztendőtt.* 178. 1. *vallja az örök életet. ha én tanóságot vallok, ki tanóságot vall. ő tanósága kit val. tanóságot valla. ő ígétjét nem valljátok tübenetek lakozóvol. kikben alajjátok*

vallanotok az örök életet. 179. 1. *hogy életet valljátok. istennek szerelmét nem valljátok tübenetek.*

30. s. *Király nagy tisztességet mellett.* A *király* szót az ének szerzője mindig *királ*-nak írja. Már ez is figyelmessé tehet az ezen sorban olvasható *király*-ra, melyet *királi*-nak kell olvasnunk. Bécsi c. 163. 1. *nem adatik öneki királi tisztesség.* A harmadik szó *tisztességet*-nek van írva az eredetiben, tehát: *királi nagy tisztességet*-nek hangzik a helyes olvasás. Ezután: *mellett* helyett ma e *mellett*-et íránk. Tinódinál (Eger vár II. r.) Azon kívül egy keskeny kőfal vala — — Törökeknek igen ellenek vala. *Mellet* külső várat is terettetik, Külső toronynál észak felől lövik stb. Ebből úgy látszik, hogy a sornak nincsen híjja. Bogáti-nál ezt olvassuk: *Tön királynak csak ilyen feleletet, Várban meghalna az tisztesség mellett.* Figyelemmel kell még lenni azon behozó jelként szereplő vonalra, mely ezen sor végével köti össze az ív szélére írt verseket. Ezeket eddig, mint a szövegbe nem illeszthető részletet, külön töredék gyanánt az ének végéhez szoktuk volt függeszteni. Ide tartozásuk azonban mind a 30. sor helyes olvasásánál, mind az értelemnél, mind pedig az eredetén és hasonmásokon világosan látható összekötő jelnél fogva — kétségtelen.

31. s. *Elw eg yffyw.* Először: *Eg igen yffyw* állott helyette, azonban az író az *igen*-t kitörülte s úgy írta az *Elu*-t a sor elejére. *Elu*-t írnak *első* helyett codexeink is. Bécsi c. 86. 1. *Egy kedeg azok közül ki elő vala.* 87. 1. *ez a másod helen az előnek gyetrelmét vevé.* Góry c. 19. 1. *elő szüleinknek bñök-ért.* Nád. c. 91. 1. *ott vagyon halál, halál nekil, ki mondatik elő halálnak.* A bécsi és münch. codexben. Fer. leg.-ban *elő* mellett *előstü*-t is találunk; Kat. leg. 1621. s. *Elő volna méltóságod.* Második. Itt a halált vallottak közül *elő* Várday Simon, *más* a cseh vitéz. A Winkl., Thewr., gyöngy. stb. c.-ben pedig már *első*-t: de még az Érs. c. 39. 1. *Napnak elő oráján.* 150. 1. *Elő jegy. u. o. Elő jegye.*

32. s. *Kynek annya e naponked syrhon.* Peer c. 28. 1. *oh énnékem keserőséges anyának, ki ad én szemeimnek könhullatásnak kűtféjét, hogy sirassam nappal és éjél én lelkennek szerelmét.* Fer. leg. 27. 1. *bejtöle negyven é nappot.* Döbr. c. keddi passio: *naponkéd veletek valék.* Jord. c. 251. 1. *ezvegyeknek naponkeed való életekre.* 44. 1. *minden naponkeed.* N. Szomb. c. 295. 1. *kezde mondani naponked.* Tih. c. 80. 1. *naponked szokta vala.* Winkl. c. 244., 268. 1. *naponkeenth; de a 262. 1. még koronkeed.* 259. 1. *szeretetek könvei legyenek ewy ces napy kenyereim.* 236. 1. *ewnek ew vadaban.* Debr. c. passioja: *enek e wada vagyon. egész enek nyughatatlanságát. felkelének és elmenének enek ő e vadán.* Döbr. c. Jób, 3. r. *Elveszjen a nap és az é. Az őt setét forgó szél foglalja.* Fer. leg. 3. 1. *hívá hogy az ével.* 4. 1. *ének mélséges vesztegségében. Az e naponked értelme nem lehet más, mint: éjen-naponként, éjjél nappal; göcseji kifejezéssel: étvilág.* (NYÖr. I. 423.) A *syrhon*=*strjon*-nal V. ö. III. 54. IV. 18. és V. 136. sorára tett jegyz.

35. s. *Más cheh vyléz francz few tistes hadnag.* Az itt említett hős, Mátyás királynak egyik kűfűző vezére **Hag Ferencz**, a ki csakugyan Szabács-RÉGI M. KÜLTÖK TÁRA I. 19

nál esett el s a király rendeletére Sz. Fejérvárt nagy pompával temettetett el, (Huny. k. 4. k. 441. l.). V. ö. a 30. sorral.

37. s. *Ebbe sonha senkinek nyincz kétség. Sonha helyett előbb sonhol* állott az eredetiben. Münch. c. 212. l. *kibe sonha senki nem helhetett vala.* Bécsi c. 18. l. *kikben sonha ember nem lakozhatott vala.* — *Kétség helyett* a bécsi és münch. c.-ben *kétkedtet* fordul elő. Sz. Dom. él. 37. l. *az ő egészségéről kétség vala.* 82. l. *senki ezről nem kételkedött.* A codexekben általában gyakoribb a *sonha* mint a *soha* alak; a Góry c. *sonha* mellett a *soha* alakot is sűrűn használja: a 400. m. lev. 84. l. *sonha nem tudom.* Az időt jelentő *ha* önállóan is gyakran található, például Sz. Bernát hymnusában.

38. s. *Vag tisztul ath helen wkwet érchék. Tisztül-nek* olvasom a mit Thaly *testül-nek* olvasott. Az értelem is, az írás is ezt kívánja. Ugyanazok a betűk és vonások, melyeket a 35. sorbeli *tisztul* szóban találunk; — tehát nem lehet másféleképen olvasnunk. A *tisztül érteni* jelentése kevésbé, sőt mondhatni épen nem homályos, míg a *testül érteni* erőltetve is alig magyarázható. V. Simonról és H. Ferenczről mondja ugyanis a szerző, hogy Szabács alatt elestek s »*bizon kegyes istennél vadnak; ebbe sonha senkinek nincs kétség, vagy* (a kik kételkednének) *értsék ökö* (azaz tudják meg, hogy) *tisztül* (voltak) *ott helen* (a hely színén).« Ezzel az olvasással le kell mondanunk Thaly azon következtetéséről, hogy »az elesetteknek a harcshelyen mintegy még temetlensége s testüknek még mindenesetre főnvolta nem engedi föltennünk, hogy a vers szerzése és az esemény történte között huzamosabb időköz telt volna el.« A vers egykorúsága azonban ezért nem szenved kétséget. Az ének különben Szabács alatt már csak azért sem készülhetett, mert hiszen a Budára történt bevonulással ér véget, sőt a szerző már azt is tény gyanánt említi az utolsó sorban, hogy e miatt »*Török császár lön nagy bosszóságba.*« Meg azután *testül* a két elesett közül Hag Ferenczet már azért sem találta volna Szabács alatt, mivel mint említém, a király rendelkezett eltemetése felől. — Csak azt kell még megjegyezmem, hogy Thalynál a következő két sor (És az többi stb.) megelőzi ezt a verspárt. Nem tudom, hogy történt, olvasásom szerint annak a két sornak itt kell következni. V. ö. XIV. 12. s. t. j.

39. s. *Es az twbby ath ralyal kyk haltak.* Jord. c. 339 l. *hát az oroszán szájában ray mech vagygon.* Debr. c. 17. l. *egy raj méh szála rejája.* A mondat szerkezetre nézve hasonló, 63. s. *sok kwzwluk kyk ot ben valának.* Tinódi (Szegedi vesz.): *Kéve nádon Tiszán sokan által úszának, De sok szántalan nép vízben burulának.* Göröcsönyi-nél: *Sok vitéz pogán vívásban meghalának.* — *Egy mást hóból szomszédság ássák vala.* Thurzó Gy. lev. II. 220. l. *az többi legyének melletted.*

40. s. Thaly szerint: *nag szeretetekel*; Olvasásom szerint: *Isten(nek) szeretetek.* Így olvassuk a Kat. leg. 1435. s. *És öneki élete vala küllemetes, És mindennemk szeretetős.* 400. m. lev. 299. l. *mennél nagyobb szeretetős vóittal és hamarsággal lehet.*

41. s. *Ma ymár w érettek ymágygon.* Előszőr: *Istenhez es erettek* állott az eredetiben. A mi az *érettek imágygon* kifejezést illeti, így találjuk a Hb.-

ben is: *hag uimágygonoc erette és uimágygonuc ez scegin ember lülkiert.* Bécsi c. 29. l. *ma imágy müértönk.* Kat. leg. 3702. s. *Kérlek teged, imágy értem.*

42. s. *A felet istennek helyett előszőr: Velek istenhez vagy velek egyenéb* állott az eredetiben.

43. s. *Mendennemw nag sok jó tételwul.* A *nagy sok és nagy sok jó* kifejezés gyakran fordul elő régi nyelvünkben, p. o. Kat. leg. 1499. s. *Ördeg gyűjtett nagy sok fiat.* 1793. s. *Mert nagy sok jót véssz mitülünk.*

A 44. sorra csak azt jegyzem meg, hogy ennek a szavaival »Szabács viadala« helyett »Sz. megvétele« címet lehetett volna adni az éneknek. A mi pedig a következő sorral való összefüggését illeti, — mivel az eredetiben a lap szélére írott verseknek ez utolsó sora, — ismét azt bizonyítja, hogy ezeknek itt van helye. Az ezelőtti olvasáshoz képest a 45. sort kezdő *ky alath* a 30. sorbeli *király-nak* olvasott *királi* szóra vonatkozott volna. Ezt a tévedést talán az is segítette előidézni, hogy *ky alath* helyett előszőr *Merth oth* állott az eredetiben, a minek mintha csak azért kellett volna kitörölni, mivel a szók változó viszonya kívánta. Tudjuk azonban, hogy a *ki-nek* mily szerepe van a régi irodalmi és a mai népi nyelvben; itt is, mint számtalan más helyen, ma *mely-et* írának, valamint a 47. 53. stbi sorban. A Debr. c. *mely igen* helyett is ír *ki igen-t.* *Ki alatt-ot* tehát a természetesebb szófűzés és értelmi egybefüggés kedvéért írt a szerző a *mert ott* helyett, a mi ezen epizód beszövése nélkül megmaradhatott volna.

46. s. *Dolgát menden ment vyléz tartotta.* Kat. leg. 1822. s. *És addig császár dolgát tartá, Áldozását el sem hagyá.* 2166. s. *Te tartis dolgod, és mi meghalljok.* Pesti G. CXXVI. m. *Am tartásák dolgokat barátink.* Heyden Sebald-nak *Puerilium colloquiorum formulae* (Cracoviae, 1552.) című latin-német-lengyel-magyar nyelven kiadott művében: *Valeant bone ut doceant litere = Tarczák dolgokat az jó tudományok ám tanyczának.* *Vale tu quoque = Tarcz dolgod tee is.* Tinódi (Eger vár. II. r.) *Kiki mind vitéz módra czelekődék.*

47. s. *Kyth meg nem mondhat embery állath.* Nád. c. 544. l. *Kit soha nem érzött volt emböri állat annak előtte.*

50. s. *Mert kyral wkwth hozzá nógatta.* A *hozzá nógatás* nem az ének szerzőjének kifejezése, hanem régi magyar vezényszó. Így olvassuk Tinódinál is (Szegedi veszedelem) »*No hozzá, no hozzá, hajduk mongyák vala.*« Göröcsönyi Ambrusnál: »*Sivalkodnak, környül Jézust kiáltnak, Köztök király mindent nógat, vinának.*« Dálnoki J. (Trója vesz.) — *hadát inditá, Nagy haraggal görögekre nóditá. Szép sereget az görögre nóditá.*

51. s. *Eg idén.* V. ö. VII. 7. sorára tett jegyz.

54. s. *De azokba osztan sokan haltak.* Az *azokba* az 53. s.-beli *chek wyléz népek-ről* értendő. Hasonló sorok Göröcsönyi A-nál: *Sokat bennék (pogányokban) vitézek megfogának.* — *Sok ezért bennék fegyverrel levágának.* V. ö. I. 79. sorra tett jegyz. NYÖr. I. 89. VI. 162. l.

55. s. *Mert twlaydon hát vnmagok.* N. Szomb. c. 139. l. *Azért kérdgye*

meg tulajdon önnön magát minden. Jord. c. 267. l. Azért tulajdon csak te melletted vagyon.

56. s. Volt volna setélt elv álomkor. A volna után az eredetiben betoldott *nag(y)* szót a szerző kitörölte. *Elő álomkor* helyett először *éffelykor* állott. Münch. c. 180. l. És mikor felmentek volna és immár setét lett vala. Góry c. 65. l. ha Kaimnak békeség volt vóna szívébe, atyafidit meg nem ölte volna, — ha — — szájába békeség volt vóna, sohha nem támadott volna és ő szörnyű halállal meg nem hal vala. stb. Winkl. c. 148. l. bizony jobb volt volna annak, hogy ne született volna. 181. l. ha ő elfordított volt volna. 306. l. mert hogy vak volt volna. 322. l. ha itt voltál volna, meg nem holt volna. (Münch. c. 194. l.). Vesd össze a csángó szójárással (Népd. és mond. I. k. 432. l.): *Jobb lett lenne, ne hallottam lenne, többet éltem lenne, meg szem öszült lenne, meg szem hervadt lenne, ki nem szírtam lenne.* Kat. leg. 449. s. *Előálomkor felkele.* 400. m. lev. 264. l. ez ível elő álomkoron kidüle. Érdy. c. 156. l. második álomkoron: és ha harmad álomkoron megjevend. — Ének a gazdagról: *Elő álomkorban az gazdag meghala.* V. ö. a 31. sorra tett jegyz. — A kitörölt *éffelykor-t* a Jord. c. 343. lapján is megtaláljuk. Sámson kedég kele fel *éffelykoron.* Tinódi (Eger vár). *Éjfelétől fogván talpon állapék.* Thurzó Gy. lev. II. 38. l. ezer hajdú általjvén az Tiszán, éjfelekorban ütötenek az Tokaj várasunkra. V. ö. NYÖr. IV. 153., 553. V. 29. l. N. Szomb. c. 181.—2. l.

57. s. Szabachba nagy vesztegség lvt volna. Vesztegség=csendesség, hallgatás. Fer. leg. 4. l. Ének (éj-nek) mélséges vesztegségében felkele (in profundo noctis silentio surgit). Bécsi c. 38. l. parancsola csendességet lenni. és midőn mend veszteglettenek volna. Ugyanezen hely a Góry c. 58. l. parancsola vesztegségöt és hogy veszteglöttek volna. Peer c. 96. l. szólásnak es ideje vagyon, vesztegségnek es.

58. s. bel yvth volna. Be helyett bel, mint még ma is fel és nem fe. Fer. leg. 72. l. némi napon bel mene erdőbe. A Jord. c.-ben is néhányszor; leggyakrabban az Érdy c.-ben 18. l. oda soha semmi szeplő bel nem mehet. 19. l. imez ég (levegő) kit bel vonszunk.

59. s. Szerthelen magokath oth rekeszthvén. Winkl. c. 174. l. egyébnemő szertelen kénokat rajta tévén. Góry c. 15. l. szertelen tészön magával, majd elveszi fejét. Érdy c. 299. l. mikoron sok esztendeeg járt volna ő országának kiüle (kivüle), ennen (innen) hazól házok népei között szertelenségöt hallának lenni. Haragra rémulvén haza jevének és nagy szertelen halált tének. Azt hallván a kirdl — — tiz anne szernyűségöt kezdé tenni. Pesti G. Aesopusnak életi: *ajakai szertellen nagyok; bizonyosan csak sajtóhiba, miyel alább: ne sietne ötet ok nekil olyan szertelen bintetni.* Bécsi c. 17. l. az hegyeknek útait bérekesztették volna. 26. l. lakozik vala bérekeszkedvén. Mindezen példák mellett is azt hiszem, hogy a *szertelent* azon értelemben kell vennünk, melyben »Landorfej. elvesz.« 33. lapján találjuk: *A fő végház e mid nagy szörtelen maradt, mind nép mid, mind élés mid, főképen kedig por mid és álgyú mid.*

60. s. Egh házath vjadulhoz geryeszthvén. Döbr. c. XCVI. zs. Uecki

előtte megyen és környöl ő ellenségil gerjeszti. Bécsi c. 97. l. meggerjesztették vala ötét tüzrel. 113. l. igen meggerjesztvén olajoknak fát. 127.—130. l. többször 261. l. meggerjesztem mend teteiglen te szekeredet. 236. l. szintén 322. l. ki meggerjessze én oltáromat ingyen. 323. l. meggyójtatott monnal kemencze. Münch. c. 107. l. úrnak templomába gerjedetet vetne. A gerjedetnek ideje korán, állván a gerjedet oltárának joy felöltő. Jord. c. 296. s. 348. l. felgyójták, felgyójtván. (Az 59., 60. s. a lap szélére van írva.)

61. s. *tuwbelwól*=túl belől, ma ugyan szokatlan kifejezés, de töröl metszett párja a *tülfelöl*-nek, mely ma is megvan. Göröcsönyi A. A bélsők (várbeliek) is sok álgyúkat kiszórni (kezdének). Dálnoki J. (Trója vesz) *Tül más felöl Achilles is indula.*

62. s. Nagy vyadaltt velek twrtelenek. A *törlejt, törtet, törlöt* érteleme szerez, alkot. Kat. leg. 1458. s. mindezekről így beszéllek És imilyen szörzést törlöttek. Góry c. 7. l. kíröl úgymond verstörlejtő mestör. 12. l. Ez fölül mondott írásokat törlöjtötte és szerzötte V. mestör. Fer. leg. 122. l. szépségéről huszú szerbesszedet törlöjtö. 400. m. lev. 361. l. az egy igazság kévöl engem nem talál kegyelmed, én nem szoktam, sem tanultam az nagy szerszöt, sem aduaciót. A viadalt törtélenek kifejezés egyértelmű a 17. sorbeli viadalt tartottak-kal.

64. s. Nékyk kézen nékyk vyzbe halának. Arra, hogy a néki a némelylyel vegyesen is fordul elé, példa: Nád. c. 260. l. Némelyek lábbal nyomodván, nékik kézzel ütlet vervén. Winkl. c. 166. l. nékik ököllet, nékik bottal pálczával, némelyek öszöggel verik vala. Kaz. c. 94. l. mindön embörökre-e avagy csak nékiekre? 95. l. Az halál csak nékieket illet-e, avagy mindönöket? Deák Farkas szerint (NYÖr, I. 322. l.) Marosszéken még ma is hallható a *nékik e helyett némelyek, néhányan.* V. ö. Századok. 1872. 119. l. A kézen értelmé: *kéz által.* Zay Fer. Az Landorf. elv. 168. l. inkább akarnak ott benn kezökön meghalni, hogy nem ett kinn vágják le őket. 176. l. kezökön veszeni inkább, hogy nem ott barom módra magokat levágnatni. Tinódi, (Szegedi vesz.): Nagy erős viadalt hajdúkkal (törökök) kezdének, Hajdúk egyen-ketten mind kezökön veszének. Göröcsönyi A. Némelyünket az viz messze elveti, Kit vízben vesz, kit pogán kézben viszi.

65. 66. s. Bécsi c. 143. l. midön kedeg felemeltették ő szüvö, ő szellete megkeményedék kevélségbe. Fer. leg. 11. l. honnat teneket ennye kevélsége, ki vagy hüttvön teremttett?

68. s. merésségbe helyett először *hvsesegbe* állott.

69. s. Ezt mi hagyuk mynd vgyan azonba. Ugyanazonba egy szó, a mai *abba hagyni* kifejezés régi formája. Nád. c. 479. l. az szizeknek teletit mely koporsóból kivették vala, ugyanazonban meglelék. 400. m. lev. 100. l. amint mondtam vala, az én dolgom ugyan azonba vagyon.

70. s. Mert semmit nem hoz nekünk haszonba. Hasonló szókötés: Bécsi c. 246. l. legyen úristen műnekönk tanóba. Kat. leg. 1037. s. Kit nem adok neköd kárban. Különbön pedig: Góry c. 67. l. semmit nem használ műnekönk. Winkl. c. 357. l. semmit nekünk nem használ, Nád, c. 309. l. ezök neköd semmit

nem használnak. Bogáti (Ez világi nagy sok zürz.) Monda itt az Angyal: ninczen abban haszon.

72. s. *És onnaton ment való . . . séth.* 84. s. *Onnathon annálkül mehesenek.* Thaly a *ment* után: *elérkezéséth* olvasott. *Én a ment* után *való-t* olvasok s a végső szónak csak utolsó négy betűjét tudom kivenni. Münch. c. 74. l. *elmene onnaton mendenek előtt.* Winkl. c. 170. l. *Onnaton hogy kiméne.* N. Szomb. c. 183. l. *és onnaton harmad napon kivéték.* 169. l. *hogy innelön megtisztuljon.* 170. l. *hogy innelön én sok bínöm megbocsáttassék.* Fer. leg. *innelön, onnatlan.* Tih. c. *enneten.* Kaz. c. 56. l. *onneton.* 105. l. *onnetan.*

73. s. *Walt olyha tyzeneut ezer lóval.* Az *olyha* a 81. sorban is eléjön, jelentése: *mintegy, mintha.* Sz. Dom. él. 41. l. *és immár olyha harminczan valónak.* 5. l. *olyha immár útánája testnek gyenyeroségét, hogy ez gyermek olyha csillagot viselne ő homlokán.* 8. l. *az éjel olyha mendenestől álom nekől viseli való el.* Nád. c. 189. l. *Olyha azt mondaná.* Jord. c. 333. l. *Maradott kedég csak tyzen ewt ezer.* 400. m. lev. 284. l. *voltak meent ezer lóval.*

74. s. *Mynd válogatnép lowaglóval.* 45. s. *népnek válogatotta.* — *Válogatott nép épen úgy össze van írva, mint lovaglóval.* Azt vélem, hogy így kell olvasnunk: »válogatott nép, lovag lóval,« — mert *lovag, lovagos* (Jord. c.) van a régi nyelvben, de *lovagló-t* nem találtam; és mert az értelem is világosabb így. — Idari P. Hist. Alex. M. *Az válogatott nép előtte való, Negyven ezer ember utánna való.* Tinódi (Eger v. II. r.) *Hova szükség nép, külső, belső várba, Azokat válogatja bíztatásba.* Bécsi c. 12. l. *víható gyalogokat és lovagokat és lövöket.* 13. l. *az szekerekkel és a lovagokkal és a lövőkkel.* — *Lövő helyett jöhetett később szokásba az ezen énekben is használt pattantyú-tól a pattantyús.*

76. s. *Megsereglég hog beszédre halyon.* Először: *beszédet adgyon* állott. Thaly *beszédet halyon-t* olvasott; én *beszédék halyon-t*: azonban egyik sem helyes. Egyőnk sem vette észre, hogy a szerző határozottan *beszédre halyon-ná* igazította a sor végét. Figyelemre méltó kifejezés, mely ma már a tájszólásokban sincs meg; a *szóra, beszédre hallgat* egészen más értelmű kifejezés. Peer c. 75. l. *megállván, filivel szózatot hallgat való.*

77. s. *Szabachba nag fel szóval kyáltnak.* Először *Szabachba* helyett: *Onnaton* állott; a *-ba* itt *-ban* vagy *-ból* értelemben áll. Bécsi c. 42. l. *Nagy szóval üvöltő sírván.* 177. l. *nagy szóval üvöltő mondván.* Góry c. 59. l. *monda a nép nagy fel szóval.* 58. l. *kajálta Judith.* Jord. c. 255. l. *az léviták nagy ffil szóval kikejéjták mondván.* Tih. c. 80. l. *az ördögös nagyon felkálta.*

78. s. *Arról bolchesége lon=tudomása lön.* A szónak ily értelmű használata megerősíti azon vélekedést, mely szerint a magyar *bölcs* szó a török *bil-mek=tudni*, igével függ össze.

79. s. *Hagya nag sok doóth doboltatny stb.* XLIX. 2. s. *Bines népek példáját kiáltani hagyá.* Góry c. 57. l. *Parancsolá H. hogy ott lakozzék és hagyá hogy az ü asztaláról adassék.* Nád. c. 246. l. *harangok harangoztatnak, kürtök kürtöltetének.* Bécsi c. 43. l. *kürtökkel szózatlanak és nagy üvöltésekkel üvöltének.* 125.—6. l. *trombitának, sípnek és hegedőnek és bozfában alkotott*

igrec késségnek és soltárnak, dobnak és menden yrec késség nemzésének szózatja Kaz. c. 99. l. *az trombitát felfútatá.* Dálnoki J. (Trója vesz). *Hangos trombitát megfualtatá.* Göröcsönyi A. *Dob trombiták harsognia fogának; ismét: Sok harangok, dobok, trombiták zúgnak.*

81. s. *Olyha hasad volt ég mynd ezektul.* V. ö. 73. sorra t. j. Göröcsönyi A. *Emberöknek tetszik föld meny röngeni.* Bécsi c. 316. l. *Meghasad olajfáknak hegye.* Különös figyelemre méltó a *hasad* volt alak. Peer c. 99. l. *azután beszéli volt Sz. Antal, hogy oly hamar oda jutott volt.* 100. l. *Oh szent lélek az mit éltedben tész volt, azt holtodban mutatod meg.* 111. l. *csudálják való az hell hol Sz. Pál lakozik volt.* Winkl. c. 181. l. *miképpen mongya volt majd királnak.* 189. l. *a kik Jezust ostorozják volt. esmég verni kezdik volt.* Zay Ferencz »Az Landorf. elveszésében« szintén gyakran használja.

83. s. *Szózatot venni.* Hasonló kifejezések: *hírét, neszt venni.*

85. s. *Aly beg gyothw lon chak wn kára* A *jöttö* e helyett van: *jötte*, a hogy ezt a bécsi, münchen. c.-ben minden lapon látjuk (V. ö. fent a 229. l.) és a hogy a Dunán túli kiejtésben ma is halljuk. Thaly új kárra olvasása helyett *ön kára* a helyes olvasás.

86. s. *Meg sem fardola semy mükdya.* Ez a kifejezés ma már aligha van szokásban, de igen ilyenek: *alig fordult rajta valami* (t. i. haszon); *jócskán fordult rajta* stb. A példaszók közt: *Veszett fejszének nyele fordult.* — A *fardol-ban* az *a* az eredeti hang s nem a mai *o*. A *munkája* sem *mukája* hanem *n-nel*, mint a Hb.-ben: *ez muncas világbele.*

87. s. *Oth ezen wlk nagyon ohajtának.* *Óhajt=sóhajt.* Weszpr. c. 69. l. *sírván, ohajtván, mellöket vervén.* Bécsi c. 169. l. *ohajtozék* (ingemuit) és *monda.* Münch. c. 86. l. *ő szelletével ohajtván mondvá.* Érdy c. 314. l. *az pokolbeli gonosz szelletök kedég sírnak, ohajtnak való.* 40. l. *vígaság nyegésre, ohajlásra fordult.* Tinódi (Az vég Temesv.) *Halála ott lön oly nagy sok pogánnak, Kin a törökek igen ohajtnak.* Göröcsönyi A. *János Herczegen sok jámbor óhajja.* Molnár Albertnél is megvan.

88. s. *Egenbe és mynd feyet haytának.* — V. ö. 91. 94. s. *Egyembe= egyetemben.* Bécsi c. 3. 14. 22. stb. l. *Egyembe eleredének. egyembe kimenének. egyembe meghiedelmézék magokat.* Münch. c. 74. l. *egyenbe esznek való Jézussal.* 125. l. *kik egyembe ülnek való.* 109. l. *és egyembe örvendeznek való ő neki.* Fer. leg. 19. l. *menjőnk egygyel által.* 13. l. *mikoron mennének egyetlenben.* 92. l. *úristent egytelemben gyiczérék.* 59. l. *önmaga egyenbe vele öszven felöltözék.* Kat. leg. 40. s. *Halálával egyemben tévén.* A Winkl. c. *egyetembe és egyetömbé.* Marg. leg. 5. l. *jünek való egyetömben ő hozzá.* Tinódinál, Temesvári Istv.-nál stb. szintén felváltva *egyembe* és *egyetembe.* — A *főhajás* az önmegadásnak, engedelmességnek, segedelem felől való kétségbeesésnek és időtől fogva általános jele. Bécsi c. 43. l. *elme és tandes eltávozék ütüllök és csak félelemmel megindoltattak és futásnak segedelmet vevék, úgy hogy sem egy nem beszélene ő felével, de fejek lehajtván, mendenek elhagyván, erőködnek való az (h)ébretektől elszaladniok.* Münch. c. 211. l. *Jézus feje lehajtván elereszté ő lélkét.* (Nád. c. 292. l.) 160. l. *emeljétek fel tú féteket, mert elkö-*

zelejt tő szabadságtok. Sz. Dom. él. 49. l. *Az ördög fejet hajtván elmenne.* Peer c. 106. l. *oroszlánok fejek lehajtván Sz. Antalhoz jönnek.* Virg. c. 52. l. *a madarak kezdék az ő szavokat megnitnia, és szárnyokat elterjesztetni, és nyakokat elnyújtani, és nagy tisztességgel mind földig fejeket lehajtani.* 55. l. *és az farkas estének minden intésével, farkának csavargatásával, leppögetésével, és fejének lehajtásával mind azt mutatá és azt fogadá, hogy valamit akarna és neki mondana, azokat mind megteszi.* Ide vehető a mit a csángó dal mond a »nagy madárról« (Népdalok és mondák I. k. 434. l.) *úgy szól, úgy szól, úgy kezereg, Fejét földbe czökkesztette, Magát holtá eresztette.* — Idari P. Hist. Alex. M. *Czuda az vitézek neki nem szólnak, Mind fejek lehajtván veszteg hallgatnak, Nem mint egyébkoron vígak valának.* Göröcsönyi A.-nál: *Törökek mind szép renddel megállának, Fejök hajtva sok szép jót mutatának.* Ugyanez Mátyás királyról mondja: *Lehajtotta fejét, egykor sir vala, Udvara nincs, igen szegyenli vala.* Ország M.-ről: *Lehajta fejét Mihály nagy búában.* Tinódi (Az Vég Temesvárnak elveszéséről) *Fzt hallván Basa főt hajtván kiméne, A fő basákkal mind egybe beszélté, Vélek egyembe meg császárhoz méne.*

89. s. V. ö. V. 90. sorára tett jegyzéssel.

90. s. *Vyadalt kezdeny sem merének.* Bécsi c. 42. l. *merészkettenek münket viadalra rezzeszteniek.* Tinódi (Az vég Temesv.) *A törökekkel, viadalt kezdenek.* Dálnoki J. (Trója v.) *Kemény viadalt vélek kesztek vala.*

91. s. *Hog nyncz segedelm már twb ezekbe.* V. ö. a 26. sorra és az V. 82.—84. sorára tett jegyz. Bécsi c. 25. 27. l. *nem jövend segedelm.* 24. l. *ninczen ki segellen.* 161. l. *senki nincsen én segedelmem mend ezekben.* Jord. c. 10. l. *hw (ö) köztök nem lelettetik vala segítség.* Kaz. c. 53. l. *íme nagy vész támadá és egyetömbé úrhoz nagy sírással könyörögvén, semmi segítséget nem vehetnek vala.*

93. s. *Azon kezdé minden vélekedny.* Peer c. 101 l. *kezde azon bánkodni.* 102. l. *és vélekedik vala ezen ő elméjébe és gondolván.* A következő sorbeli: *föhajtáson elégedni helyett ma föh—sal elégedni-t, vagy föh—sal beérni-t mondanánk.* Pesti G. XXX. m. *ő meglegednék rajta, mit neki a szerencse parancsolt volna.* Istvánfi P. Volter. 127. v. *Hogy kesergetésén meg nem elégednék.*

95. s. *Azért ygen yffyw Twruk hamza.* Az ezen sorokban leírt szökről és árulásról nem tesznek említést a történetírók. Mátyás az ének szerint a hozzá szökött hamzától tudja meg, hogy honnan leszen könnyebb a várat megvenni; míg Bonfin szerint azon vakmerő kémlelődés alkalmával, a mikor az ellenség a király csónakos-társát el is lőtte. Talán épen a szökevény »hamza« volt az elesett csónakos-társ? — Ki volt az az áruló? Thaly a hamza szót »török tisztí czim«-nek értelmezi. Eredetileg: *hemzad*, összetett persa szó, mely szorosabban meghatározva jelent: *kortársat*, azután *kenyeres pajtást* stb. (más szó az arab Hamza, mely mint név is használatos s melyet Muhammad egyik rokona is viselt: különböző h-val kezdődnek). Itt vélekedésem szerint nemcsak *kortárs*-(együtt született)-ról, hanem épen arról van szó, a kit magyarul *földi*-nek hívunk. Világos ez a következő sorból, melyet eddig nem sikerült megfejtenünk.

96. s. *Gondolván, hog volt Magyar ath haza.* Az *ath*-ot *ott*-nak olvasom, mert a *magyarath* csak úgy van összeírva, mint a 4. sorban a *kelmelle* (kell mellé) s nem is annyira, mint a 74. sorbeli *lovaglóval* (lovag lóval); továbbá mert az *ott* legalább is annyiszor van *oltnak* írva az énekben, mint *ot*-nak; és mert az *a* és *o* nem csak ebben az egy szóban áll egymás helyett az ének folyamán p. o. 38. 39. És az *twbby ath* 45. s. *Ky alath walkh* (volt helyett) holott a 48. sorban egyszerűen *volt*. — A *hamza* szó értelméből s a magyar *ott* olvasásból már kitűnik, hogy Szabács árulója magyar születésű volt, talán renegát, talán olyan, kit gyermekkorában rabolt el a török, mert hiszen, igen ifjú! Peer c. 90. l. *menj el haza.* 93. l. *el haza indula.* Kat. leg. 1317. s. *És hogy esmégy el haza menne.* 1320. s. *És ennen (innen) nagy hamar haza siete.*

98. s. *Nagy sytetességgvel kyszukny készül.* Nem *sietéséggvel* (sietősséggvel) mert ilyen szó a régi nyelvben nem fordul elő; ellenben míg a bécsi és münchen. c. a *sietelm* szót használja, addig a Debr. c. 123. l. *nagy sietetösséggvel lábai előtt lehfekevék.* Érs. c. 75. l. *hogy Maria M. nagy sietetösséggvel kiment volna,* 158. lapon azonban: *merének oda az házhoz nagy sietséggel.* Jord. c. 302. l. *nagy sietethseeghel(?) felkele.* Pesti G. CXXXVIII. m. *az anyja is sietetességgel hozzá hajlott volna.*

100. s. *eg heleth muta.* Eddig egyedül álló példa, melyből nem vakmerőség azt következtetni, hogy a mai *mutat* helyett egykor csak *mut* volt használatban; noha a 49. s. *Menden ot vylézségéth mutatta.* — A Kat. leg. 447.—8. s. *Azért es éjjerre hogy juta, Kirádnak hívséget mutata.* Ha valahol, itt is helyén lett volna a *muta* alak. Bécsi c. 32. l. *Elmegyek Olofernes fejedelm orcájához, hogy jelensem nekik ő tilkokat és megmutassam annak, minemő bemenettel megbírhátná őket, úgy hogy egy férfú se essék le ő seregéből.*

101. s. *alkob.* Alkobb azaz hasznosabb, tanácsosabb. Gyöngyösi Istv. Charikl. X. 346. l. Az istenek szavát nem *alku* megvetni, mert úgy veszőlyünkön fognak ők nevetni. V. ö. Mátyás Fl. M. Ny. tört. szót.

102. s. *Könweb.* A münchen. c. 133. l. *cönweb* és *könweb.* 49. l. *könweb* azaz könnyűebb. A határozatlan írásmód miatt nem bizonyos, csak valószínű hogy az *n, ny*-nek olvasandó. Az LII. 3. sorában *kenweb* áll az eredetiben s ezért *kenwebb* látszik elfogadható olvasásnak.

104. s. *twrethny.* 400. m. lev. 163. l. *immár üted nappja, hogy Kapos várdt az török erőssen lüeti és töreti.* A *töretni* Tinódinak is gyakran használt szava, bár nála a *töretetni* még-sűrűbben fordul elő. Eger vár. III. r. *Napnyugat felől a tornyot töretni.* II. r. *Annak utánna kezdék töretetni.* *Törés aránt töltéseket alkotnak.* *Nappal törtet éjjel felépíteni.* Thurzó Gy. lev. I. 80. l. *Az csőtörtői ustrom után az várat az fejedelem igen megtörettette sok álggyával.*

105., 106. s. *Kvtez. vetez.* Thaly az első szót *kötés*-nek (harczgat, vesszőfonadékból, czölöpökből és földből készítve), a másodikat *vitéz*-nek olvasta. A mi a *vetez*-t illeti, két sorral alább szintén így írva jön elő; míg a *vitéz* mindig *vytez*. Ez mutatja, hogy más szónak kell lenni; meg a sorok

érthetősége is kívánja. *Veted, vetid* arab-török szó jelentése: *karó, czölöp*. — Ezzel a *kötés* szó igen megférne, csak hogy más részről *kütk* meg *törökül fatörzs-et, göcs-öt* jelent s igen valószínű, hogy a *sok köte* alatt nem *sok kötés-t* akart a szerző értetni. Mindkét szó jelentése olyan, hogy igen ide illik s feltehető, hogy a *hamza* szót is rimnek használó szerző itt két török szóból alkotta a rimet. A *menden minden-nel sokat, nagy mennyiséget* fejez ki.

108. s. *menden vezet nagy veszel*. A *e*-vel kezdődő szókkal alliterálás volt a szerző szándéka. Kat. leg. 3579. s. *És rajtam ily veszell tetetni? Oh de volna il veszelem*. 3586. s. *enne veszell teszon* 3612 s. *És ily veszell veszeson* stb. Pestí G. kétszer is így: *minden veszell érdemlenél* (Aesop. él. és VIII. m.) A *vesz* már a bécsi c.-ben megvan 191. l. szelet *vetnek és veszet arának*. Így ugyancsak *vihar* helyett Fer. leg. 54. l. az *ördeg eltére ez enne (ennyi) veszel*.

109. s. *Mel nagy helyett először De ez állott. Veszedelmbe. Veszedelem* helyett még így használja a bécsi, münch. c. amaz 20. l. *te veled veszedelmbe vesz el*. 24. l. *nagy veszedelmbe*. 34. l. *veszedelmbe adának*, emez 63. l. *mi veszedelm ez?* Kat. leg. 1741. s. *Hogy kevélségnek ő bine Minden veszedelmnek szive*.

110. s. *lonek avtan es keges kegelmbé*. 130. s. *kyk keges kegelmbé*. Kat. leg. 2840. s. *De hála legyen úristennek És ő kegyes kegyelmének*.

113.—4. s. *Azért twkelleth tanács lwn kwztuk*. V. ö. 123. sorral: *Hog minden szabad lenne wn kwztuk*. Bécsi c. 22. l. *Tahát Ozyas a tanács megvegezoén*. Félegyh. Uj t. I. 181. l. *elvégeztetött tanácsból*. 229. l. *megtölté őket az ellökeltett tanácsból*. 230. l. *egyenellenők lévén önközöttök. önközöttök tartván sok vetéllködést*. Münch. c. 72. l. *úgy hogy kérdezkednének mondván önközöttök*. 167. l. *és úgy lött mikor beszélleének önön közöttök*. Tinódi, (Zsigmond k.) *Tekélttem most ezt az én szüvembe*.

116. s. *magyary Mathyas kyalhoz*. Marg. leg. 32. l. *mikoron cseh királ köldett volna nagy tisztes követöket magyari királhoz*.

117. s. *Az kenzeth előtt De állott*, a mit azonban a szerző kitérölt. *ky oth chászárth illethné*. Kat. leg. 679. s. *Senki nincsen küt illessen, Hogy tebbet vagy jobbat értsen. Kencz hangzása: kéncs*. Így Tinódinál s ma is a székelyföldön.

118. s. *Sem egh kéz kwztuk azt ne illethné*. Königsb. tör. *quit sceplev nem illethet*. Bécsi c. 34. l. *ezeket gondolták tenni és ezeket akarják megtökélni, mellyeket kezekkel sem kell illetniek*. 69. l. *és sem egyik ő vagyokban semmit nem illete*.

123. s. *Mert ez lwn ndlok helyett először: Ez beszéd lwn n. állott. twkelleth* 113. s. *twkelleth*.

124. s. *Kyralnál kedyy nagy kellemetes*. Both J. sir. én. 5. s. *Szolgálátom ő nála kellemetesb vala*. V. ö. XIV. 16. sorára tett jegyz.

125. s. *Swt yónak teték w felségének*. Münch. c. 106. l. *tetett énnekem mendeneket megírnom*. Jord. c. 515. l. *lállaték azért énnekem es. Erdösi-nél: jónak lállaték énnekem es*. V. ö. I. 135. sorára tett jegyz. Winkl. c. 227 l. *megnülék szöme és neki ugy tették hogy*. N. Szomb. c. 295. l. *teték a tolvajoknak, hogy jöne egy igön szép ledny*.

126. s. *És hozzya tartó nép kwsségének*. Kat. leg. 160. s. *Ez hozjánk hallgató ország*. Jord. c. 214. l. *Ki mind ő hozjá tartozik*. 396. l. *Mind hozjád tartozóval*. Weszpr. c. 2. l. *vagy az ő bardíi közül való az, vagy házabeli, avagy rekonsága, vagy ő hozzá tartott*.

127.—8. *Mert nag miltó az mēden felségnek, Nag kegelmes legyen ellenségnek*. N. Szomb. c. 138. l. *Úgy illik és mélló ily nagy kegyes megkeserödött anyával minékönk sírnonk*. Zrinyi (Nemz. Kvt. 261. l.) *Kapitánnak szükséges a kegyesség és kegyelmesség*. Ilosvai, Ptolomaeus. Conv. 3. d. *Minden emberekhez légy nagy kegyelmes*. Bogáti, Castriot. VI. s. *Kemény, kegyelmes, légy közép mértékre*.

130. s. *esny szoknak. Esni e helyett esdeni, esedezni*. N. Szomb. c. 80. l. *te hozzád esöm és te hozzád futok*.

131. s. *Akarattyak szerént lwn kegelmmeth*. — *Akarat az esedezés által kifejezett óhajítás*. N. Szomb. c. 38. l. *az én kívánságos akaratom szerént és szívelemnek buzgóságából*. Göröcsönyi A. *Nagy kegyelmet tön király az várassal*.

135. s. *twbbwhete*. V. ö. IV. 8. sorára tett jegyz. Münch. c. 150. l. *Többihed meg minékönk hütönket*. 400. m. lev. 247. l. *az úristenért kérenk, hogy thebechetek (többítetek) meg, ne valljonk veszedelmet és kissebséget*.

136. s. *Es Sabachoth nagyon erwsswhete*. Először: *Es kwrnywlth Sabachoth nagyon erwssen erwsswhete* állott, de úgy, hogy a *kwrnywlth Sabachoth* szavak a *nagyon erwssen* fölé voltak írva. A behozó jel az *És* után áll s így a *kwrnywlth* kitérölése után is oda kell *Sabachoth* olvasnunk, nem pedig az *erwssen* helyére, mely szintén le van húzva. — Münch. c. 150. l. *nagy közlet erőssejtetett mü közöttök és tü közöttetek*. Jord. c. 514. l. *beszédöket erőssöjtvén következő jegyekkel*. Marg. leg. 42. l. *igen megerőséhttetik vala*. 103. l. *erőséhtteté vasakkal*. Göröcsönyi A. *Építetté az két várast erőssen, Egy falkát ott hagyja királyi népében*. — V. ö. IV. 8. sorára t. j. Nyelvt. Közl. IV. 156. l. NYÖR. IV. 211. l.

139.—40. s. *Az mynd ezen szerént hat meglewe, Twricknek es mendennek kegelmmet teve*. Először: *meglewen Az királ es miltán állott*. Bécsi c. 179. l. *E meglévén*.

141. s. *Kyral helyett először És nagy állott*.

142. s. *kwrnywlw*. Münch. c. 27. l. *Látván sok gyölekezeteket ő környöllő*. V. ö. 85. sorra tett jegyz.

143. s. *Hát valának helyett először Azon halwal, majd pedig Azon valána állott*. A *nagy csudába lenni* kifejezés ma is megvan.

145. s. *Yelennen*. Értelme itt: *jelesül*; lásd a 129. sorban. Bécsi c. 12. l. *Menj ki minden ország ellen és jelennen azok ellen*. Érs. c. 40. l. *mindazok kik téged szeretnek, jelennen kedeg az te edességes sziléd*.

146.—8. s. *Láthnak — odwarlany — várban állany*. Érdy c. 300. l. *játá az oltáron állani — és minden felől ő körüle nagy szép személyeket állani és öneki szolgáláni*. Winkl. c. 203. l. a poroszlok kirtelének és az vitezök udvart itének (Nád. c. 256. l. *ütének*); a fegyverösök és mind a sokaság (Nád. c. sokasságok) egybe gyölének (Nád. c. *egyben gyüllének*). Heltai, 50. m. A

majmoknak királya egy arannyas magas székben ült és a sok majom mind udvart állának környüle. Érdy c. 195. l. az császárok előtt személ szerént udvarlana.

149.—50. s. Bécsi c. 25. l. *legyönk bosszóságba*. 116. l. és *lesznek bosszóságba*. Bogáti-nál: *Német hogy azt érté igen bosszondá*. — *Búsul ezen török császár hogy hallá*.

XI.

Eredetije a pécsi püspöki könyvtár Dobai Székely Sámuel-féle 536. lapra terjedő 4. r. codexének 70. lapján. A codex kivonatos tartalmával együtt először Kovachich adta ki (Formulae solennes styli etc. Pesthini MDCCXCIX. p. XI.). — Később Horvát István (Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás védelm. Pest. 1815. 45. l.) tette közönségesebbé. Kovachichnál a X. lapon latin eredetije olvasható: Regula juris; *Quod enim semel placuit, ulterius displicere non poterit*.

A megszerzettél itt is=alkot, készit, csinál, mint I. 10. sorában. I. Móz. 1. 25. v. Heltainál: *készíté az Isten*. Károlinál: *teremté*. Káldinál: *alkotá*. Cs. Komárominál: *szerzé*.

2. s. *És the tewled elvetéttél*. III. 22. s. *Ne vess minket el tőled*. Kat. leg. 805. s. *Ki ötlet tulle elveté (isten az embert)*.

3.—4. s. Kat. leg. 1159. s. *Ha mit akarsz megtanulnod, Az hit miá kell megtudnod*. 1253. s. *azért igasság keveté, Hogy ezt isten és ember tennéje*. Feddő ének. 49. s. *Tennie kellene ezt a nagy uraknak*.

Négy-négy szótagú ütemből álló nyolczas, páronként rimelő sorok.

XII.

Eredetije volna a legrégibb magyar nyomtatvány, melyet maig sem sikerült felfedezni. Először Bartalis Antal emlékezik felőle »Notitia Parochiae Jegenyensis. Claudiopoli 1794« szimű munkája 122. lapján. Possidemus — ugymond — Orationem, et Cantilenam de Inventione dextrae S. Regis Stephani idiomae Vngarico Norinbergae Anno MCCCCLXXXIV. editam. Oratio ea est, quae latine hac die dicitur. Cantilena sic incipit:

*O deucheoseeges zenth iob kees
mel'et magyar ohaitua neez
draaga genche neepeunknec,
nag' ereome zineunknec. etc.*

Perperam itaque tribuitur Cantilena haec Cl. Viro Soc. Jesv, Sacerdoti Francisco Faludi Anno MDCCIV. nato. Horányi pag. 661. Tom. 1.

Toldy szerint (Uj M. Muz. 1857. 502. l.) Bartalis művének ezen helye először Schedius Lajosnak tünt szemébe, a ki arra 1802-ben (Zeitschrift von und für Ungern. I. k. 220. l.) figyelmeztette az olvasó közönséget; s említvén, hogy ezen Oratio-nak és több versszakból álló Cantilendának számos kiadása forog köz kézen, egyszersmind az 1797-dik évi

oudai kiadás címét szó szerint lenyomatta. Lugossy József 1857 tavaszán egy bécsi 1771-diki kiadást közölt Toldyval, melynek czíme szóról szóra megegyez az 1797. évi kiadásával. A nürnbergi kiadás évszáma 1484 helyett hibásan, mindkettőn 1448-nak van nyomva.

Schedius után Révai emlegette irodalmi leczkéin mint legrégibb magyar nyomtatványt. Majd a Kajoni-féle csiki énekes könyv 1805. évi kiadásába (277. l.) is felvétellett »*Dicsőséges dldott jobb kéz!*« kezdetű, 13 versszakból álló variánsa. Bartalis nyomán felvette ama négy sort Pápay Sámuel is »A Magyar Literatura esmérete« című munkája (Veszprém. 1808.) 364. l. Horvát István pedig »Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás hires m. királyok védelm. Pest. 1815.« 45. l.; és Tud. Gyűjt. 1833. 2. k. 87. l. A »szent István ünnepén« ma is használatban levő — már 24 versszakra szaporodott — éneknek az áhíthatoskodók számára készült s ponyván árult újabb kiadásai Gyurián és Bagónál nyomattak 1840. 1846. stb. években.

A mi már az ének első 1484-diki nürnbergi kiadásának megjelenését illeti, valószínűnek látszik az abból, a mit Toldy említ, hogy t. i. »1484-ben, Nürnbergben és épen Coburgernél nyomtatott a milkói püspök Mihály, ki akkor sede vacante az esztergami érsekség vicarius volt, mint ilyen, nemcsak egy missalet az esztergami érseki megye számára, melyben a szent jog miséje is először találtatik, hanem egy breviariumot is. Mily könnyű volt tehát neki a Sz. István-féle imát és éneket is ugyanakkor és ott, egy füst alatt kinyomatni? mire is a szent jog egyházi ünnepének (máj. 30.) épen az esztergomi megyében ünnepeltetése adhatott alkalmat, mint azt valamennyi esztergami missale és breviarium, még pedig különösen 1424-en innen egész 1560-ig tanúsítja.«

A Bartalis kezén megfordulhatott első kiadás felfedezésére irányzott törekvéseknek eddig semmi sikere sem volt. (Toldy, i. h.).

Csupán a 2. sor *Melyet* szava az, mely némi gyanút kelt az iránt, valjon 1484-dik évi szöveggel van-e dolgunk? Azonban bár ódonszerűbbnek látszanék a sor például így: *Kire magyar óhajtvá néz: a melyet* használata mégsem elegendő alap arra, hogy ezen négy sornak XV. századi származását kétségbe vonjuk. Tagadhatatlan, hogy a *ki* jóval későbbben is gyakran áll *mely* helyett; de azt még sem lehet a Hb. *ki* *nopun*-jára hivatkozva mondani, hogy a *mely* általán fogva még a XV. század végén is anachronismus volna. A bécsi c. 4. l. *menj el az edénekekhez és igyál vizeket, kikből es az én gyermekim isznak. meghaltad légy te szüleidet és a földet kiben születél, és jöttél annéphez, kit azelőtt nem tucsz vala*. 5. l. *Három köblöket, kiket. adá néki ő étkének maradékát, kikből megelégedett vala*; mindezek előtt azonban ezt is olvasuk a 3. l. *gabona fűket szedek, melyeket az aratónak kezei elhagyandnak*. — Csak ilyen kifogást lehetne tenni a 4. sorbeli *szívünknek* szó ellen is, mely helyett *johonknak* vagy *johonknak* szintén állhatna. Ha azonban látjuk, hogy már a régi biblia fordításban felváltva fordul elé a *szív* és a *joh*; a Sz. Bernát hymnusa 90, 91. sorában pedig egymás mellett így: *Idvöléggy úrnak édis szíve, Én johomnak jó öröme*; akkor a *Nagy öröme szívünknek* sor hiteles-

sége ellen szintén nem szólhatunk. — A *jobb kéz-re* V. ö. V. 75. sorára tett jegyz.

A 2. sorbeli *óhajtva*=sóhajtva. V. ö. X. 87. sorára tett jegyz. Bogáti-nál: *Az nagy Mátyás király az nap meghala, Kút még eddig Magyarország óhajtja.*

A 3. sorbeli *gens* szóalak codexeinkben majdnem kivétel nélkül *kencs-*nek van írva, valamint Szab. viad. 117. sorában is, V. ö. az erre t. j.

A *nepeunknec* és *ziueunknec* olvasása t. i. *népönknec* és *szívönknec* önkényszerűnek látszhatik. Erre nézve megjegyzem, hogy ha Bartalis egyébként híven másolta is az 1484. évi nyomtatvány négy első sorát, alig képzelhető, hogy abban az *ö* betű *eo*-val, az *ü* pedig *eu*-val volna írva. Ugy kell neki lenni, hogy az eredetiben mind az *ö* mind az *ü* helyén egyformán *w* áll s ezt B. az *ö* vélekedéséhez képest a későbbi írásmód *eo*-jával és *eu*-jával cserélte fel, és pedig ezen két szóra nézve hibásan, mivel azok akkor még *népönknec* és *szívönknec* hangzottak. Az első sorban a *deucheossages* nem a mint nyomva van, hanem *dücsösésages*-nek olvasandó.

Négy-négy szótagú ütemből álló nyolczas, páronként rimelő sorok.

XIII.

»Eredetije, vagy közelkorú másolata Pesten a Kaposmérői Mérey nemzetség levéltárában a Paksy nemzetséghez tartozott jegyzőkönyv utolsó levelének másodfelén. Közlé Mérey László es. kir. aranykulesos úr Döbrentei Gáborral, ki le is másolá 1838-ban.« Ezzel a jegyzéssel tette közzé először Döbrentei a RMNYE. II. 39. lapján. Mások innen vették át s nyomatták le.

Melyik Both Jánost siratja Gergely deák? maig sincs eldöntve; az azonban bizonyos, hogy I. Mátyás idejébéli történetéről szól az ének, — erre mutat az ének nyelvének némely sajáttsága is.

Az igaz hűség hangján búsongó ének szerzőjének neve »Gregori(us)« a versfejekből tűnik ki. Hihető, hogy végéről két vagy több versszak is hiányzik, melyekből a szerzőről is többet, meg az ének szerzetetésének évét is tudhatnánk. (V. ö. Döbrentei jegyz. RMNYE. II. k. 362. 1.).

A 13—14 szótagból álló 4—4 tagú ütemekre oszló sorok hármanként alkotnak egy rímen pendülő versszakokat. Ezt a formát XVI. századi verselőink közül többen használták s különösen kedvelte Pesti G., a ki — a rhythmusra ugyan Gergely diákunknál kevésbé ügyelt, de meséinek erkölcsi tanúságát szinte kivétel nélkül ily hármásokba foglalta össze.

1. s. V. ö. XVI. 28. s. *Már semmi gondom nekem volna.* LX. 30. s. *Imdár semmi gondom nem volna.* Istvánfi P. Voltér: *Asszont keressetek, mert az csak én gondom.* A *mostan*, némely vidéken ma is hallható eredeti alakja a *mostan-nak*.

2. s. *Feleimnél.* Hb. *Latiatuc feleym.* A két első sorbeli szórákason, valamint alább is észre lehet venni, hogy a szerző, kétségtelenül a rhythmus nem pedig gyenge rímei kedvéért távozott el a közönséges szöfűzéstől, a mi

által egy-egy sora hangzatosabbá vált s némi verselési gyakorlottságot árul el. Zay Fer. Az Landorf. elvesz. 178. 1. *Azt tudom én es, hogy nincsen neküm hová mennöm, mert soholt énnéküm tisztösségüm nem leszöm.*

3. s. *Hogyha* helyett az eredetiben csak *Hogy* áll. A *szolgált uram* kifejezés nem szorul felvilágosításra, azonban megérdemli az összevetést ezekkel: Érdy c. 77. 1. *minden szolgált szolga tartozik ö urának, dicséré az ö szolgált szolgáit.* 78. 1. *o mely boldog szolgált szolga az oly istenes ember stb.*

4. s. *ö szeméit jóban vehette* az az jó sorsban, mikor jól volt dolga. Különben N. Szomb. c. 57. 1. *semmi neküm nem illik egyéb, hanem csak hogy éltömnek jobbában meghaljak.* Istvánfi P. Voltér: *Az ledánra szemét Volter vette (vetette) vala.*

5. s. V. ö. X. 124. sorára tett jegyz.

7. s. *Elválaszták.* Ma is széltére mond a nép *megválaszt* helyett *elválaszt*-ot, a miből sokan gúnyt szeretnek üzni. V. ö. VIII. 2. s. t. j.

8. s. *Kevetségen el-belköldék.* V. ö. X. 58. sorára tett jegyz. Kat. leg. 1080. s. *szolgáit mind el-ki köldé.* Hasonló kifejezés az *ajándékon küldeni v. adni*; ajándékba, követségbe helyett. Bornemisza Tamásnál is 1540-ből: *Gróf (Salm) Miklós Budára jüve küvetségén Izabella királyné asszonyhoz.* Zay Ferencz. Az Landorfejtérvár elveszés. 2. 1. *Választja ö es az ifvi királyhoz két fő emberét követségén.*

10.—12. sorban a rim *-ből* helyett *-bel.* V. ö. I. 1.—4. sorára tett jegyzést a 231. lapon. Így olvasunk az énekben: *kevetséget, terek-et.* stb.

15. s. *ki hit* helyett ma: *mely hit-et* mondanánk. *meholt.* münch. c. 194. 1. *meholt vala.* kétszer is, és ugyanazon lapon: *meg ne halna* 193. 1. *nem holt volna meg,* s ugyanott: *haljonk meg, ha meghaland. nem hal meg.* Hb.-ben: *cholat* mellett *halal nec halalaal hoz.*

16. s. *Red* *vev* stb. Istvánfi P. Voltér: *Hadgyad megszerzését már mi rednk vennünk.* — *Ki miatt rám vettem az nagy irigységet.* — *Ennek gongyát kérlek azért redd vegyed.* — *mindent redm veszek.*

18. s. *Maga*=ámbár, jóllehet. Kat. leg. 197. s. *Maga nagy sok időt vára: De hejába lön munkája.* Istvánfi P. Voltér: *Asszony ott bánatját nem jelenti vala, Maga keserűség által folla vala.*

19. s. *betelék* helyett a 8. sorbeli *belköldék* után *bettelék-et* váránk, mint például. Jord. c. 360. 1. *Akkoron bettelyesedék úrnak mondása.* Érdy c. 245. 1. *mikoron úristennek szent malasztja miatt betelt vóna: azonban csak betelék van,* mint Dálnoki J. Trója vesz. ezen sorában: *Igy telék be álom magyarázdssa.*

XIV.

Eredetije a magy. tud. Akadémia kéziratárában őrzött »gyöngyösi codex« 4. lapján. Felfedezte 1836-ban s először közzé tette a RMNYE. II. k. 5. lapján Döbrentei G. (V. ö. ugyanott a 363. s. köv. It.). Ujabbban megjelent a NYEMLT. II. k. 242. lapján, mint az ott kiadott codex második

darabja. Ezen kívül majdnem minden iskolai kézi és olvasókönyvben feltalálható. Erdélyi is közölte a Népd. és Mondák II. k. 270. l.

Nyelve tiszta, erőteljes; képei, hasonlatai természetesek; fokozzák ezek szépségét a hozzájuk illő szabatos kifejezések és könnyebben lendülő sorok. A 3 és 2 szótagú ütemekre oszló 10 szótagú sorok alkotása igen hasonló a VII. és LIV. alatt közlött Sz. László hymnuséihoz (l. 278. l.). Ott is, itt is találkozik 11, 12 valamint 9, 8 tagú sor is: a rhythmus azonban félreismerhetetlen, bár némely helyütt — talán hibás másolás miatt — igen elmosódik. — A codex azon sajátja, hogy az *o* helyett az *e* hangot kedveli, ezen az éneken is meglátszik, mert egyetlen *o* sem fordul elő benne. Ezt azonban a *líker* (tűkör) és *így* (ügy) alakokkal sem tartom elegendő oknak arra, hogy ezt az éneket Döbrenteiével a palócz szójárás egyik régi irodalmi maradványának tekintsük.

1. s. *Ne hay valo. N. Szomb. c. 60. l. én vagyok a bódogtalan nihai szeretetös jegyös a nagy felségös névvel, ki néha valék megékösiltetött. Fest. c. 52., 82., 93., 276. l. Emlékezzél idességnek szerzője, hogy nihai mi testeneknek személyét. Virg. c. 60. l. Ima kedig miért ez frater egyébhai szokásának fölötte. 59. l. kezdé imátkozni egyébhainak fölötte. — A néhai való némileg emlékeztet az V. 270. és 277. sorában olvasható nap lévő szin és hó lévő test kifejezésre.*

3. s. *Nagy dicseretlt. . Eddig nagy dicseretül-nek volt szokás olvasni; de már a NYEMLT. dicserettel-t irt. A lap levágott szélén megmaradt betűt én is t-nek olvasom s-el-lel pótolva dicserettel-nek gondolom. A valály=valál írására vonatkozólag X. 6. sorára tett jegyzésben emlékeztünk.*

4. s. *Ellenségednek ellené állól. Bécsi c. 20. l. ő seregének ellene állhat. Winkl. c. 131. l. embert erőssé tészén ellenségnek ellené állásba. Chron. Apolloniusról: ily erős atyának egy gyengé leánzó ellene mit állhatna? Dálnoki J. Trója vesz. Szántalan ellenség ellené vala.*

7. s. *feletted. Döbrentei szerint: felekeztetéd, felekre elosztád. Toldy sz.: feledéd. Szvorényi, Beöthy stb., Döbrentei olvasását fogadták el. Én féletéd-nek olvasom s a félni-től, mint kérti kértetni stb. származtatom. Szabács viadalában vontat, hoztat fordul elő, ezek közül az utóbbi ma már csak hozat. A féletetni teljesebb alakja is féletetni volt, a mit bizonyít az Érdy c. 403. l. szegénnek bódognak úgy aggya vala magát, hogy inkább szeretetnek honnem féletetnek. Látni való hogy egészen más értelme van a féletetni, féletetni-nek mint a féletetni-nek. Góry c. 41. l. félti vala mind az poklost; mind ümmagát haláltul. V. ö. a münchen, és több más c. feketetni-ét a mai feketetni-vel; továbbá Nyelvt. Köz. l. IV. 163. l.*

8. s. *benne helhezhetéd. München. c. 69. l. és helyheté azt ő új koporsójába. 166. l. helheté ötet a kivájt koporsóba. miképpen helhetetett vala. 70. l. lássátok a helyt, hol helhetetett vala úr. 105. l. nézik vala hol helhetetnék.*

9. s. *amykorth kévanyád. 14. s. Théged kévanya. V. ö. I. 25.—27. sorára tett jegyz. Weszpr. c. 85. 86. l. sok időtül fogva kévannya vala ötet látni, miért sok csodákat hallott vala ő felöle, kiket szömeivel es kíván vala látnia.*

10. s. *-hoz válaszhád. Istvánfy P. Voltér: Megint azont hozzá választotta vala. Zay Ferencz, Az Landorfejevár elveszés. 1. l. Választja bé Szelim császárhoz. Választja be hozzája. Választja ő es az iffiu királyhoz két fő embe-
rét követségén.*

11. s. *Nagh sok részre hasogatád. Itt is együtt találjuk a nagy sok-at, a codex irodalom nyelvének eme kettesét. — Nád. c. 436. l. kezdé hasogatni asszent Pál mondását.*

12. s. *Magyary wraknak tysztol mynd elosztád. V. ö. X. 116. és 38. sorára tett jegyzésekkel. Érdy c. 496. l. egyben hívá az magyari urakat. Debr. c. 185. l. ki Kapadociát tisztül tartja vala a császártól. Sz. Dom. é. l. 310. l. az sororoknak tiszteteket osztott volna. hieglelés legyen tisztet. Székely Estv. Chron. 233. l. Szeliman Török Bálintnak pedig örök tisztül ada Galatába egy tornyot.*

13. s. *lél=lól vagy levél helyett. A Nád. c. is állandóan lél-t ír.*

15. s. *Meghervadozoth szép zeld ága. Érdy c. 222. l. semmi zeld ág sem fának levele sem virága nem leletetik. N. Szomb. c. 66. l. kinek az zöld ágat mutattják.*

16. s. *Nem kellemthes nekj virága. München. c. 195. l. kellemetes tünektek. N. Szomb. c. 255. l. istennek kellemetös. Jord. c. 167. l. nem kellemetes teneked. München. c. 74. l. nem kellemetes az egészeknek az urcos. Marg. leg. 19. l. kellemetössök-e ezek teneköd? V. ö. X. 124. sorára tett jegyz.*

19. s. *Ne kerengethnéd. Bécsi c. 16. l. megkerengé mené Isrlt. München. c. 129. l. kimenén kerengnek vala kastélok szerént. Sz. Dom. é. l. 51. 52. l. Mikoron keresvén kerengénje az várast. Bod. c. 17. l. az révó oroszán kereng. az ördög ez földet kerengi. Bécsi c. 77. l. valami mennynek kerengetében tartatik. Batizi A. De tégedet szélllyel környül kerengettek. — Kerengetem = gyro, regyro, roto. A szótárírók közül először Molnár Alb. jegyezte fel.*

20. s. *Ne fenegednéd w chászárokat. Weszpr. c. 92. l. igen megfenőgette vala ötet.*

21. s. *Igekezel vala sok országokra. A codexnek Ny. emléktári kiadása előtt is, azolta is: igyekezte valá-t szokás olvasni. Az írás oly világos, hogy kétség se férhet a betűk alakjához. Az igyekezte vala olvasásnak s erőltetett magyarázatának a NYEMLT. II. kötetének megjelenésekor azonnal békét lehetett volna hagyni. Bécsi c. 134. l. a bírák és királnak hatalmasi igyekezik vala a férfiakat. Góry c. 61. l. az imádságnak reá vala igyeközettel kell lennie. 62. l. tartozik-e embör az imádságra igyeközni avagy nem? harmad igyeközet, az ír istenségre ünönmagára igyeközni. Peer c. 49. l. Söt inkább igyekezik vala és törekedik vala ötet elárulni. Sánd. c. 6. l. feligyeköznek reája. Tih. c. imm. pr. 4. l. Igön red igyeközetök. Pesti G. CXXV. m. mindenik azon igyekezik vala. OLXXVII. m. Nagy dolgok meglesznek ha reá igyekezel. Székely Estván, Calendarioma. Előbeszéd: kit jó neven ha veendnek, töbre és nagyubra ennek utánna igyeközünk.*

25. s. *A thykere szó a sorban s egészen ki van írva; e felett áll a laga, melyet már mások is világa-ra egészítettek ki. Minthogy egyik sincs kitö-*

rólve, egyik sem volt elhagyható. Königsbr. tör. *szuszegnek tukere*. Marg. leg. 99. l. *fényes tökerétől*. Góry c. 65. l. *özvegyöknek tiköre*. Peer c. 335. l. *szépséges thuköre*. Thewr. c. 81. l. *tykere*. Jord. c. 352. l. *idvességünknek oka és tikere*. Sz. Dom. él. 12. l. *életnek tikere*. Gyöngy. c. 13. l. *fénességnek tikere*. Kriza c. 24. l. *fénőségnek tökore*. Czech c. 8. l. *ffénőségnek tiköre*. — Münch. c. 163. l. *Tüz gyojtván és azok környöl ülőn — látott volna némienmő leány a világnál ülette*.

26. s. *Ees rethenetes baymaka*. Peer c. 66. l. *hütnek paisát és páncélat ragadá, miként jó hadalkozó és bajnok*. Winkl. c. 131. l. *miképpen a bajnak gen nehezen avagy sonha meg nem gyézetik*. Bécsi c. 266. l. *bajnaklatnak vöttü nevét*.

27. s. *Numuroltaknak kies hajlaka*. A NYEMLT. helyreállította a *kies-t*, a mit addig rendszeren, pedig hibásan *kees-nek* olvastak. — Bécsi c. 26. l. *alkota magának tikk hajlakat*. 30. l. *megferteztetni te nevednek hajlakát*. 36. l. *parancsola ő hajlaka őrizőinek lakozik vala a hajlakban*.

29. 30. s. Ez a két sor szintén a NYEMLT. helyreállított szövegével egyezően felel meg az eredetinek, hol: *thysztessegennek*-ben a két *un* közül kimaradt a *k*; míg a *félelmeknek* felett látható az *n* kimaradását mutató jel. Pap Gy. Palóc népkölt. 35. l. *Genge szerelmönnnek hamar végi szakad == Gyenge szerelmünknek*.

31. s. *Otalmazoya magyar népeknek*. Vásárhelyi A.: *Magyaroknak megoltalmazója*. Dálnoki J. Trója vesz. *Hazájának nemes otalma vala*.

34. s. *igeknek=igyeknek*. Bécsi c. 171. l. *ez ügynek vagyunk tanói*. Apáti F.: *Ügyedet ne viseljed egyházi papokkal*. Döbr. c. pass. *ü feje felé ü ügyét irván*. A Nád. c. már *igy-et* ír, valamint a Debr. is. Kat. leg. 2997. s. *Míg az császár igyét járá*. Istvánfy P. Voltér: *Én igyemet azért mostan red hagyom*.

36. s. Rendszeren *már-t* olvastak és nyomattak a NYEMLT. előtt, mely helyreállította a tisztán kivehető *imár-t*.

XV.

Eredetije a magy. tud. akadémia kéziratárában őrzött érsekujvár codex 447. lapján kezdődik s 520. lapján végződik. A debreczeni és Érdy codexben található prózai Katalin legendákkal s Telegdi Miklós predikációjából vett rövid »Katalin életével« együtt, nyelvjegyzetekkel kiadta Toldy F. »Alexandriai szent Katalin verses legendája« cím alatt Pesten. 1855. — Az egésznek végső negyedét, csekély kihagyással már előbb 1851-ben megjelent Irod. története példatárában tette közzé. Rövidebb mutatót minden iskolai s kézi könyv vett fel belőle.

Az 1530—31-ben nagyobb részt Sövényházi Mártha Clarissa-apáca által összeírt codex szövege csak másolat. A leíró szorgalmas apáca — mint az azon korbéli másolók rendszerint — újította a nyelvet; az egy folytába írt versek épségére pedig kevésbé ügyelt. Újításai s a codex készülésé-

nek ideje arra adtak okot, hogy a költeményről rendszeren úgy beszéltünk, mint XVI. század elejéről származott költői maradványról. Imre S. szerint (Harm. kiad. 81. l.) »e művet 1510 körül latinból dolgozták által.«

Toldy említett kiadásának bevezetésében igen becses adatokat hoz fel a Katalin legenda általános történetének megismertetése végett s párhuzamot von egy részről a latin nyelven írt s más nemzeteknél forgalomban levő legenda-tárgy és szöveg, más részről pedig a magyar verses legenda között. Kiemeli ez utóbbinak valamennyinél teljesebb voltát s egyedül álló szerkesztését. Forrás-nyomozása közben Temesvári Pelbárt XV. századi ferenczrendi szerzetesünk: »Sermones Pomerii de SS.« című munkájáig jut s annak második része 99-dik predikációjában megleli a verses legenda teljes tartalmának megfelelő történetet. Ebben azonban csak általános hivatkozást találván (legitur de ortu...), nyomot veszít s azon meggyőződés nyilvánítására szorítkozik, hogy »volt tehát Pelbárt kezében egy teljes Katalin-legenda, még pedig kétségkívül deák, talán épen azon Equilinus püspöké, kit idézve beszéli el a visiókat Ribadeneira.« (XI. l.).

Azonban Pelbárt következő (100-dik) beszédében épen a visiókról tévén említést világosan ezt írja: *Legitur in historia ab Alphorabio descripta*. Megnevezi tehát forrását, csakhogy az ma teljesen ismeretlen. A mi Alphorabiust illeti, tudjuk, hogy ezt a nevet viseli azon csillagjós vagy régi nyelven szólva »égbe néző«, a kit Costus király a magyar legenda szerint magához hívat, hogy gyermektelenségének okáról megkérdezze s tanácsot kérjen tőle. Ez a hívásra megjelent s tanácsa követésének köszönhető a király, hogy leánya született, a kit Katalinnak nevezett. — Bizonyosnak vehetjük, hogy a jövődömondó és históriaíró Alphorabius egy személy, a ki mintegy a maga által látott és ismert dolgokat s eseményeket beszélte el.

Ez az Alphorabius nem egészen költött személy. Élt egy ily nevű hírneves muhammedán bölcs a X. században, a kinek életirői feljegyezték, hogy bölcseségeért világszerte nagy becsülésben állott s fejedelmi udvarokhoz nyert meghívásokat. Élete a mi időszámításunk szerint a 870. és 950. év közé esik, mely éveknak a moszlimek 257. és 339. éve felel meg. — Alex. Sz. Katalin martýrságát a Kr. sz. után 310-dik évre szokás tenni. A muhammedán évszámítás 310-dik esztendeje bele esik Alphorabius (Alfarabi) életébe s megfelel a mi 922-dik évünknek. Csak a két időszámlálás 310-dik évét kellett összetéveszteni, hogy Alphorabius és Alexandriai Sz. Katalin kortársakká tétethessenek, azonnal könnyű volt Sz. Katalinnak századokon keresztül ismeretlen legendáját olyanná alakítani a milyennek a magyar költemény mutatja. Simeon Metaphrastes, ki állítólag Athanasiusnak Sz. Katalin írdeákjának írtaiból állította össze a ma közönségesen ismert legendát, szintén a X. században s így Alphorabiussal egy időben élt. Ez az összehasonlás is azt bizonyítja, hogy a Kat. legenda a X. század folytán vagy később, de azon időbeli reminiscenciák hatása alatt vette fel ezt az alakját, melyet eddig egyedül magyar codexeink tartottak fen.

Hogy a török származású Alphorabiust muhammedán létére keresz-

tyének és zsidók egyaránt becsülték s műveit latin és héber nyelvre fordították: ez bizonyos. Mint korának kiváló tudósáról feltehetjük, hogy ezen becsülést, a mennyiben az életében nyilvánult iránta, türelemmel és becsüléssel viszonzta: hogy azonban mint Muhammed követője s az aristotelesi philosophia legbuzgóbb művelője keresztyén szent legendájának megírásával is foglalkozott volna, erre nézve Dukes és Steinschneider művében, a kik munkáinak bibliographiáját 1868-ban külön-külön a legnagyobb szorgalommal s részletességgel állították össze, semminemű adatot sem találunk. Annál fogva a körülmények egybevetése után nem vakmerő állítás ha azt mondjuk, hogy azon historia, melyről Pelbárt említi, hogy Alphorabius írta, valami később kori keresztyén írónak műve és hogy az valami nagy hitelre sohasem talált. Tudtommal legalább Pelbárton kívül senkisésem tesz róla említést. Ha ismerte is valaki rajta kívül, úgy látszik, hogy egyedül ő használta fel a predikációiba foglalt legenda megírásához, és csak az ő megnevezésével említi mint »néminemű írást« a debreczeni codex írója. Mint sok egyebet, ezt a legendát szintén ő tőle vette át az Érdy codex szerzője is. Alphorabius nevét pedig Alexandriai Sz. Katalin legendájával összekötve csak Pelbárt idézett helyén s a magyar legendában találjuk.

A mi ezeknek egymáshoz való viszonyát s Pelbárt idézett művével való összefüggését illeti, arra nézve kétségtelen bizonyos az, a mit épen most érintünk, hogy a debr. és Érdy codexbeli legenda szerzői mindketten egy forrásból merítettek. A forrás Pelbárt, a mint azt a részletesebb debreczeni c. meg is nevezi. A verses legenda még a debr. c. szövegénél is bővebb s részletesebb. Azon körülmény, hogy az érsekújvári c. melyben ránk maradt, Pelbártnak néhány predikációját is foglalja magában s egy azok közül közvetlenül épen a verses legenda után következik: hihetővé teszi, hogy ennek is Pelbárt a szerzője. Ha ezen valószínűség nyomán indulva tüzetesebben vizsgálódunk, mind több okot találunk ezen vélemény támogatására.

Először is azon tehető ellenvetésre kell felelnünk, hogy a mint két codex írója, egyik rövidebben másik hosszabban dolgozva átvehette a legendát; épen úgy megtehetette egy harmadik, azt hogy a Pelbártnál talált anyagot versekbe foglalta: azért még nem szükséges Pelbártot magát versíróvá tenni. — A mily igaz lehetne ez az ellenvetés általánosságban, épen oly gyengének bizonyul a verses legenda szerkezetével és nyelvvel szemben. Mert igaz ugyan, hogy két író ugyanazon tárgy felfogása és feldolgozása körül — kivált ha az egyik szorosán a másikat követi, sok tekintetben egygyé olvadhat s kiegészítheti egymást: az azonban, hogy egyik a másiknak ne csak azon tárgyra nézve sajátítsa el gondolkozását, hanem összes eszmekörét, teljes eruditóit, irányát részletekre tartozó nézeteit oly mértékben tudja magáévá tenni, hogy műve elődének műveivel, dolgozása módjával, esze járásával, ítélleteivel, izlésével és modorával hasonlítottatván össze a legcsekélyebb részletekre nézve is teljes megegyezést és egyformaságot mutasson, — épen nem képzelhető. Pelbárt predikációiból például többet

kevesebbet majd minden codexünkben találunk. Egy pár szószerint való fordítást nyújt, míg egynéhány inkább vagy kevésbé szabad átdolgozások eredményét tartotta fen. Ha már ezen utóbbiakat hasonlítjuk az eredetieknek eszme-bőségéhez, szigorú logikájához s más kiváló tulajdonaihoz; azonnal látni fogjuk, mily messze maradnak azok emezek mögött; mily szóáradattá bígul legtöbbször a magyar szöveg az erőteljes latin mellett; mint tágulnak s néha szét is szakadnak a logika izmai és szálai.

Ha ellenben a magyar verses legenda nyelvét tekintjük; természetes könnyed folyását, szabatos kifejezéseit akár azon latinsággal hasonlítjuk össze, melyen Pelbárt a legendát elbeszéli, akár azon latin prózai és verses idézetekkel, melyek a magyar verses legendába ennek versmértéke szerint vannak beszöve: nemcsak a hűség s egyszersmind töröl metszett magyarság lep meg a másolások folytán helylyel közel sérüléseket szenvedett de mégis jól hangzó s ügyes technikáról tanúskodó versekben, hanem azon szószaporítás nélkül is kellő bőséggel rendelkező, természetes fordulataiban s átmeneteiben, valamint egész elbeszélése folytában egységes alkotást és szerkezetet láttató tehetség áll előttünk, mely a tényeket, más írók műveiből vett s kellő helyen alkalmazott idézeteket úgy tudja saját eszméivel áthatni s egygyé olvasztani, a mint azt még a modort illetőleg is — Pelbárt beszédeiben szemlélhetjük.

Azok a különböző írókból vett latin idézetek, eléggé mutatják, hogy nem kész költemény magyar fordításával, hanem eredetivel van dolgunk. Az idézeteknek szó szerint való közbeszúrása, mert az eredetiben nem a lép alján állanak; az utánok álló »haec ille« szók, magok az írók, kikből az idézetek vannak véve; a tárgyalási, okoskodási mód: mindez annyira Pelbártra emlékeztet, hogy a részletek részleteibe menve könnyű volna a verses legendába foglalt eszméket, képeket s elveket annak predikációiból vett párhuzamos helyekkel úgy kísérni, hogy nem a költemény compilált volna, hanem a szerző azonossága fogna minden lépten nyomon kitűnni. A jegyzetekben egynéhányat megemlítek.

De egyáltalában lehete-e állítani, hogy Pelbárt művelte a költészetet? A mi ezt a kérdést illeti, kétségtelen az, hogy nyomtatásban megjelent első műve is a zsoltárookra és himnuszokra írt magyarázat volt. Ezenkívül beszédeiben a hol csak szerét ejtheti szüntelen idézi a himnusokat s néha mint például a Sz. Istvánról szóló himnusból egész versszakokat, a zenéről oly szépen nyilatkozik, hogy e tekintetben is bizonyosan több volt mint csak dilettans. Ha pedig a beszédeiben többnyire rövidre vonva olvasható legendákat nézzük, tapasztalni fogjuk, hogy ezeknek valóban költői részletei sohasem esnek áldozatul a rövidítésnek. De nem csak a legendák körül, hanem beszédeiben is számtalanszor találkozunk igazán költői felfogásával. Ilyen például hogy csak egyet említsünk a Pom. de Sanctis. pars hyem. XCIV. beszéde, mely magyarul szerzetesnők számára alakítva a Kazinczy c. 70. és köv. lapjain olvasható. S itt van maga a Katalin legenda, melynek terve és kivitele határozottan arra vall, a ki hihetően akkor, midőn már

magyar költői műve közkedvességben részesült s talán a ferenczi rend 1479-dik évi esztergami conventjén hatással volt azon határozat meghozására, hogy Alex. Sz. Katalin ünnepe attól kezdve fényesebben ülessék; az addig senkitől figyelembe nem vett első részzel bátran egészítette ki a predikációjába szőtt legendát is. (V. ö. »Temesvári Pelbárt élete s munkái,« és »Költészetünk I. Mátyás király idejében« czimü akad. értekez.)

A magyar verses legenda ugyanis, jóllehet a latin szakasz-czimekhez képest csak két tractatusra oszlik, voltaképen három önálló részből áll. Az első rész az 1—692. sorig terjed s Sz. Katalin fogantatásának, születésének s gyermekkorának atyja haláláig terjedő történetét adja elé. A második rész a 693—1435. sorig keresztyénné léételét írja le, míg a legterjedelmesebb harmadik rész 1436—4073. sorig szenvedéséről s haláláról beszél. Az eddig elmondottak után az első rész kidolgozása s belső szerkezete, — mint a magyar költő felfogásának s képességének különösebb próbaköve inkább érdekel bennünket, mint a két utóbbi rész, melyek különböző nyelveken kidolgozva bizonyosan ismeretek voltak a magyar szerző előtt is. Lehet, hogy a ma ismeretlen forrás kevés alakítani valót hagyott a tárgyon; azonban az előadás tisztasága, bármily kényes izlést még ma sem sértő kifejezései, kerekded bevezetett volta, nyelvre, verselésre vonatkozó jelességei, ezek is mind olyanok, hogy a szerzőnek alkotó költői tehetségéről egy olvasója sem kétkedhetik. Szereplő alakjai: Alphorabius és Costus király. Amazon az irodalom történetéből ismert philosophusnak jellemző vonásai tökéletesen felismerhetők, más a kor, különbözők a viszonyok mint a melyek közt hatszáz évvel későbbben élt; de azért semmi sem árulja el az anachronismust. A keresztyén költő Alphorabiusa ugyan olyan rokonszenves alak, mint a philosophia-historia bölcse. Az egyháza dogmáihoz szigorúan ragaszkodó költő oly drámai önállósággal beszélteti s működteti, a melyet csak kívánni lehet. Költő és alakja közt az aristotelesi bölcsészet az összekötő kapocs, egyebekre nézve irányok, elveik különbözők. A keresztyén czél eszközeül szolgáló pogány bölcs egészen saját módja szerint cselekszik; de philosophusi nyugalommal tekinti a feszületet, mint isten akaratának nyilvánulását. A költő meg minden kicsinylés nélkül sorolja elé Alphorabiusa »sok cseledődését és mestörködését, melyeket bölcsességének miatta inditta« azért, hogy az ég forgását és csillagot jól meglássa: s a pogány hitélet világában érvényesülni engedi a keresztyén felfogás szerint hiábavalóságnak tekintett csillagjóslást. Az Alphorabius megjelenése előtt véghez vitt kísérletek sikertelenségéről szólva idézi Dávid ama mondását: »Az pogánoknak isteni ördegök« (191. s.); s ezért a pogány bölcs jóslata már az igaz isten akaratából teljeseedik.

Hihető, hogy a költő ily ellentétek egymás mellé helyezésével maga alkotta azon nehézségeket, melyeknek legyőzése méltó feladat volt tehetsége számára. Különösen tanúságos ezen első rész így felfogott tartalmának összehasonlítása a Pom. de Sanctis. p. hyem. XLV. (in Epiph. serm. III.) beszédének középső részében foglalt fejtegetéssel, hol a csillagjóslás ellen

nyilatkozva, azt határozottan kárhoztatja. Az az érezhető öntudatosság és közvetlenség, mely ezen ellentétek kiegyenlítése körül nyilatkozik, szintén nem valamely másolóról, hanem magáról a mesterről tesz bizonyosságot.

A nyelv és verselés is ahhoz méltó. Mint már említém, mindkettő sok változást szenvedett a codex másolók rendes újító szokása miatt; de az így is megmaradt régi szók és szó-alakok, elegendő számmal vannak arra nézve, hogy a XV. század utolsó negyedeig felérjenek s épen nem merész ívekkel hidalják át azon ötven évnvi időközt, mely a megjelölt 1479-dik év és az érsekújvári codex íratásának éve, az 1531-dik közt terjed. Semmi kétségem az íránt, hogy a ki azon időben ily törzsökös magyarsággal verselt és rímelt, annak szónoklati magyar előadása csak olyan lehetett, a milyennek Pelbártét mondja és tartja az emlékezet.

A sorok páronként rímelenek, 8 szótagúak; vannak 9, 10 szótagúak is s úgy látszik, hogy ezek közül sok a szerzőtől származik s nem mind a másolók bővítése folytán állott elé. Néhol a rhytmus — mit a szerző épen nem hanyagolt el — egészen tönkre ment s vele együtt a rím is odaveszett; néhol a gondatlanul megváltoztatott szórendből mindkettő helyreállítható, a mit azonban egyetlen másolati kézirat alapján a szöveg kiadásánál tenni nem lehet. A másoló tévedéseit, törléseit, ez utóbbiakat [] között, híven adja szövegünk s addig is míg talán valahol a legenda másik példányára más kézirat felfedezésére vezérrel bennünket a jó szerencse; ez a maga teljes igazítatlanságában áll az olvasó előtt, hogy vizsgálódása tárgyát képezze. — Magyarázó, felvilágosító jegyzeteink lehető rövidre vonva itt következnek.

4. s. *anny iot*. V. ö. I. 79. sorára tett jegyz. 279. s. *És száz anny jot vész ny tulenk, Mene munkát wallasz certenk*. 467. s. *égben mene czilag waygon*. 509. s. *anny jot hozot volna*. 712. s. *Wala húszonnégy lednynyal, És meg anne wén asszonnyal*.

6. s. *Halo ember*. — *Halandó helyett*, mint ma is *jövő e helyett jövendő*. Az *elő-haló* kifejezésben ma is. Aranynál: *Lednyokért élő-haló*. Bécsi c. 75. l. *menden halálasok*. 84. l. *Mükedeg halálasok között a halálra adott sídókat*. Ennek az alaknak ellentétes párjaként felel meg az 1768. és 2723. sorbeli: *haláltalan*, a mi ma *halhatatlan*, holott régen csak a mai *halhatatlan* volt *halhatatlan* p. o. bécsi c. 84. l. *néminemő új és halhatatlan encselkedetes álsággal kévé halálra*. — Nád. c. 72. l. *vannak haldtalan férgek*. 78. l. *az örök lüz miért neki haláltalan fája waygon soha örökké meg nem aloszik*. Winkl. c. 257. l. *O Ihus erős oroszán haláltalam és győzhetetlen királ*. Különben a *halandó* elején alább a 209. és 2724. s. *Ky halando nepek közzöl*.

13. s. *Mygh wilágh wilághol leszen*. Mai népdalban: *Míg a világ világ lesz*.

23. s. *ewtel sebösben szerették*. Sebesebben az az hevesebben. Ha a *sebbel-lobbal* kifejezésre emlékszünk nemcsak a *sietés*, *gyorsalkodás*, hanem a belső felhevülés bizonyos fogalmát is hajlandók leszünk vele összekötni. Különös, hogy míg a *seb*, a *víz sebje* kifejezéssel Duna, Tisza mentén a víz

sebességét szokták jelezni; a *lob* általában, és a *leb* különösen Udvarhelyszéken a tűz, láng élet, lobogó tetejét jelenti. Mégis Nád. c. 77. l. *vagyon egy meggyójtott sebösségős tűz*. 86. l. *mennék vala esmég a nagy sebösségős tűzbe*. Dálnoki J. Trója vesz. *Erős Cignus sebességgel vi vala*. Pázm. Kal. 543. l. *Hitesd el előbb véltem, hogy a tüzet fellobbantya a sebes folyóvíz*.

24. s. Úgy látszik alliteráló sor, valamint a 110. is. Különben lásd a 29. sort és V. ö. V. 68. és IV. 6. sorára tett jegyz.

30. s. *Nagynak lelyek*. V. ö. I. 1—4. sorára tett jegyz. Bécsi c. 98. l. *hogy élhessünk, szolgáljunk és lellünk malasztot*. Münch. c. 184. l. *mert nem jellük meg ötlet*. Döbr. c. pass. 43. l. *Ezt lellek mi nemzetünköt elfordeljónak*.

34. s. *wenek*=*vevének*.

38. s. *csoda foganat*=*csodálatos fogantatás*. Tih. c. Imm. 25. l. *az szent létök úristen kegyek urunknak foganatjába meg nem bántathaték*.

43. s. *kyrálság*=*királ*, a mint *úr* helyett ma is gyakran hallszik *uraság*.

45. s. *sok yowal dyczöwletöt*. Még a régi ígealak, melyre nézve V. ö. IV. 8. sorára tett jegyz. Jord. c. 847. l. *látván titeket az jó művelkedetőkben, dicsöütsék úristent*; Sz. Dom. él. 13. l. *ezben dicsöühtetik az a'ya isten*. Münch. c. 111. l. *dicsövejtén és dicsérvén istent*. 196. l. *hogy dicsöwöltessék istennek fia*. Idari P.-nél is: *Én császári fejem szégyenültessék. Elcimmek neve kissebbültessék*. 1526-dik évi levélben: *kissebejt vala*. 400. m. lev. 3. l.

50. 54. s. *Jóság*=*erény*. *jóságos*=*erényes* (virtus, virtuosus), A szó mint rendesen, itt is keresztyént illető értelemben van a pogánytól sem megtagadható *jámbor*-ral szembe állítva. Istváni P. Volter. 20. v. *Valami jó vagyon emberben világban, Senkitől egyébtől csak istentől vagyon*.

51. s. *Demint*. A *demint* értelme: *demégis*. A *mint* úgy van összevonva *megint*-ből, mint a *székely esment*-ben (*es-megint* mely *ös-mint*-nek is hangzik). Budenz, Magy. Nyelvészet. V. 228. l. — Kriza szerint: *esmég, esmég, esmé, esmét, esment*. Moln. Albertnél: *demindazállal*=*Verumtamen, sedenim, attamen*.

68. s. V. ö. 473. sorra tett jegyz.

71. s. *Kézzee hogy aalkolmas lenne*. — *Képz* alak *képzél* helyett Moln. Albertnél is megtalálható. Matkó I. Bány. Csákány. 349. l. *a maga bglond képzése ellen hadaz*. Az *alkalmas* szó sűrűn jön elő a Tih. c.-beli Toldy által kiadott második predikációban. (Imm.)

85. s. A *hozzá mond* kifejezés előzte meg a mai *hozzá szól*-t s közdivatú codexeinkben.

88. s. *idés* e helyett *idős*. V. ö. VII. 8. sorára tett jegyz. Pesti G. CXXVI. m. *oly buzaveteménbe, mely immáran idésded vala*.

90. s. Idari P. Hist. Alex. m. 26. v. *Sok jeles szolgáló Sándornak lönek, Vitézi nagy kincscsel bővesülének*.

96. s. *Mynd szegenmek mynd bódognak*. Istváni P. Volter 23. v. *Vagy szegén vagy kazdag kit én megkedvelek*: Különben pedig ma is: *szegény ember*

szándékát boldog isten bírja. Lásd még az 1520. sort. Bécsi c. 88. l. *eskvel erősejti vala ötlet kazdagga és bódoggá tenni*.

102. s. V. ö. I. 9. sorára tett jegyz.

103. s. *Thalantan*. A bécsi, münchen., Góry c. *talantal*-t ír; a Nád. c.-ben már fordul elő 85. l. *netalantan*; a Winkl. c.-ben stb. szintén. — Alább a 376. sorban még itt is: *tálántál*.

107. 10. s. Bécsi c. 50. l. *ő tanácsa kelletek királnak, és tön királ M.-nak tanácsa szerént és ereszte leveleket ő országának minden vidékibe* 43. l. *ereszte követeket Isrlnek minden városi és vidéki szerént*. Jord. c. 286. l. *ottan elkildé kevetét királ*.

117. s. s. *megmewetne*; a mai *nevel* helyett a codexekben *mevel* áll. A XVI. századi nyomtatványokban már vegyesen: *mevet* és *nevet*. Pesti G. Aesop. él. 14. l. *csak nevelte és semmit nem szóla*. Bogáti: *Sokan csak nevedhetsz ha mind eltekinted, De érdemek szerént még sem nevedheted*. Moln. Alb. szótárában is: *nevet*, de egyszersmind *megmevet*=*irridet*. V. ö. Budenz, Magy.—Ugor szótár.

123. s. *Megdólva attól*. Minden codexünk használja a későbbi kivétlen helyett: *megválva, megválván*. Pesti G. Aesop. életi 14. l. *kelteitől megválva*. Pázmány Kál. 403. l. *együl megdólva minnyájan*. 847. l. *a büntül megdólva mindenben hasonló*. Döbrentei szerint ma is mondják Abaujban.

126. s. *hagyt napra ha yutának*. Ma: *küszött napra*. A *hagyt*=*parancsol* rendel, jelentéssel sűrűn fordul elő. Istváni P. Voltér. 25. *Ott menyekző napot nekik egyet hagya*. — *Volter-hagya napot ki mind igen várja*. RMNYE. II. 73. l. *be nem ment az hagyt tervén napra*. A *ha*=*midőn*, mikor, többször olvasható Sz. Bernát hymnuszában is; itt is a 386, 439, stb. sorban.

130. s. *Mynd fottyc fellázadának*. A *fogytig* eléjőn még a leg. 262. 540. stb. sorában. Dálnoki I. Trója vesz. IV. r. *Derek népek fattig megöletének*. A *fellázad*=*felkészül, felkerekedik*, — s bizonyosan ez volt eredeti értelme, s praegnansabb mai jelentése későbbi divatú. Káldi pred. 2. l. *Azt írták az ő utánna lázzadott ministerek, predikátorok*.

140. s. *Porozkayara yltepek*. A porozska legrégibb szótárainkban már fel van jegyezve s Pázmánynál köv. példabeszédben találjuk: *agg löbul nehé: porozskát csinálni*. — München. c. 123. l. *és felültepek ki megholt vala*. (Winkl. c. 293. l.) 3902. s. *És székiben felyltepek*. Czech. c. 74. l. *Mert ott yltepeenek itélőszégbé*. Fest. c. 105. 183. 350. l. *Monda úr én urannak: ylthepyeel én ógom felől*. Érdy c. 29. l. *elő istennek templomában yltepyg*. Marg. l. 110. l. *felöle lova hátára*. Sánd. c. 30. l. *illik hogy lovamra felüljek* Debr. c. 122. l. *regvel lova hátára ülén*. Bogátinál (Az nagy Castriót Gy.): *ágyában felült, lecsék, kórula*. — Az *ültepe*-vel nem egészen egyező képzés az *állap*, és *állaptat*. München. c. 124. l. *és állapván hátmegöl ő lábainál*; bécsi c. 37. l. *bémenvén állapék ő orczája előtt*. 124. l. *és állaptatá ötlet Durannak mezején*. Debr. c. 187. 1. *úrnak angyala megállapék előtté*. Itt a 166. s. az *pyachon felállatta*.

141. s. az *nep keznyben* az az közibe, közé. V. ö. I. 21. sorára tett jegyz.

158. s. *Világól kimúlni* vagy csak: *kimúlni* egyaránt használatos volt.

Lásd az 586. s. V. 185. s. Peer c. 97. l. *ki ne mutnék ez világból* 91. l. *kimulásának idején*. Érdy c. 183. l. *egy ifjú múlték ki ez világból*. 184. l. *annéra len dolga, hogy éffeli koron kimülék*.

160. s. *Ez hozzánk hallgatho ország*. V. ö. X. 126. s. tett jegyz. Érdy c. 295. l. *mind ő hozzá hajló országokban*. 496. l. *És Erdénség az időtül fogva magyar országhoz hallgatott mind ez ideiglen*. Székely Est. Chron. 7. l. *az lenne feje mind az egész világnak és mindenek ahoz halgatának*. Pázmány is gyakran használja, lásd: Magy. Nyelvészet. VI. 397. l. — Itt is többször.

165. 171. s. *kebaabat. kebaabat*. Toldy így olvasta s itt is így van nyomva: azonban a *báb* helyett az apáca mindkét helyen *láb*-at irt s csak később erősködött valaki az *l-t b*-vé igazítani, a mi sehogysen sikerült. Debr. c. 123. l. *az ő istenének képeh ah kölláb alatt eltörtetött s csak a pora maradt*. Corn. c. 252. l. *Emellet vala kedeg F. ugyanotian egy köllábat és az köllábra bálcánt. Az bálcánt az köllábal össze eltörék* Debr. c. megfelelő helyén *eltörék a bálcánt istent mind az oszloppal egyetömben*. Jord. c. 345. 6. l. *kölláb és köoszlop felváltva jön elé*. Alább a 2930. sorban itt is *kölláb* van.

176. s. *Mennee az nép ezt meghallá*. 1321. s. *És menne hogy éjjelre juta*. 3924. 4005. s. stb. A *menne* szó jelentése: a *mint*, *mihelyt*; alakjai: *mene*, *menne*, *mennye*, *menye* az *n* mód szerint, *mint*: *anne*, *amni* és *annyi*. Úgy látszik, hogy inkább csak a *verselők* használták, a minthogy itt is többször találjuk p. o. 490. s. *Dee mene a nap felkele*, — mit a bécsi c. 41. lapján így látunk kifejezve; *Legottan kedeg hogy nap felkele*. — Döbr. c. keddi passió: *holott eljutott volna, legottan hozzá menvén monda*. Ezenkívül még Idari Péternél Hist. Alex. Magni. I. pars. *Mennye az Dárius e szót hogy halllá, Őtet elárulta, azt véli vala*. — *Menye a Sándornak esze megjöve, Kik siratják vala rájok tekinté*. II. pars. *Mennye a Darius Tygrist elkelé, Az Euphrates mellett Sándort megérté, Hat ezer emberét onnat ereszté, Hogy Sándor a vízen el ne kelhetne*. Ezzel a négy sorral V. ö. I. 134. 137. sorára tett jegyz. — V. pars. *Mennye király érté Sándor nívoltá Eo hamar szerete ajándékokat*. Dálnoki J. Trója vesz. már a *mihelt*-et használja: *Menelaus mihelt meglátta vala*; valamint Bogáti is Castriot Gy.-ben: *Macedoniában mihelt haza menne*. Temesvári Istv. *Mihellyen meghallák az ő ízenését*.

180. s. *Indoytanak wygaságos wysagot*. Toldy az utolsó szót *ujság*-nak olvasta, minek itt alig van értelme. Azt hiszen, hogy a *g* csak írásközben maradt ki s *vígás*got kell olvasnunk, mint a 296. 455. stb. sorban. *Vigaság*-ot találunk a 291. 499. stb. sorban.

182. s. *Neekyk lelkest wághnak wala*. V. ö. X. 64. sorára tett jegyz. Bécsi c. 138. l. *lakoznak vala lelkesek és barmok*. (animalia et bestiae). 206. l. *Mit nyegett a lelkes, réjótának az apró barmoknak csordái* (quid ingemuít animal, mugierunt greges armentj).

185. sort. v. ö. a 3767—70. sorral Balásfi T. Tsepr. isk. 104. l. *mint a medve bömbölődik*.

192. s. A XCVI. zsoltárnak codexeinkben gyakran idézett 5-dik verse. Alább is a 3629. és 3800. sorban. Debr. c. 12. l. *a pogánoknak istenök mind*

ördögök voldnak. Tih. c. sz. Eug. él. *Az pogányoknak istenök mind ördögök ír tötte az egeket*.

206. l. *Foly, folyó régen ful, futó* értelemmel is használtatott. Itt is a *híre futott* kifejezésre kell gondolnunk. Különben bécsi c. 66. l. *elereszték a leceleket a folyóktól, kik minden vidék szerint folosvan* (qui per omnes provincias discurrentes) és *kimenének a gyors folók a követeket előlkevéen*. Fer. leg. 29. l. és *tudná huggoknak folyását* (sciret stellarum cursus.) N. Szomb. c. 222. l. *a nap egy éjjel és egy napon oly igön nagyon és oly igön foly, hogy egy ellött nyíl száz esztendőg annet nem mehetne*. IX. 2. s. *futni bocsátá*. Idari P. Hist. Alex. M. *Folnia bocsátá*. Bécsi c. 186. l. *folató ünő*; ma is legtöbb vidéken: *folyat*, de a székely földön: *futos*=üzekedik.

232. s. *tétemény*=cselekedet; lásd 568. s. A *jóitémény* még ma is hallható, míg a *tétemény*, mely a XVII. XVIII. század folytán különösen bábajos művelkedést, igézést jelentett, csaknem egészen elavult. Molnár Alb. mindkét értelmét feljegyezte. Jord. c. 868. l. *Azért jelenék meg az istenek fia, hogy megfejse az erdegnék téteményét*. Érdy c. 4. l. *kik halgatták istennek igéjét és téteménynezel beltellesöjtik*. Balassa B. *Irgalmas, hü, türhelő vagy téteményedbe*. U. a. *Jusson eszetekbe jótétemről nevem*.

261. s. *kéwódsága aythat*. A bécsi, münch. c.-ben rendszeren *aicit* alakot találunk. b. c. 62. l. *kit királ aicit tisztelni*; m. c. 155. l. *ír aicitja ő szolgálattját*. Czech. c. 31. l. *ölegetüm ayélatost*. 74. l. *kik ayélatostok*. Jord. c. 349. l. *lelki ayólatosság, hallgató és ayótozó emberek*. 352. l. *ayólatos szívü*. Érdy c. 3. l. *ayoytatás hívek*. Sz. Dom. él. 247. l. *aytalan szívél*. 248. l. *aytatoshan*.

268. s. A *szükölködni* (münch. c. szerint *szüköskölni*) ige; valamint a *szükös* (münch. c.), itt 1649. s. *szükös* melléknév rendszeren nélkül-(nálkül, nélkül) lel szerkezik. Igen valószínű, hogy a *szükölködni* magzattul csak rim kedvéért elkövetett licentia. V. ö. NYÖr, V. 243. l.

305. s. *Egy e h. így*; *mint ellyetén e h. illyetén*. Az Érs. c.-nek a Góry Érdy, Tih. stb. c.-el közös sajtásága, melyet a bécsiben és müncheniben nem találunk.

313. *Magzatot birni* már a 66. sorban is előfordult. Érdy c. 50 l. *Mikoron Octavianus császár birná mind ez világot*, — *számát akará tudni mence városokkal birna és fejenkéd mence emberrél ez világon*. Székely Estv. Chron. 122. l. *Ha Aladarius itt regnált tehát igen kevés magyarral birt, mert a népnek a színe elveszett az ütközetbe*. V. ö. Arany J. Figyelő. 1861. 467. és 564. l. NYÖr. I. 199. 248. VI. 493. l. s. ide alább 669. 671. 684. 686. 1952—1962. sort.

321. s. Tih. c. Eug. él. *kezde azért immár azon mestörködni*.

323. s. *lettek napja* = születésük napja. 350. s. *még sem lott volna fia* stb. *Lenni* = születni még ma is a köz, nem csupán népies beszédmód szerint; p. o. gyermeke lett; itt s itt lettem a világra; el-lett a gyermek (abortus); a mesékben: *létlen csikó* = anyjából élve kivágott csikó. V. ö. NYÖr, I. 55. 151. l. P. Thewruk E. A helyes magyarság elvei. 81. l.

354. s. Temesv. Pelb. leg. *Licet plures deos dicamus: tamen unum esse pro omnibus ratio dicitur*.

363. s. Königsb. tör. *qui legen neky atia ozut nem tudhotiuc.*

366. és 383. s. Lásd: X. 25. sorára tett j. Idari P. Hist. Alex. m. I. r. *Téged császár kérlek eszedben vegyed, Te nagy sok kinczedet most ne kimillyed.*

367. s. A hitetlen szóra nézve nevezetes a mit Sz. Dom. él. 76. l. olvasunk: *Vala egy hitellen pogán ember. Ez hitlen ember megbáná az ő hitlenségét és igen keményen megfeddte ő magát az ő elmúlt hitlenségéről.* Molnár Alb. I. zsold. *A ki nem jár hitlenek tanácsán.* Ez egyébiránt csak a hitetlen és hitetlen összetévesztésétől van, mert maga Moln. Alb. is megkülönbözteti szótárában a hitetlen-t és hitlen-t. Münch. c. 149. l. *Ki a kevesben hitlen, az a nagyobbban es hamis.* Bécsi c. 40. l. *hütöllenék.*

369. s. Az őnt régibb codexeinkben rendszeren öt. Az Érdy c. 665. l. *entetné, entötték volna*; míg a debr. c. megfelelő helyein: *etless, ettenének, ették.* Alább az 1081. sorban *öttetött vala.* 1510. s. *képel öttese.* Moln. Alb. szótárában mind az öt. mind az őnt megtalálható.

376. s. *talantal.* Bécsi, Münch. Góry c.-ben. Fer. leg.-ában is így, de a Nád. c. (85. l.) Winkl. c. (295. l.)-ben már *talantan* is fordul elő; valamint itt is a 103. 411. stb. sorban.

385—6. s. Bécsi c. 273. l. *Mit használ a faragvány, mert ő tevője faragta azt az ötlevént és a hamis képet.* (Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile et imaginem falsam?).

388—9. 405. 1075. s. Fer. leg. 126. l. *ez ábráz kit lácz.* Winkl. c. 283. l. *Képirót bocsáta Jézushoz, hogy uronknak képét, ábrázát láthatnája,* — mi ábrázú avagy mi szabású Xpus volna. Virg. c. 146. l. *Semmit ne gondolj az törendő edénre ha rút ábrázú legyen kívül.* Érdy c. 44. l. az első isteni teremttől szín ábráz. 665. l. *más ábrázatra fordójtá az mestereknek szándékokat.* — istennek eilyen ábráz kellett, maraggyon azon. Gyöngy. c. 20. l. *felsőleges atyának ábráza.* Kriza c. 52. l. *ábrázatja.* V. ö. NYÖr. II. 534. l.

401. s. Bécsi c. 88. l. *ne alóhad jövendővöl te magadat.* Münch. c. 32. l. *ne alahátok hogy jöttem legyek.* Winkl. c. 358. l. *ez világnak hosszú voltát kénnak alí had.* Pesti G. és Istvánfi P. már épen úgy *alít-ot* irnak, mint Pázmány. A szó Kriza (Vadrózs.) szótára szerint: *alitt* = vél, sejt; ma is megvan a Székelyföldön s ennyiben módosítanom kell a mit róla a 233. lapon mondtam. V. ö. Nyelvtud. Közl. III. 267. l. és IV. 132. l. *Alitt* már a Kaz. c. 90. Érs. c. 269. l. is. N. szomb. c. 11. l. *Nem arra véendő a kire te vétőd avagy kinek te alítod.* 13. l. *inkáb legyen szerelmnek jegyének véendő, hogyan mint szernyü színnak alétandó.* 14. l. *alejtatík.* Érs. c. 301. l. *imáran nem alojtom és nem vélem, de bizonynal tudom.* Jord. c. 366. l. *ne alóhátok vélni.* Megfelelő hely a Münch. c. 21. l. *ne akarjátok alajtonotok.* Alojt, alajt, alejt, alét, alít = vél, gondol. V. ö. Mátyás Fl. Nyört. szótár.

406. s. *Alkozyc.* Alább is fordul elő az 1153. 1449. 1964. sorba; értelmé: *illik, kell.* Érs. c. 263. l. *Alkoszik magadnak szolgálakat választanod.* 264. l. *alkoszik azér embert választanod.* 354. l. *alkoszik énekem mennem.* 132. l. *illik azért és alkalmas hogy méltó háldakat aggyunk.* V. ö. Istvánfi, Volter. 115. vsz.

417. és 1536. s. *Alkozyc.* V. ö. III. 53. és IV. 16. sorával. Bécsi c. 40. l. *akaszjátok fel e főt.* Marg. leg. 19. l. *alázja vala ő magát.* Itt is alább 1528. s. *ő előtték alázja meg magát.* A csik-gyergyói szójárás ezzel ellenkezőleg a z és sz előtt hangoztatja a j-t és pedig az ige- és szóragozásnak nem csak azon eseteiben, melyekkel a nyelvmélekekben találkozunk, hanem általában fogva mindig, ha az sz és z két hangzó között áll. Lásd: Kriza, Vadrózs. 95. 557. 562. l. Népd. és mond. I. 434. l.

423. s. A *hasonlat* szó előfordul a Münch. c. 115. 125. lapjain is.

425—6. s. A bécsi és müncheni codexben is többnyire *kégyó*, bár az utóbbi 18. lapján *kégyó-t* is találunk. Budenz (Összeh. szótár. 29. l.) a Moln. Albertnél található *kégyó* alakot tartja eredetinek s újabban ezt teszi a hasonlítás alapjává. — N. Szomb. c. 123. l. *otte mennyei malasztódnak nagy illattyától a mérges kégyók megrettennek.* Érs. c. 321. l. *látás miá esmérünk színeket, hallás miá szózatokat, illatozás miá illatokat.* Sánd. c. 5. l. *Krisztus szent embör voltát igón illatozzák.* 6. l. *az egerek i llatozzák az polezon való husvéti kengeret, feligyeköznek redja.* Marg. leg. 106. l. *Kezde ez frater illatozni ez szent szüznnek fejénél és lábainál és sokszer érze ez csudálatos illatot.* Monda az provinciálisnak: *Atyám, ez hely csudálatos illattal illatozik.* — Régen illatoz = szagol, de mint az utolsó idézet mutatja, azon régi értelemmel együtt ugyanazon mondatban egyszerre találkozunk a mai jelentéssel is. Pesti G. Aesop él. 17. l. *az vizeletnek szaga is ártana illatozásomnak.* Köleséri S. Arany almája ajánló levelében 1673. aug. 1-én írja: *Te is pedig számkivetettek serege, még e pusztában bujdosol, ne neheszteld az Aranyalmát illatozni.*

429. s. *Ingyen ottan* = legottan, azonnal. Alább a 483. sorban is. Prozában inkább csak az ottan fordul elő. Gyakrabban található codexeinkben s XVI. századi nyomtatványainkban az *ingyen majd.*

436. s. Debr. c. leg. *kerálné asszon terebbe esék.* Érdy c. leg. *teröhbén esik az királné asszon.*

483. s. Debr. c. *szüle igen nagy szép leán gyermeket.* Érdy c. *egy igen szépségü leánmagzatot szüle.*

441. s. az *mestörrel öszve.* Nem csak a codexek, hanem a XVI. század közepéig élt írók nyelvében is közönségesen a *-val, -vel öszve* (eszven) kifejezést találjuk a mai *-vel együtt* helyén. Bécsi c. 95. l. *anyjokkal öszve egymást onszollák vala.* Münch. c. 81. l. *vele öszve egyembe evőknek.* Székely Estv. Chronicájában még igen gyakran olvassuk. Góry c. 37. l. *ű es vele igyetön könyvezve.* A XVI. század második felében a *vele egyetemben* egészen kiszorította a *vele öszve-t.* — Zoltánné 1544-ben kelt levelében (400 m. lev. 25. l.) még mindezeket együtt találjuk: Miklós bátyád *val öszve.* mind feleségével *egyetemben* megholt volna és gvermekivel *egyemben.* Kristóffal *eggyütt* járatom az oskolában és tanítatom *eggyütt.* Pázmánynál az *egyetemben* mellett mind gyakrabban mutatkozik az *eggyütt*; legtöbbször eredeti helyhatározó értelemmel p. o. préd. 8. l. *így szöl eggyüt Luther*; de azután úgy is mint a 356. l. *gyapjával eggyütt bőrét is levonná.* A bécsi c. 86. l. *fejeinek bőrét hajjaival öszve levonván.*

443. s. szokta vala. Bécsi c. 49. l. szokta vala lakoztát. 78. l. szokta vala vigattát. 145. l. szokta vala létét. Münch. c. 103. l. szokott vala egyet elereszteni. Döbr. c. keddi pass. szokta vala elbocsátania egy foglyát. Érdy c. 245. l. miképpen szokta vala lakoztát.

449. s. *Elw álomkor*. Lásd: X. 56. sorára t. j.

452. s. *ynte*. *Intő* helyett *inte*, mint a VII. 1. és 7. sorában *törő* és *tevé* helyett *tere* és *teve*. Ezek a gyöngyösi codex írásmódját tüntetik elé, míg az *inte* csak a rim kedvéért vált meg *ö-jétől*. Münch. c. 108. l. *ö* vala *intő önciké* és megmarada *némádól*. Félegyházinál; *ö* *int* vala *nekiék* és *marada* *némán*.

457—8. s. Érs. c. 40. l. *aluszsz-e avagy ébren vagy*. Münch. c. 99. l. *vigyázatok, hogy mikor hirtelen jövend, ne legyen tütöket aluván*. 101. l. *lelé azokat alattok és monda Péternek: Simon aloszsz, nem vigyázhattál én velem egy időt*. V. ö. Döbr. c. keddi passio és debr. c. passio.

472. s. Matkó J. Bányász csákány 293. l. *addig kerengél ez kerékded hídön, míglen eszedben sem veheted, hogy ott dobbandál, ahonnan elindultál volt*.

473. s. *foga* = *kezde*. Münch. c. 93. l. *kezde ivölteni*. Peer c. 13. l. *fogaz ivölteni mondván*. Marg. leg. 154. l. *kezde ivölteni*. Pesti G. XIII. m. *ivölten foga*. XIV. m. *kezde könyyergeni*. *ordítam foga*. XLII. m. *kezde ivölteni*.

474. s. *kéretezni* ma *kéretözni* vagy *kéredzeni*. Bécsi c. 36. l. *kéretezék, hogy szabadság adatnék öneki kimenni*. N. Szomb. c. 261. l. a *völegény kirekeszté őket a menyegzőből, hogy bekéretöznek vala*. Debr. c. 7. l. az *ajtón kezdé csergetni kívül, behkéretözve a pispökhöz*. »A szívtelen anya« cz. moldvai néprománeczban (NYÖr. IV. 288. l.) *Kéredzeni kezdék*. Toldy *kéredzeni, kérdezősködni* értelem tulajdonított ezen szónak, holott az a bécsi c.-ben is egészen külön szó a 168. l. *egybejövének és egymástól azon okon kérdezkednek vala*. Ugyancsak így a Münch. c. 86. l. és az Érs. c. 77. l. *kérdezkednek vala idvezitténkröl*; míg a *kéredzeni* előfordul itt is alább az 1028. s. *És ynkáb kezdé kérlezny*.

490. s. Bécsi c. 76. l. *Mikor nap felkölt volna*. 41. l. *Legottan kedeg hogy nap felkele*.

493. s. *szépségü*. Ugyancsak az 1078. s. A régi magyar superlatívus egyik alakja. Bécsi c. 53. l. *igen felette ékességü vala és hihetetlen szépségü*. Fer. leg. 61. l. *lata egy szépségü keresztet (cruce pulcherrimam)*. 78. *szépségü lilium* (lil. pulcherrimum). 136. l. *szépségü hős* (speciosissimus iuvenis). 144. l. *szépségü erdő* (silva pulcherrima). Érdy c. 665. l. *egy igen szépségü ledü magzatot szüle*. V. ö. NYÖr. I. 351. l.

502. s. *Kywöl*. Csak *kívül*-nek lehet olvasni, a mi azonban nem igen illik ide. A 3652. sorban: *kywöl waló*, 3922. sorban: *wáros kywöl cél-ky wygyék* fordul elé. Hihetőbb, hogy a leíró valamely más szót másolt hibásan.

532. s. *magyarsága*. Bécsi c. 233. l. *Abdiás mü nyelvönkön szózatlik: úrnak szolgálja*. 320. l. *Malachias dejákol magyaráztatik: úrnak anyyala*. 202. l. *Jochel ki magyaráztatik én istenem, mert ez ő nevezetéből szózatlik*. Münch. c. 105. l. *ez ki így magyaráztatott*. Érdy codexben számtalanszor: *kinek böti*

szerént való magyarázatja ezenképpen vagyion: valamint: Lássuk meg az szent Epistolának böti szerént való magyarságát.

557. s. *tanóháthok* e h. *tanítsátok*. V. ö. III. 9. 40. 54. IV. 18. V. 132. 136. sorára t. j. — A fogl. parancsoló alakja tehát még a régi, holott tíz sorral alább az 567. és 571. sorban már a mai *tanították* és *tanították* fordul elé, a mint túl a Dunán s egyebütt ma is hangoztatják. Münch. c. 71. l. *tanóhatok minden nemzeteket, tanejtván őket*. N. szomb. c. 358. l. *tudallant tanóh*.

560. Ezt a sort kétszer írta le a codex másolója s mindkétszer világosan érthessétek a sor végső szava. A *h-t* kibagyva: *értessétek* azaz *tegyétek*, hogy megérjem.

573—82. s. Pelb. leg. *Que educata talis fuit ingenii, ut usque ad XIII. annum etatis omnes septem artes liberales sciret; unde pro magnitudine scientia magistrorum grece gemma est nuncupata*.

641. s. *tarts* e helyett: *tartsd*. Szintén így a 768. s. *jelents* e helyett: *jelentsd*. V. ö. I. 101. sorára t. j.

644—5. s. A *kér* és *kövel* így látható ugyanazon jelentéssel egymás mellett a Münch. c. 86. és 136. l. *ki kér. ha kérend. ötet kérüknek. egyebek késértve meny(e)i jelenséget követeak vala ő töllö*.

664. s. *meggyéztetek* = *meggyöztetek*. Winkl. c. 131. l. *sonha meg nem gyéztetik. sonha embör meg nem gyöztetik*. Hasonlóan a debr. Nád. Érdy stb. codexben.

674. s. *Ez világ hát*. Hát = akkor. Ha = mikor; előfordul feljebb a 129. 386. 429. 693. sorban, valamint Sz. Bern. hymn. 98. 99. s. A *há + t* képzés hasonló a *mikor + t*, *akkor + t*-hoz. V. ö. I. 25—27 sorára t. j.

696. s. *jelennen*. Lásd: X. 145. sorára t. j.

701. s. *ysteny szörzestewl*. Pesti G. Acs. él. 19. l. *a mi isteni szerzésből lenne*.

721. s. *azon reménleni* = *azon kérni*. Ezen példa arra mutat, hogy a *reménleni* igének hajdan, mai értelme mellett *kérni* jelentése épen úgy megvolt, mint a *reménkedni* alaknak a *rimánkodni* mellett a *reménleni, bízni*. Bécsi c. 38. l. *nem reméllik vna öneki megjöttét. — nem hatta meg öbele reménkedöket*. Münch. c. 69. l. *reménkedett istenbe*. Itt még az 1640. s.

723. s. *ygaz wtra ykhatna*. A végső szó régi alakját láthatjuk Hb-ben: *iov felevl iochtolnia*.

724. s. *ezembe* = ez alatt, ezen közbe. Megfelelő párja a ma is használatos: *azonban*.

726. s. *eemeg*. Kriza szerint (Vadr. szótár) a székely földön ismét helyett ma is: *eemég, eeméng, eemé, eemét, esment* hallható.

732. s. *Am*. Távolba mutató párja az inkább közelben fekvő tárgyakra vonatkozó *im*-nek.

760. s. *gly bolond vagy magadnak*. Münch. c. 82. l. *jövetek magatoknak pusztu helyre, elmenének pusztu helyre magoknak*. Pázm. Kal. 513. 719. l. *Csak magoknak, mintegy özvegy ürgék*. Lásd: XXI. 19. 24. sorát.

775—81. s. V. ö. De S. Catharina Serm. III. F. (Pelbart. Pom. de Scetis pars est. Serm. CI.) *Nam propter hominem sunt omnia.* II. Phys.

780. s. *olyha* = mintha, mintegy, szinte, majdnem. V. ö. X. 73. sorára t. j. Marg. leg. 6. 1. *imádkozik vala szünetlen, olyha minden közbevetés nélkül. wallenk* = birunk. Fer. leg. 6. *íme isten tanácsa melyet vallunk* (ecce consilium domini, quod habemus).

786. s. *állatj* e h. *állattá* maiasan: *állatnak*. Bécsi c. 114. 1. *semmié egyébbé nem lesznek kanem csak azzá mié akarják lenni a papok. istenekké lehetnek-e?* 115. 1. *jobb királlá lenni.* Münch. c. 52. 1. *töttetek azt tolvajoknak barlangájá.* — Itt még az 1393. s. *martírj*á.

804. és 3632. s. *reaaya* (haragultá) *haraguta.* Hb. *Horogvec isten.* Bécsi c. 35. 1. *isten megharagult azokra.* 293. 1. *Ur haraggal haragult meg mi atyáinkra.* 295. 1. *kiknek megharaguttál.* — *nagy haraggal haragoszom a kazdag nemzetre.* 321. 1. *nép, kinek megharagutt ír örökké.* Fer. leg. 15. *haragulán.* Münch. c. 48. 1. *megharagván ő vra.* Jord. c. 412. 1. *megharagodván hvo (ő) vra* Münch. c. 54. 1. *megharaguék.* Jord. c. 423. 1. *megharagweek.* Kaz. c. 86. 1. *az haragut eldvoztatnám.* — Az *-út* képző eredetileg *-ojt* (*-ult*) vala s ennek *-it*-é alakulását közvetítette, a mi a mély hangú igetőknel nem oly gyorsan történt, mint a magas hangúaknál az *-ejt* alaknál fogva: ámbár a szlavoniai tájszólás szerint ott maig: *terütött, épütett, ne nyerütöz* stb. hallhatók. Szarvas G. NYÖR. V. 63. 1. Kaz. c. 51. 1. *bánkódókat megvidámítja, az szegényeket megkazdagítja.* 56. 1. *megkazdagitlak.* 54. 1. *mindönüket örömré és elcsodálkozásra indíta.* 88. 1. *se vénségöt, se halált ne emlötenének.* 111. 1. *Mikoron az királnak fiát megtanította volna. kised orvosság nagy kórságból meg szabadút stb.* — Itt az 1976. és 3309. s. *megharagoytá.*

806. s. *Mert ev nagy bynne kwete.* Hihető hogy a másoló hibát ejtett. Talán az *ö* alatt az ördög értendő, a ki az embert *binre követé* azaz kéré. Lásd a 644—5. sorra t. j.

809. s. *megválasztá.* V. ö. XIII. 7. sorára t. jegyzéssel.

814. s. *megappródek.* Az *apród*, kicsiny, kised értelemmel gyakran fordul elő a bécsi és münchen. c.-ben. Az íge itt = *satnyul, törpül.*

882. s. *Emmit* azaz ez mit.

891. s. *köwetteltem.* V. ö. 644—5. sorra t. j.

902. s. *Kyrewl* sokan csodálkoznak. Bécsi c. 32. 1. *csudálkodák ő szépségét.* N. szomb. c. 210. 1. *nem elégödik annak nagyságáról csodálkodni.*

911. s. *magad myt hányod.* Pelbartnál: *quid te jactas de mundanis.* Csángó dal (Népd. és mond. I. 421. 1.) *Majl e tenger hájja kezdi magát hánni.* Pesti G. CXVI. m. *hántatja vala magát.* CXVIII. m. *ott magát kezdé hánni.* N. szomb. c. 356. 1. *maga hányás.* Érdyc. 666. 1. *mit hányod vetöd magadat.* Thewr. c. 134. 1. *az mi ellenségünk magát hányodn.* Itt a 3485. s. *önmagokat ygen hányák.*

921. 2. s. *tekyntenk. weszenk.* Lásd a 231. lap alsó sorát.

926. s. *tetelnék* = *teszenék, látszanék.* Münch. c. 166. 1. *és tettetéek öelöttök* (et visa sunt ante illós). 55. 1. *mi teccik teneked, illik-e?*

953—6. s. V. ö. XXX. 1. 2. s. és XLI. 1. 2. sorával. Debr. c. leg. *éjjel és nappal futnak napesetre és megtérnek naptámadatra.* Bécsi c. 32. 1. *mikor leszállana a hegyről naptámadat ellen.* 320. 1. *Mert napkeletől fogván napnyúgatiglan.*

992. s. *kegyes* = mátká. Marg. leg. 29. 1. *az mennyei jegyesnek szerelméért az földi jegyest megütáld.* Istváni P. Volter. 40. vsz. *Hogy Volter mátkáját ő csak láthatnája.* 53. vsz. *Nász népnek mutatá: imhol én jegyesem.* Csángó dal. (Népd. és mond. I. 423. 1.) *Jegyesszem, gyűrüsszem, jegybéli szép mátkám.* — A *jegyes* szó a Teleki c.-ben *regyes*-nek írva jó elé. A *kegyes* mégis inkább a *kedves*-sel függ össze. Vadrózs. 111. 1. *Leánasszon mi kegyös.* 124. 1. (Julia szép leány) *a szent szűzek közü, Hogy bételnék veled azok kegyös rendi.* 125. a *Kit adsz neköm. Kível haza mönnöm? N. N-t. Nem kedvellöm én azt, Nem szeretöm én azt.* — *Kedvellöm én azt, Szeretöm én azt.* — Itt is az 1001. s. *És hiszem hogy téged megkedvel.* 1011. s. *És myt nyer az ky evot kedwely.* A *jegyes* és *kegyes* mellett synonym gyanánt áll az *egyes* is p. o. Zrínyinél: *Nem irigyled nekem az én egyesemet.* V. ö. I. 13. sorára t. j. és NYÖR. II. 429. 1.

1033. s. *egy yrot táblát fel wen.* Marg. leg. 75. 1. *előtte valának ez szent szűznek minden ő szép aranyos képei, táblái és ereklyéi.* 130. 1. *hagyá elhozni az ő aranból csinált tábláját, mely táblában vadnak nagy sok szenteknek ereklyék, és az eleven szent keresztifa. Ez táblát szent Margit asszon mindenkoron mend éjjel, mend nappal, mikoron imádkozik vala, szemének előtte tartja vala. Ez táblának előtte leések szent Margit asszon — ő kérésének megnyerésének bizodalmaival némiképpen kiáltván.* Érdy c. 670. 1. *íme ez kised írott táblán megvayon írván. mint az táblában írván volna.* Debr. c. leg. *Vala őneki egy táblácskájá, kin vala megírván ő képpe. Ime ez kis táblán írván adom teneked az ő sziz anyjának képl stb.* Sz. Margit házi oltáráról lásd: Arch. közlem. VII. 19. 1.

1037. s. V. ö. X. 70. sorára tett j.

1051. s. V. ö. I. 83. s.

1061. s. *lehelhete.* Hb. *kebeleben helhezie.* Bécsi c. 197. 1. *helhetem őket ő házokban.* Münch. c. 69. 1. *helyheté azt ő új koporsójába.* 166. 1. *helheté őtet a kivájt koporsóba.* Pestinél: *helyhezteté.* Erdősínél: *helheszté.* Félegyházi: *tevé.*

1062. s. *leteerdeplék.* 483. s. is. Marg. leg. 66. 1. *ő mesterének mellette leterdeplik vala.* Münch. c. 68. 73. 1. *térdre térdeplén.* Debr. c. leg. *leterdeplén.*

1075. s. *olyatán* ma már *olyatév*-nak hangzik, de a codexekben rendszeren *olyatánt* lelünk. Négy sorral feljebb *elyetén* van *ilyetén* helyett. Érdy c. 26. 1. *cellyen, olyan.* Lásd a 305. sorra t. j.

1096. s. *ellent tart vala.* Érdy c. 244. 1. *ki jóllehet ellent tart vala benne.*

1100. s. *eseek.* V. ö. X. 130. sorára tett j.

1101. s. *reménködek.* V. ö. 721. sorra tett j.

1107. s. *wel* = *vevél.* Lásd az 1033. sort.

1109. s. Pelbárt latin legendájában: *Videsne fili quanto desiderio flagrat haec puella Catarina te videre.*

1114. s. *mentul küsebb.* 1115. s. *küsssebb wtannam jorom.* Münch. c. 47. l. *mentöl küssebbek közzöl.* — *Mentöl* = *mendtöl* azaz *mindtöl*; ma *mindnél* volna, ha a régi *men(d)töl*, *mentül* maig fen nem maradt volna. A csángó beszéd ma is *-töl*-el képezi *-nál* helyett a comparativust, pl. *mitől tovább, attól rosszabb* lesz. NYÓr. III. 4. l. A *kis* ma is *küs*-nek hangzik a székelly földön. N. szomb. c. 313. l. *ez hét szent jószág közül csak egyyk lejend valamely embörbe, a többi mind utánna járandó.*

1116—7. s. Münch. c. 154. l. *naggyal inkább kajáltana.* N. szomb. c. 312. l. *az arany gyűrű ugyan szintén es drága és kedves, de ha a nőmös követ bele szerzik, tahát igön naggyal nagyobb drágáb, kellemetösb és kedvesb.* Winkl. c. 301. l. *naggyal többen hiv(é)nek ő benne.* Érdy c. 52. l. *naggyal tebbet adott minékünk az úristen.* Debr. c. leg. *naggyal szépb virágos mezében volna.* Itt 1291. s. *naggyal nagyobb náladnál.*

1124—6. s. Marg. leg. 44. l. *az úristent nagy ájtatossággal kéri vala, hogy méltolnája neki megmutatni.*

1152. s. *hejtság* = *bolondság, esztelenség, tévelygés.* *Hejt* = *bolond* mind a bécsi mind a münchen. c.-ben; ellenben b. c. 104. l. *ő hitságokért elvesztenek.* m. c. 120. l. *bételenek hejtsággal.* Winkl. c. 144. l. *o álnak és hejt Judás.* 360. l. *hitság valamit inkább szeretni istennél.* Góry c. 64. lap. *az imádság az hejtögből bölcséket tesszen.* Itt is alább 1718. s. *hyttok.* 1845. s. *hyttögdát.* Nyirkállai T. szójegyzékében: *Hyt ember* = *stolidus.*

1169. s. Pelb. Sermo I. D. és III. G. (Pom. de Sctis. pars estiv. Serm. XCIX. és CI.

1179. s. Ugyanott: *summum bonum quo majus excogitari non potest.*

1196. *myndeneknek teremtehe* = *teremtöje.* Hb. *terumteve istentol.* XXII. 7. s. *Ázután teremteednek eszel foksdába.* Winkl. c. 360. l. *Valaki inkább szereti a teremtet állatot a theremtheneel vélkezik és ki a teremtet állatnak szerelmét az theremthenek szerelme celeth veti, téveleg.* Nád. c. 654. l. *Kérlek én uram teremtém.* Érdy c. 51. l. *ő teremte uroknak szolgálnak vala.* Ismervén az ő teremtejüket. *imádlak tégüdet én szentséges teremtem.*

1215. s. *elrekené.* V. ö. I. 149. sorára t. j. Thewr. c. 133. l. *agy nekünk bekeséges éjjet, hogy nehéz álom meg ne rokkancson.* Lásd még N. Szomb. c. 239.—40. l.

1228. s. *ewnen kéjén.* Bécsi c. 36. l. *hogy ő kéjén engeggyen lakozni én velem.* Münch. c. 77. l. *a föld önön kéjén gyimölcsöz.* Pestinél: *ő kéjén.* Erdősinél: *ün kiyn.* Félegyházi: *természeti szerént.*

1234. s. *érdelm.* V. ö. I. 130. sorára tett j.

1253. s. *igasság kevelhé* azaz *követelé.* V. ö. 644—5. sorra t. j.

1278. s. *Yewst reeménlené.* V. ö. 721. sorra t. j.

1296. s. *megeuklelék* = *megszúrák.* Codexeinkben a János evangyéliomát követő passiók Jan. ev. XIX. 34. versének a münchen. codexben ekkép hangzó szavai közül: *a vitézek egyyk láncával ő oldalát megnyitván,* — a lán-

csa és *megnyitván* helyett leggyakrabban *csucsa* és *öklelén* szót használnak. A Döbr. c. is a *csucsa* szóval él, de még *megnyitd-t* ír; azonban pár sorral alább a münchen. c. ezen kifejezését: *látják kit által gyakdostak* már így változtatja: *meglátják kit öklödöztek.* A Jord. c. 696. l. *czucza. megnyt. sebeket tettenek.* Winkl. c. 226. l. *láncával ő oldalát megnyitá azaz megöklelé.* Nád. c. 295. l. *oldalát megöklelé csucsaival.* Néhány sorral alább mindkét codex a *gyakdos* szót használja. Érs. c. 101. l. *fordította az ő koppját és az édes Jézusnak az ő jobb felöl való oldalát által öklelé.* A *nyit* és *öklel* ezen találkozását látjuk a »nomenclatura rerum« ezen magyarázataiban is: *pleuritis* = *nyilalás.* *Pleuriticus* = *kit az öklelet bánt.* Tardoskeddi Szerencse Benedeknének »Az ökleletről« szóló ráolvasása már egyenesen a passio történetével s kifejezéseivel köti össze és gyógyítja az így nevezett betegséget: *Kergetik vala — úgymond — mi urunkat az gonosz siddók, megfogák, felfeszíték magas keresztfára, tövis koronával koronázták, hegyes czuczával öklelék, vas szegvel szegezék, az áldott szent szívéből felindíták az ő ökleletét, az ő meredökét, az ő kelevényét. Azt meglátá az ő szent anyja: Oh én áldott szent fiam! nem csudádom, hogy teneked felindult a te kelevényed, nám téged megfoltak az gonosz siddók, felfeszítettek magas keresztfára, tövis koronával koronáztak, hegyes czuczával öklelék, vas szeggel szegeztek. Im én megnyomom az te áldott öt mély sebeddel, az én szent hét epeségemmel, szent Jánosnak ő arany gyűrűjével. A mint megnyomom szüz Máriának az ő áldott szent fának: én is ez embernek úgyan megnyomom, úristennek öt mély sebével, asszonyunk Máriának szent hét epeségével, szent Jánosnak ő arany gyűrűjével. Az embert megnevezem. Bornemisza P. Negyed. része 808. l. — Madáts Gáspár, Haazy apatéka. 1628. (l. Weszprémi, Biogr. Med. centur. alt. pars post.) Caput XLVI. szerint: *Eöklelés ellen, mellet pleuritisnak hyák,* Papapauer erraticum = *farkas mag, jó eöklelet ellen.* *Vitia* = *chalanból vött víz igen használ eöklelet ellen stb. stb.* Az *öklelet*-en és *nyilalás*-on kívül a betegségnek egy új nevét említi a most idézett ráolvasás t. i. a *meredök*-et. Eléfordul ez a *nyilamlás*-sal együtt a kis kun félegyházi ráolvasásban is, melylyel az oda való javas asszony embert, állatot ma is egyaránt kuruzsol, így: *Fuss, fuss meredek!* NYÓr. II. 308. l. A m. t. akadémia 10. számú XVII. századi magyar codexében ezen betegségnek köv. orvosságát találjuk: *Meredek ellen. Az csöngő füvet meg kell törni és szitálni és vele edgyetemben az rósa pogácsát borral meg kell öntözni és mézben meg kell főzni, ruhára kenni és red kötni; az nagy sállyát meg kell párolni, red kell kötni; avagy a cyprus virágát égett borban hánni és innya.* — A *meredek* szó ma is él a Dráva mellékén, honnan már a Tájszótár felvette, legújabbban pedig Császár Lajos ezt a szólásformát közli a NYÓr. VI. 374. l. *szúr a meredek* = *szúr a szegezés.* — A rokon értelmű (synonym) szónak tehát következő sora áll előttünk: *nyit, nyilaml, gyak, öklel, meredek* (talán kölcsön vétel) *szúr, szegez.* Ez utolsóra nézve figyelemre méltó a ráolvasás *vas szegvel szegezés* kifejezése. — Pesti G. XII. m. *a bak szarvával öklödöz vala.* CVIII. *a tulok mindent szarvával ökledez vala.* CXI. m. *keze a bika szarvával idestova öklödözni.* Tinódi, Sigmond király és cs. chron. *Ickasz királyt viadalban megöle.**

Jó lovdról ötet hammar töcklelé. Balásfi, Tsepregi isk. 403. l. az *arjumenton*-nak erőssülésével ökleldeszél . . . bak módgyára ökleldeszél.

1390. s. *Azérth mastan bátor wyggagy.* Bátor = tehát. Debr. c. 26. l. *Menjünk el bátor, szerelmes leányom. A bátran jelentésű bátoron és bátran, eléjön alább a 3676. és 3759. sorban. Bár, jóllehet jelentéssel bátor 2061. l. 2141. 3796. sorban.*

1408. s. *áldomás a mai áldás helyett, a mint kérés helyett is régen keremés volt szokásban; különben az áldomás régen áldozat helyett is gyakran előfordul.* Érdy c. 532. l. *az nagy isteni átok áldomásra változék.* Bécsi c. 98. l. *Vegyetek áldozatokat és tegyetek áldomásokat.*

1418. 23. s. *az barátokra zugódnak. Ew raya nem zugódnáthok. — Zúgólódni helyett zúgódni.* Winckl. c. 281. l. *az sidók ellenöd zugódnak.* Debr. c. 64. l. *zúgódni kezdének a zsidók ellen.* Virg. c. 128. l. *És ne zúgógyék a ki adta stb.* 125. l. *az fűsvénségből zúgódnak helye ne legyen. — 10. l. irigy voltomat jelentenem zúgódással, morgódással.*

1419. s. *lassylta = csillapítta, szelidítte. Lassó, lassóság = szelid, szelidség, alázatosság értelemmel a bécsi c.-ben is előfordul. Alább is az 1795. sorban.* Érs. c. 420. l. *akarván az ő gonosz gyűlötségének haragját lelassítania.*

1435. s. *László X. 40. sorát s az arra tett jegyzést.*

1446. s. *gyagylhaték.* László IV. 8. sorára t. j.

1448. s. *szeuwséges = hiányos.* Érdy c. 85. l. *szükségösök istennek malasztjandl kil (egent gratia Dei.)*

1458. s. *szörzést thörlythtek.* V. ö. X. 62. sorára t. j. Debr. c. 159. l. *Az alamoznás sz. Jánosról való tanuság és töröltött írás.*

1463. s. *attyátol megmarada.* Bécsi c. 1. l. *meghala Elimelek Noeminek férje és ő megmarada ő fiaival.*

1464. s. *Sok jámborságbaan árrada.* Bécsi c. 162. l. *nagy seregeknek sokasságát gyűjlik egybe és jó sietelmezvén és árradván.* 72. l. *Kicsenyed forrás ki nevedekék folyóba és világosságba és napba fordejtaték és sok vizekbe árrada.*

1467. s. *ewl. = él.* V. ö. I, 17. sorára t. jegyz. s lásd a 229. l.

1481. s. *ne retnek.* Toldy olvasása: *ne vetnék.* — *A tetnék = tetszenék* értelme tökéletesen ide illik s azért (?)-el felvehetőnek tartottam a szövegbe, a mint azt Toldy is tette a *vetnék*-kel.

1499. s. *Ördög fia* helyett a codexekben szokottabb kifejezés az: *ördög lagja*, mint itt is alább a 2089. és 3418. sorban. Góry c. 40. l. *az megváltónak tagja nem lehetünk.* Somogyban: *Ortag=orgazda.* NYÖr. V. 228. l.

1505. s. *rémeuole.* 1596. s. *lelkében megrémüle.* Bécsi c. 143. l. *rémülék vala és félik vala ötet.* 147. l. *rémülék és féllék: Dánielnek istenét.* Winkl. c. 198. l. *Rémölésök mindenfelől lesznek vala.* 293. l. *Jézus irgalmasságra rémöle.* Érdy c. 183.—9. 216. l. *haragra rémölvén.* V. ö. Ny. Közl. IV. 188. V. 247. l.

1512 s. *poroszló.* Bécsi c. 125. l. Münch. 48. l. *porosztó.* Winkl. c. 203. l. *a poroszlók kirtelének.* Kaz. c. 99. l. *az királ az poroszlóval avagy kéhérrel az trombitát felfútatá.* V. ö. NyÖr V. 293. l. Ny. Közl. XII. 77 l.

1524. s. *udwart thethel.* V. ö. X. 146. sorára t. j. Istváni P. Volter. 61. v. *Holdá kelve Volter új udwart tétete.* Hosvai, Ptolomaeus. II. pars *Ptolomeus egy új udwart tétete, Urakat, vitézeket leülteté.*

1527. 37. s. *wáltozat, — wáltozzék.* Váltság; — váltsa meg magát. Nád. c. 335. l. *Mondd meg ha vagyon valami kedvezés és ha megvállozhatnak kéncsel avagy ez világi ajándékokkal.* Bogáti. Az nagy Castriot. 4 rész. *Török-től aranyat vitéz felvivé, De mondá: változna, más pénzt keresne.*

1533 s. *Kénczet megnyta = nyitotta.* 365. s. *Nytlással meg tárházadat.* 381. s. *kenczét el-kiemelté.*

1547. s. *Ez megleween.* V. ö. X. 139. sorára t. j.

1556. 2925. s. *Azént = a szerint.* 3858. sorban is. Pósházi J. Igazs. istáppja I. 264. l. *szájok izént szólnak.* V. ö. V. 267. sorra t. j.

1621. s. *Elew = első.* V. ö. X. 31. sorára t. j.

1624. s. *Ynthen.* Toldy *ingyen*-nek magyarázta, de az értelem így sem elég világos. Hat sorral feljebb: *Kyk enghemet ynthenének; ezzel szorosán összefügg a: Kyweel magam ynthen azaz intvén, intvén, értem.*

1649. s. *nem szeuwséges áldozat nekül = nem szűkölködik.* Münch. c. 119. l. *nem szűkösök az egészek urvos nélkül.* 147. l. *kik nem szűkösök penitencia nélkül.*

1717. s. *myndeegyen = mindnyájan, egyenként mind.* Münch. c. 45. l. *embernek fia megád egy mendennek ő művelkedete szerént.* 143. l. *Képmutaló, tū egymendente szombaton nem megóggya-e ő tehenét.* 205. l. *jő az idő, hogy egy mendente elhinlessetek tū tulajdonitokba.*

1729. s. *mosolwa.* V. ö. I. 113. sorára t. j.

1730. s. *meghromtá.* Ugy látszik, hogy a *romlat* és *romlás* szók kelen-dősége korábbi a *romlik* és *ront (romt)* igékénél. Így például a régi bibliafordítás *tör, fejt, pusztajt, pusztoltatik* stb. synonymokat használ oly helyeken, hol ma a *ront* és *romlik* a beillendő szó. Itt a *ront* a maga eredeti *romt* alakjában áll előttünk, holott alább a 3584. sorban *megrontana.* Hasonló hozzá a *hint* és *int*, mely a codexekben még szintén *himt* és *int*. Bécsi c. 58. l. *imtené, hogy bemenne királhoz.* Fer. leg. 67. l. *az képnék alatta való mezeit is elromtá.* Sz. Kriszt. élete 12. l. *cbontá az báloányokat.* 16. *lerontanom atti szidalmas tévelygésteket és báloányokat.* Virg. c. 137. l. *Dina kimenvén, hogy nézne, látatván megrontaték.* Kriza c. 54. l. *által ökleltetött oldallal, megrontott és megsebhett szívél.*

1742. s. *wezedelmeek szywe.* V. ö. V. 82. X. 26. sorára tett jegyz. A latin idézet szabadon van fordítva. A *sziv* szó régi használatát látjuk a köv. példákban is: *Jord. c. 792. l. délnek igaz szivében látám az úton az napnál nagyobb fénességet.* Érdy c. 509. l. *jőj ede ezen herre harmad napnak délszivében.* 514. l. *annak előtte való napon dél szivében ment vala el ő alojtása szerént és*

másodnapon esmégy dél szívében jutott vala házához. XVII. századi írónknál dél szíve helyett már délszín-t találunk.

1750. s. nyegédüsek. 2117. s. nagy nyegédet tönök 2181. s. És negédükben csak meg nem halnak. 3498. s. De mert negédüs löl benned. Mivel a negéd, negédes szó sem a N.-Szomb. c. 355—60., sem a Virg. 1—13. lapján nem fordul elő; valószínű, hogy ezeknél régibb codexeinkből is hiányzik. Dési A. Tóbiás: *Magokat alittyák iffiak negétségben*. XVII. századi versben nedénges-nek írva jön elő s ma is így hangzik Kemenesalján.

1782. s. isteneketh nem porland. 1834. s. jótétemről megporíta enge-met. 2064. s. csak ne pirongass, és beszédöddel meg ne poríts. A n.-szomb. c. 356.—7. lapján »az nyelvöknek binei« közt ezeket is említi: *Szertelen való porítás. Vétközöket meg nem fegyés. Port avagy feddést nem lassítás.* 240. l. ekképpen a porító panasztól megmenekődik. Bécsi c. 89. l. mű fegyelmönkért és porejtásonkért (propter increpationem et correptionem). A bécsi és münchen. c. a porejt alakot használja. — Bécsi c. 5. l. pirongás nélkül gyűhön és a gyűjtöt senki meg ne poréha. Müncheni cod. 145. l. tehát pirongással kezded az utolsó helyt tartanod. N.-Szomb. c. 270. l. a papnak előtte pirongván és szemérmesködvén. Kaz. c. 55. l. bátorságot tevén nagy pirongással felele. Debr. c. 164. l. Kezde szöm-szömben öt porongatnia. Virg. c. 47. l. az gárgyán az tolvajokat igen nagy kemény beszédekkel megfegyelmésé és igen megporongatá. Sz. Kriszt. él. 28. l. atte istenidvel poronkodol. — Ezek szerint a por mellett a pir — bár ritkábban — már régen is eléfordul; a pör-t is aligha lehet tőlök különválasztani.

1807. s. ne legyen halogathván. 3217. s. nekem ez éyel lewn mutatván. Érdy c. 59. l. Adatván vagyon éneköm (data est mihi.)

1822. s. császár dolgát tartá. 2166. s. Te tartis dolgod. V. ö. X. 46. és I. 101. sorára tett jegyz. Érdy c. 26. l. úgymond az írás: *medium tenere beatum est, közbevetőt dolgot tarcsón, bódoggá léssen.*

1825. s. megeletween, e. h. megöletvén. V. ö. 1467. sorra t. j.

1831. s. minet e. h. mennyit. 2952. s. Ez wylágban mennyinet élthem. V. ö. I. 79. sorára tett jegyz. — *Mennyi helyett rendszeren mine-t stb, ír a Bod. Tih. gyöngy. Thewr. debr. c., valamint az utóbbi semmi helyett simmi-t; mindenik helyett mindinik-et stb. Pap Gy. Palóc népkölt. 23. l. Möné jobban kopogósan járok, Anná' jobban stb.*

1842. s. ez leyánt walhatnám, az az birhatnám. Góry c. 40. l. ez elyeten martyrumságot megvalhattya mindön embör.

1850. s. Ottan kénok engeszteltyék. 2094. s. Chászárnak engesztelnének. még a 2147. s. hozyád engesztelhetendnek. Az ottan sokszor, mint itt is legottan helyett van. V. ö. 279. sorra tett jegyz. — Góry c. 55. l. mindön erős városokat letörjön és engesztelje mind ü hatalmának aldja.

1872. s. A XVII. századi prózai magyar fordítás Toldy (Magyar prózáirók 301. l.) kiadása szerint: *Temagadat se ne dicsérjed, se pedig ne szidalmazszad, mert azt a bolondok cselekedik, az kiket az heában való dicsíret gyölör.* — A latin verset Jac. de Voragine is idézi a legendában, a hol a má-

sodik sorban a prózai magyar fordításnak megfelelően *stulti* áll *illi* helyett. Az *olcsárl* ige így jön elő a münchen. codexben, valamint Pesti G.-nál is.

1891. s. feyem hozya fogám. Nád. c. 377. l. Winkl. c. 107. l. *Kihöz fogjam én árva fejemet, és kihöz hajcsam magamat.* 400. m. lev. *mikoron az fiának nem volt volna hova feit fognia.*

1940. s. A rím: *nép és lépik*. Ebből úgy látszik, mintha csak a másoló írt volna *lépik-et*. A versszerző ríme hihetően: *nép, lép* volt, mint a 3273.—4. sorban, a mi különben feltűnő, mivel a codexekben rendszeren *ik-es* alakban találjuk a régi *vépik-et* éppen úgy, mint a *lépik-et*, mely még ma is így él a Királyhágón túleső vidékeken.

1950. s. N.-Szomb. c. 1. l. *Kezde ez szerrel szólnia, mondván.*

1951—2. s. A rím: *téged-téged* volna s bizonyosan csak a másoló vé-tette el.

1955.—6. s. Érdy c. 27. l. *Az bizon királ, ki ennen magát tuggya bírnia.* Pesti G. XII. m. *Az oroszán mikoron magát bírná. Ember mikor magát bírja.* XVII. m. *adna oly királt nekik, ki ugyan viléz és magabíró volna.* Különb ez és a következő latin idézet Jac. de Voragine-nél is megvan.

1968. s. *megdyhővék.* Ma *dühödék* volna. Góry c. 12. l. *az megdihüt ebnek — az agya velejét némínemü gyojtokányyal meggerjesztik és ü evvel megdihősztik.* 13. l. *És nüképen az dys ebnek — és ennek miatta üt megdihősztik.* — *kivel megdihütt.* Jord. c. 792. l. *nagyobban reáok dyhedvén.* Érdy c. 184. l. *nékik megdihévének.* Bogáti, *Az nagy Castriot, 5 rész. Dühöt had mind nép nagy mélló haraggal. — Czoda mint dühöt hercegenek fő lova.*

1971. s. *Köthelken hagy.* 2666. s. *Kyre te es ketheles wald.* Weszpr. c. 56. l. *erössen tartatik ah bünöknek és ördögnek kötelében; ha azért a te szent testödet ez ketelekkel meghagyod a te ellenségidnek kötözni, megszabadul a nagy köteleghől.* Érdy c. 80. l. *hogy megsallyon és utánna követközendő kárhozatnak kötelében fonalóhon.* 400. m. lev. 33. l. *az én kötelemnek eleget tehessék. Ne kellessék nektök egyiből azt keresnetek, avagy egyébnél lévén én tölem az én ketelem szerint kérnetek. A kötel egyformán jelent kötelességet és vinculumot.* Istvánfi P. Volter 7. v. *Szabad ember voltát igen félti való. Örömet kötelbe nem ejtheti vala, Azért sok ideig nőtelen élt vala. A kötelben partás, — hagyás kifejezést a nép legtöbbnyire ma is házassági viszonyokra alkalmazza. A Gellén Erzsí szomorú urának instancziájában: kötel miatt férjhez nem mehetett. Ő is szörnyen szeretne már e kötelből szabadulni.* Ellenör 1877. augusztus 28-diki esti lap.

1972. s. Góry c. 68. l. *Hozza bé Krisztusnak mondását, holott az sz. evangeliomba úgymond.* N.-Szomb. c. 138. l. *az ü keserűségének emléközetit ammu szivünkben behozván.* XXXII. 4. s. *Napnak tíz fordulása Négyezer ezt nyilván behozván (Deus dierum circulo Ducto quater notissimo).* Pósházi J. A három kérdésre való summás vál. 104. l. *Az ellenkezők sok bizonyosságokat nem igazán hoznak bé.* V. ö. Ny.-Ör, IV. 274. l.

1983. s. *ewtet ottan elragadák. A ragad, elragad* alább is gyakran áll ez értelemben. Münch. c. 35. lap. *Kinek vagyon egy juha és esendik szombaton a verembe, nemde rajta ragad-e és kiemeli őtet.* Bod c. 30. lap. *Azért ti ördögök ragadjátok el őtet és vessétek pokolnak fenekére.* — Nagy Báczai M. Chron. Hvmnyadi Jánosról. II. r. *Császár megszedülte, a Bassák megfogják, igen hamar raggadják; sietvén a Bassák császárral Sarnóba azon éjjel jutának.*

1993. s. Tih. c. sz. Eug.-él. *az hét szabad tudományokat tökéletlően eltanulá (artes liberales).*

2031. s. *lee ket.* Toldy *levet-nek* olvasta vagy igazította, de jobb ha az eredetnél maradunk, a mi = *leköt* s összefügg az 1971. sorbeli kötetben *hagy* kifejezéssel.

2033. s. *Megrwtol.* Plosvai, Ptolomaeus, I. pars. *Stokások szerint ők az szent könyveknek Rátolójára peczétet vessenek.*

2036. s. V. ö. X. 125. sorára tett jegyz.

2050. s. *genyet leány.* Alább még néhányszor fordul elé, p. o. 2785., 3396., 3401., 3426., 3586., 3599., 3601. s. — Góry c. 4. l. Nád. c. 120. l. *az iregy embör más embörnek bódogságából bódogtalanná és genyetté leszön.* Winkl. c. 98. l. Nád. c. 366. l. *Mire vagyon ez, hogy immá úgy mint igen ghenyeth lator felakasztatott.* 248. l. *tégöd edes Kr. Jézus szomorujtának, és mindön ghenyet beszéddel illetének. A genyedt szónak hitvány, erőtlen, beteges jelentése ma is megvan a Nagy-Kúnságon, hol a genyedt ember kifejezés igen gyakori.*

2051. s. *Ennyn mynket,* maiasan *ennyiönket,* mint *egy mendentek* helyett *ma mindnyájótok-at* mondunk. A 2013. sorban is: *mynket hywattaltal És ewtwenen kyhozatthal e h. ötvenönket.*

2054. s. *hytwanb saytdrwnk.* A *sajtdár* szónak a következő sorban olvasható *rosz dedáknk* kifejezést is szem előtt tartva, alig tulajdoníthatunk más értelmet, mint: *zsoltár éneklő (psalmista), karénekes gyermek.*

2059. s. *balgatag.* A bécsi c.-ben; *balgatag, balgatagság, balgatagoslani* gyakran jön elé.

2061 s. *Kykwelt szesze.* A *kikölt* először talán *szykewlt-nek* volt írva; az értelem így is úgy is homályos. Winkl. c. 213. l. *ő orczájából minden szépség kikölt vala.*

2074 s. *dagályos.* 3506 sorban is. Bécsi c. 76. l. *látvánk egy dagályos (rebellis) nemzetet.* 83 l. *emaga felmagasztatásának dagadvánával (arrogantiae tumor).* Góry c. 53 l. *az szolgáló leánt megfegyelmézé bínséért, ez kedey megdagaszkodék rajta és monda neki nagy haraggal.* Érs. c. 263. l. *dagályos miként ekerszem.* Jord. c. 68. l. *haraguggyék meg az én dagályom hü (ö) ellenök (irascatur furor meus contra eos).* *Mire haragszik az te tagályod ez te népéd ellen.* Nád. c. 408. *ne legyen az akarataknak dagályos nyálgaskodása.* Jord. c. 503. l. *dagályoskodnak vala az asszonra.*

2082. s. *leyte menybowl.* Münch. c. 155. l. *mikor közelejtene Olivét hegyének lejtőjére.* Peer c. 267. l. *alá lőjtél uram isten mennyekből szíznék méhében.*

2107. s. *ew székyt megszewzeté.* A *szörzeté* itt *feldállítatá* vagy *előhozatá* értelemben állhat, nem mint a bécsi c. 48. l. *arany és ezüst székek szerzetettek vala;* hanem inkább mint münchen. c. 72. l. *ő hálójokat megszewzetvén;* és ide alá a 3471. s. *de az kén megszewzetélék.*

2125. s. *argwalds.* Az *arguvalás, arguvalódik* ma is megvan a népszójarásában s a köztözködve vitakozó, szótól tágitani nem akaró emberről szokás mondani. *Árguval, argumentál.* Érdy c. 41. l. *De mind hátrahagyván az sok arguvalásokat, vegyönk bizony útat élénkben.* — 662. l. *ezenképpen arguvalnak vala.*

2155. s. *ez bajt felveszem.* 2272. *ty baytokat meggyézem és wyadaltokath.* Baj, a mai párbaj. 400 m. lev. 157. l. *az ki éwvelem az bajt fölveszi, én annak nagy szép ajándékat küldök.* 1231. évi oklevél *quod vulgo boy dicitur.* Somogyban: *lássá el ezel a fával a bajt = vágja fel.* Nyelvőr V. 228. l.

2160. s. *Tahát = akkor.* Münch. c. 60. l. *Tahát memyeknek országa hasonlatik.* Jord. c. 434. l. *Akkoron hasonlatos leszen.* Erdősi: *Akkoron hasonlatossá leszen.* Félegyházi: *Akkoron hasonlítottatik.* Káldi: *Akkor hasonló leszen.* A münchen. c. u. a. lapján: *Tahát felkelének.* Jord. c. *oltan felkelének.* Erdősi: *Legottan felkelének.* Félegyh.: *Akkoron felkelének.* Káldi: *Akkor felkelének.* Münch. c. 62. l. *Tahát mond.* Jord. c. 437. l. *Azután mond stb.* V. ö. NYÖr III. 6. l. Budenz, Szótár 8. l.

2172. s. *Zaygásit megállassa.* Bécsi c. 74. l. *Jelenének szózatok, zaygások és menyörgések.* Münch. c. 83. l. *és megállaták a hajót.* — 2175. s. *kyállatta.*

2190. s. V. ö. az 1037. sorral s a X. 70. sorára tett jegyzettel.

2203. s. *Ky magát byzza,* azaz magában vagy magához bíz; más a mai: *elbizza magát.* Komjáti, Rom. 2. 19. *Bizod timmagadot vakoknak vezérleit lenned (Confidit te ipsum).*

2232. s. *hewsagot stb.* Hb. *heon tilutos vvt.* Bécsi c. 3. l. *tellesen men ék ki és heian hozott meg engemet úr.* 8. l. *nem akarlak tégedet heuan megfordolnod.* Münch. c. 50. l. *mit állotok itt hyan.* 95. l. *elereszték őket hiuan.* Jord. c. 416. l. *mit állotok ett hevolkodván.* 495. l. *heuan bocsáták el.* Góry c. 61. l. *ennet heuan meg nem térhet.* — Bécsi c. 318. l. *menden büntöl heukat ajánlanának neki.* 323. l. *mondottatok: heiolkodik, ki istennek szolgál.* Münch. c. 36. l. *menden hü ígéröl, kit emberek beszélendnek, okot kell adnia.* Jord. c. 391. *minden hewságos beszédről kit szólnak emberek.* Winkl. c. 125. lap. *minden hyvolkodó ígéröl.* — Pestinél: *hütságos beszéd.* Erdősinél: *hüvolkodó beszéd.* Félegyh. is. Góry c. 48. l. *sok gonosz hevolkodó szók.* 63. l. *hewságos gondolatok.* 68. l. *haggyad el mind ez velági hewságos gondolatokat.* — Winkl. c. 125. l. *kisednek láttatik embörnek hevolkodnia és hewságot szólnia.* *hewságos szólás.* Debr. c. 184. lap. *a hevolkodás és a gyönyörűség az agy ellenségnek fegyvere ah mi tölkönk ellen.* Góry c. 28. l. *az heu dicsőségnek szele el ne fájja.*

2254. s. V. ö. V. 105. és 225. sorára tett jegyz.

2256. s. V. ö. V. 197. sorára tett jegyz.

2278. s. *felduzmazkodék magában*. Döbr. c. Virágy. passio: *tanejtványok megduzzadának*. Jord. c. 202. l. *ti nagy duzzadott kevélségtekben felmenének az hegyre*. Érdy c. 48. l. *ez világi gyarló ember az nagy duzzadott kevélségnek három rendbéli köteleben keverődött bel*. 508. l. *az papi fedelmek megduzzadának rajta*. Székelyföldön: *duzzalódik*.

2288. s. *eltűrnének*. 2963. s. *eltűrem*. 3235. s. *soká turé*. Eltűrnők. Eltűröm. Münch. c. 24. l. *egyiket tűri és a másikat átálja*.

2302. s. *Zemeteivel megláttátok*. stb. Hb. *latiatuc szumtuchel*.

2319. s. *egy farka balgatag neep*. Nád. c. 679. l. *kik néminemű farka földön valának tőle* (aliquibus spatiis). Dési A. *tűzre vetnének szűcében egy farkát*.

2327. s. *megakaszták, ma: felakaszták*. Bécsi c. 64. l. *Akaszjátok fel ötlet arra. És úgy Ámán felakasztaték az akasztófára*. Münch. c. 67. l. *kötéllel önmagát felakasztá*. Debr. c. 192. l. *hajándl fogva megakasztatván, hat egész óráig úgy hagyá figyelni*. Winkl. c. 177. l. Nád. c. 211. l. *kötéllel magát az napon akasztá meg*. Winkl. c. 178. Nád. c. 213. l. *legottan mint magát megakasztá* (Judás).

2351. s. *egy gygy goromba*. A-nak a sor végén kimaradt. A Tih. c-ből Toldy által közzétett második (Immaculata) predikációban olvassuk: *ezek természet szerint igön gorombák és irás nem foghatók*. Temesv. Pelb. Stellarium. Lib. V. p. III. cap. II. *tales naturaliter ebetes ingenio et indociles*. Lásd a 2557. sort is. Marg. leg. 39. lap. *a jó és gyenge vélelmet nem viseli vala meg, hanem goromba vélelmet kér vala*. — Virg. c. 149. l. *az temérdek és rút goromba főruhák selymekből lenni teznek*.

2369. s. A latin versek az Aeneisnek nem I., hanem VI. könyvéből valók.

2413.—6. s. Ezen, a Sybilla delphicának tulajdonított sorokat idézi Temesvári Pelbárt, Stellariumában. Lib. V. pars I. Art. III. Cap. X., továbbá Lib. VIII. p. I. art. III. Cap. IX. és L. XI. p. I. Cap. XII.

2418. s. *magad elhasonlítottad*, azaz nem olyan vagy, a milyennek magadat mutattad, nem ahhoz vagy hasonló, a kinek látszottál. Különben a mai hasonlót a codex irodalomban hasonl és hasonlat alakban fordul elő. Itt is a 3179. s. *egybe nem hasonlathattuk*. Debr. c. 101. l. *Ah útnösőknek egyikkhöz hasonlított magadat*. Tih. c. (Immac.) *kihöz hasonlítottalak légödet*. A legenda elhasonl-jához közelebb áll a münchen. c. 157. l. *kik önmagokat igazaknak hasonlanák*. Ugyanez a Jord. c. 599. l. *kik hű(ö)magokat igaznak tettének* (qui se justos simularent). — Münch. c. 158. l. *hoszjú imádságot hasonlván*. Jord. c. 602. l. *tettévn hoszjú imádságokat* (simulantes longam orationem).

2429. s. *Minem* a codexekben a mai *nemde* helyett áll.

2438. s. *yszékön*. Rendesen *szénán*, *aszjú szénán* kifejezést találunk a codexek megfelelő helyein.

2445—8. s. A latin versek nem a III. hanem a IIII. Eclogából valók.

Idézi Pelbárt, Stellarium, lib. VIII. p. I. art. III. c. IX. továbbá: I. XI. p. I. c. XII. és De Tempore, pars est. serm. LXXVIII. R.

2454—66. s. A latin sorok tartalmára hivatkozik Pelbárt, Stellarium, lib. XI. p. I. c. XII. és De Tempore, pars est. serm. LXXVIII. R.

2471—2. s. *Pevresimöt*. Valkai A. Hist. én. az nagy vr Bánkbanról. *Bízom magam én te igazságodra. — Náladnál én más bíró nem keresek, Jóllehet én néked pöröressed vagyok*.

2479. s. *eelszekee azaz elszökő*. V. ö. VII. l. sorára és itt a 452. sorra tett jegyz.

2486—8. 2520—1. Königsb. tör. *rohtonk ez nem levt wala hug scuz lean fiot sciulhessen*.

2508—13. s. Ez a kép Sz. Ágoston műveiből van véve, kinél Pelbárt tanúsága szerint kétszer is előfordul, t. i. *de natalitate és de purificatione* írt beszédeiben. Pelbárt gyakran idézi, így péld. Pom de Sanctis, p. hyem. serm. XVIII. K. *Videmus enim quod solis radius vitrum vel speculum nec cum ingreditur, nec cum egreditur violat; licet eius colorem induat, ipsum quoque vitrum clarificat et illuminat. Sic Christus virginem*. V. ö. ugyanott Serm. XVII. C. valamint: Stellar. I. VIII. p. III. art. I. cap. 2. és I. VIII. p. I. art. III. cap. I. A Winkl. c. szent énekében 343. l. (itt XXIII. sz. a. 168. l.) *Mint az íveg nem török, Napfén által hatván: Ezönképpen Mária Szízen megmarada*. N. Szomb. c. 222. l. *Elsé tulajdonsága ez a napnak: mert ő ható állat, kit nyilván látonk, mert az ő féne csoda nemös gyengeséggel az ívegön által megyen és az ívegöt meg nem törvi*. — Bécsi c. 37 l. *Olofernesnek szűvő megszegteték*. 111. l. *midőn embernek edénye megtörtetendik, kellelenné leszen*. Münch. c. 99. l. *jövő egy nemberi valván drágalatos nardipistikos kenetnek alabástromát és az alabástrom megszegvén ötté ő fejére*. Jord. c. 503. l. szintén így. Pesti: *megtörvén*. Erdösi és Félegyh. eltörvén. Münch. c. 54. l. *ki esendik a köve megszegetik, de kire a kö esendik megtöri ötlet*.

2513 s. Königsb. tör. *quit sceplev nem illethet*. Érdy c. 339. l. *néminemű-útonjárótul szeplőben essék az gazda leánya*.

2514 s. *Albumasar*. Abu Masar Dsáfer ben Mohammed ben Omár arab bölcs, meghalt 885-ben.

2537. s. *lethety* az az *léteti* e h. *létele*.

2559. s. *ky* *eggyesülth felséghez*. Winkl. c. 115. l. *hoszjú eggyesülnek vala*. Nád. c. 26. l. *Igön jó istenhöz eggyesülönk*. Érdy c. 100. l. *Valaki úristenhez eggyesül (qui adhaeret deo)*. Ma hozzá helyett *vele eggyesül*, mint münchen. c. 48. l. *meghagyja ember atyját és anyját és eggyesül ő feleségével* (adhaerebit uxori suae).

2569. s. *Nagy bw engem megbwoyta*. Bécsi cod. 87. l. *búsejtyák vala azonképpen gyetervén*. A latin versek itt is szabadon s némi értelemváltoztással vannak fordítva.

2642. s. *Kykwel sok népet fordeytha meg*. Ma: *megtért*. Marg. l. 46. l. *kivel az ő nemzetét, az pogán magyarokat megfordéhtá*.

2745. s. Jac. de Voragine szintén idézi a Pelbárnál is gyakran található latin verset; Plátóra csak hivatkozik.
2751. s. *arany láma*, azaz arany lap. A latin *lamina* magyarosítása.
- 2774.—5.—9.—80. s. Bécsi c. 270. l. *mire nézed a megútlókat és veszteglessz, megnyomódnán a kegyetlen ő löllétől igazabbat*. Fer. leg. 41. l. *úgy vala istenben megnyomvadott (ita erat absorptus in deum)*. 161. l. *az gyermek ki megnyomvadott vala háznak romlásától*. Marg. leg. 61. l. *kéri, hogy istennek egyházát az ő országában ne hadnája megnyomódnai*. 81. l. *elnyomódtatni*. 158. l. *az gyermeket kivonák, ki oly igen megtörettetött és elnyomódtatott vala, hogy stb.*
2777. s. V. ö. I. 23. sorára tett jegyz.
2801. s. *arra teryen*, azaz arra törjön. V. ö. VII. 1. sorára tett jegyz.
2835. 3507. s. *ingyen majdan* = mindjárt, azonnal. Debr. c. 29. l. *ingyen majd a bordélyba vitellek*. Kaz. c. 86. l. *az te testődet ingyen majd tízre vettetének*.
2840. s. V. ö. X. 130. sorával.
2842. s. *halwa*, e. h. hallá. Toldy szerint: *hallná*. Hb. *hadlawa* chollat.
2862. s. *O ystenbely dyczew társym*. Winkl. c. 292. l. *Istenbely nagy édösségős gondolat*. Alább 2941. s. *lelkembeli reménségem*.
2873. s. *meghmencke my lelkwnketh*. Hb. *kit vr ez nopun ez homus világ limnucebelevl mente*. Bécsi c. 133. l. *a tűznek közepiből kimentett münket*.
2874. s. *felreadának*. Winkl. c. 186. l. *mind az közönségős sokság ivölte avagy reada és monda*.
2875. s. *red kyáltának*. A legenda folyamán gyakran találjuk a: *red* felételének kifejezést, melylyel ez itt egy értelmű.
2897. s. *teuzben wetek*. tűzben, azaz tűzben. A bécsi és müncheni c. tűz-et ír, az Érdy c. *tyz-et*. Winkl. c. 169. l. *nem akarnád-e hogy őtet menynyeci tűz megemészténéje*. 170. l. *állnak vala az szolgálk az tűznél*. Bécsi c. 126. —7. 133. l. *eresztessék az égő tűznek kemenczéjébe. eresztettek, eresztének, eresztetének, beeresztették vala, ereszték a tűz közepibe*. Münch. c. 26. l. *a tűzbe eresztetik*.
- 2903—5 s. Bécsi c. 134. l. *sem egy hatalmat nem vallott volna a tűz ő testekben; és ő fejeknek hajszála nem égett vala meg és ő berhéjek nem küsscbelték tala meg*. 127. l. *ruhájokkal eresztetének*. 130 l. *men-denestől fogván nem illeté őket a tűz, sem meg nem szomorejtá és sem egy nehésséget nem tön*.
- 2906—7. s. Bécsi c. 134. l. *Íme én látok négy férfiakat a tűz közepett és sem egy löretelesség nincs ő benne*.
- 2914—51. s. *Ewnnen benne nagyon ezodála. önnen benne ygy szóla* 3390. s. *Önen benne ygen megharaghvék*. — Önnen benne = magában. — Münch. c. 137. l. *A léccált kedeg kezdé önnön benne gyanakodván mondani*. 166. l. *elmene csudálkodván önnön benne, hogy mi lött volna*.

2924. s. *másod lész asszony wthan*. 3201. s. *Chaszaar wtan másod wala*. Tem. Pelb. leg. *post reginam, in palatio meo secunda vocaberis*.
2926. s. *ha meghywood gonosz thelthed*. Meghívod, visszavonod. Bécsi c. 212. l. *istennek nehéz és meghíhatatlan haragja*. Winkl. c. 210. l. *a mit irtam, meghíhatatlan irtam*. Nád. c. 265. l. *e mit irtam, meghívatatlan irtam*. Winkl. c. 195. l. *akará meghánia Krisztusnak halá(lának) szerét*. A bécsi és münchen. c. is így írja e szót. B. c. 39. l. *bűnnek fertezetessége nélkül hiut meg engemet*. 60. l. *egyebet senkit sem hiut*. 105. s. és *hiutta őtet*. M. c. 32. l. *Ha a házi atyát Belzebupnak hiutták*. 124. l. *Látván kedeg a levált, ki őtet hiutta vala*. Ilyen módon bécsi c. 16. l. *nem vassal vjovan (viván)*. 74. l. *hogy vionának igazalnak nemzete ellen*. A Tiszán és Királyhágón túl ma is: *hiutt, víutt és icutt* hangzik *hívott, vívott és ívott* helyett.
2929. s. *aranyban gyartot*. Winkl. c. 249. l. *O Jézus, világnak gyartója*. (Törökül: *jaratmak* = teremteni.) Bécsi c. 169. l. *hozjatok énnekem olajt és szappanban gyártott lésséget*. Pelb. leg. *imaginem tuam faciam et a cunctis velut dea adoraberis*.
- 2946—7. s. *beszéddel, kegyetlenségedel* áll a codexben nem *beszéded* stb. mint Toldynál 2941.—2. Ez alig szenvedhet változást; inkább a következő sorbeli: *wonhat, terytheth* látszott (sz)-szel toldhatóknak.
2963. s. *elwrem ez byunek sokát*. V. ö. 2288. sorra tett jegyz. Münch. c. 18. l. *Látván kedeg a leváltaknak és a saduceusoknak sokit* (multitudinem pharisaeorum). Marg. leg. 8. l. *Az éjeknek sokát, sok éjeket nagyobb részre imádságban múlat vala el*.
3005. s. *beh telwén*. V. ö. XIII. 19. sorára tett jegyz.
3008. s. *tyltot myadeneke* Hb. *tilutoa wt*. V. ö. V. 122. sorára tett jegyz.
3010. s. *senky ewt ne élhetné*. Bécsi c. 106. l. *elfelették istent, ki éltetett (táplált) tütöket és megszomorejtottátok Jeruzsalemét tū dajkátokat. éltettem azokat vigaságyal*. V. ö. XXX. 23. XLI. 23. LXVI. 1. sorát s ide alá 3258.—61. sort.
3032. s. *látattyát*. Látat, látás, álom látás, álomban látott dolog.
3048. s. *yob álmban*. V. ö. X. 56. sorára tett jegyz. A *jobb álom* az *előálmossal* ellenkezően: *mély álmat, álom javát, java álmat* (java-bor stb.) jelenthet. V. ö. XIII. 4. sorára tett jegyz.
3054. s. *ylnék* = ülnek.
- 3056.—7. s. V. ö. LIV. 35., 36. sorával.
3063. s. *Hát szóval nekem azt mondá. »Julia szép leány«, balladában: Szóval mongya neköm fodor fejér bárány. Szóval mongya neki*. Igen gyakran a balladákban: *szóval felfelel*.
3071. s. *halállal kel meghalnom*. Hb. *halalnec halatala holz*.
- 3112.—5. s. *wygasztyák, megwygasztyk*. V. ö. IV. 12. V. 224. sorára tett jegyz.

3123.—4. s. *te. thon.* A mai *tön*-nek ezen a helyen rim gyanánt álló külön alakjai.

3125. s. *feletewkel* = fületökkal. A bécsi c. 202. l. *füleitekel* *füleljétek* *én beszédimet*; valamint a münch. c. is *fül*-et ír; a Winkl. c. *föl*-et (162. 207. l.); később a *fyl* lett közönségessé a Góry, Érdy, stb. codexekben. A palócz ma is *fil*-et mond. A XII. századi oklevelekben: *Fele*, *Feled*. XIII. sz.-beliekben: *Feleh*, *Feled*, *Feles*, *Füle*, *Fileh*, *Files* személynveket találunk. *File* és *Füle* vezetéknev ma sem ritkaság.

3146. s. *eleted* az az előttd. V. ö. I. 58. sorával s 1—4. sorára tett jegyz.

3147. s. *hadad elvégzewén*. 3171. s. *ereus hadat tégy*. 3602. s. *hadad vagyom*. Itt a 2155. és 2272. sorbeli *baj* szóval egy jelentésű a *had*. Munch. c. 146. l. *mely király menendő hadat tenni más király ellen*.

3166. s. *ezt nagyon ewrule*. V. ö. I. 49. sorára tett jegyz.

3210. s. *wesztgyeteh*. V. ö. X. 57. sorára tett jegyz.

3293. s. *bajost*. A *bajos* szó többnyire: *biesbajos*, *büösbajos* alakban fordul elő; de a Döbr. c. 102. és Keszth. c. 166. lapján, valamint a Jord. c. 929. lapján is csak *bajos*. — Sz. Kriszt. él. 39. és 40. l. *bájoló*.

3338. 3792. s. *Ha* = valljon?

3386—93. s. *eltegyed*, ma: *megtegyed*, de 4015. s. *Ammyt kérélt mynd meghteszem*; s viszont 3678. s. *meghagyom*, ma: *elhagyom*, de 3780. s. *elhagyott*.

3408.—13. s. V. ö. 2568—75. sorral.

3421. s. *nagy fitytyel*. Pázm. Kal. 361. l. *Fitytet vét akárkinek orra alá is*.

3433. s. *pakoczaltal* = tréfáltál, enyelegve beszélgettél. Corn. c. 282. l. *ne lelessék tibennetek avagy tiköztetök parázna hahotálás, ne szemérentelen rüt pakocha*.

3441. s. *Berétwával berakassák*. Érdy c. leg. négy forgó kerekeket szerete és vas fíreszőkkel bezegette és élős borotvával megfízete, kik egymás ellen váltólat forognának. Érdy c. 225. l. *felragadák sz. Juliannát és veték egy éles térrel befízett kerék közé*.

3449.—71. 2. 4. s. *kén*, azaz kínzó eszköz. Alább a 3527. és — 56. sorban is.

3479. s. Az *álgyu* szóra tett jegyzés Toldy kiadásában jelent meg először. Ezzel a jelentéssel van meg ez a szó a Debr. cod. legendájában is: *imádságot tesz, hogy az ő nevének dicséretire és az kernyöldálló népnék megfordulására az kinnak ő álgyóját elterneje*: továbbá a Bod c. 30. l. *istennek fia megjelenek neki emberi testbe, keresztfán figvén, vas szegekkel megszegeztetvén és tevisk koronát fejében viselvén, az kopjával, ostorral veszszővel és egyéb álgyúkkal, kilkel kinnatott volt*. Mátyás Fl. *állvány, gép* (ingenium) szókkal értelmezi.

3495. s. *yghezcelek*. A mai *igéz*, *megigéz* itt a maga eredeti még nem bájoló és karuzsló jelentésében áll előttünk. Tardosk. Szerencse B-né. «Az

menyelésről. «*Én is szent ígét reá mondom*. Kunfélegyházi ráolvasásban: Kr. Jézusnak maga szájából származott szent ígék által gyógyuljon meg.

3498. s. *bened*: azaz magadban.

3531. s. *títk* a mai titok helyett még csaknem kivétel nélkül áll a bécsi és müncheni c-ben. B. c. 218. l. *megjelentendi ő títkjád*. m. c. 77. 125. lap. *tünektek adván vagyom megesmernetek isten országának títkjád*. U. o. *Nincs valamí oly elrejtett, ki nem megjelentetik és sem oly titok, ki nem világra jö*. Weszpr. c. 125. l. *Kivádj tudni rejtett avagy titok dolgokat*. XXXII. 1. sor. *Títk szokásnak tanósdjából* (ex more docti mystico). Bécsi c. 121. l. e *títk látat miatt éjjel megjelentek*.

3549—50. s. *az eegh behomaalyodék, az ydew megsewtetewdék*. Munch. c. 165. l. *megsetétő a nap*. Döbr. c. szerdai passio: *setét lön, mind föld szeltele, és nap meghomályosóla*. Winkl. c. 221. l. *megfeketőle a nap mind velágot miá*. XXI. 20. s. *nap megsetétőle*.

3551. s. *menydeurgés kezde lenni*. Bécsi c. 74. l. *jelenének szózatok, zajgások és menyörgések*. Nád. c. is a bécsivel egyez.

3553. s. *Egy angyal stb*. A prózai legendákon kívül lásd Érdy c. 225. l. *leszállván úristennek szent angyala az kegyetlen veszedelmes keréket mind el-töré, elhányá egymástul*.

3555.—7. s. *nagy sebbel, nagy sebes thalálása*. V. ö. 23. sorra t. jegyz.

3561. s. *sylyjedének*. Ezt a szót a mai *ü* helyett *i* (y)-vel írja a Góry, Nádor, Érdy stb. c. is.

3562. s. *eebeul yaraa*. Ballaginál a közmondások közt meg van az: *ebül járt*. Dési Andr. *Poklol járának az szegény cigánok*.

3565—7. s. *megmenének, menekődheték*. Ugyanazt jelentő két külön alak, melyek közül az első csak a *meg*-gel együtt tesz szert ezen értelemmre s a nélkül régen sem állhatott.

3573. *bwban zabált lelkennek*. Jord. c. 828. l. *igen bódog azért malasztban ti szíveteket feléppejteni és nem csak gyakorta való ételben zabálni*.

3589—3809. s. *Oh megyek már azaz Oh mit tegyek már*. Ez az összevonás megvan már a münch. c. 139. l. *meggyek hogy nincsen hova takarjam én gyimölcsimet?* (quid faciam etc.) Bécsi c. 36. l. *mit teszünk te nekéd?* ugyanaz a mondat Góry c. 57. l. *meggygönk azután nekéd?* Dési Andr. *Ezt mondjátok sokszor: metzünk itben véle*. Talán csak kérdő mondatban fordul elő.

3591. s. *Mykort magát ygy syratná*. V. ö. I. 25. sorára t. j. Bodrogi F.-né ballada: *Siratozza magát a szegény rab asszony*. Vadrózs. 137. l. *A nagy híres tolvaj Az ajtón hallgassa, Hogy a felsége magát siratgassa*.

3599. s. *Oh morchona genyelh ember*. A *morezona* és *genyedt* körülbelül egyet jelentenek. Az utóbbiról feljebb volt szó; amazt Mátyás Fl. Magyar Nyelvtud. II. 72 lapján: *alacsony, csekély, darabos, durva* szókkal értelmezi. Virg. c. 129. l. *Mert vannak oly marczonák*.

3636. s. *Asszony jámbor*. Kaz. c. 55. l. *az pap jámbor*. A *jámbor* szót gyakran találjuk codexeinkben ily viszonyban.

3659—63. s. Nád. c. *O keserű mérög, siralmas szerelm, kaszagságoknak bősége, mire döglecz meg enne emböröket?* Sz. Dom. él. 100 l. az megdöglött ég megtisztultatik vala. Debr. c. 214. l. nagy sok kégyok és sárkányok termének a Tiberis vizében, kik azután hogy a víz megesék, a tengörbeh menének, de a tengörbeli habokba meghalván és a partra kiveretettek volna, oly igen megdöglétek az eget, hogy nagy döghalál következék belőle. 215. l. az bódog szüz Máriának képét előttök viteté, mely kép ellen az égnek dögi ugyan látásokra eltisztul vala.

3721. s. *fewld kywel.* 3922. s. *wáros kywel.* Az Érdy c-beli legendában is: *váras kiül.* Batizi A. *Eléré az várast és az város kivöl, Egy kúton tevét estez mizd megállatd.* — *Elébb tatár módra sátorban lakának, Mostan sátor kivöl országokat vának.* A székely földön ma is hallható. Vass Józ. Nyelvt. Közl. III. 8. lapján írja, hogy a *küvül* (kivül) névutó néha ragozatlan szók után is eléfordul. A *rendkivül* ma már egy szó.

3805. s. *dyczethelen.* Feljebb a 3266. sorban: *dyczew* áll; azonban a gyöngy. c.-ből vett XVI. 1. sora: *O diche szent lélek* azt mutatja, hogy *dicső* mellett *dicsé* is volt, — ebből *dicsételen* a mai *dicstelen* előtt; valamint a Winkl. c. szerint 100. l. *dicsesség.* 41. l. *dicseséges.*

3857—8. s. V. ö. 1356. sorra t. j.

3878. s. *Olyha ky wed* az az kivevéd. V. ö. X. 73. sorára tett j.

3883. s. *welwnk országolhatsz wala.* Már a 675. sorban is. Góry c. 7. l. *Valaki istennek szolgál, országol úgy mint oroszán.* (Qui servit deo, regnat ut leo) — *országolnak mind örökök örökök.* N.-Szomb. c. 291. l. a *Krisztossal országol örökök.*

3902. s. *Székiben felylthepek.* Lásd a 140. sorra tett j. Weszpr. c. 92. l. *ítélöh székiben üleh.*

3927. *szébdlen*=szépdlen. Ma szokatlan; míg a XXIV. 12. sorabeli *édüsdön* ma is megvan.

3933. s. *Ky neweerth* e. h. kinek neveért. Ma már szokatlan rövidítés, talán itt is csak licentiának vehetjük.

3946. s. *gygyöl.* Az *igyöl* állhatna *iggyen* helyett is; azonban Moln. Albertnél: *igyjol*=*sic satis bene.* Kaz. c. 55. l. *Ó jó és édes Jézus! iggyöl tudod, mert én igön szegén vagyok.* Batizi A. *És a szentek ellen ezek hadakoznak, Mert im iggyiol látjuk keresztyének vának.* Ugyanaz: *monda, iggyol látod, hogy én megvénhettem.* — (Isten) *idgyol láttya ez világnak minden álnokságát.*

4055. s. *hwsz napy menseu feeld wala.* Érdy c. leg. *hwsz napi járó földöm vicék.* Dési Andr. *Egy napi járó földet mikoron jórának.*

XVI. és LX.

A XVI. alattinak eredetije a m. t. akadémia kéziratárában őrzött gyöngyösi c. 68. és 69. lapján található. Megjelent a NYEMLT. II. 261—2. lapján.

LX. alattinak eredetije a m. n. múzeum könyvtárában őrzött Gömör c. 156—160. lapján. Eddig nem volt kiadva.

A két szöveg közt mutatkozó különbségek leginkább leírás és hangzásbeli eltérések. Néhol az egyik, néhol a másik szöveg látszik helyesebbnek, értelem és rím tekintetében figyelmesebbnek. A XVI. szöveg négy, a LX. pedig hat olyan sort foglal magában, mely Sz. Bernát himnuszának az V. és LIX. sz. alatt közölt magyar átdolgozásából van véve. Ez egyszersmind arra is mutat, hogy ezen imádságot így amint van, magyarul szerkesztette az író s nem latinból fordította. A sorok páronként rímelők s 8 szótagúak volnának, ha minduntalan rövidebb és hosszabb sorok nem rontanák meg a csonka sorral kezdődő vers folyamát.

1. s. gyöngy. c. *diche.* Göm. c. *dichw.* Winkl. c. 218. l. *harmad napon neköd dicséülvén megjelönöm.* XLIV. 1. s. *dicseséges.*

2. s. gyöngy. c. *ayándokoth sohol.* G. c. *ayándékat sohol.* V. ö. a 15. és (17). valamint 32. és (34). sort is.

4. s. *jelenmen.* V. ö. X. 145. sorára tett j.

6. s. gy. c. *vetetemet.* G. c. *vetetimet.* Münch. c. 23. l. *bocsássad műne-künk mü vétetönket.*

7. 8. s. egy szónyi különbséggel egyez Sz. Bern. himnusa 287—8. (291—2) sorával. A latin szövegnek: *fac quod petit tuus reus* sora látszik megfelelni. Peer c. 77. l. *De miglen nem láthatom (az te színedet), innet e nem megyek.*

9. 10. (11. 12.) sor azzal a különbséggel, hogy *kivánjalak* helyett *szolgálhassak* szó fordul elé, megegyez a Sz. Bern. himnusa 128—9. (126—7.) sorával. Latinban: *Ut se possit applicare Devoto tibi pectore.*

(9. 10.) sor szóról szóra megegyez a Sz. Bern. himnusa 241—2. (245—6.) sorával. Latinban: *Esto sanus, dic aperte: Dimitto tibi omnia.* V. ö. V. 242. és I. 78. sorára tett j.

11. s. *Ez nap.* (13.) s *Ez napon.* 26. s. *Ez nap.* (28.) s. *Ez napon* Hb. *Ki napon.*

16. s. *soká,* (18.) s. *sokáig.*

17. s. *keuehly.* (19.) s. *keueti.* V. ö. I. 29. sorára tett j.

18. s. *egedyl lenny.* (20.) s. *egyedül lennem.* Úgy látszik, hogy a Göm. c. írója nem igen ügyelt a rímekre.

20. s. *Mikorth.* (22.) s. *Mikoron.* V. ö. I. 25—27 sorára tett j.

21. s. *nyehen.* (23.) s. *nincsen én.* Két sorral alább szintén így. A münchen. c-ben *nincs,* *incs* és *nincsen,* *incsen* váltogatva jönnek elé.

22—3. (24—5.) s. valamint a 40—42. (42—44.) sor élénken emlékeztet a *De Spiritu sancto* himnus ezen szakaszára: *Consolator optime, Dulcis hospes animae, Dulce refrigerium.* Különben a 23. s. *The édes.* (25.) s. *Édes.*

24. (26.) s. annyira egyez a 16. (18.) sorral, hogy a gy. c. szerint a 25. sorban *soha* helyett is, bizonyosan hibából, *soká* áll, míg a G. c.

(27) sorában helyesen *soha* olvasható. Amabbau még: *télem*; emebben *thalem el*.

26. s. *meg vidula*. (23.) s. *megörüle*.

27. s. *the myat*. (29.) s. *te miattad*. A különbség csak írásbeli hiba, mint a Winkl. c. 353. l., *mert te miatta a teremő embörré lött, te miattad az igaz malasztot lott*.

28. s. *Már -- gondum*. (30.) s. *Immár -- gondom*. V. ö. XIII. 1. sorára tett jegyz.

29. (31.) s. Szórakásbeli eltérés; valamint a következő sorban is.

31. s. *kenuech*. (33.) s. *kenyvet*.

32. s. *The*. (34.) s. *És az te*.

33. s. *Kyre én*. (35.) s. *Kire én szegény méltatlan*. Ezzel a két sorral egyező kifejezés a Góry c. 37. 38. l. *elyen nagy bínról számtalan sok kinnal nem volnék eleget róla tennöm. — Ki legyön elég elyen nagy szörnyü binnel megbocsátására*.

35. s. *théged*. (37.) s. *tégedet*.

37. s. *kyssebyk szolgálódot*. (39.) s. *küsebbik méltatlan szolgálódot*.

39. s. *Mindenben the senh*. (41.) s. *az te*.

(45.) s. nincs meg a gyöngy. c.-ben.

43. sor az: *ótalma* szóval megtoldva két sorra tellett a Góm. c.-ben. A szórend is megváltozott s a gy. c. *othalmazy-t*; a G. c. pedig *ótalmazz-t* ír.

44. s. *élhessek*. (48.) s. *helheteszj*.

45. s. *thégedelh dycheryellek*. (49.) s. *téged dicherjünk*.

46. s. *és the*. (50.) s. *és az te*.

47. s. *mynd ereké élyek*. (51.) s. *Öröké éljünk*.

XVII.

Eredetije a Paksy nemzetségnek a kaposmérői Mérey nemzetség levéltárában Buda-pesten őrzött jegyzőkönyvének 11-dik lapján honnan kiadta Döbrentei a RMNYE. II. 7. l. Korát ugyanő határozta 1500—1505 közé, a mi a jegyzőkönyvben eléforduló évszámokkal nem is ellenkezik.

A négy sorból álló nyelvemléknek latin eredetije szintén megvan az említett helyen s olvasható Döbrentei kiadásában is. Mivel azonban ez a négy sor az egésznek csak fele, álljon itt az egész:

Salve cruz digna

Super omnia ligna benigna:

Tu me consigna,

Ne moriar morte maligna:

In cruce pendentem

Rogo te Deum omnipotentem,

Ut mihi des mentem

Te semper amare volentem. Amen.

Ezt az antiphonát *Heures a l'usage de Lengres ou long sans rien requerir. Imprime a Troyes chez Jean le Coq* című év és lapszám nélkül nyomtatott könyvből vette fel gyűjteményébe Daniel (Thesaurus hynologicus. Lipsiae. MDCCCXLIV. Tom. II. p. 317.). Az a könyv a francia egyház szokott énekeit tartalmazza s talán a magyar fordító csak mint ilyet ismerte, de az sem lehetetlen, hogy hazánkban is használatos volt.

A magyar fordításban a *minden* szónak még régi *menden* alakjával találkozunk.

A 4. sorral vesd össze Érdy c. 326. l. *Nem halhat az gonosz halállal meg, ki koronkéd jól élend; de jaj viszon ellen soha jó halállal nem halhat ki koronkéd gonoszul élend*.

XVIII.

Eredetije Kőrmöczbánya városa 1505. évi jegyzőkönyve czímlapján, hol 1876-ban Križkó Pál fedezte fel. Általa bemutatva, — Sz. Á. által némi fejtegetéssel kísérvé s eredeti alakja mássával megjelent a Századok 1876. évi folyama 326. lapján. — Első szavára Beöthy Zsolt tett megjegyzést a Philol. Közöny 1877. évi folyama 142. lapján.

Virágének czímet adtam ennek a csekély töredéknek, midőn a Századokban első alkalommal megjelent. Ezt most is meghagytam. A virágének más szóval: szerelmes ének. Így olvassuk például a b. Radvánszky codex czímlapján: *következnek Balasi Bálintnak kölem-kölemféle szerelmes éneki, kik között egynehány isteni dícsíret és vitézségről való ének is vagyon*. — Továbbá: *Első egy horvát virágének nótájára aenigma*. A codex 57. lapján pedig: *Ezek az énekek, kiket Balasi B. gyermekségétől fogva házasságaig szerzett, jöllehet kettő hujja. Az egyik egy virágének — — kinek az kezdeti így volt: Valljon meddig akarsz engem kesergetni; az elveszett — — Ezek után már a kik következnek, azokat mind kiket házasságába, kiket a feleségül való elvállása után szerzett, jobb részre a Virágénekeket inkább mind Juliarul, mely nevére azért keresztelte az szerelmesét, hogy a régi poétákat ebbe is kövesse*.

Szerelmesét, szeretőjét régen is úgy mint ma, virágnak, virágának mondta, nevezte a szerelmes. Megvan ez a nevezet a Weszpr. codexbeli papírszeleten olvasható eme két sorban is: *Szüvem, lölköm, virágom, ezinígém; Aranyom, gombom, ágam, levelem*. Ugyancsak megtalálhatjuk a következő székely találós mesében: *Mongya virág virágnak, vagy: Virág! mon' meg virágnak, Várja végit világnak, két vén fának ledőlöt s a meghótnak felkötöt*. Házasok éneki. 1548-ból: *Az virág így szól stb*.

Hogy virágénekeink közül ezen az egyen kívül egész Balassa Bálintig, mondhatni semmi sem maradt fenn: annak a szigorú vallásosság és erkölcsiség szempontjából szükségesnek vélt üldözés volt az egyik oka. Aligha csalódunk, ha ilyen nyomnak tekintjük a XV. századból

Temesvári Pelbárt egy kifejezését bőjti prédikációi második részében (Pomer. Sermouum Quadragesimalium. pars secunda. Serm. XXXVIII. S.), hol a rágalmaszások különféle módjairól szólva, egyebek közt ezt is írja: *Tertius modus est publicativus, cum occulta peccata publicat vel manifestat his quibus non debet, aut ordine quo non debet, ut: faciendo libellos famosos, cantilenas et huiusmodi.* Hogy a következő XVI. században történt rendkívüli események sem változtattak ezen a felfogáson, legjobban megítélhető abból, hogy a század második felében már erősebb gyökeret vert reformáció bajnokai szintoly határozottsággal kelnek ki a virágénekek ellen. Így például Bornemisza Péter ezt mondja:

»Immár csak mind hazugságnak hallgatására és hitvány mulatságra vágyódnak mindennek fülei, tisztátalan és fajtalan beszédnek hallgatására, hazug és álnok tanácsra, hamis és eretnek tanításra, rágalmaszók, gyalázók, fondorlók sugarlászra, trágár és penészes csúfságra, bába beszédre, álnokul költött fabulákra, királyfia kis Miklósról, poéták óriásiról, Apollóniusról és egyéb hitványokról; virág és szerelem énekek hallgatására, lant, síp, dob trombita-szóbeli hajja hujjára és temény ezer csúcsogásokra (Bornemisza P. Negyedik része az evangéliumokból és az epistolákból való tanúságoknak Sempte. 1578. 758. lapján.) Magyar István, gr. Nádasdy káplánja s evang. senior (Az ország romlása okairól, Sárvárott 1602.) a gallusokat rójja ugyan érte, de érdekesen köti össze a tábori étellel műve 177. lapján: *Adgyon az úr Isten még valaha oly jó vezéreket elénkben, kik viseljenek jó gondot és az elnyomorodott szegény magyar nemzetnek szolgáljanak jól megmaradására, kiket isten immár is megadott sokszor és ezután is kész volna megadni: ha az köztünk való sok istentelenség, eláradott sok vétkek, és az sok kárvalott embereknek sápolódások immár égben Isten eleibe felhatván, az mi jó szerencsáinknak kútfejét be nem zárították volna, hogy mi reánk ki ne áradhassanak. Ezt hozzák mi reánk az sok bűnök és táborban indulásunkkor-beli sok fesselt gonoszágok, melyekbe fel szoktunk öllözni hazul mozdulásunkkor, nemhogy kitisztulnánk belőlök. És majd annyira jutunk, hogy ha ki gonoszt akar tanolni, bár ne menjen máshova érte, hanem csak az táborba, elég gonosságot tanolhat. Mert meglátja (böcsüllöm az jámborat) hogy jobb részre mindnyájan az gonosságnak álltak magokat. Háborog az Magyar: az Spanyol latorkodik, eszik, iszik, tobzódik az Német; az Cseh hortog az jó lakásban, ásit puhasága miatt az kevélységtől megrészegült Lengyel: az Olasz bujálkodik, az Balon paráználkodik; fertelmeskedik az Franczuz, az Gallus virágéneket fú: tobzódik az Anglus, az Scotus torkoskodik; enyeleg az Tót, árulkodik az Horvát és csak keveset találsz, ki magát igaz keresztyénül viselné. Nem ily néppel hadakoztak régenten, Ábrahám, Mózes stb. Pázmány is csak így nyilatkozik egynehány évvel későbbi prédikációi 204. lapján: »Undok virág énekeket irtálnak, melyeket mind gyermekek s mind leány asszonyok kardéra tudnak.« Az 1128. lapon pedig épenséggel ezt mondja: »Ah! mely nagy esztelenség az atyáktól vagy férjektől, ha virág énekeket, szerelmeskedésről irt könyveket adnak feleségek,*

leányok kezébe! — — — a kik szerzik, a kik éneklék a virág énekeket országos kertők, közönséges kútaikat mérgezők.«

Ily megvető elítélés sulya alatt nem csuda, hogy pusztulnia senyésznie kellett a népköltés és énekszerzők virágénekeinek. Ezt a rövid töredéket is Kreusl János XVI. századi körmöczbányai jegyző kedvtelésének köszönhetjük, a ki az említett város 1505. évi »Registrum super exactione pecuniarum etc.« című lapjára, talán probatio calami gyanánt, furcsaságképen jegyezte fel.

A sorok hosszúsága nem egyenlő. A két első 8 szótagú, de sormetszet csak az elsőben van. A harmadik hét, a negyedik öt s az ötödik ismét hét szótagból áll. Mai népdalainkban sem szokatlan sorvegyítés.

Supra. Ez a szó így áll az eredetiben s itt is így van szedve. Meg kellett tartani a *p* betűt, mivel az eddig felmerült két külön értelmezés felett még nem mondta ki döntő szavát a kritika. *Supra* helyett *sutra* olvasást ajánlottam s ma is ahöz ragaszkodom. Beöthy Zsolt az id. helyen *zsúpra* olvasást ajánl. Elismerem, hogy a betűcseréhez folyamodásnak régi kézirat magyarázásánál mindig az utolsó és sohasem az első módnak kell lenni; — az is Beöthy Zs. olvasása mellett bizonyít, hogy az *s* háromszor van meg e pár sorban s mindannyiszor *sch*-val írta Kreusl, míg a *supra* szóban egyszerien csak *s*-t írt: mindemellett a *supra* kifejezést, mint B. Zs., én sem tarthatom itt egy jelentésűnek a: *tüzre való* vagy *égetni való* kifejezéssel. B. szerint »ez a haragnak, gyűlöletnek kifakadása; a *zsúpra* pedig csak ott szokták küldeni a vénasszonyt, a hol nem meggyalázni, hanem nevétségessé akarják tenni, tréfálkoznak vele. Alig jelent többet, mint hogy: a vén asszonynak már itt, a fiatalok között nincs semmi keresete. Ebben az értelemben használhatta az ének szerzője.« Először is ezt gondoltam, most is ezt hiszem s épen ezért fordultam az ily értelmű *sutra*, nem pedig az *égetni való*-val tudomásom szerint teljesen egy jelentésű *zsúpra*-hoz. Ha állna az, a mit B. mond, hogy ez utóbbi két közmondás rokon, de alkalmazásukban lényegesen különbözökké lettek s valósággal élne egy az égetni valónál szelidebb jelentésű *zsúpra* kifejezés: ezt sem tudnám másként magyarázni mint úgy, hogy ez a *zsúpra* csak hangot, de nem egyszersmind értelmet is cserélt *sutra*, s például felhoznám a *próbál*, *tróbdál*; *prűcsök*, *trűcsök*; *csipke*, *csülke* (székely) szokat. B. még kevéssé szokott szólásformának is mondja a *sutra*-t s állítja, hogy inkább a *sutba* divatos. Én nem tudnám megmondani, hogy melyiket hallottam gyakrabban, de talán mellettem szól egy szólásmód, melyet a NYÖr. II. 274. lapján a Nagy-Kunsághól közöl Szabó Imre: *Sutra ülek!* = félre a lelkiismerettel. — A székely *sut* helyett *sod*-ot mond s a kemenczét is érti alatta. — A *zsúpra* Moln. A. ezt jegyezte fel: *meg van verve mint a zsúp.*

Agnő. A XVI. században is többnyire egy *g*-vel. Érdy c. 429. l. *Monda Julíanus az bíes bájos agnőnek.* Tel. c. 147. l. *testi bílünde eliszamék e megrothadt földde lőt agnő tratyu elesék.* Kat. leg. 713. s. *Vala huszonnégy leánnyal És meganne vénasszonnyal.* — Gonosz asszonyi embereknek er-

kölcshükről való ének: *megvénhedett megkopott aggnéja. Kiméltlen ez eb-
agnő.*

Szőckj felj. Az utolsó j betűt illetőleg v. ö. X. 6. sorára tett j. —
Bécsi c. 81. l. *felszökék ő székiből.* Münch. c. 93. l. *felszökvén jövő ő hozója*
Bod c. 10. l. *a kövér ló mikoron megeresztetik zabolája nem gondol avval*
ki rajta ül, bator királyfú legyen es, hogy megsérzik, de felszökvén rúgván
mínd az földhöz veri.

Kabla=kabola vagy kabala, a mi lovat vagy néhol csak kancza
lovat jelent. Legrégibb szótáríróink már feljegyezték ezt a kölcsönvett
szót, így Verancz is. Ószl. kobyla. Népdalok és mond. I. 364. és Thaly, Vit.
ének. I. 316. l. *Serkenj fel hát, talpadra kelj vitéz magyar! lóra székely!*
kabalára szász! Vadr. 324. l. *Az én lábom úgy kijárja, Mínd a Fodor*
kaboldája.

Tombi. A kiavult tomb igének parancsolója; ma már csak *tombol*
alakban ismerjük. Kat. leg. 3484. s. *Az pogánok vigadoznak És örcmökben*
tombolnak. Pesti G. CLIX. m. *Az öszvér szök és tombol vala önnenmagában.*
Dési Andr. *Az első jó erkölcs áldott részekésgben, Az másík jó erkölcs az nagy*
tombolásban.

A te szyp paláschtodban. Bécsi c. 7. l. *Teréhed ki te palástodat.* Winkl.
c. 115. l. *az ajojtatatos asszonyállatok ragadják vala palástjokat.* Vadr. 127. l.
Anyátoknak sem hozok földig érő palástot.

XIX.

Eredetije a m. k. tud. egyetem könyvtárában őrzött Winkler c. 117.
lapján olvasható. Úgy látszik, hogy »A bódog sziz anyának siralmáról
való emlékezet« című elmélkedés végére, mely a Cod. 74. lapján kezdődik
s a 117. lapon ér véget, — hihetően maga a codex-másoló magyar szerzetes
illesztette ezen egyszerűen szép rhythmicus felfohászkodást. Az elmélkedés,
codexeink egyik legszebb darabja meg van a Nádor codex 342—388. lapján
s, de ez a két sor hiányzik az Amen után.

Az egész Winkl. codexxel együtt megjelent 1848-ban a RMNYE. IV.
k. 2-dik részében, mely kiadásból azonban egyetlenegy példányunk van
Toldy könyvei közt. Újabban a NYEMLT. II. kötetében; lásd a 123. lapon,

A szokott nyolczas, itt sormetszetet tartó két sor semmi különöst
sem foglal magába. Lehet, hogy valamely himnusznek kiszakított része,
lehet hogy csak rögtönzés; a szószerkezet azonban arra mutat, hogy írója
a nyelvvel is meg a verssel is tudott bánni s kár ha ennél egyéb nem
maradt tőle reánk.

A *veragh zylew* helyett rendszeren *isten szül-t* találunk codexeinkben.
Lásd N.-Szomb. c. 272.—6. 280.—2. stb. lapján is. XXX. 17. és XLI. 17.
sorában: *gyermekszülő.* A *szül, szül* alakon kívül a Cornides codexből vett
XXXIX. 6. sorában *szül-t* is találunk: *te szülésseddel.*

XX.

Eredetije a m. nemz. múzeum könyvtárában őrzött Peer codex 219.
apján található. Szintén csak két sornyi csekélység, de határozottan észre-
vehető rajta a verses idom, a mit a magyarra fordított s codexeinkben
található antiphonák közül kevésről mondhatunk. Az egész Peer c.-xel
együtt megjelent a NYEMLT. II. kötetében; lásd a 83. lapon.

Ez a két sor már nem a szokott nyolczas formát tünteti elé, hanem
4—4 szótag összefogásával, három tagra osztható. A sormetszet csak az
első négy szótag után van meg, de azért az egész két soron észrevehető
némi trochaicus lendület. A második sor vége egy szótaggal megrövidült.

Angyeloknak helyett a codexben *angyeloknak* áll, mint például Virg.
c. 3. l. *nálamnak nagyobbakat nem tisztelem.* V. ö. I. 23. sorára tett j. —
Szizeknek szize = Virgo virginum, magyarban latinban egyaránt gyakran
található kifejezés.

XXI.

Eredetije a m. kir. t. egyetem könyvtárában őrzött s 1506-ban
készült Winkler c. 118—120. lapján olvasható. A codex 60—65. lapján
megvan ezen ismeretlen szerzőtől a XIV. században származott és
külföldön csak úgy, mint nálunk igen kedvelt himnusznek latin eredetije is.
Kézírtos hymnariumaink egyikéből sem hiányzik; a r. katolikusok
énekes könyveinek régi s újabb kiadásaiban szelvére feltalálható. Ezenkívül
nemcsak Luther ajánlotta a vittembergi egyháznak, hogy azt hetenként
használja; hanem Bornemisza Péter is felvette 1582-ben megjelent énekes
könyvébe, a CCVIII. lapon, s használta a prot. egyház is. Ha ezen
legrégibb magyar fordítását összehasonlítjuk, például a csíki énekeskönyv
1805. évi kiadásának 113. lapján olvasható szöveggel: a kezdő két szón
kívül alig találunk valamiben egyezést, de azért a rhythmus ma is
ugyanaz. A 7. és 6. szótagos, egymást felváltva követő sorok eredetileg
nyolcz soros versszakra lehettek osztva; de mint a latinban többnyire, úgy
a magyarban is négy tizenhárom szótagos sorból álló versszakokban örökö-
dött meg ezen himnusz. A szótagok így csoportosulnak; 4+3; 4+2.

De passione domini.

1. *Patris sapientia, veritas divina,*
Deus homo captus est hora matutina,
A suis discipulis cito derelictus
Judaeis est traditus, venditus, afflictus.

2. *Hora prima ductus est Jesus ad Pilatum:*
Falsis testimoniis multum accusatum
In collum percipiunt manibus ligatum,
Vultum dei conspuunt, lumen coeli gratum.
3. *Crucifige, clamitant hora tertiarum;*
Illusus induitur veste purpurarum,
Caput eius pungitur corona spinarum,
Crucem portat humeris ad locum poenarum.
4. *Hora sexta Jesus est cruci conclavatus*
Et est cum latronibus pendens deputatus,
Præ tormentis sitiens felle saturatus,
Agnus crimen diluit sic ludificatus.
5. *Hora nona dominus Jesus expiravit,*
Helî clamans animam patri commendavit.
Latus eius lancea miles perforavit;
Terra tunc contremuit et sol obscuravit.
6. *De cruce deponitur hora vespertina,*
Fortitudo latuit in mente divina.
Talem mortem subiit vitæ medicina:
Heu corona gloriae iacuit supina.
7. *Hora completorii datur sepulturae*
Corpus Christi nobile, spes vitæ futuræ;
Conditur aromate, complentur scripturæ:
Jugis sic memoria mors est mihi curæ.
8. *Has horas canonicas cum devotione*
Tibi Christe recolo pia ratione,
Ut qui pro me passus es amoris ardore
Sis mihi solatium in mortis agone.

2. s. *veternének ideicen*=hora matutina. A *veternye* szlávól kölcsönzött szó. Utro, jutro=mane, utranja, juternja=preces matutinae. Különbözik a szintén szlávól vett *vecsernyé-tól*, melylyel némelyek összetévesztették. Codexeink rendszeren megkülönböztetik, mint itt is alább a 21. sorban. Láss rólok bővebben Mátyás Fl. Magy. Nyelvtudomány. 2. füz. 10. l. A *hora* a bécsi és müncheni c.-ben rendszeren, mint itt is mindvégig *idő* nek van fordítva. A Döbr. c.-ben már felváltva *hora* és *idő*. Erdősi után közönségesen *óra*. L. Nyelvt. közl. III. 348. l.

3. sorral v. ö. Czech c. 9. l. *mind te barátidul elhagyattadl*. A 2—8. 11. sorban előforduló kifejezések feltalálhatók Sz. Brigitta első imádsá

gában Czech c. 1. gyöngy. c. 9. Thewr. c. 4. 5. Kriza c. 6—11. lapján. A Czech c.-ben *orezeel* hagyptatol *vala*. gyöngy. c. *archol* hagyptatol. Thewr. c. *oreziel* hagyappallatol. Kr. c. *hagyittatol*. — Ebből látszik, hogy *köpnî* helyett régiebb s újabb codex még csaknem kivétel nélkül *hagyapni-t* ír, noha már a szintén ezt használó münch. c. 92. l. *egyembe megpökik üt*. 103. l. *kezdenék ű rejá pökni* — kifejezéseket találunk.

9—12. sorban a fordító kerüli a szenvedő igealakokat. A *visel* gyakran jó elé *visz*=portat értelemben. Így szintén a XXII. 26. sorában. Nád. c. 598. l. *tevék üt* tisztos halottviselőre és vívék.

16. s. *megkaromlattaték*. Münch. c. 153. l. *adatik pogánoknak és megkáromlattatik* (illudetur). Bécsi c. 86. l. *viszik vala megkáromlatra* (ad illudendum).

24. s. *hanyatta fekszyk*. Hanyatta ma: hanyatt. Háromszéken: hanyotág. Vadr. 139. l. *S a vízbe hanyotág esém*.

27. s. *kenettel kenetyk*. A mai *ken* helyett *kenet* cselekvő alakot találunk a münch. c.-ben is. 124. l. *a kenettel megkeneti vala*. 125. l. *Olajjal én fémel meg nem kenetéd, e kenettel keneté meg én lábaimat*. Tarjai Mihály (1552) Holofern. és Judit. *Szépen megmosóddék, kenettel kenették, öszvefodá ő hajját*.

XXII.

Eredetije a Winkler c. 120—2. lapján. Toldynak és másoknak irod. történeti kézi könyvein kívül megjelent az egész Winkl. codexet tartalmazó NYEMLT. II. 126. lapján. — Hihető, hogy valamely XIV. vagy XV. századbéli latin hymnus után készült fordítás; azt a latin hymnust azonban eddig nem sikerült feltalálnom.

A Winkl. codexben közvetlenül az előbbeni szám alatt olvasható „Patris sapientia” után következik, melylyel versmétrére nézve teljesen megegyez. A nyelv és verselés alapján valószínűséggel lehetne állítani, hogy ennek szerzője (?) s amannak fordítója egy személy.

1. s. *Emlékeziél*. Sz. Brigitta tizenöt imádsága közül tizenkettőben megtaláljuk ezt a szót. Czech c. *Emléközyél*. gyöngy. c. *Emlékezyél*. Thewr. c. *Emlékezyél*. Kriza c. *Emléközzél*. Ezekon kívül vesd össze a 231. lapon mondottakat is; valamint Vásárhelyi Á. énekének 35—38. sorát.

4. s. *szerelmebew*. A codex írója elhagyta a végső (l) betűt.

7. s. *terenteednek*. V. ö. XV. 1196. sorára tett jegyz.

10. *siralmnak*. V. ö. V. 82. 84. és X. 26. sorára tett jegyz.

11. s. *bönös*. 12. s. *bönöd*. 20. s. *bynednek*. 22. s. *byneideerth*. 27. s. *byneideerth*. V. ö. V. 152. sorára tett jegyz.

11. s. *baromhoz hasonla*. V. ö. XV. 2418. sorára tett jegyz.

13. s. *te read thekeenthe*. Bécsi c. 87. l. *és az tekintőén ű rejája*. A mai

tekint helyett csaknem kivétel nélkül *teként*-et találunk a codexekben, sőt a XVI. századi írónál is. V. ö. III, 4. sorára tett jegyz.

15. sort v. ö. XV. 2082. sorára tett jegyz.

16. s. *byzon emberscegbe*. V. ö. V. 193. sorára tett jegyz.

17. s. *Harmicz három évigleem*. Az első szó hibásan van *harmincz*-nak nyomva. Nád. c. 374. *Annak vagyon harmicz három esztendeje*. Peer c. 91. *I. enne ideig az az kilenczven hatod évig*. V. ö. Ny. Közl. III. 336 l.

21. sort v. ö. V. 188. sorára tett jegyz.

23. s. *tywyssel*. A münchen. c. *tüvis*-t (tüüis) ír; a Winkl. c. 220. l. *tövis* (töwis); a Nád. c. *tivisk*-et (tiüisk); Kriza szótárában: *tüs*=tövis, tüske.

24. s. *keserwen kénsatheek*. Keserven a keserő-ből van képezve. Nád. c. 368. l. *mely keseruen megöletél!*

25. s. *rea veerc*. V. ö. XIII. 16. sorára tett jegyz.

26. s. *nagh kémmal vyselé*. V. ö. XXI. 12. sorára tett jegyz.

28. s. *kiötték*=kiönték. V. ö. XV. 369. sorára tett jegyz.

XXIII.

Eredetije a Winkler c. 338—350. lapján. NYEMLT. II. 194—202. l. A codexekben olvasható czím egy énekké foglalja össze a 30 versszakból s egy hijján 300 sorból álló hymnust; bár a 100-ik sor előtt látható »Amen« azt látszik mutatni, hogy a fordító sem akart, a legalább is három külön hymnusra osztható 30 versszakból egy éneket szerkeszteni. Meglehet, hogy az összefoglaló czím csak valamelyik codexnek, talán épen a Winkler c.-nek másolójától származott, a ki az egyformán tíz-soros versszakokból álló külön hymnusoknak, — hihetően egy kéztől származó magyar fordítását ezen czím alatt egyesítve összeírta. Ennek bizonyosságul most csak egy latin hymnusra hivatkozhatom, melyet, mint a magyar szöveg 100-ik sorától a 140-ik sorig terjedő négy versszak eredetijét ide is igtatok:

De nativitate Domini.

1. *Dies est lactiliae*
In ortu regali,
Nam processit hodie
De ventre virginali
Puer admirabilis,
Totus delectabilis
In humanitate,
Qui inaestimabilis
Est et ineffabilis
In divinitate.

2. *Orto Dei filio*
Virgine de pura
Ut rosa de lilio
Stupescit natura,
Quem parit iuencula
Natum ante saecula
Conditorem rerum,
Quod uber munditiae
Dat lac pudicitiae
Antiquo dierum.

3. *Ut vitrum non laeditur*
Sole penetrante,
Sic illaesa creditur
Post partum et ante.
Felix haec puerpera,
Cuius casta viscera
Deum genuerunt,
Et beata ubera
In aetate tenera
Christum lactaverunt.

4. *Angelus pastoribus*
Juxta suum gregem
Nocte vigilantibus
Natum coeli regem
Nunciat cum gaudio
Jacentem in praesepio
Infantem pannosum,
Angelorum dominum
Et prae natis hominum
Forma speciosum.

Ismeretlen szerzőtől származott a XIV. században; általánosan el volt terjedve s azon hymnusok közül való, melyeket Luther különösen kedvelt, valamint a németység is ő előtte és utánna. (*Daniel, Thes. hymnolog. I. 331. l. — Bäsler, Auswahl Altchrist. Lieder. 230. l.*)

Szinte bizonyosnak vehetjük, hogy a többi 26 versszakot is, külső alakra nézve ezzel a hymnussal egyező latin eredetiekből fordította a magyar énekszerző. Látjuk, hogy a sorok számát egyetlen eset kivételével a 10. versszakban megtartotta, rythmusra törekedett s igyekezetét tisztességes siker is követte. Itt és amott egy-egy szótag nem engedett, el-elmaradt vagy olykor is helyet foglalt, midőn nem volt reá szükség: de e helyett kárpótlást nyújt a különben elég szabadon és könnyen folyó nyelv, mely a latinban látható kereszt- és páros rímek nyögét is ellökte, mert a mi ezekből itt-ott a magyar éneken észrevehető, azt inkább a véletlenségnek s az épen kínálkozó rokon hangzás nem kerülésének kell tulajdonítanunk. Hogy a 7. és 6. szótagos sorokból alkotott versszakot a magyar verselő rhythmicus érzékkel másolta; az tagadhatatlan.

1—20. sor addig is, míg eredetije megkerül, összevehető Petr. Abaelardus *Mittit ad virginem* kezdetű hymnusának első felével.

29. 30. sorral v. ö. III. 43. 44. sorát.

31—40. sorral v. ö. Nád. c. 682. lapját.

41—55. sorral N.-Szomb. c. 57. lapját.

50. s. *tégöd mynd el hata*. N.-Szomb. c. 160. l. *az ő szivét árnak édességős és fené beszéde meghatá*. Arany J. Csoda szarvas: *szíveem halja szüzek árnya fordulatja*.

63. s. *tekenteel*. V. ö. XXII. 13. sorára tett jegyz.

65—7. sorral XV. 2082. sorára tett jegyz.

81—4. sorral XV. 1296. sorára tett jegyz.

100—140. sor szóról szóra megfelel a fenközölt latin hymnus sorainak, csak hogy a 3-dik és 4-dik versszak a magyarban helyet cserélt. A 119. sorban úgy látszik *Antiquo dierum* helyett *Antiquo deorum* lebegett a magyar versszerző előtt.

130—3. sorral v. ö. XV. 2508. sorára tett jegyzést s az ott felhözottakon kívül még N.-Szomb. c. 285. l. *úgy éneklől ő róla anyaszentegyház: Miként a nap ő fénét bocsátlya az ivog által szegés nekil, azonképpen az sziz*

Mária ő szent fiát sérelm nélkül szülé. Valószínű, hogy épen ezen r éneke történik a hivatkozás; különben Adam de S. Victore *Splendor patris et figura* kezdetű himnuszában is megtaláljuk ezt a hasonlatot.

150—2. sorral Thewr. c. 98. l. *atya úristennek édességes testlé lett ígéjét köréköltvén az szoros jászolba és stránkozván erültében.*

160—9. sorral Adam de S. Victore idézett himnuszának köv. szakát: *Super tali genitura Stupet usus et natura Deficitque ratio; Res est ineffabilis, Tam pia, tam humilis Christi generatio.* — — Fert — creatura creatorem.

170—9. sorral az *Altitudo quid hic iaces* és *Ave Jesu Deus magne* kezdetű himnusokat.

184—6. s. *édősön meghötözte.* Lásd XXIV. 12. sorát és XV. 369. sorára tett jegyz. N.-Szomb. c. 166. l. *kezdé nagy édősön apolyatnia és nagy keserü könyhullatással ööznie.* 135. l. *mely igen édesden néz vala tégüdet. édesden csokolgatván.*

193. s. *megh folto.* V. 153. s. *kiből nagy idővösség fola.*

195—9. s. N.-Szomb. c. 135. l. *ü emlőjét kiből emted ü sziz anyjai tejét.* 136. l. *üelget vala. ü kegyes karjaival tégüdet hozzája szorit vala és légedet csokolgat vala és tevéled édesküdik vala.*

209. sort v. ö. III. 54. sorával.

230. s. *O te kegyös kys keral.* A gyermekjátékok közt hallható *kis király, kis királyné* (NYÖr. V. 381. l.), *kiráj úrfi* (Vadr. 125. l.), *király uram* (Népk. gyűjt. II. 313. l.) kifejezések aligha ezen s más himnusból nem szivárogtak a mondókák közé, melyek rendesen különféle vers-törödékek s rhytmusokból alakult mozaikok.

233. s. *appródokath.* Az apród *parvulus* értelemben jön elé a bécsi c. 24. l. *menden férjak és nemberiek, vénék és ifjak és apródok egyembe.* A münchen. c.-ben is gyakran.

243. s. *meegh hogh germök volnál.* V. ö. LIV. 17. sorára tett j,

245. s. *keráli szeckbe.* V. ö. LIV. 33. sorával.

259. és 289. s. *ideig* nem pedig *ideiglen* mint XXII. 17. sorában *éviglen.*

277. s. *Kyket Jhus chnyte.* München. c. 78. l. *senki ötlet meg nem chnyekheti vala.* Pestinél: *meg nem bírhatja vala.* Erdősínél: *szeliddé nem teheti.* Bécsi c. 123. l. *Miként vas megtör és megehnyjt mendeneket, úggyan mendezeket megtöri és megsemmejtí.* Különbén pedig a 272. l. *Igydál te es és chnyejtessél meg;* valamint a Winkl. c. 133. lapján is.

291. s. *édüskögygönk.* N.-Szomb. c. 136. l. *tevéled édesküdik vala.* Érdy c. 385. l. *üllik benne édeskedni.* Érs. c. 25. l. *benne édeskedni.*

XXIV.

Eredetije a Winkler c. 351-dik lapján. NYEMLT. II. 203. lapján. Szintén latin eredeti fordításának vehető addig is, míg ráakadunk. A 6. és 7. szótagból álló sorok rímtelenek, de azért egy folytában írva is, a mint

t. i. a codexben találjuk, — elárulják magokat s verses jellemök felismerhető. A cím és tartalom mutatja, hogy szerzetesek számára bizonyosan szerzetes által készített asztaláldás volt, a milyenről olvassuk sz. Dom. élete 81. és 84. lapján, hogy: *az fraterok víg szózattal elmondák az asztal áldást.*

Az *ékösejty* ígealak eléjün a XXIII. 42. sorában is; különben pedig a N.-Szomb. c. 249. lapján kezdődő »Szent alázatosságnak dicséreti«-ben a 257. l. ezt olvassuk: *Miképpen e napvelég mindön állatokal megszépít, megvígasztal és megvélágosít: ezönképpen ez szent alázatosság mindön jószágot megékösít és megédöséjt.*

5. s. *veztegecegh tartaa.* Winkl. c. 127. l. *a veztegegtartás mind az szerzetnek fundamentoma és erőssége.* 133. l. *ha valaki alejtja magát szerzetősnek és nyelvét meg nem chnyejti, ez clyetónnek hévságos szerzetössége.* — *a veztegegtartó szerzetős nagy békeségbe lakozik.* N.-Szomb. c. 58. l. *mind könnyen elvesztegethetném, hallgathatnám, de jaj csak az énnéköm mentül nagyobb nehezebb, hogy stb.* V. ö. X. 57. sorára tett jegyz.

7. s. *meghverágozja.* Sz. Dom. él. 11. l. *Illyetén jószágos mivelküde-teknek igen kedves dízes verágoknak verágával verágózik.*

17. s. Az *asztalnok* szó Sz. Dom. életében, valamint az Érdy c.-ben is előfordúl.

XXV.

Eredetije a Winkler c. 352. lapján. NYEMLT. II. 203. lapján. Az előbbennek szakasztott párja, épen olyan s ugyanannyi sorból áll; színte bizonyos, hogy mindkettő egy szerzőtől származik: a codexben is egymás után következnek, de azért amannak címében *dichere-t*, emezében *dicherejt-t* olvasunk. A *viola, rózsá, lilium*, itt is úgy *verágoznak*, mint a XXIII. 41—45. sorában, vagy a N.-Szomb. c. 57. l. *oh tindöklő szép piros rósák, oh gyenyerüségös illatozó fejér liliumok és szepplö nekil való violák.* 276. l. *a nömös fejérségös gyenge lilium convalium, kiből kössetök igön szépségös coronát az istenszüllő sziz Máriának a vékonságos selyemmel, a nagy újélatossággal közösleg; köss nömös piros pinkösti rósákat stb.*

A 12. sorban kétség nélkül a verselő szórakását látjuk magunk előtt e szavakban: *myt te rólad mongyonk?* míg a N.-Szomb. c. prozája így hangzik a 268. l. *Mit mongyak többet te rólad ó szent alázatosság?* 269. l. *Mit mongyak te rólad ó szent stb.*

A 15. sorbeli *gyölösegh* a münchen. Nád. stb. codexszel egyezően áll és fejezi ki itt is a latin *odium*-ot a mai *gyűlölség* helyett; bár az *odit* régen is *gyűlöl* s később *gyűlöl* volt: míg a *gyűlhötség, gyűlhözés* mást t. i. *rabies-t* jelentett.

Az *el-* és *meg-* igekötők váltakozását érintettük a XV. 3386. sorára tett jegyzetünkben. Itt ugyanazt látjuk a 17. s. *el gyözöth* és 18. s. *meg hatottá* szavában, mely utóbbi a XXIII. 50. sorában így jött elé: *tégüd mind elhata.*

XXVI. és LVIII.

A XXVI. alattinak eredetije a m. n. múzeum könyvtárában őrzött Peer c. 330—337. lapján.

Az LVIII. alattinak eredetije a m. t. akadémia kéziratárában őrzött Thewrewk c. 77—82. lapján.

Először Révai M. adta ki a Peer c.-ből Elegyes versei mellé csatolt »Néhány régiségek« cím alatt a 290.—296. lapon. Pozsony. 1787.

Révait utánozva Cselkó István, Válogatott darabok mindenkorú jeles magyar írókból. Pozsony. 1817. című munkája 6—12. lapján. — Az iskolai és kézi könyvek szerkesztői ritkán felejtkeztek meg róla. Végre 1874-ben mindkét codex híven lenyomva jelent meg a NYEMLT. II. kötetében, melynek 99—101. lapján a XXVI; 285—7. lapján pedig az LVIII. szám alatt közölt szöveg olvasható. A kettő összehasonlíthatása nagy szerencse néhány homályos sorra nézve s egyéb már említett okon kívül ezért is szükségesnek látszott a Thewrewk codexnek bár csonka, de mégis helytelenül mellőzött szövegét a gyűjteménybe külön szám alatt felvenni.

Egyházi énekeink közt ez az első, melynek szerzőjét s szerzetése helyét és idejét — magából az énekből — hitelesen tudjuk. A versfejekből ugyanis *Andreas de Sasarhel* nevet olvashatunk ki, mely felől sohasem volt kétség, hogy *A. de Vásárhel*-nek olvasandó. Továbbá, hogy »Pestnek városában, ugyanottan Szent Péter utcájában szerzették«, ezt is az ének utolsó előtti versszakából látjuk. Ezen a nyomon indulva egypár eléggé biztosnak vehető következtetésre jutunk. Pest városának Sz. Péter utcája, az alcantarai sz. Péterről nevezett ferenczrendi kolostortól kapta nevét, s addig viselte, míg a mai »hatvani útca« névvel cserélte fel. A névváltozás akkor történt vagy legalább kezdődött, midőn a török foglalás megszűntével az Üdvöztőtől (de S. Salvatore) nevezett tartománybeli szerzetesek helyébe, a Máriáról nevezett tartománybeli rendtagok telepítettek a kolostorba. (Lásd: *Rupp J. Budapest sib. helyrajzi tört. Pest, 1868. 246. l. Römer Fl. A régi Pest. Budapest, 1873. 167. l.*)

A későbbi kor példája után bihetjük, hogy 1508-ban is nem csupán egyházi férfiak foglalkoztak a vallásos költészettel s szent énekek szerzésével, valamint tudjuk, hogy a sz. Péter utcájában nem épen csak a ferenczrendi szerzetesek lakhattak, a kiktől ezt várni lehetett. Az útca egy részét bizonyosan a kolostor s Mátyás királynak 1525-ben még fennállott tágas kertje foglalta el, de a mint 1529-ben a budai vízivárosnak Sz. Péter nevű utcájában Szabó Péter budai polgár házát — ennek hűtlensége miatt — Syladhy Péter túdornak ajándékozta I. Ferdinánd (Rupp 190. l.); bizonyára épen úgy lakhatott a pesti Sz. Péter utcájának egyik részében is olyan nem szerzetesrendi tag, a ki Szűz Mária tiszteletére énekünket megírhatta volna. Mindamellét feltehetjük, hogy Vásárhelyi András csakugyan tagja volt azon jeles, tudományos szerzetnek, valamint

azt is, hogy 1508-tól 1526-ig a rend más házaiban is lakott, nem épen csak a pestiben. Ezen feltevésre ad legalább alkalmat a Szalkai Balázs által kezdett s mások által folytatott *Chronica fratrum minorum de Observantia provinciae Bosnae et Hungariae* című munka végéhez csatolt *Appendix I.*, melyben *Fratres interfecti in provincia Hungariae S. Salvatoris ab anno circa 1526, quo videlicet anno profligati sunt (Hungari) per Turcos in campo Mohács* feliratú névsor közt ez is olvasható: *Item Anno Domini 1526. in loco Palotha de custodia S. Spiritus per Turcos: Frater Andreas de Vásárhely sacerdos.* — Mindent összevéve talán nem látszik erőltetettnek azon állítás, hogy énekünk szerzője és ezen Vásárhelyi A. ugyanazon személy. Bár Szűz Máriát »halottaknak megszabadejtőjének, törököknek megnyomorítójának« nevezi is éneke folyamán, — az akkori körülményekhez képest mégis gondolhatott arra, hogy életének török fegyver vetet véget; de hihetően kevésbé arra, hogy 370 év múlva ugyanazon utcában, a hol ő írta énekét, szerzete körén kívül álló valaki ilyenmü észrevételekkel fog róla és munkájáról megemlékezni. — Palota Veszprém megyében van.

Buzgó, tartalmas, a sz. Máriát dicsőítő himnuszok ismeretes kifejezéseiből ügyesen szerkesztett énekét a r. kath. egyház hívei minden időben kedvelték; több kevesebb változtatással, csonkítással feltalálható a Kisdi, Szelepcsényi, Kajoni (csiki)-féle énekes könyvekben, mely utóbbinak 1805-ik évi kiadása is, mint »tulajdon nótára« menő régi szép éneket közli. Eredetileg tizenkét négyesoros, négyesrimű versszakból áll. A sorok tíz szótagiak s egy négyes és két hármas ütemből állanak. Az egésznek menete, folyása, rhythmusa a tartalommal összehangzik.

Itt a két szöveg egybehasonlításánál általában megemlítjük, hogy a Peer c. szövegének írása és hangzása, valamint a codex egész tartalmáé ódonabb a Thewrewk codexnél, s ezért csak a nevezetesebb eltéréseket tüntetjük fel.

4. s. P. *vagh. Th. nag.*
5. s. P. *szolonk. Th. szolok.*
6. s. P. *mendszenteknek oly. Th. myndszentecne ew.*
8. s. P. *ő. Th. es ew.*
10. s. P. *Scraphynnak sz. szeretetyben. Th. Scraphynocal sz. szeretelüben.*
11. s. P. *Kerwbynnak. Th. Kerwbinocnac.*
12. s. P. *bölech. Th. nagy bwolez.*
14. s. P. *es veneknek — szowey. Th. ez wogicnec — zyney.* Mivel a köv. sorban *árvók* említetnek, itt talán *özvegyeknek szövei* a helyes olvasás.
15. s. P. *ghay Th. chay.* Lásd V. 91. sorára tett jegyz.
16. s. P. *bwnössöknek. Th. bynes nepnec.*
18. s. P. *hogh my szwönkert. Th. sok bynewncruel.* Az utóbbi a helyes.
23. s. P. *ő megh nywgosztoya. Th. ő nag wygossaga.* Az előbbi kifejezés a régiségben is ismertebb.
24. s. P. *megh vylagosztoya. Th. megy wygasztoya.*

26. s. P. *engesztel. Th. engesztellyed.* Lásd: I. 101. sorára tett j.
27. s. P. *martyromokoth. Th. confessorocat.* Itt a Th. c. írója egy sort elugrott s úgy látszik, hogy a 20. sorból alakítva pótolta — a rímnek is megrontásával a hiányzó sort.
30. s. P. *tylhcū tenacy. Th. tytkos tanachy.*
31. s. A Th. c.-ben kimaradt a *szent* szó.
32. s. P. *nagh. Th. ew. A kin* szóra nézve lásd: IV. 6—12. sorára tett j.
33. s. P. *esésről. Th. essettről.*
34. s. P. *Évának. Th. Ádám nagy.*
37. s. Mindkét szövegben *syradalmas* az első szó, melynek első betűje helyett *V* betűre volna szükség a szerző nevének elfogadott olvasásához képest. Hozzávetésből legfeljebb *Fáradalmas*-t lehetne az eredetiben gyanítanunk, mivel a *Váradalmas* egy kevéssel merészebb kombinációnak látszik; jóllehet igen valószínű, hogy a *Siradalmas* szó ide, a nyolcz sorral alább ezen szóval kezdődő versszakból csúszott be egy még elébb készült másolatba, mely mindkét szövegünknek alapul szolgálhatott.
38. s. P. *es mynekönk. Th. yszamando.* Az utóbbi olvasás látszik elfogadhatónak. Winkl. c. 324. l. *hogy látta volna őtet Jézus sírván és az sídókat kik övele jötenek vala sírván, megiszamodék lelkében és megszomoroztá ő magát.* 325. l. *Jézus esméj megiszamodék önbenne.* Érdy c. 634. l. *Mi oka szerető fiám, hogy esméj ez iszamó világra tértél.* Sánd. c. 19. l. *semmit elmulandót, semmit iszamót ne aléhatok.*
39. s. P. *véthkezetönk. Th. nag essetwnc.* A Peer c. írója itt is az előbbi sor utolsó szavát másolta; a Th. c. szövege a helyes.
40. s. A Peer c.-ben felesleges a *nekönk.*
44. s. P. *számkywetéseknék. Th. számkywetésnek.* Az utóbbi vers tekintetéből is helyesebb.
45. s. P. *születetönk. Th. szyletésunc.* Az előbbi a régibb alak.
46. s. P. *fwgelmes sok hywolkodásonk. Th. féledelmes my sok yszama-tunc.* Az első érthetetlen s bizonyosan hibásan van másolva, míg az utóbbinak értelme is jó, a versben is helyt áll.
48. s. P. *nekönk kegyes táplálónk. Th. my nagy táplálásunc.* A mint van, egyik sem igen ajánlja magát; az eredetiben körülbelül: *mi kegyes táplálónk* állhatott.
51. s. P. *nagh hyedelme. Th. ew nag hyedelme.* Itt a *hiedelem* szó nem *fiducia*-t, hanem *refrigerium*-ot jelent, mint Winkl. c. 81. l. *Mit tegyen a nagy keserűségért, kezét idestova hányja veti, keresvén magának hiedelmet.* 213. l. *nem könyörölsz énrajtam inhodnak keserűségével, hiedelm neköl engömet megfogyatkozni hadsz.*
56. s. P. *dyadalmassághy. Th. nagy sok weer hullásy.*
- 61—64. sor nincs meg a Thewr. codexben.
68. s. P. *velem öszwe mend. Th. welen eszwen mynd.* Lásd: I. 157. és XV. 441. sorára tett jegyz. Jord. c. 358. l. *mind teljes Jeruzsálem vele eszen.*

360. l. *prófétának miattán.* Az *öszwe, össze* helyett ma is sok vidéken hallható *eszwe, essze* például ezen székely táncszóban: *Száraz köszvén nyavaja, Huzzon essze hajnára* (Vadr. 322. l.).

XXVII.

Eredetije a gyulafejérvári püspöki könyvtárban őrzött Döbrentei codex 221—2. lapján. Mostanig leginkább csak első négy sora ismeretes Toldy kézi könyveiből.

A Döbr. codexben foglalt himnuszok általában a legrégebb fordítású magyar versek közül valók. Részben rímtelen s egynek kivételével négy soros versszakokból álló latin énekeknek lehető hű és gondos fordításai. Rímekkel a fordító még nem törődött, de folyvást szem előtt tartotta a iambicus dimetert, melyet a keresztyén hymnologjának Hilarius nyomán megteremtő atyja, Ambrosius (340—397) ültetett át az egyházi költészetbe. Ezen szem-előtt tartást ugyan korántsem vehetjük a szótagok rövidségére s hosszúságára vonatkozólag oly szigorúan, mint azt azon négy himnuszban látjuk, melyek kétségtelenül Ambrosius művei (1. *Deus creator omnium*, 2. *Aeterne rerum conditor*, 3. *Jam surgit hora tertia*, 4. *Veni redemptor gentium*.); sőt annyira sem, mint az Ambrosiusnak tulajdonított pongyolább verselésűeken tapasztaljuk; mert ezen magyar himnuszokban a szabályszerűség próbáját talán egyetlen sor sem állaná ki, sőt egészben véve inkább trochaicus lejtés jellemzi őket, mintsem az ellenkező. De a mennyiben a tömör nyelvezet kevesebb szer lép túl a szótagok számán, mint azt prozódiank akkori fejlettségétől várni lehetne: az alaki hűség ezen részének legalább elhanyagolásával éppen nem vádolhatjuk a fordítót. A nemzeti rhythmus által már akkor is bizonyosan követelt sormetszettel szintén csak néha találkozunk s még sem lehet tagadni, hogy van ezen darabos sorokban valami, a mit a fordítóval együtt hallunk és érzünk.

Nem egy tankönyvünk a nyelvvél bánni nem tudó ügyetlen versezőknek mondja ezen régi jámbor fordítókat, a kik a görög-latin mértékekkel szemközt bizonynyal idegenebbül érezték magokat, mint mi mai napság az ind vagy arab-persa mértékekkel, melyek némelyikének másolása ugyancsak keserves és mégis háládatlan munka lenne részünkről. Vagy talán mégis jogos a megrovás? hiszen verses maradványainknak legalább is kilencztizede öröködött reánk nyolcz syllabás négy sorú versekben, tehát kétségtelen, hogy ős nemzeti versalak ez, mely ma is vele születik a magyarral. — A dolog azonban aligha így áll. Ezek a nyolcz szótagú iambicus sorok már Ambrosius idejében divatos formái voltak a latin költői irodalomnak s eredetüket — Ebert (*Geschichte der Christ. latein. Literatur*. Leipzig. 1874. 173. l.) állítása szerint, az ős pogány korig fel lehet vinni. Általánosán népszerűvé Ambrosius tette e formát az által, hogy négy sorú strophákra szaggatva írta rá himnusait. Ettől az időtől kezdve terjedt ez a versalak a keresztyénséggel együtt mindenfelé s az

egyházi latinság csatornáján szivárgott az ezt elfogadó népek nyelvébe. Nincs nyoma, hogy Ambrosius előtt egyházi énekek zengtek volna rajta, — de igen annak, hogy a iambicus dimeternek különösen katalektikus alakja, egyike volt a görög népköltés legkedveltebb formáinak, melyet egyebek közt táncz dallamokra is használtak. Ismerte-e a pogánykori és magyar költészet, vagy sem? — erre ma ki tudna feleletet adni! Népdalaink, rhythmicus közmondásaink kimeríthetetlen alaki gazdagsága nyomán ezt egyéb versformáinkról hasonló joggal lehetne állítani: s viszont abból, hogy legrégebb verses maradványaink legnagyobb része nyolczas sorokban szállott reánk, nagy valószínűséggel lehetne a keresztyén himnuszok túlon túl erős befolyására vonni következtetést. Részemről ezt a jelenséget egy perczig sem kételkedem határozottan ennek a befolyásnak tulajdonítani.

Ily latin himnuszoknak codexeinkben található magyar szövege bizonyosan nem az első. A mint ezek maig száma nélkül történt változtatások és újítások simító nyomait viselik magokon; épen oly kétségtelen, hogy XV. és XIV. századbeli megsemmisült codexeinkben ezeknél sokkal ódonabb s talán még darabosabb fordításai veszttek el ugyanezen himnuszoknak.

A »Conditor« kezdetű himnus csak az Ambrosiusnak tulajdonítottak közül való, de nem tőle származik. Latinul rendesen *de adventu Domini* czímet visel s így hangzik:

1. <i>Conditor alme siderum,</i>
<i>Aeterna lux credentium,</i>
<i>Christe, redemptor omnium,</i>
<i>Exaudi preces supplicum.</i>	4. <i>Cuius fortis potentiae</i>
<i>Genu curvantur omnia,</i>
<i>Coelestia, terrestria</i>
<i>Fatentur nutu subdita.</i>
2. <i>Qui condolens interitu</i>
<i>Mortis perire saeculum,</i>
<i>Salvasti mundum languidum,</i>
<i>Donans reis remedium.</i>	5. <i>Occasum sol custodiens,</i>
<i>Luna pallorem retinens,</i>
<i>Candor in astris relucens,</i>
<i>Certos observant limites.</i>
3. <i>Vergente mundi vespere,</i>
<i>Uti sponsus de thalamo,</i>
<i>Egressus honestissima</i>
<i>Virginis matris clausula.</i>	6. <i>Te deprecamur Hagie,</i>
<i>Venture iudex saeculi.</i>
<i>Conserva nos in tempore</i>
<i>Hostis a telo perfidi.</i>
7. <i>Laus, honor, virtus, gloria</i>
<i>Deo patri cum filio,</i>
<i>Sancto simul paraclyto</i>
<i>In sempiterna saecula.</i>	

Magyarul a Döbr. c. 221. lapján ily czíme van: *Adventba vecsernyei hymnus.*

1. s. *Hugy* = csillag. Alább a 19. sorban is eléjön; valamint XXXVII. 1. sorában. Maig él a: *Darvak hugya, Eke hugya, Kaptár hugya, Kaszahugya, Párta hugya*; s talán a *kútja* (Szép asszony kútja stb.) féle népies csillag nevekben (Lugossy; Ipolyi, Myth. 582. l.). Lugossy, Hangrendi párhuzamában *kaszahugy* mellett *kaszahódjád*-t is említ s mindkettő felhangú párjaul a *hölgy* szót állítja szembe. Ezen: világost, fehéret, fényest jelentő szó a *hold, hód* szóval azonosnak mondható s szintén összefügg a *hölgy, hóg* szókkal a szokásos 'fehér nép' stb. kifejezések értelménél fogva. V. ö. Budenz. Szótár. 104. l. Vadr. 122. l. Ó-székelly regesek dala: *Abba fekszik jámbor gazda, Belől fekszik gyenge hóggye.* Balásfi T. Tsepr. isk. 30. l. *asszony hölgyeteknek öltözeteket csináltatok.* Pósa házi. A három kérdés: *Kik Magdó! avagy inkább Sámbar uram gyenge hóggye Várdai Dorkó.*

2. s. v. ö. XIV. 25. sorával.

10. s. *völegén tereméből.* Bécsi c. 206. l. *kimennen a völegény ő hajlakából és menyasszony ő tereméből, (thalamo).* Ugyanott még az 52. 74. 75. lapon *terem* szóval van fordítva a: *triclinium* és *aula.* V. ö. XXIX. 13. sorával.

11. s. *Kijövént* áll az akadémia másolatában; az eredeti codex ez idő szerint tévedésben lévén, nehéz a szó alakja felett dönteni. Itt: *egressus* = *kijövént.* XXVIII. 2. s. *exiens* = *kijövént.*

13. s. *Ki erős* e h. *kinék erős.* Igazolja a Katalin legendának gyanúba vett 3933-dik sorát.

15. s. *Mennyiek* e h. *mennyeiek,* melynél sokkal közelebb áll a Hb. *munhi uruzag-jához.* Lásd: bécsi c. 136. münchen. c. 86. 99. 132. lapján is.

20. s. *Tartanak* e h. *tartanak.* *bizon-t* v. ö. l. 31. II. 7. V. 193. sorára tett jegyz.

24. s. *Hillen* = *perfidus.* V. ö. XV. 367. sorára tett jegyz.

25. s. *Tisztes* helyett bizonyosan *tisztesség*-nek kellene állni.

XXVIII.

Eredeti je a Döbr. c. 222. lapján. Szintén azon himnuszok közül való, melyeket régen Ambrosiusnak volt szokás tulajdonítani. Latinul így hangzik:

1. <i>Verbum supernum prodiens,</i>
<i>A patre olim exiens,</i>
<i>Qui natus orbi subvenis</i>
<i>Cursu declivi temporis.</i>	3. <i>Judexque cum post aderis</i>
<i>Rimari fac! a pectoris,</i>
<i>Reddens vicem pro abditis</i>
<i>Justisque regnum pro bonis.</i>
2. <i>Illumina nunc pectora</i>
<i>Tuoque amore concrema,</i>
<i>Audito ut praeconio</i>
<i>Sint pulsa tandem lubrica.</i>	4. <i>Non demum arctemur malis</i>
<i>Pro qualitate criminis,</i>
<i>Sed cum beatis compotes</i>
<i>Simus perennes caelibes.</i>

A Döbr. c. magyarja felett ez áll: *Completa. Verbum.*

3. s. *szülvén* e h. születtén. A königsb. töredékben: *fiot sciulhessen,* és *ana sciluttet* (anya születtét). A münchen. c. 188. l. ő *születtétől fogodn* áll, de bizonynyal hibásan, mert egyébkor mindig *születet-nek van fordítva* a: *naticitas*. Nemcsak az előtte való lapon olvassuk ezt: *nem születtünk*; hanem az id. helyre következő mondatban ezt is: *vakon születtetnek*. V. ő. XXIX. 30. XXX. 4. sorával.

4. s. *Hajlott*. München. c. 129. l. *a nap kedeg kezdett vala lehajlani*. Winkl. c. 274. l. *elhajlott inuár a nap*.

5. s. *Világoh*. V. ő. III. 9. sorára tett jegyz. és XLII. 2. sorával.

6. s. *Meggerjesszed*. V. ő. X. 60. sorára tett jegyz. és XLIII. 3. XLIV. 4. sorával.

8. s. *Megtölöggyk*. Tilódik, tilozsik ma már használatból kiment középigé. Nád. c. 155. l. Winkl. c. 144. l. *nem tilovék meg a veszedelemnek fia ő gonosz és dnok szándokáról*. 400. m. lev. 73. l. *az hajdinátul és az földéktül te kegyelmed es eltölöggék*. V. ő. Mátyás Fl. Magy. Nytud. II. 73. l. NYÖr. II. 348. l. Budenz, Szótár. 218. l.

9. s. *Mikorra bíró jövendesz* helyett mai verselő ugyanannyi szótaggal ezt írná: *Mikor mint bíró* stb. A sorok szótag számának pontos megtartása közben megmutatja a fordító, hogy tudott a nyelvvel bánni.

XXIX.

Eredetije a Döbr. c. 222. lapján. Ambrosius négy himnuszának egyike. Latin szövege itt következik:

Hymnus de adventu Domini.

1. <i>Veni redemptor gentium,</i>
<i>Ostende partum virginis,</i>
<i>Miretur omne saeculum:</i>
<i>Talis decet partus Deum.</i>	5. <i>Egressus eius a patre,</i>
<i>Regressus eius ad partem,</i>
<i>Excursus usque ad inferos,</i>
<i>Recursus ad sedem Dei.</i>
2. <i>Non ex virili semine,</i>
<i>Sed mystico spiramine,</i>
<i>Verbum dei factum est caro</i>
<i>Fructusque ventris floruit.</i>	6. <i>Aequalis aeterno patri</i>
<i>Carnis tropaeo accingere,</i>
<i>Infirma nostri corporis</i>
<i>Virtute firmans perpetim.</i>
3. <i>Alsus tumescit virginis,</i>
<i>Claustra pudoris permanent,</i>
<i>Vexilla virtutum micant,</i>
<i>Versatur in templo Deus.</i>	7. <i>Praesepe iam fulget tuum</i>
<i>Lumenque nox spirat novum,</i>
<i>Quod nulla nox interpolet,</i>
<i>Fideque jugi luceat.</i>
4. <i>Procedens de thalamo suo,</i>
<i>Pudoris aula regia,</i>
<i>Geminae gigas substantiae</i>
<i>Alacris ut currat viam.</i>	8. <i>Gloria tibi Domine,</i>
<i>Qui natus es de virgine</i>
<i>Cum patre et sancto spiritu</i>
<i>In sempiterna saecula. Amen.</i>

A Döbr. c. magyarja felett ez áll: *Karácson estí vcesernére való hymnos. Veni redemptor.*

3. s. *Örökség*=saeculum. Bécsi c. 66. l. *Kik igasságra sokakat tancj-tandnak monnal csillagok örökköl való örökségben* (in perpetuas aeternitates.) A XXX. 5. sorában: *öröknek bódog tevője*=Beatus auctor saeculi.

6. sort v. ő. a 25-dikkel.

8. s. *virágozék*. Sz. Dom. él. 11. l. *igen kedves díszes verágoknak verágával verágozék*.

11. s. *Jöszágnak osztója* bizonyosan: *j-nak zásztója*. V. ő. a latin szöveggel és IX. XXXIV. 1. sorára tett j.

13. s. *ü teremeből* e. h. tereméből. A Hb. *ümmucebelev-jén* kezdve minden codextünkben találunk reá elég példát s azt látjuk, hogy a *belöl* sokkal tovább tartotta magát, mint az ugyancsak a Hb-ben olvasható *belö* (világbele, uruzagbele).

16. s. *fusson hamarját*=currat viam. Faludi műveiből ezeket a kifejezéseket találjuk kiszedve a NYÖr. I. 128. l. Ne oly szörnyü sebességgel, mint a *hamarja-futásban*. a *hamarja-futás*, öklelés vagy más egyéb pálya játékokban. *Hamarja lépéssel* futották a gonoszságnak ösvényét. Mikor sietni kell, *hamarját fussunk*. V. ő. NYÖr, V. 62. 482. lapjával. Cserényi Mihály 1591-ben így versel: *Hogy nagy vala lova Masistiusnak, A hamarját löni találák annak. A ló a seb miatt eltántorodék*.

19. s. *poklokiglan*. XXII. 17. s. *éiglen*.

24. s. *erövel erősejt*. Lásd: IV. 8. sorára tett jegyz.

27. s. *egy é*. Lásd: X. 32. sorára felhozottakat.

28. s. *világozjék*. Lásd: XV. 417. sorára mondottakat.

XXX. XLI.

A XXX. alattinak eredetije a Döbr. c. 223. lapján.

A XLI. alattie a Festetics c. 352. lapján.

A latin himnus írója Sedulius, a ki azt Ebert (365. l.) szerint legkésőbbben az V. század második felében vagy második harmadában írta. Az egész himnus az abc. 23 betűjével kezdődő 23 versszakból áll, melyek közül az egyház ezt a hét elsőt csakhamar különválasztotta és énekelni kezdte karácsonkor, a mint következik:

De nativitate Domini.

1. <i>A solis ortus cardine</i>
<i>Ad usque terrae limitem</i>
<i>Christum canamus principem,</i>
<i>Natum Mariae virginis.</i>	3. <i>Castae parentis viscera</i>
<i>Coelestis intrat gratia,</i>
<i>Venter puellae baiulat</i>
<i>Secreta, quae non noverat.</i>
2. <i>Beatus auctor saeculi</i>
<i>Servile corpus induit,</i>
<i>Ut carne carnem liberans</i>
<i>Ne perderet, quos condidit.</i>	4. <i>Domus pudici pectoris</i>
<i>Templum repente fit Dei:</i>
<i>Intacta nesciens virum,</i>
<i>Verbo concepit filium.</i>

5. *Enixa est puerpera,
Quem Gabriel praedixerat,
Quem matris alvo gestiens
Clausum Johannes senserat.*

6. *Foeno iacere pertulit,
Praesepe non abhorruit
Parvoque lacte pastus est,
Per quem nec ales esurit.*

7. *Gaudet chorus coelestium
Et Angeli canunt Deo,
Palamque fit pastoribus
Pastor, creator omnium.*

A latin rímeihez egyik magyar sem tartotta magát, de a sorok hosszúságára tőle telhetően mindkettő figyelmes volt. A két szöveg külön fordításnak látszik.

A Döbr. c. magyarja felett ez áll: *Karácson napján vecsernére. A Fest. c.-é felett: hymnus.*

1. 2. sorra lásd a XV. 953—6. sorára s az arra tett jegyz.

3. s. A két szöveg összehasonlítása figyelmet érdemel.

5. sorral v. ö. a XXIX. 3. sorát.

8. sorral a XXIII. 145. sorát.

10. s. (XLI.) Lásd a XXIII. 50. sorára tett jegyz.

11. s. Münch. c. 137. l. *Bodog has, ki tégedet viselt.*

17. sorral v. ö. XIX. 2. sorára tett jegyz.

21. s. *fekést, fekeni.* Bécsi c. 312. l. *Juda leszen környöfjeketben.*

260. l. *felment ki elhímcse te előtéd, ki őrizze a környöl fekést.* 263. l. *merék vizet te magadnak a környöl fekéstért.* 42. l. *látá Olofernesnek dögt feje nélkül ő vérébe keveredvén fekeni a földön.* 6. l. *ott fekegy.*

22. D. *meg sem útála. F. meg nem kibék.* Az utóbbi bizonyosan a mai: *elképped tőle kifejezésnek régi alakja.* Kriza szótára szerint a székely földön ma is: *képmi=képpedni. Képség=csoda; megfogta képség=csoda fogta: elképtem rajta=elhültem rajta stb.* A mi ma: *képzélé, az még Kat. leg. 71. s. kébzé.*

23. s. *elítetik=táplálják.* A codexekben gyakran találjuk. Bécsi c. 10. l. *éltetni te vénségedet. És vévén Noemi a gyermeket és veté ő ülébe és dajkáknak és viselőnek tisztével éltetetik vala.* Jord. c. 46. l. *kinyeret, kivél éltettek titeket.* 570. l. *úristen elíteti őket.* Münch. c. 140. l. *isten élteti azokat.* 24. l. *tü mennyei atyátok élteti azokat.*

24. s. *éltető-nek fordítva az: ales, míg a F. c.-ben madár.* Az *éltető=tápláló, anya. Éltető* nevű székely család ma is van, valamint *Szüle* nevű is a Jászágban. Debr. c. 54. l. *megbizonyítatik mindön teröntött állatoktól: előszer az éltető állatoktól (elementa).* 55. l. *az éltető ég is vallást tön; ah viznek éltető állatja es megmutatá.*

27. s. *nyilva.* A bécsi, münchen. c.-ben *nyilván* van s lehet, hogy itt is csak írásközben maradt el az *n-t* pótló jegy. Középfoka a codexekben: *nyilvábban.* Bécsi c. 83. l. *hogy nilvábban megéricsétek. Ahogy itt megfelel a:*

megjelenik-nek a nyilván lesz; épen úgy váltja fel a münchen. c.-ben a: nyilván-t a jellemen (palam, manifeste).

A D. c. az utolsó két sorban *vigyázó-t* ír, míg a F. c. már a *pásztor-t* használja. A *vigyázó* aligha erőltetett fordítása a *pastor-nak*; hihetőbb, hogy a latin szó elfogadása előtt ezzel éltek őseink s innen maradt fen maig mint vezetéknev több családnál. Megjegyzem azonban, hogy még elébb az *ör* és *vár* szóval rokon *váro,* — mely mint név: *Warou, Varou, Varau* a XII. századtól kezdve fordul elé okleveleinkben, — jelentette nyelvünkön a pásztort, melylyel egyértelmű a *Kulhen* az az *köten* (kötemek=örizni, pásztrolni) kun-tatár név. Ma mint helynév *Kötöny-nek* hangzik.

XXXI.

Eredetije a Döbr. c. l. 224. lapján. Latin szerzője ismeretlen; XIV. és XV. századi breviariumokban jön elé először. A paulinusoké után ímitt következik:

De S. Joanne Ev.

1. *De patre verbum prodiens,
De matre corpus induens,
Joannis testimonio
Hoc erat in principio.*

5. *Ut virgo viri nescia,
Et castitatis conscia;
Solamen viri providi
Haberet dies saeculi.*

2. *Joannes ergo ceteris
Dilectior apostolis,
Rogatus apud Ephesum
Conscripsit evangelium.*

6. *Acceptit virgo virginem
Corruptionis insciam,
Et par post Christum filium
Deservit integerrimum.*

3. *Eructans almo pectore
Fluenta evangelica
Quae hausit in convivio
Passuro mundi domino.*

7. *Sancte Joannes optime,
Absolve nos a crimine,
Ut mereamur liberi
Servire summo principi.*

4. *Ascendens crucis arborem
Commendat matrem virginem
Jesus huic discipulo,
Ut suimet vicario.*

8. *Praesta beata trinitas,
Concede simplex unitas,
Ut tibi casto corpore
Letemur omni tempore.*

A rímekkel ennél sem törődött a fordító; egy pár sora rövidebbre telt, vagy három hosszabbra nyúlt. Az utolsó stropha nincs meg magyarul.

A Döbr. c. magyarja felett ez áll: *Szent János apostol és evangélistáról való hymnos: De patre verbum.*

1. s. *ihleték.* XXIX. 6. s. *ihléssel.* 26. s. *ihle.* Fer. leg. 106. l. *tehát úristen nekik ihel* (tunc eis dominus inspirabit). 56. l. *valamit szent lélek*

ihlenc (quidquid divinus spiritus inspiraret). 22. l. ezeket ihlette neked úr Jézus (hoc vobis inspiravit).

9. s. *Kitorlá*. Idari P. Hist. Alex. m. IV. pars. . . mély a víz sebes folyással — — Nagy kövekkel rakva mind a feneke, Kin ugyan megtorlik víz sebessége.

16. s. *Ment* régiesen e h. *mint*.

22. s. *fertelm*=corruptio. Érdy c. 26. l. áltában *fortelmet szcrued* (pollutio).

XXXII.

Eredetije a Döbr. c. 241. lapján. Ennek latinja is azok közül való melyeket Ambrosiusnak volt szokás tulajdonítani. Szövege ez:

Hymnus Quadragesimalis.

1. <i>Ex more docti mystico,</i>
<i>Servemus hoc ieiunium:</i>
<i>Deno dierum circulo</i>
<i>Ducto quater notissimo.</i>	5. <i>Dicamus omnes cernui</i>
<i>Clamemus atque singuli,</i>
<i>Ploremus ante iudicem,</i>
<i>Flectamus iram vindicem.</i>
2. <i>Lex et prophetae primitus</i>
<i>Hoc praetulerunt, post modum</i>
<i>Christus sacrauit, omnium</i>
<i>Rex atque factor temporum.</i>	6. <i>Nostris malis offendimus</i>
<i>Tuam, deus, clementiam;</i>
<i>Effunde nobis desuper</i>
<i>Remissor indulgentiam.</i>
3. <i>Utamur ergo parcius</i>
<i>Verbis, cibis et potibus,</i>
<i>Somno, jocis et arcibus</i>
<i>Perstemus in custodia.</i>	7. <i>Memento quod sumus tui</i>
<i>Licet caduci plasmatis,</i>
<i>Ne des honorem nominis</i>
<i>Tui, precamur, alteri.</i>
4. <i>Vitemus autem pessima,</i>
<i>Quae subruunt mentes vagas;</i>
<i>Nullumque demus callidi</i>
<i>Hostis locum tyrannidi.</i>	8. <i>Laxa malum, quod gessimus,</i>
<i>Auge bonum quod poscimus,</i>
<i>Placere quo tandem tibi</i>
<i>Possimus hic et perpetim.</i>
9. <i>Praesta beata Trinitas,</i>
<i>Concede simplex unitas</i>
<i>Ut fructuosa sint tuis</i>
<i>Ieiuniorum munera.</i>	

Rímnek ebben a fordításban sem akadunk nyomára. Inkább vagy kevésbé sikerült sorain meglátszik a fordító buzgó törekvése. Az ódon színezet ezen is feltűnő, mint a Döbr. c. minden során; különösen a bírtokos és gyakran eléjövő ígeidő többes első személy *-unk, -önk*, alakja emlékeztet a bécsi és münch. c. nyelvezetére.

A Döbr. c. magyarja felett ezt olvassuk: *Böjti vecserne. Ex more docti mystico.*

1. s. *tikk szokás*. Az első szóalakot gyakran találjuk a bécsi c.-ben: 26. l. *alkota magának tikk hajlakat*. 65. l. *mentül gonosz tikk álságít*. 169. l. *kimenének a tikk ajtón*. Érdy c. 41. az *nagy titok időnek éléte*.

4. sorra lásd a XV. 1972. sorára tett jegyz.

19. s. *bírónak előttén*. XLIX. 29. s. *harmincz napnak előttén*. Szalkay L. 1510-ben kelt levele: *Annak felettén*. (Tud. gyűjt. 1835. IX. 34. l.). V. ö. I. 157. sorára tett jegyz.

23. s. *öss ma felől te miránk*. Kriza c. 74. l. *ös énbélém tiszlaságot*. V. ö. XV. 369. sorára tett jegyz.

25. s. *emléked*. Az *emlejt* (emlit) ígének parancsolója. Ebből az látszik, hogy a gyakorító képzővel alkotott *emlékezik* ettől örökölte mai értelmét. Jord. c. 218. l. *emlejes meg és ne feledd el*. 586. l. *fiam, emlejes meg, mert jókat vél te életedben*. Fer. leg. 132. l. *oly nagy vígaságot nem emlejt vallott lenni*.

30. s. *Öregéh*. Góry c. 15. l. *binnek öregejtőe, dicsőségnek kisebbejtőe*.

XXXIII.

Eredetije a Döbr. c. 242. lapján. Latinja szintén Ambrosiusnak tulajdonított, azonban csak a VII. századból való. (E. Hobein, Buch d. Hymnen. Schwerin 1864. 89. l.) Szövege ez:

Hymnus ad completorium.

1. <i>Christe qui lux es et dies,</i>
<i>Noctis tenebras detegis,</i>
<i>Lucisque lumen crederis,</i>
<i>Lumen beatum praedicans.</i>	4. <i>Oculi somnum capiant,</i>
<i>Cor ad te semper vigilet,</i>
<i>Dextera tua protegat</i>
<i>Famulos, qui te diligunt.</i>
2. <i>Precamur, Sancte Domine,</i>
<i>Defende nos in hac nocte,</i>
<i>Sit nobis in te requies,</i>
<i>Quietam noctem tribue.</i>	5. <i>Defensor noster, adspice,</i>
<i>Insidiantes reprime,</i>
<i>Guberna tuos famulos,</i>
<i>Quos sanguine mercatus es.</i>
3. <i>Ne grauis somnus irruat,</i>
<i>Nec hostis nos surripiat,</i>
<i>Nec caro illi consentiens</i>
<i>Nos tibi reos statuat.</i>	6. <i>Memento nostri, domine,</i>
<i>In gravi isto corpore,</i>
<i>Qui es defensor animae,</i>
<i>Adesto nobis, domine.</i>

A legkedveltebb énekek egyike, melyet maig használnak a különböző keresztyén felekezetek. Fordításunk a latin eredeti rimeire még nem vágyott; a hymnus egyszerű szépségét híven s helylyel-közzel szépen is másolta s végül a szokásos doxologia-val toldotta meg.

A Döbr. c. magyarja felett ez áll: *Completa. Christe etc.*

2. s. *ének setdtét*. Négy sorral alább: *éjjel-t*, azután: *éjet* olvasunk Döbr. c. 25. l. *Í ének tudománt mutat* (nox nocti indicat scientiam). A tiszántúli mai kiejtésre emlékeztet (ides, íkes e h. édes, ékes stb.) A XXXIV. 10. sorában is: *íneklét e h. éneklét*.

7. s. *nyugalm*. V. ö. V. 82—84. X. 26. 91. sorára tett jegyz. Hb. *paradisum nugulmabeli*. Bécsi c. 2. *aggyyon tüneltek nyugolmat*.

14. s. *hozzád vigyázzon*. Hasonló a Kat. legendában sűrűn (160. 687. 790. 948. 1555. 1762. 1867. s.) előjövő: *hozzá hallgat* kifejezés.

15. s. *Te jogod*. V. ö. V. 75. sorára tett jegyz.

17. s. *Tekénts felöl*—adspice.

18. s. *nyomoroh*. A *nyomorojt*, bécsi c.-ben *nyomorejt* ige parancsolója. V. ö. III. 9. sorára tett j.

XXXIV.

Eredetije a Döbr. c. 242. lapján. Latinul Venantius Honorius Clem Fortunatus írta, a ki 609-ben mint poitiersi püspök halt meg.

Hymnus de passione Domini.

1. <i>Vexilla regis prodeunt,
Fulget crucis mysterium,
Quo carne carnis conditor
Suspensus est patibulo.</i>	5. <i>Arbor decora et fulgida,
Ornata regnis purpura,
Electa digno stipite,
Tam sancta membra tangere.</i>
(2. <i>Confixa clavis viscera,
Tendens manus vestigia,
Redemptionis gratia,
Hic immolata est hostia.</i>)	6. <i>Beata, cuius brachiis
Pretium pependit saeculi,
Statera facta corporis
Praedamque tulit tartari.</i>
3. <i>Quo vulneratus insuper
Mucrone diro lanceae,
Ut nos lavaret crimine,
Manavit unda sanguine.</i>	7. <i>O crux ave, spes unica,
Hoc passionis tempore,
Auge piis justitiam
Reisque dona veniam.</i>
4. <i>Impleta sunt quae concinit
David fideli carmine
Dicens: in nationibus
Regnavit a ligno Deus!</i>	8. <i>Te summa Deus Trinitas
Collaudet omnis spiritus,
Quos per crucis mysterium
Salvas, rege per saecula.</i>

A két utolsó stropha helyett Fortunatusnál más kettő olvasható: azonban a Breviarium Romanumban így áll s a magyar fordító ezt fordította.

Rímre itt sem vágyott; a sorok terjedelme gyakran túlmege s innen

is marad az eredeti szótagszámán. A 6. stropha egy egész sorral bővül s végül az egész hat soros doxologia-val van megszaportitva.

A Döbr. c. magyarja felett ez áll: *Siket casárnapi* (az az böjti ötödik vasárnapi) *isten haláláról. Vexilla.*

1. s. *zászló*. Világosan *l* és nem *t* betű áll a codex akadémiai másolatában, melynek — míg a codex elé nem kerül, erre nézve hitelt adni nem lehet, mivel még a későbbi Érdy c. is rendesen *zászló-t* ír. A IX. 1. sorára idézettek kivül az Érdy c. 59. l. *kinck zászlója alatt viaskodunk*. 149. l. *ő alatta és ő zászlója alatt leszen*. 601. l. *pokolbeli sáttánnak zászlója alatt leszenek*. Már az Érs. c. 68. l. *az kopja ötszegű volt, és az végén volt egy levegű, és az kőben állott Salamonnak zászlója*. — *Az zászlónak lobogója kedig se lyemből volt csinálnán*. V. ö. még XXIX. 11. sorára tett j.

2. s. *finletik*. Münch. c. 22. l. *ki felféneti ő napját jókra és gonoszokra*. 206. l. *fénesehed; fénesehen; megfénesejtettek; féneseh meg; megfénesejtetem*.

6. sorra lásd a XV. 1296. sorára mondottakat s azonkivül 400 m. lev. 125. l. *Sziget alatt több vitézeknek is leszen ökleletik, légy kész hozzá ha tisztecségedet kévámód, mert ha velem akarsz megöklelni stb.* Tehát: *öklelet* = párbaj, *öklelni* = vívni.

8. s. *vér vízzel össze folyamék*. XXXV. 40. s. *Vér vízzel kifolyamék*. A codexekben a *folyamék* szónak jelentései: *fut, foly, folyamodik*. V. ö. XV. 206. sorára mondottakkal. Münch. c. 211. l. *Vér és víz kifolya*. V. ö. Jord. c. 696. l.

9. s. *Megtölt*. V. ö. XIII. 19. sorára tett jegyz.

10. s. *íneklét*. Lásd XXXIII. 2. sorára tett jegyz. és XXXV. 2. sorát. Azokhoz, a miket Szarvas G. a *kintorna* szó származásáról NYÖr. VI. 103. l. mond, Érdy c. 315. l. *nagy trombita szóval, sip, dob, hegedő, kintornályás stb.* A székelyeknél Kriza szerint (*Nyelvt. közl. X. 332. l.*) ma is *kenternál* nem pedig: *kintornál*.

24. s. *bévek igasságot*. Bécsi c. 228. l. *hogy megküssebühük a mértéket és megbövhük a siklust*. A bécsi és münchen. c. bövet ír, de a Góry bév-et. XXIII. 189. sorában is.

Az utolsó hat soros versszak a következő *Pange lingua* hymnus utolsó strophája, melynek magyarjától csak egy pár betűvel különbözik.

XXXV.

Eredetije a Döbr. c. 243—4. lapján. Latinul szintén Fortunatus műve s az egyháznak kedvelt hymnusa.

De passione Domini.

1. <i>Pange, lingua, gloriosi
Proclium certaminis
Et super crucis tropaeo
Dic triumphum nobilem,
Qualiter redemptor orbis
Immolatus vicerit.</i> | 2. <i>De parentis protoplasti
Fraude factor condolens,
Quando pomi noxialis
Morsu in mortem corruit,
Ipse lignum tunc notavit,
Damna ligni ut solveret.</i> |
|--|---|

3. *Hoc opus nostrae salutis
Ordo depoposcerat,
Multiformis proditoris
Ars ut artem falleret
Et medelam ferret inde,
Hostis unde laeserat.*
4. *Quando venit ergo sacri
Plenitudo temporis,
Missus est ab arce patris
Natus orbis conditor,
Atque ventre virginali
Cavo factus prodiit.*
5. *Vagit infans inter arcta
Conditus praesepia,
Membra pannis involuta
Virgo mater alligat,
Et pedes manusque crura
Stricta cingit fascia.*
6. *Lustra sex qui iam peracto,
Tempus implens corporis,
Se volente, natus ad hoc,
Passioni deditus
Agnus in cruce levatur,
Immolandus stipite.*
7. *Hic acetum, fel, aruado,
Spina, clavi, lancea,
Mite corpus perforatur,
Sanguis unda profluit,
Terra, pontus, astra, mundus,
Quo lavantur flumine.*
8. *Cruce fidelis, inter omnes
Arbor una nobilis,
Nulla talem silva profert
Fronde, flore, germine:
Dulce lignum, dulci clivo
Dulce pondus sustinens.*
9. *Flecte ramos arbor alta,
Tensa laxa viscera,
Et rigor lentescat ille,
Quem dedit natiuitas,
Ut superni membra regis
Miti tendas stipite.*
10. *Sola digna tu fuisti
Ferre pretium saeculi,
Atque portum praeparare
Nauta mundo naufrago,
Quem sacer cruor perunxit
Fusus agni corpore.*
11. *Gloria et honor Deo
Usque quo altissimo
Una patri filioque,
Inclito paraclito,
Cui laus est et potestas
Per aeterna saecula.*

Az egymást felváltó nyolcz és hét szótagú sorokból hatosával alkotott strophák magyar fordítása, verselés tekintetében nem mondható valami jelesnek, pedig némelyikben a latinak alaphangja meglehetősen el van találva s látszik, hogy a fordító igyekezett eredetijét megközelíteni. Sok benne a kelletnél hosszabb sor s a fordítás mégis szösz szerint másolja a latint.

- A Döbr. c. magyarja felett ez áll: *Nagy vecsernére. Pange lingua etc.*
14. s. követé e h. követélé.
20. s. *beljőve*. V. ö. a XIII. 8. és 9. sorára tett jegyz.
24. s. *öleték*, 60. l. *öletett*. A münchen. c.-ben *elötleit* = *effunditur*.

25. sorral v. ö. XXIII. 152. sorára tett jegyz. Érdy c. 43. l. *apró posztócskákban bellakargatá és helhözleté a jászolban*. 46. l. *megköözé, szorongatá belpöldérván*. 44. l. *pöldélgatta*.

53. s. *feljöli* = *supernus*.

57. s. *Partot a yész megtörendő világnak megszerzened volna helyes szórakással, a mi lehet, hogy csak a leíró hibája*. Bécsi c. 129. l. *miként a fővént, ki vagyon tengernek partján* (littore). 166. l. *egyik e felöl a folónak martján és másik másfelöl a folónak más martján* (ripa).

60. s. *kene*. Nem a régi *kenet* alak, mint XXI. 27. sorában.

XXXVI. XXXVII.

A XXXVI. alattinak eredetije a m. t. akadémia könyvtárában őrzött Czech c. 78. lapján.

A XXXVII. alattié Festetics gróf keszthelyi könyvtárában őrzött Festetics c. 116.—8. és 195.—7. lapján kétszer.

A latin hymnus szerzője ismeretlen. Szereztetése idejét, némelyek mint Daniel (Thes. Hymn. I. 191. l.) a VI—IX. század közé tették; mások Clairvauxi Bernáténak tartották. Mivel azonban a monte cassinói kolostornak egy XI. századbeli Breviariumában befoglaltatik, leghelyesebb a XI. vagy X. századból származottnak tekinteni. A legismertebb s kedveltebb hymnuszok egyike.

De beata Virgine.

1. <i>Ave maris stella,
Dei mater alma,
Atque semper virgo,
Felix coeli porta.</i>	4. <i>Monstra te esse matrem,
Sumat per Te preces,
Qui pro nobis natus
Tulit esse tuus.</i>
2. <i>Sumens illud Ave
Gabrielis ore,
Funda nos in pace,
Mutans nomen Evae.</i>	5. <i>Virgo singularis,
Inter omnes mitis,
Nos culpis solutos,
Mites fac et castos.</i>
3. <i>Solve vincla reis,
Profer lumen caecis,
Mala nostra pelle,
Bona cuncta posce.</i>	6. <i>Vitam praesta puram,
Iter para tutum,
Ut videntes Jesum,
Semper collaetemur.</i>
7. <i>Sit laus Deo patri,
Summo Christo decus,
Spiritus Sancto:
Tribus honor unus. Amen.</i>	

A Czech c. szövege majdnem prózának mondható s a még benne foglalt többi darabot, Sz. Bernát hymnusától megválva — ennyire sem lehet strophákra szaggatni. Ez is inkább csak az összehasonlíthatás kedvéért áll itt.

A Fest. c. szövegén már meglátszik, hogy a fordító nem csak híven fordított, hanem a latin sorok hosszúságára is figyelmeztet, a magáéit azokhoz igyekezett mérni, a mi mintegy felerészben sikerült is neki.

1. sorára lásd a XXVII. 1. sorára mondottakat.

7. s. Cz. *erősejts* már újabb képzés mint Bécsi c. 31. l. *erőshed meg a tanácsot én szivemben*; és XLII. 19. sorában: *megeerésheed*. Fest. c. állass; még a régi állat (ma: állat) alaktól.

11. s. *mi gonoszokat távoztasd*. Münch. c. 23. l. *szabadok munket gonosztól*.

12. s. *Kevecs*. Lásd a XV. 644—5. sorára tett j.

15. s. Cz. *általod*. Azon időben még csaknem szokatlan, míg a Fest. c. 14. sorabeli *miád* a várható rendes kifejezés a Hb. *uimadsaguc mia*-ja után.

18. s. Cz. *egyetlen egy*. 17. s. F. *eggyességes*. A kettőt mondhatni együtt találjuk a XXXII. 34. sorában: *Aggyad eggyes eggyetlenség*.

24. s. *mindönkort*. *mindenkort*. V. ö. I. 25—27. sorára tett j.

XXXVIII.

Eredetije a Festetics c. 33—4. és 210—1. lapján kétszer. A latin, egy Ambrosiusnak tulajdonított hét strophából álló *A solis ortu* kezdetű hymnusnak 4. 5. és 6. versszaka, a mint következik:

(In Annunciatione B. virginis.)

1. <i>Fuit porta Christi pervia,</i>	2. <i>Genus superni luminis,</i>
<i>Referta plena gratia,</i>	<i>Processit aula virginis,</i>
<i>Transitque rex et permanet</i>	<i>Sponsus, redemptor, conditor,</i>
<i>Clausa ut fuit per saecula.</i>	<i>Suae gigas ecclesiae.</i>

3. *Honor matris et gaudium,*
Immensa spes credentium,
Per atra mortis pocula
Resolvit nostra crimina.

Eddig a hymnus. A magyarban még következő két stropha, az *O gloriosa domina* kezdetű hymnussal közös, mivel azonban a Fest. c. mindkét helyén ennek is kiegészítő részét képezi, nem volt mellőzhető. Egy ilyen strophával megtoldva adta ki legújabbán *Herm. Hagen* is (*Carmina medii aevi etc. Bernae 1877. 47. l.*)

2. s. *beltelék*. V. ö. XIII. 19. sorára tett jegyz.

4. s. *ment e h. mint*. — *erökköl e h. örökököl*, mint a 20. sorban is: *erökköl erökké*.

16. sort v. ö. V. 291. sorára tett jegyz.

XXXIX. XL.

A XXXIX. alattinak eredetije a m. kir. tud. egyetem könyvtárában őrzött Cornides c. 100. lapján.

A XL. alattié a Festetics c. 266—7. lapján.

A latin hymnus a paulinusok breviariuma szerint így hangzik:

1. <i>O gloriosa domina,</i>	3. <i>Tu regis alta janua</i>
<i>Excelsa super sidera,</i>	<i>Et porta lucis fulgida,</i>
<i>Qui te creavit provide,</i>	<i>Vita data per virginem,</i>
<i>Lactasti sacro ubere.</i>	<i>Gentes redemptae plaudite.</i>
2. <i>Quid Eva tristis abstulit,</i>	4. <i>Maria Mater gratiae,</i>
<i>Tu reddis almo germine;</i>	<i>Mater misericordiae,</i>
<i>Intrent ut astra febiles,</i>	<i>Tu nos ab hoste protege</i>
<i>Coeli fenestra facta es.</i>	<i>In hora mortis suscipe.</i>

5. *Gloria tibi Domine*
Qui natus es de virgine
Cum patre et Sancto Spiritu
In sempiterna saecula. Amen.

A két magyar szöveg közül verselés tekintetében egyik sem múlja felül a másikat. Mindkettőt egy hajszál választja el a prózától, de mégis észrevehető, hogy éneklésre szánt fordítások. E szempontból az utóbbi nemcsak teljességénél, hanem két végső stropháján kívül még egy pár soránál fogva is gondosabb fordításnak látszik.

2. s. C. c. szövegében a régi *magasztalott* igealakot látjuk, a mit a F. c. a versre való tekintetből elég ügyesen mellőzött.

4. s. C. *emtetted*. F. *szoptatád*. Ez utóbbi szó majdnem ujtásnak látszik a codex-irodalom általánosan használt *emtet* szavával szemközt, mely a königsb. töredékben még *ymleti* alakban fordul elő.

8. s. F. *lételet*. V. ö. a Kat. leg. 2537. sorában eléjövő *lételet* szöveg.

XLI. (lásd a XXX. alatt).

XLII.

Eredetije a Festetics gróf keszthelyi könyvtárában őrzött keszthelyi-c. 454—5. lapján.

A latin hymnust közönségesen Nagy Károly császárnak, neha Vas tag Károlynak (876—887) szokás tulajdonítani. Annyi bizonyos, hogy az egyház régi időtől fogva használja. A hatodik versszak nincs minden régi szövegben.

Hymnus in die Pentecostes.

1. Veni creator spiritus,
Mentes tuorum visita,
Imple superna gratia
Quae tu creasti pectora.	5. Hostem repellas longius,
Pacemque dones protinus;
Ductore sic te praevio
Vitemus omne noxium.
2. Qui paracletus diceris,
Domum dei altissimi,
Fons vivus, ignis caritas
Et spiritalis unctio.	6. Da gaudiorum praemia,
Da gratiarum munera;
Dissolve litis vincula,
Adstringe pacis foedera.
3. Tu septiformis munere,
Dextrae Dei tu digitus,
Tu rite promissum patris,
Sermonem ditans guttura.	7. Per te sciamus de patrem,
Noscamus atque filium,
Te utriusque spiritum
Credamus omni tempore.
4. Accende lumen sensibus,
Infunde amorem cordibus.
Infirma nostri corporis
Virtute firmans perpetim.	8. Sit laus patri cum filio,
Sancto simul cum paraclito,
Nobisque mittat filius
Charisma sancti spiritus.

A magyar szöveg nagyon szabad; a latin strophákkal összehasonlítva versnek alig mondható: mivel azonban kétségtelen, hogy vers gyanánt énekeltetett, nem maradhatott ki innen azon latin hymnusokkal, antiphonákkal és sequentiákkal együtt, melyeknek latinja is próza, s a magyar fordító sem törekedett verssé alakításukon. Szabálytalan sorai a Nád. codexből vett, III. és IV. szám alatt olvashatókra emlékeztetnek.

1. s. *Jö*; *jü*; *jüj*; *jej*; alakokat találunk itt s a követk. számok alatt.

2. s. *hivid*. Így a XLIII. 2. sorában is, de a következő három 2. sorában *hioeid*. Sz. Bern. hymnusában: *öszövév tagid*.

9. s. *eleven kutfe* az az élő kútfő. Az *eleven, élő* szóra lásd III. 25. sorára tett jegyzést. Kútfő már 1193. évi oklevélben fordul elő, mint hatahely *Culfew*-nek írva. *Fő* helyett *fé* már a münch. codexben is széltere olvasható.

25. s. *eremeknek*=örömöknek.

27. s. *Megfehéd*. A *fejt* ige parancsolója. Bécsi c. 45. l. *Judit ő orczájának színében fejté meg ütét*. 273. l. *állott és megmérte a földet, nézett és megfejtett nemzeteket és töretetlenek világnak hegyi*. Münch. c. 21. *Ne akarjátok alajtanotok hogy jöttem legyek törvént fejtjenem avagy prófétákat, mert nem jöttem törvént fejtjenem, de betellesejtenem*. 68. l. *ki megtöröd istennek templomát és harmad napon megrakod azt*. 172. l. *fehéték meg e templomot és harmad napokban felköltöm azt*. 177. l. *nem csak a szombatot fejtí vala meg*. 184. l. *ha ember a környékezetet veszi szombaton, hogy nefeseltessék meg Moisesnek törvénye*. 185. l. *hozának egy nemberiet törvénye törletben fogattat és állattaták az középbe és mondának öneki: mester e nemberi ma törvénytörletben fogattatott*. Bécsi c. 134. l. *látok négy férfiakat járókat a tűz közepett és sem egy töretelesség nincs ő benne*. 32. l. *nektek adassanak foszlatba (praeda)*. 43. l. *a foszlatot, melyet az elfutó assiriosok elhattanak vala elvezék velek*. 68. l. *ő vagyokból foszlatot tenniek nem akarának*. Góry c. 16. l. *te vagy az ki egymásba való jó szövetségöt és jó barátságot megfejtesz*. 17. l. *még az angyalokat es te téd ördöggé és első szüléinket te merejtéd limbosnak mélségébe és mind emböri nemzetöt te vetél ki paradicsomnak gyenerűségéből ez velágnak veszedelmére és gyarlóságára; te vagy az ki még az istennek fiát es az magas akasztófára felfejejtéd*. Jord. c. 894. l. *mélto vagy felséges úr, elvenni az kenyvet és megfejteni ő jegyzésit*. 893. l. *megoldozni az ő pecsélit*. — Úgy tetszik, mintha Révai és Sándor István jó helyen tapogattak volna a Hb. *feze* szavának értelme után. A *fejt, fesel, fejejt, fészül, foszol*, szókban van meg az az elem, melyből a *fesz* eredetét vette. Synonymjai lehetnek a codexbeli: *romlat, romlás, pusztolat* szók; s még ezeknél is inkább egyesülhetett benne azon activ és passiv vonatkozású jelentés, mely a: *len halálnec es pucálnec feze es mend w nemenece* mondat ily vegyes természetű követelésének eleget tehetett s oly szorosan kapcsolta össze annak részeit, ahogy azt ma képzelni sem igen merjük, s inkább hiányos leírást vagyunk hajlandók gyanítani. — A mi képződését s ennél fogva a *fej* vagy *feh* tőhöz való viszonyát illeti, hasonlóknak vélem az *oszó, aszó* (völgy) és *alj*; a *bosszu* és *baj* (XIII. században: *boy*); *hij, héj, hijú, héjú* és *hézag* (lásd: Budenz. Szótár, 135. l.) szókat. Az elsőre nézve nem találok kielégítőnek Mátyás Fl. értelmezését (*osz-ó=in partes secedens, divergens, mintegy osz-l-ó*; mi a *völgy* alapértelme. Nyelvt. Közl. IV. 192. l.) A *feze*-nek *fizetés* (bűn zsoldja) és *fészek* szókkal Erdélyi J. és Hunfalvy P. által történt értelmezése a kérdést még nem döntötte el, ezért helyén volna a tovább fejtés, csak hogy nem itt. A *fészek* szó megvan a münch. c. 132. l. *ravaszoknak likok vagyon és mennyi repösöknek fészkek*.

28. s. *firegy*=frigy. Érdy c. 141. l. *az szövetségnek szekrénye*.

XLIII. XLIV. XLV. XLVI.

A XLIII. eredetije a keszthelyi c. 456. lapján.

A XLIV. eredetije a Winkler c. 37. lapján.

A XLV. eredetije az érsekújvári c. 144. lapján.

A XLVI. eredetije szintén az érsekujvári c. 158. lapján.

A XI. század előtti időből ismeretlen szerzőtől származó latin antiphonának szövege ez:

Antiphona de Spiritu Sancto.

*Veni Sancte Spiritus,
Reple tuorum corda fidelium,
Et tui in eis ignem accende,
Qui per diversitatem linguarum cunctarum
Gentes in unitate fidei congregasti,
Alleluia, Alleluia!*

Maig minden keresztyén felekezet énekei közt feltalálható. Daniel (Thes. hymn. II. 316. l.) azt véli, hogy ez a hat sor eredetileg két antiphona volt s csak a XI. században olvadt egygyé. Lehet, hogy ezen felfogás mellett tanúskodik a mi XLVI. számú szövegünk is, melyről megjegyzem, hogy Temesvári Pelbártnak az érsekujvári c. 149—161. lapján olvasható pünkössti predikációjából való. A latin beszédben (Pom. de Tempore; pars. sec. hyem. quadr. serm. XXXV. G.) csak a két első sor van etc.-val idézve.

A *gerjeszt* szóra lásd: X. 69. sorára tett jegyz. Érdy c. 39. l. *légyen egyetemben igylenő ajójtatoságnak, lelki gerjedetes szeretetnek langazó gyúladásnak szent lélektől származott tize mibennünk. 244. l. megehitté az gonosz kévdánságnak langazó tizét.* — A *gyapont, gyopont*=gyujt, gerjeszt (accendit) szóra való idézéseket teljes számmal összeszedte Mátyás Fl. Magy. Nyelvt. II. 68. l. — A *gyejt*=gyűjt. A régibb codexekben még: *gyöjt*.

XLVII.

Eredetije antiphonának használva a Festetics c. 52. 82. 93. 276. lapján olvasható. Latinul a *Christe, redemptor gentium* kezdetű, Ambrosiusnak tulajdonított hymnus harmadik versszakát képezi s így hangzik:

*Memento salutis auctor,
Quod nostri quondam corporis
Ex illibata virgine
Nascendo formam sumpseris.*

Az első sor a Brev. Rom. szerint: *Memento rerum conditor*-nak hangzik s az egész stropha önálló hymnus kezdetét is képezi, azonban Daniel Thes. hymn. I. 78. l. ez a változat is megvan.

2. sorát v. ö. XIV. 1. sorára tett jegyz.

XLVIII.

Eredetije az érsekujvári c. 140. lapján. A codex 133—140. lapján olvasható tractatus megegyez Temesvári Pelb. De ascensione Domini Serm.

III. (Pom. de Sanctis. pars. hyem. Serm. LXXXIX). A latin beszéd illető helyén a LXXII. zsoltárt idézi a szerző, ezt teszi a magyar szöveg is, de utána még ezt mondja: *Azért éneklé anyaszentegyház ez mai napon ez dicséretet: Oh én szentséges uram stb.*

2. s. *jószágoknak királya*=rex virtutum.

XLIX.

Eredetije a Peer c. 194—199. lapján olvasható. NYEMLT. II. 79. 80. l.

Van egy ismeretlen szerzőtől származott *In crucis pendens arbore* kezdetű és *De passione* vagy pedig *Septem Jesu morientis verba* címet viselő nem nagyon régi hymnus, melyhez azonban a mi csonka magyar szövegünk kevésbé hasonlít. (Lásd: Daniel, Thes. hymn. II. 348. l. Simrock, *Lauda Sion. 2. Aufl. 106. l.*) A 4. sorban Beda doktorra (672—735) történik hivatkozás, a kinek »liber hymnorum«-a elveszett, s csupán egy ily darabja a *hymnus virginitalis* című maradt fen egyháztörténeti művében IV. 30. fej. Lehet, hogy a neki tulajdonított hymnuszok közt van olyan, a melyikkel a mienk kapcsolatba hozható; de a reá való hivatkozás és az előadás módja inkább azt hagyja sejtenuünk, hogy meglehetősen szabad átdolgozás áll előttünk, s ez is csak töredék.

Nyelvbéli sajátosságai már voltak érintve. Sorai eredetileg 7 és 6 szótagúak lehettek, melyek itt kettesével vannak egybefoglalva; elég jól hangzanak s rímben végződnek.

L.

Eredetije a Peer c. 236—240. lapján olvasható NYEMLT. II. 86. 87. l.

Megfelelő latin hymnust nem ismerek. Stropha-szerkezete eltér a többiektől. A két első és két utolsó sor minden versszakban ugyanaz, csak a befejező két sor képez kivételt. A négy első sor után, mely páronkint rimelő hét szótagból van szerkesztve, az első strophában nem, de a másodikban és negyedikben egy 9 szótagból álló páratlan sor következik. Erre szintén rimelő két nyolczas. Ezek helyett a harmadik versszakban — bizonyosan egy sor kihagyása miatt egy kilenczes és nyolczas sor van. A hetedik és nyolczadik ismét rimel s úgy látszik, hogy eredetileg 13 szótagból állott, mint a »Házások éneké«-nek sorai (Sokszor kértem | én az istent | nagy szívem sze- | rént), csak hogy egy párt kivéve, a többi vagy hosszabbra nyúlt, vagy rövidebbre telt. Végül a refrain ismét nyolczas pár. A sor-metszetre nem igen ügyelt a szerző vagy fordító.

Tartalma világosan mutatja, hogy az immaculata conceptió valamely buzgó hívétől származik; s mivel nálunk ezen dogmának a XV. század folytán a ferencziek voltak legfáradhatatlanabb védői és vitatói: igen valószínű, hogy Vásárhelyi András egyik kor- és szerzetestársa volt szerzője.

5. és 36. s. *mykorth*. 15. s. *mykoron*.

7. s. *ypöletél*. 16. s. *ippölet*=épültetél, épülél.

14. s. *hül*=hívél. Bécsi c. 41. l. *istennek hün* azaz híve. 171. l. *és a sokaság hün nekik*. Münch. c. 214. l. *ne akarih hütöllen lenned de hü* (higyj). Debr. c. 33. l. *Miért látál engömet Tamás, az én elébbi ábrázatomba, hül az én istenségömben*.

25. s. *ha nekönk adád*=midön stb.

29. s. *hyrzelének*=hirdetének.

40. s. *mend az szenteknél felette* e h.-nek felette. Fordított példa van I. 23. és XX. 2. sorában.

LI.

Eredetije a Peer c. 326—330. lapján. NYEMLT. II. 97. 98. l. Latinul ugyanott.

1. *Imperatrix gloriosa*
Plena laudant titulis,
Potens et imperiosa
Canticis angelicis;
Jure commendaris
Mater et regina,
Prole nunc gravaris
Tuo nos consigna
Virgo mater deo digna

2. *Peccatorum medicina*
Salus es hominibus,
Rosa vera sine spina
Castitatis lilium.
Respice quos posco
Mater dei veri,
Me peccasse nosco,
Miserere mei
Consolatrix sanctae spei.

3. *O dilecta praelecta*
Fer solamen miseris
Claritatemque perfectam
Confer quam desidero;
Revoca errantem
Ad viam veritatis —
Ad te exclamantem,
Gemma castitatis
Templum sanctae trinitatis.

Némi hasonlat van ezen szöveg és azon szintén így kezdődő himnus közt, melyet Daniel közöl (Thes. hymn. II. 235. l.)

A magyar strophák nyolczas, hetes és hatos sorokból elég folyékonyan vannak megalkotva, úgy hogy régi verses maradványaink közt a könnyebb menetűek egyike. Nyelve folyékony, — megjegyezni valót nem szolgáltat.

LII.

Eredetijét a Kállay családnak a m. n. múzeumban őrzött levéltárában. 1876. végén fedezte fel Csontos János. Ugyanő adta ki a Századok 1877. évi január havi füzetében (94. l.). Majd Nagy Gyula a M. NYÖR. ugyanazon évi márcziusi füzetében (110. l.), hol Szarvas G. is tett egy pár megjegyzést az *inh* szóra. Ez a néhány magyar szó azon latin levél záradékát képezi, melyet Paksy Lajos és Enyinghy Török Imre együtt küldtek Kállay Jánosnak, a kinél akkor mint sógoránál tartózkodhatott Parlagi György leánya Krisztina, Török Imre jegyese s egy év múlva neje.

A 14 szóból álló ídvözlésről lehetne mondani, hogy talán nem is akart vers lenni; de viszont kénytelenek vagyunk elismerni, hogy keresetlen s mégis kerekded egyszerű alakja, a szíves vonzalom erejének őszinte nyilvánulása által oly rhythmikus kifejezést vett magára, melynek nemcsak jó hangzása és folyása van, hanem még ríme is találkozik. Mert bizonyos, hogy rímnek kell tekintenünk a *Krisztinának* és *inhának* szót már csak azért is, mivel az írónak módjában lett volna ez utóbbinak *joh* vagy *jonh* alakját választani s mégis amazt használta, melyet ezenkívül csak egyszer találunk a Winkl. c. 213. lapján. Lásd: V. 91. sorára tett jegyzésünket.

A *kenueb*-re lásd: X. 102. sorára tett jegyz. Münch. c. 34. l. *könüeb leszen* és *könueb leszen*.

Napot helyett ma is széltére *napat* mond a királyhágóntúli magyarság legnagyobb része.

Az *eeth*-re nézve lásd: X. 32. sorára tett jegyzetünket; a *hozgaya*-ra nézve pedig e kötetnek majdnem minden lapja szolgáltat példát.

LIII.

Eredetije a Peer c. 337—342. l. Először kiadta Révai, Elegyes verseihez csatolt »néhány régiségek« között (Pozsony, 1787. 296—300. l.); majd Toldy, Handb. der ung. Poesie (1828) 13—14. lapján; s az iskolai és kézikönyveken kívül végre a codex egész tartalmával megjelent a NYEMLT. II. 102. lapján.

Toldy és utána mások is »kétségkívül a Jagyellók korából valónak« tartják. Nekem úgy tetszik, mintha a benne rajzolt állapotok inkább I. Mátyás korára vallanának. Az régi jó királyokra való gúnyos hivatkozást különösen a Mátyás korabeli félelmes szívű elégedetlenkedés szerette hangoztatni. A fejedelmökkel nyájasan beszélő, magokat hízelkedésekkel illető nagy urakon is inkább a Mátyás ellen minduntalan fondorkodó, de időről-időre szegyenkezve meghunyászkodó főrangúakat kell érteni, mint a Mátyás halála után tekintélyre többé mit sem adó s hatalmasul saját kezére dolgozó oligarkhiát. A magát Sámsonnak alejtő pór ellen is csak addig fakadozhatott a megfélekezett nemesi gúg, míg Mátyás halálával oda nem

lett, el nem költ a parasztot is védő igazság. A papok szerzetére s tisztességére való útalásra szintén bőséges alkalom kínálkozott az egyházi rend erkölcsi életében Mátyás alatt felmerült jelenségek nyomán stb.

A cantilena nyelve a bizonyosan szenvedett újítások után is olyan betű alakokat tudott megőrizni, mint *sc* az *sz* helyett, továbbá a *cs*-nek a bécsi és münchen. codexből ismert alakját, melyeket Vásárhelyi Andrásnak a codexben közvetlenül ezen cantilena előtt álló énekében híjába keresünk. Az *ö* és *é* hangok helytállása (*lölök, köntösök, öltöztek, épejtnék* stb.) szintén régebbi időre mutat, mint a mikor már, *eltez* és *ippejt* alakokkal találkozunk.

Szerző nevét a versfők tartották fen; róla fájdalom, egyebet nem tudunk. A hazai és külföldi iskolák látogatóinak eddig ismeretessé lett sorában hasztalanul keressük az Apáti Ferencz nevet. Nevének a versfőkbe foglalt betűi azt hagyják sejtetni, hogy a hatodik versszak elveszett s annak helyére az eredeti szerkezet kilencedik strophája jutott (Ügyedet nev is-sellyed stb.). A mi a versnemet illeti, 12 szótagú három egész és egy fél, azaz hat szótagú sorból négyes rímmel úgy van alkotva, hogy a caesura által derékon metszett sor hat-hat szótagja ismét hármával csoportosul, p. o. *Régi jó | bardám | nekem kik | valdók.* Azt az elismerő méltánylást, a melyben nyelve, verselése és tartalma eddig részesült: teljes mértékben megérdemli.

1. s. *Félelmes szwőnek.* V. 5. I. 103. V. 82—84. sorára tett jegyz. továbbá NYÖr, V. 121. 316. l. Münch. c. 111. l. *ez ember vala igaz és félelmes váró.* Jord. c. 331. l. *valaki rettegő és félelmes, térjen meg* (azaz vissza). Thaly, Vit, én I. 105. l. *Szívében félelmes Astyages.* Münch. c. 115. l. *eresztett engemet megvigasztanom töredelmes szűűket.* 167. l. *O hejtök és késő szűűnek.* — Az *aleytdók.* 33. s. *aleytd*-ra lásd: XV. 401. sorára tett jegyz.

2. s. *Régly yo baráthym.* Istvánfi, Volter. 8. vsz. *Régi jó baráti sokat hallgatának.*

3. és 6. sorra Nagy-Szomb. c. 9. l. *beszédökkel és szavokkal szeretnek, de maga gyakorlatoson ő mivelkedetükben, téteményökben hitellenségöt mutatnak.*

5. s. *reméntelen.* Vadr. 117. l. *Nálad nélkül életöm Reméntelen löszön.*

7. sort v. 5. X. 61. sorára tett jegyz.

10. s. *hyzelkedésekkel.* Nád. c. 244. l. *a sidóknak hízelkedésére.*

12. s. *elvesznek* helyett *elvésznek* állhatott az eredetiben.

15. s. *fodor haj.* Érdy c. 221. l. *íme élötte terme egy szép fodor hajú gyermek.* Tih. c. (imm. pr.) *Sz. Mária nem vallott igön fodor hajakat.* Julia szép leány, ballad. *Azon ereszködék fodor fejeér bárány.* Bodor haj helyett ma is fodor haj-at mondanak túl a dumai vidékeken.

21—24. sorról azt vélem, hogy eredetileg a *Sámsonnak aleytd* kezdetű versszak előtt kellett állnia.

25. s. *futamnak.* 41. s. *Pénztől elfutamtak.* Bécsi c. 41. l. *midőn ő fejedelmek futamamának.* Érdy c. 195. l. *ha hadba halnának meg, befutamnám az sereg közzé.* Pesti G. XVI. m. *Miérthogy bolondok, töle megfutamnak.*

28. s. *elhol*=elhull.

29. s. *Lepkék* helyett *csepkék*-et olvas Volf Gy. a NYEMLT. II. 103. lapján s valószínű, hogy igaza van, ahogy az előszóban kifejti nézetét. A *csepke* szó értelmét nem tudom felvilágosítani; ezért megmaradtam az eddig elfogadott: *lepkék* olvasás mellett, melynek az is gyengéje, hogy még Molnár Alb. és Párizzpapai is csak: *lövöldék*-et és *leppendék*-et ismer. A *csepp* szóval szokás a kicsinyet kifejezni így: *csepp ember*, valamint így is: *csak egy csipet.* Lehetne még a *csipke* szóra gondolni, de ez alig jöhet itt számba. A RMNYEML. II. 14. lapján mint név fordul elé. *Cepke Demeter* (1516-ban). — Az utolsó: *lepyetek*, némi alliteratio sejtetésével a *lepkék* olvasás mellett szólna, ha a lepke lépéséről szó lehetne. Vagy: *lepyetek*=*lebegyetek*? Talán nem. — A *Lepke* olvasással LS betűi a két versfő; ebből *Literatus*-t szoktak olvasni és Apátit annak tartani. A *lepké*-vel ez a titulus is elrepül.

31. s. *Scemerem kapalny.* I. 30. s. *Duna látni.*

39. s. *gallerus köntösök.* A galléros köntöst még későbbi moralisták is rossz szemmel nézték; Bornemisza Péter, Préd. Negyed. részében 1578-ban az 545. lapon ezt írja: *Az mi hős katonáink is sok jelt töttek magok felől, midőn előszer nyakatlan köntöst, azután nagy gallérost, végre csapott miszer gallérost válogatának; — hol elő hol hátra rántják az köntöst, hol fel, hol egész vállára taszigálják. Mindezek jele nagy agyafurottságoknak, az mint nyakokat is ahoz nyirik.* — — *Török köntös keresztyn szívűt nem illet.*

40. s. *beretra*=Capitium, mitra, cidaris. Moln. Alb.

43. s. *ládában gyölknek.* Erd. orsz. gy. eml. I. 309. l. *Minden kincseket az királ fia szekrénebe gyütene. azt gyülene az királ fia erszénében vagy szekrénebe.*

45. s. *Az réghy yo kerályok myglen országának.* Érdy c. 299. l. *mint az régi jámbor királyoknak idejekben volt.* Jord. c. 894. l. *és országunk ez felden.* Weszpr. c. 126. s. *Akkor kedeglen az szerzetes emberben országot iregység, mikoron stb.*

A következő sorokat, mint azt már a Figyelő 1877. 314. lapján kifejtettem, a leíró összezavarta. Az *igazak valának* mind a 46., mind a 47. sorban előfordulnak s ezek után a stropha megrontásával két fél sor következik. Az *igazak valának* csak a 46. sorban van helyén, a 47-ben pedig annak helyére (Az) *szent koronának* jön s ezután: *híven szolgálnak.* Oly kézzel foghatónak látom e tévedést, hogy az így helyre állított szöveg lenyomatásával járó felelősséget is kész vagyok elvállalni. Bécsi c. 167. l. *mert igazak valának taneyták ő leányokat.* 70. l. *esztendőnek minden fordolatjában igen nagy tisztességgel szolgálnak.* Bebek Fer. 1555-ben: *ő felségének híven és igazán szolgáltam.* (RMNYE. II. 118. l.) Idari P. Hist. Alex. M. 13. vsz. *Dariusz császárnak ők szolgálnak, Holtig Dariusznak hívek valának.* Erd. orsz. gy. eml. I. 308. l. *az királ fiának nagy hívséggel szolgálna.*

50. s. *ravaszk*=róka. Münch. c. 132. l. *ravaszkoknak líkok vagyon.* Virg. c. 32. l. *ravaszkoknak líkok vagyon.* Érdy c. 311. l. *nagy patkának mint az erdei róka lakoznak.*

51. s. *Nynch byrodalma rayta agaroknak.* 52. s. *Hald az nyolaknak.* 1552-dik évi levélben: azért hiszem mindnyájainknak ezt mévelnéjek, ha birodalmok leszen. (RMNYE. II. 98. l.) Virg. c. 31. l. mindketten vaddászuk vala ötlet miképpen két agár egy nyulat. Ily czélzás rejthetik Thurzó Gy. levelében is II. k. 38. l. az hajdúkkal mind az várbeli gyalog s mind annak kivüle valók, az kik ott voltak s mind az én szolgálóm, az kiket nyulat fogni küldtünk volt, sokáig harcoltanak velek.

55. s. *bársonyos szolgálók, fekete kápák.* Érdy c. 193. l. inkább választanám szent Pálnak palástját az ő érdemével, honnem mint ez világi bársonyos uraknak és királyoknak országút. Marg. leg. 17. l. ez szent Margit asszonny megmarad vala az karban csak egy kentesben avagy kápában. Sz. Dom. él. 280. l. léle minden szakadása nekől egésznék az köntöst avagy az kápat.

LIV. (lásd VII.)

LV.

Eredetije egykor Jankowich Miklós birtokában volt, a kinek halála után nem tudni hova lett. Toldy tőle kapta a két utolsó stropha másolatát s csak ennyit idézett belőle irodalmi kézikönyveiben. »Ezen ének pár szakát velem Jankovics számos évek előtt közlőtte; — úgymond; az egészet mindazáltal nem láthattam mindeddig«. *A magy. költészet tört. 2. kiad. Pest, 1867. 89. l.*

Ennek az éneknek tehát csak két utolsó versszakáról szólhatunk, míg a jó szerencse valahonnan az egészet ismét napfényre hozza. Szabadkai Mihályról sem tudunk többet, mint Apáti Ferenczről. Toldy még csak azt említi róla, hogy neve a versejékben is megvolt. (Irod. tört. II. 123. l.)

Alig kételkedhetünk a felől, hogy a »pispek veszedelmén« a püspök halálát kell értenünk, a mi a koreniczi csatában 1520. május 20-án történtén, azon az énekszerző 1515-ben még nem bántódhatott. Igen valószínű, hogy 1515. helyett 1525. az ének irásának esztendeje, a mi még nem oly nagy különbség, mint a melyet ugyancsak Jankowich másolata idézett elő a Házasok énekének szerzetésére nézve. 1548. helyett ugyanis az ő másolata alatt, melynek az esztendőszámot említő utolsó strophája hiányzik, 1503. áll s egy ideig Toldy is az utóbbit tartotta helyesnek.

A mi ezen két stropha szerkezetét illeti, meglehetősen egyez a hasonló alkalomra szerzett XIII. számú énekével. Három összerímelt sor alkot egy versszakot. A négyes ütemekre oszló sorok közül három 14, kettő 15, egy pedig 17 szótagból áll, a mi hat sorban elég nagy változatosság.

1. s. *mind ti népek bántodjatok.* XIII. 20. s. *kilől vala királnak igen nagy bánatja.* — *pispek veszedelmén.* XIII. 6. s. *az veszedelmét az én uram akkoron vallá.*

Az utolsó előtt való sor szerint Sz. M. egy nagy jókedvében szerző az éneket s ebből következtethetjük, hogy a külalakra nézve annyira hasonló két ének hangja közt nagy különbségnek kell lenni.

LVI.

Eredetije az Érdy c. 494. lapján olvasható a következő bevezetéssel *Netalántán régen elvesztünk volna mi gonosz bűneinkért, ha az édes asszonyunk sziz Máriával az szent királyok ő kegyes eszedözésöknek miatta nem táplálnának, kiről úgy éneklő anyaszentegyház ez mai szent zoolozsmában: Idvezlégly stb.*

Először Toldy adta ki, *Magyar szentek legendái. Pest. 1859. 5. lapján.* Ujabban a NYEMLT. IV. V. kötetében az egész codex megjelent, s ez az V. k. 236. lapján található. Az Érdy codex szerzőjének Temesvári Pelbárt predikációi képezik főforrását, azonban ritka eset, hogy egy-egy latin beszéd szerkezetéhez szorososan ragaszkodjék. Pelbárt Szt. István innepére három beszédet ad s ezek közül az Érdy c. a harmadiknak textusából indul ki, de már bevezetésében ott találjuk a Pelbárt első beszédének szintén bevezetésében olvasható himnust, melynek latin szövege ez:

1. <i>Ave beate rex Stephane</i>	2. <i>Per te Christo credidimus,</i>
<i>Inclita spes gentis tuae;</i>	<i>Per te in Christo saluemur;</i>
<i>Ave doctor et apostole</i>	<i>Ora pro populo,</i>
<i>Credulitatis nostrae;</i>	<i>Interueni pro clero,</i>
<i>Ave speculum sanctitatis</i>	<i>Ut nullus de tuis</i>
<i>Et iustitiae.</i>	<i>Praeda fiat hostis.</i>

Ha a magyar himnus énekelhetősége és dallamossága iránt némi kétségünk van, attól a latin strophákkal tehető összehasonlítás után sem igen fogunk megmenekedni. Mindamellett sem maradhatott ki ezen gyűjteményből, melyben a magyar szentek himnuszai közül, ettől megválva, csupán Sz. Lászlóéra mutathatunk. Bár legalább hazai breviariumainkból s missaleinkből a magyar szenteknek azokban nagy számmal rejlő latin himnuszait szedné össze valaki. Irodalmunk történetének ez is egyik fejtőrendő mezeje s az eddigi felsemvevés helyett gondos figyelmet és munkát érdemelne.

LVII.

Eredetijét 1877. elején Nagy Imre fedezte fel s ugyanazon év február 27-én a m. n. múzeum könyvtárának engedte át. Betűhíven kiadva megjelent a *Magyar könyv-szemle* 1877. évi folyama 72. lapján. A félvnyi szakadozott papír lapról leolvasható hat versszak egy hosszabb ének befűző töredéke. Mintegy tizre mehet az elveszett strophák száma, mert a meglevő versejékből ESTIPG-t lehet kiolvasni, a mit hihetően LADISLAVS GESTIPG-re egészíthettek ki a ma már nem létező versszakok első betűi.

1525. körül, a mikor ez az ének szerzetett, két Geszthy László élt. »Egy Geszthy László Szapolyai Jánosnak egyik lovas hadnagya volt. Egy

másik Geszthy László pedig 1529-ben szintén Szapolyai pártján harczolt. (Nagy Iván, Magy. orsz. családai. IV. 388. l.) Énekünk szerzőjének ez utóbbi gondolom, noha a László név a Geszthy kiterjedt családban oly gyakran fordul elő, hogy ugyanazon időben még egy harmadik is viselhette ezt a nevet. 1560-ban Marini Clara, néhai Geszty, Lászlónénak írja magát s lehet, hogy éppen szerzőnk özvegye volt (RMNYE. II. 165. l.)

A négyes rimmel szerkesztett négy soros versszakok a közönséges magyar alexandrin versfajhoz tartoznak. A sormetszet sohasem hiányzik.

Szövegünk első sorát előzőleg csak egy Ő hang vehető ki az eredetiben, melylyel hihetően az elveszett végső sor kezdődött. A kipontozott helyek némelyikét nem nehéz oda illő szókkal kiegészíteni, a mit azonban a szövegben egész szókra nézve nem lehetett tenni. Egyes elveszett betűk vagy szótagok dőlt betűvel vannak kitüntetve.

4. s. *lente* írásbeli hiba, mit az író a következő szó helyes leírásával kiigazítván, elfelejtett kitörölni.

5. s. *kyar*, nem *kiár*-nak, hanem *kijár*-nak lesz ejtendő, mert a *király* szó hangjai áttételéből állott elő. Különben rendesen csak *király* és *kerály* alakot olvasunk.

Az 5. és 6. sor rimét képező szók együtt jönnek elő a bécsi c. 76. l. *látvánk megháborajtani műnekönk alázatott vidékeknek békeségét és egyességét.*

7. sort v. ö. XIII. 2. sorával.

9. s. *Thyw*=ti. Hb. *miv isemucut. hug es tiv latiatuc..* köznysb. tör. *my es benne.*

10. s. *es* hiba es helyett.

12. s. *koroskyni*. A codexekben még: *koronkél*, Moln. Alb.: *koronkint*=perpetuo, *sempiterno*. *Koroskint*=perpetim, perpetuo.

14. s. *gywistek*=gyűljetek. 400. magy. lev. 143. l. *Ez jeő szerddra hattuk az szolgabiráknak, hogy Szent-Mártonhoz gyulljenek.*

17. s. *Pesthy Beke Ferencz* rokona vagy éppen fia lehetett azon Beke Jakabnak, ki 1487-ben tanácsbelie, 1503-ban pedig bírása volt Pest városának. (Rómer, A régi Pest. 1873. 64. 65. lapján).

18. s. *wendegh nép*=idegen segítő hadak. Jord. c. 582. l. *útra méne vendég országban.*

19. s. *tör* helyett *töri* olvasandó: *thewry*. Különben e két sor értelme nem elég világos.

Nem lehet eléggé sajnálnunk, hogy azon időből, mikor az ének 22. sora szerint is *Magyarország vala nagy fő szükségében* ez az egyetlen énekünk is ily csonkán maradt reánk. Ez is csak most került elő, keresve talán többet is találunk.

LVIII. (lásd: XXVI.)

LIX. (lásd: V.)

LX. (lásd: XVI.)

LXI.

Eredetije a m. k. tud. egyetem könyvtárában őrzött Cornides codex 99. lapján. A Breviarium Romanum után közönségesen ismert latin szöveg így hangzik:

De Beata Virgine.

1. <i>Ave regina coelorum,</i>	2. <i>Gaude virgo gloriosa</i>
<i>Ave Domine Angelorum,</i>	<i>Super omnes speciosa:</i>
<i>Salve radix, (Salve porta),</i>	<i>Vale o valde decora</i>
<i>Ex qua mundo lux est orta.</i>	<i>Et pro nobis Christum exora.</i>

LXII.

Eredetije ennek az antiphonának a Festetics codex 353. lapján olvasható, az *A solis, ortus cardine* kezdetű himnusz után.

4. sorát v. ö. XXXIX. XL. 4. sorával.

LXIII.

Eredetije az Érdy codex 658—9. lapján. NYEMLT. V. 509. l. »Máltán énekli — így írja a névtelen barát — ő róla (Alex. szűz Sz. Katalinról) anyaszentegyház: O áldott stb.«

LXIV.

Eredetije az érsekújvári c. 144. lapján. Latinul: *Emitte spiritum tuum et creabuntur et renouabis faciem terrae.*

Winkl. codexben:	Keszthelyi codexben:
<i>Bocsássad a te lelkedet,</i>	<i>Ereszjed te lelkedet,</i>
<i>És teremtetnek;</i>	<i>És teremtetnek;</i>
<i>És megújójtod</i>	<i>És megújéjtod</i>
<i>A földnek szinét.</i>	<i>Földnek szinét.</i>

Kiegészítő része a XLIII. XLIV. XLV. alatt olvasható antiphonának. A szerkönyvekben is, codexeinkben is együtt találhatók; itt azonban mivel nem egy szerzőtől származnak, külön szám illeti őket. Ezek a »vers«-ek, többnyire egyes zsoltárokból vett mondatok, de vannak köztök, melyek külön e célra készültek.

LXV.

Eredetije a Winkler c. 38. lapján. NYEMLT. II. 113. l. Latinja :
Benedicamus patrem et filium cum sancto spiritu. Laudemus et superexaltemus eum in saecula.

A keszthelyi codexben :

*Áldjok atyát és fiát, szent lélekkel eszve dicsérjék,
És mindennek felette felmagasztalassok űtet erekké.*

Az eszve és egyetömbbe szókra lásd : XV. 441. sorára tett jegyz.

LXVI.

Eredetije a Winkler c. 39. lapján. NYEMLT. II. 113. l. Latinja :
Cibavit eos ex adipe frumenti et de petra melle saturavit eos.

A keszthelyi codexben :

*Megelégejté űket gabonának zsirjából
És kűszirtból jűtt víznek édességűvel megelégejté űket.*

LXVII.

Eredetije a Winkler c. 41. lapján. NYEMLT. II. 113. l. Latinja :
Ora pro nobis mater misericordiae ad dominum, ut digni efficiamur promissionibus Christi.

LXVIII.

Eredetije a keszthelyi c. 463. lapján. Latinja : *Ora pro nobis S. Rex Stephane, ut digni efficiamur promissionibus Christi.*

LXIX.

Eredetije a keszthelyi c. 463. lapján.

LXX.

Eredetije a keszthelyi c. 459. 460. és 473. lapján. Az itt először köz-
zétett utolsó versszak is mutatja, meg a cím is, hogy Zsoltár fordítással
van dolgunk. Minthogy a zsoltár fordítások egészen külön osztályát fogják
képezni ezen gyűjteménynek, ez a darab tulajdonképen ide nem is tarto-
zik. De nem még azért sem, mivel, mint a verselés is mutatja, későbbi
korból ered az, mint e kötet egyéb darabjai. Magából a keszthelyi co-
dexből is kitűnik ez, melybe XVII. századi kéz írta be. Mivel azonban

eddig rendszeren úgy találkoztunk vele kézikönyveinkben, mint 1526. előtt
készült művel, már csak a felvilágosítás végett is helyet kellett itten
neki szorítani. A codex említett lapjainak sorszáma már gyaníttatja az
eddig történt közlések csonkaságának okát. Ugyanis a 63. sor közepével
végződik a codex 460. lapja s a bekötés hibája miatt a 473. lapon van
folytatása és vége. Ez elkerülte Toldy figyelmét s okává lett a hiányos
közlésnek. A codex hymnologicus összeállításakor kellő figyelemben fog ré-
szesülni; addig álljon itt irodalom-történeti kézikönyveink egyik csekély
fogyatkozásának pótlása végett.

Addig is megjegyzem, hogy Bornemisza P. Énekes könyve (Detrekoe
várába MDLXXXII.) CXV. és CXVI. levelén megtalálható ezen cím alatt :
*XC Psalmus. Qui habitat in adiutorio altissimi etc. Notitia: Aue fuit prima
salus.* Megjegyzésre méltó különbség csak a 32. sorban fordul elé, — és mi-
vel ebben is Bornemiszaé a helyesebb szöveg, úgy látszik, hogy innen írta
azt be az illető a Keszthelyi c. üresen hagyott lapjára.

LXXI.

Eredetije a Peer codextól »Cisio« név alatt különválasztott s szintén
a m. n. múzeum könyvtárában őrzött vegyes kéziratban. Változtatva s
időről időre újítva a Cisio minden kiadásában feltalálható. Valószínű, hogy
régén a naptár szűkét pótolta ez a vers, melyet talán iskolákban könyv
nélkül is tanítottak. Ma is hallhatunk még elhez hasonló rigmusokat,
melyek bizonyos időpontok megjelölésére szolgálnak; elképzelhetjük meny-
nyivel több szükség volt ilyenekre hajdan.

Ez a vers ma különösen a nevek régi alakjáért érdekel bennünket.
Itt látjuk az András névnek a müncheni codexből s a gyermekek játszó
verseiből egyaránt ismeretes alakját: *Anderjás-t*; valamint egyebekkel
együtt régi irodalmunk egyik legkiválóbb és érdemesebb alakjának Temes-
vári Pelbártnak is nevét, mely Bernardus abbasnak régén augustus 21-kén
ünnepeelt nevét tünteti fel magyarosított alakban stb.

SZERZELÉK.

I.

Lásd: Figyelő. 1877. 81. l. *Békesi-Concilia E. A legrégebb történeti ének kora.* U. o. 219. 306. l. V. ö. *Lisznyai K. Pál, Magyarok krónikája.* 214—216. l. 128. sorra RMNYE. II. 215. l. *Maga tudja azt az Isten, hogy igaz keresetem vagyok, s még több annál is, de ha meg akarnak alkolni, hogy ők is meg ne séredjenek fölöttébb és én utánnam gonoszt mondjon, hanem az mint jobb, azt műveljétek.*

135. sorra. Bornemisza P. Préd. Negyedrésze 807. l., Tardoskeddi Szerencse B.-né. Az menyelésről. *Urunk úr Isten felüle az ő szent szamarának nyergelen hátára, elindula paradicsomba; be nem meheti paradicsom kapuján, lába megbotték, lába megcsökkék, csont mene ki helyéről . . . Szent szamarának lába megbotték, lába kicsökkék, csont mene ki helyéről stb.*

A *Csege* és *Szegye* szóra még összevethetők: Szikszai F. Balás *Nomen claturájában: Vész=Szegye=Rekesz=Excipula.* Molnár Alb. *Szegye=Excipula.* 400 magy. lev. 333. l. (1559-ből): *ha csak egyetlenegy halam volna, te kegyelmednek kiltem volna, de bizon nem bírok vele, mert a czegehe elbomlott, hajnem mast újat csináltatok; egyéb halam nyilván nincsen, hanem az a kit a többi foghatok.* M. o. 295. l. (1558-ből): *Volt nagyságtoknak Serédy urammal valami Duna szakadék vize, kin Báthory uram Serédy urammal zegyett csináltatott, kihez én is kész voltam volna minden költséggel, de az úr nem engedte és az zegyen fogtanak tizenkét vizét. Az egri vár számadásaiban (m. n. múzeum könyvtárában) 1551-ről: *Navis una pro usu clausurae Zegye in fluvio Tibisci existentis.* Ismét: in clausura alias *Zegye possessionis Kürth.* Bécsi c. 111. l. *Miként a koporsóba vitt halott, úgyan erősejtik meg a papok az ajtókat szegeszökökkel (clausuris) és lakatokkal. — Hogy a csegély, csegély továbbá sziget, szegget (Bécsi c.) és a Szeged helynév is ide tartoznak, alig szenved kétséget.* V. ö. Budenz, Szótár. 284. lapjával. A *vész* szóból: *Vészös* helynév.*

147—9. sorra. 400 magy. lev. 330. l. (1559-ből): *öröklében im mago es az többi szekellék, az hénár elburulja, míg az többi oda futnak, addiglan megholt az vízben; utánna szekett volt egy aga, azt is halva szerrel vonták ki az vízből.*

III.

Ennek is megkerült latin szövege. Leisentritt s Wackernagel után közli Daniel (Thes. Hymn. I. 345. l.). A magyar énekszerző, kivált a himnus második felét — szabadon és összevonva fordította, mi az itt kihagyás nélkül olvasható latin szövegből kiténik:

De B. Virgine.

1. <i>Ave hierarchia
Coelestis et pia,
Dei monarchia
Respice nos dia,
Ut erigamur errantes in via.</i>	7. <i>Benedicta sola
De superna schola
Deitatis stola
Nos a fere cola,
Nostra criminis purgatrix et mola.</i>
2. <i>Maria beata,
Doce nos mandata
Novae legis grata
Nos servare rata
Virgo nobilis et intemerata.</i>	8. <i>Tu pia vocaris
Vera lux solaris
Sola Deum parvis
Et in fluctu maris
Mater omnium, tu nos tuearis.</i>
3. <i>Gratia divina
De superno Sina,
Virginum regina
Veniam propina
Tu celerius aurem huc inclina.</i>	9. <i>Inter mulieres
Tu sola adhaeres
Deo velut haeres
Nostrae vitae ceres,
Mundi domina nomen ut haberes.</i>
4. <i>Plena dulcorosa
Dona fer annosa,
Nostrae legis glosa
Ne sis odiosa
Te petentibus, mater gratiosa.</i>	10. <i>Benedictus digne
Pneumatis in igne
Verbum per insigne
Quod tibi benigne
Missus Gabriel nuntiavit dignae.</i>
5. <i>Dominus plasmavit,
Adam qui peccavit
Malum dum piavit
Quando te vocavit
Et in utero beatificavit.</i>	11. <i>Ventris tuae fructus
Coelitus inductus
A patre instructus
Et in mundum ductus
Carnem sumere postea reductus.</i>
6. <i>Tecum nos redemit
Mundum quem exemit
Zabulonque fregit
Mundi luxus spremit
Novit quaerere ovem quam invenit.</i>	12. <i>Tui per iuvamen
Sacri nati flamen
Det nobis solamen
Judicis examen
Ne nos terreat, sed salvet nos. Amen.</i>

V. és LIX.

261. (266.) sorra. A *Czech c. Terecety=Teréli* még a régi *leterjeszkedik-*kel egyértelmű; de a *Thewr. c. Terytly-je* már az újabb codexekben olvasható példákhoz képest: *téritti* azaz fordítja magát, fordul.

273. sorra. *Sár=Pallor.* Bécsi c.-ben: *hírvadag.* 20. l. a *hírvadag, mely te orcsádat megfoglalta, távozjék el tetőlled.* Érdy c. 476. l. Az *Sziz Mária ha-*

sonlattatik jó ízű Cynamomom fűhez, ki ennek magában gyenge és hervadagos de maga jó íze, illatja nagyon és mel' fájástul felette használ: azonképpen az sziz Mária felette gyenge vola ő természetiben és hervadagus az sok szenvedetességnek miatta stb.

X.

Az ének számos helyének felvilágosítása s a történeti valósággal megegyező voltának földerítése végett álljon itt Zay Ferencznek: »Az Landor Fejérvár elvesztésének oka e vót és így esött« című munkájából (Magy. Tört. Eml. Veranescis A. Össz. munkái II. k. 152. l.) a következő részlet:

Sabác várát szultán Mehmeth, a ki Konstancinápolyt megvette vót, és Fejérvárat utolban megszállotta vót, és hogy azt meg nem vehette vót, hogy Magyarországra réve lehessön, kiből mindenkoron rejá törhessen, gondolta vót csináltatni, először a helyt megjárta, és megkeresvén egy várat, kit nagy hertelen csináltatott vót, és hogy a magyarok meg ne segíthessék és a hosszú mívről el ne verjék, csak az tornyait és bástyáit csináltatta vót kőből, a köztüköt mind nagy erős és öreg barona-ravásokból két szörrel, kiket egy-egy ölni hosszasaú temérdök vas szegekkel szegeztetött vót egybe, és temérdök földdel tötette vót meg, ki jóllehet, hogy hamar míves vót, de hatalmas igön, erőses vót. A várat kedig kettősön csináltatta vót, külső és belső várat csináltatott vót, aztes hamarságot, mert először csak a külsőt csinálta vót, és hogy a kicsin vót, nem sok nép fért beli, azután más esztendőre csináltatta vót az másikat a belsőt; a külsőnek csak négytornyú bástyát csináltatott vót a négy szegeletin, mert az nem igen nagy vót, de az belsőnek, miért hogy nagyobb vót, az négy szegeletin es négy toronybástyát csináltatott vót, az négy oldalán es mindön felől mindenik oldalán egy-egy tornyot rakattatott vót, és annak fölette középaránt az belső várba kilencedik tornyot rakattatott vót, ki mind az többinél nagyobb es magasb vót, temérdök kőfalokkal csináltatta vót, és azok környül szélős es mély vizárkot vettelött vót es hogy az sabáciaknak az fejérváriak ne árthassanak, es minduntalan ne kergethessék, az fejérváriak ellen az sabáciaknak oltalmul es sztrásájul Havalat, kit mi Sarnónak hívunk, csináltatta vót. Mely Sabácbul azután Magyarországnak nagy romlása esött vót, es egynehány vármegyéje teljességgel elpusztult vót: Szeröm vármegye, Valko vármegye, Baronya vármegye es Posga vármegye, es Tótországnak jó része, a mint mastes Szerömbe es Valkóba sok régi elpusztult várak, városok es szentegyházak bizonyoságot tesznek róla, kiből annyi messze jártak rablani a törökök, a régi Alibeg, hogy midön Mátyás király Ujhelyt vitatta, akkoron ő ott negyven ezör embörrel költözött vót által, es hogy imár mindönött a földet elpusztította vót, es nem vót hol rablani, az Dráván Szent Györgyün általköltözött vót, es ott a Dráva parton az hajók es a rév őrzésére tiz ezer embert hagyott vót, a többivel az harminc ezör embörrel mind Baronyán, Somogyon által ment vót, es Szala vármegyébe Haholtig, Sejtörig es Falkossieg rabolt vót

es égetött vót, es nagy nyereséggel nagy békével visszatért vót, es hazament vót. Kit Mátyás király igön megbosszult vót, es azután mindenkoron nagy gondja vót rejá, hogy mimódon azt a veszedelmet eltávolíthatná es azt a törököktől megvehetné, de tutta a jó okos fejedelem, es gondolta, hogy ő az császár hatalma ellen nem állhatná, es olykor midön a török császár az ő hadát felveheti, hogy meg nem szállhatná, mert akkor őes segítségére érköznék, es kárral kissebbséggel kellene alúla eljünni; végezte vót magában azt, hogy olykor szállja meg, midön török császár ingyen nem vélné, es segítséget neki nem tehetne, az az: télbe, midön mennél erősb tél lehetne, hogy mind az Száva s mind az árokjai befagyának, kire három esztendeig készölt vót mind álgyuival es egyeb szörszámival, es három esztendeig mind az egész mezőségen a Tiszán túl Váradtul fogva mind Pestig valahol szöcs vót vagy várason vagy falúu, mind ő neki míveltek ködmenöket es keztöket nyóc ezer emberre valót, kit osztán ő akkor a drabantoknak, a kinek kevesb ruhája vót, osztott vót el, mert oly nagy télbe szállotta vót meg, hogy nem hogy hadakozni, de még egyéb dolgaertes embör nem örömet ment vóna ki házábul, hogy török császáres nem hogy szállástul féltötte vóna akorba, de ingyen nem vélte vóna. Olykor hogy mind az vizek mind a föld erősen megfattak vót, ő az ködmenöket es a keztöket drabantinak ki osztván, ment vót rejá csak harminckét ezer emberrel, es izönnnyóc öreg álgyuival, ki alatt mind urfiak közzöl s mind nemesek közzöl es az egyeb vitéz nép közzöl, szántalan sok nép veszött vót el, kit harmincgyednapra vött vót meg munkával, midön imár az külső várat megvette vóna, az belsőnek tornyait mind eltörette vóna, az törököket csak kevesen marattak vóna meg elevenségbe, es az középső toromba szorultak vóna bé, onnét osztán hitöt kérvén, királynak az házat megadják, kit jóllehet király imár egynehány nap erővel megvehetött vóna, de hogy hamarébb kezéhez juthasson az ház, alig várta; hogy kezébe jusson, hitöt adott vót nekik, nem nízte, hogy sok jámbor szolgáját ölték vót meg, kibocsátja öket a torombul, kikbe imár csak kétszáz török vót eleven, kik midön kijüttek vót az torombul, a fejeje mind Mátyás királynál maratt vót meg, nem mertek császár eleibe menni, kiknek Mátyás király jó fizetést es jó szört lött vót, az alávalója kedig Törökországba mentek vót, kiket király Sarnóba békével késértetött vót, kibe midön törek császárnak híre ment vót, azt mondják, hogy az szakálát fogta vót húznia bánatjába. Kit Mátyás király azon túl kőfalokkal erősen es szépn megépejtött vót.

38. sorra: Érsekújvári c. 524. l. az szentegyházban el-beméne es Fráter Yeronymost ott helen találá.

SZÓMUTATÓ.

ábráz-ú 316.
 ad-jon 252. 265.
 ág 261. 305.
 agár 376.
 agnő 341.
 agyon-ver 241.
 ah (az) 281.
 ajándok 250. 337.
 ait, ajejt 315.
 ajtó 252.
 akarat 299.
 akar-j 266.
 akaszt (meg-, fel-) 330.
 akkor, akkort, akkoron 235
 alajt 316. alejt 374.
 áldomás 324.
 áldoz-tatik 249.
 áldott 252.
 állgyú 334.
 alko, alku 297.
 alkolmas 312.
 alkoszik 316.
 áll 249. ellene — 304.
 állapot-tat 313. 369.
 állat 249.
 állat 329.
 álmokor 292.
 aloszon 265. 318.
 által-ad 366.
 am 319.
 Anderjás 381.
 annyi (anne, anni) 239.
 280. 311.
 apol 262.
 apród-ik 320. 348.
 arguálás 329.
 aranyas 238.
 arczul 282. 345.
 árrad 324.
 árt 287.
 áru-l 240.
 asszú 261.
 asztalok 349.
 -at h. -tat 287.
 átkoz 252.

azént 325.
 azzal, azval, azzol 241.
 baj 329.
 bajnok 306.
 bájos 334.
 bán-at, — kódik 376.
 bársony 262, — os 376.
 bátor (tehát) 324.
 bátor — ejt 234. 282.
 bátorság 241.
 be h. bel 292. 303. 364.
 365. 366.
 be h. beh 333.
 belé 237. 263.
 belső 237.
 benne 263.
 beretra 375.
 bévejt 363.
 bév-es-ül 312.
 Bihar-Várad 280.
 hír 236. 269. 315. magát
 — 327.
 birodalom 376.
 bízza magát 329.
 bizony 235. 219. 267. 346
 bizonság 240.
 bocsánat 251.
 bocsát 235.
 bódog 250. 312. 358.
 -ból h.-bel 231. 303.
 -ból h.-belől 357.
 -ból h.-ben 237. 239.
 bölcsesség 294.
 bömből 314.
 bosszóság 300.
 bú-sojt 331.
 búcsúz 239.
 bűn (bín) 266. (bón) 345.
 Cseke 243.
 csekik 243.
 csepke 275.
 czege 382.
 csoda 299. 312.
 csodálkodik 320. 332.
 csökik 243. (meg-, ki-) 382.
 csók-ol 262.

csucsá 323.
 -d -dik 240.
 dagályos 328.
 demint 312.
 Dézs 240.
 dicse-kedik 281. — telen
 336. — ség, — ül 337.
 dícsőültetik 312.
 dihőszik 327.
 -dik 240.
 dobban 318.
 doboitat 294.
 dög-let 336.
 dolgot tart 291. 326.
 drágalátus 280.
 duzmázkodik 330.
 e h. i. (3 sz. brt. rag) 268.
 e, h. ő 295.
 é (éj) 289. 292. 357. 373.
 ebül jár 335.
 edény 280.
 édes — kódik 281. 348.
 édsődön 348.
 édsősejt 349.
 egyébhai 304.
 egyembe 295. 317.
 egyes 233. 321. — séges
 366.
 egyetlen-ség 366.
 egyetembe 317.
 egyik 234.
 együtt 317.
 éh 351.
 ehnyit 348. 349.
 ékösejt 349.
 el h. meg 334. 349.
 el-be 237. 242. 303.
 elég-eszik (-ödik) 282.
 296. 338. — ejt 380.
 eleve 251.
 eleven 251. 368.
 elő 289. 292. 318.
 ellent tart 321.
 előtt 334. — én 361.
 élő 251.
 éltet-ő 333. 358.

emel 233. 261.
 emlejt 361.
 emlékezik 231. 345.
 emlet 348.
 emtet 367.
 engesztel 326. 352.
 enyészt 245.
 -ént 270. 325.
 ereszt 235. 313.
 erő-ség 238. 287.
 erősöhtet 299. 357. 366.
 ért 240. 244.
 ér-tet 319.
 es-edöz-jél 255. 265. 268.
 299. 321.
 es-ment 312.
 esmég 319.
 esőt 268.
 ezembe 319.
 évig-len 346.
 falka 330.
 fegyver-es 246.
 fejt hajt 296.
 fejt 315. 369.
 fejejt 369.
 feket 281. 358.
 feks 358.
 fekszen 267. 281.
 feled 264.
 feleim 302.
 félelm-ik 242. 263. -es
 374.
 félet 304.
 felettén 361.
 feljűmondott 285.
 fene farkas 254.
 fenyeget 305.
 fény-es-ség-es 280. 282.
 fénl-ik 282. -etik 363.
 fertelm 360.
 feseltetik 369.
 feze 369.
 feszit 249.
 fitty 334.
 fodor 374.
 fog (kezd) 318.
 fogad (be-) 272.
 fogamat 312.
 foglal 281.
 fogtatik (meg-) 267.
 fogytig (fattig) 313.
 fok 288.
 foly (fut)-ó 284. 315. 348.
 foly-am-ik 265. 363.
 fordejt 331.
 fordul 295.

foszlat 369.
 frigy 369.
 függeszt (fig) 261.
 fül (fil) 251. 334.
 fut 244. 265. -amik 374.
 galléros 375.
 gyak 201. 323.
 gyakorta 281.
 gyapont 370.
 gyárt (-ban-) 333.
 genyed 328. 335.
 gerjeszt 293. 356. 370.
 gyermekded 280.
 gyógyit 255.
 gondol 241. 302. 337.
 gonoszoltevő 280.
 gyöngy-elő 261. 280.
 goromba 330.
 győztetik 319.
 gyöhlözés, gyűlhöttség
 349.
 gyűl 378.
 gyűlötség 349.
 gyuan 288.
 ha (mikor, midőn) 264.
 267. 268. 313. 372.
 háborejt 378.
 had 334.
 hagy(parancsol) 294. 313.
 hagyap-tat 245.
 hajlak 306.
 hajlott 356.
 hála, hálalat-os-t 251.
 261. 262.
 hal, holt 267. 303. 333.
 339.
 halálás, haláltalan 311.
 haló, halandó 311.
 hall 332.
 hamarja 357.
 hamza 296.
 hány (magát) 320.
 hanyatta 345.
 hanyótag 345.
 harag-ajt, -út 241. 320.
 harmat 261.
 hasogat 305.
 hasonlat 317.
 hasonl-at 330. 345.
 haszonba 293.
 hát 319.
 hat (által-) 331. el-, meg-,
 347.
 haza 297.
 havas 279.
 hejt (hit)-ság 322.

helyen 290. 384.
 helhet 321.
 helhez-tet 304.
 herczeg 237. 280.
 hervad-oz 305.
 hévság 329.
 hiedelm 352.
 hirtvadag-os 383. 384.
 hirtre tesz 238.
 hirtzet 372.
 hizelkedés 374.
 hizik vmvel, Hizó 241.
 hitetlen, hitlen 316. 355.
 hív, hihatatlan (meg-)
 343.
 hivolkodás 352.
 holy (hol) 286.
 homályodik 335.
 honnan, honnat, honnajt,
 honnét, honnég, honnek
 286.
 hora 344.
 hoz (be-) 327.
 hoztat (hozat) 238. 287.
 hoz-já 261. 263. 265.
 272. 291. 373.
 — tart, hallgat 299. 314.
 — mond 312. — fog 327.
 — egyesül 331. — v-
 gyáz 362.
 hölgy, högy 355.
 hugy 355.
 hull 374.
 húzlat 260.
 hű l. ő.
 hű (higyj) 372. hül(hivöl)
 372. hűn (hive) 372.
 í (éj) 362.
 idés 312.
 idő 280. 291. 344. 348.
 idvözihön 252.
 idvözitő 266.
 igéz 334.
 igy h. egy 315.
 igyekezik (-ra) 305.
 igyen 287.
 igyetön 317.
 igyöl 336.
 ih 351.
 ihel 359.
 ihl-és 359.
 iktat 319.
 illat-oz-ás 265. 317.
 illet 298.
 illik 299.
 imád 240.

imlet 367.
 indójt 314.
 indul 232. 265.
 ingyen 287. — ottan 317.
 — majdan 332.
 innetőn 294.
 int 318. 325.
 irgalm-nyerő 252.
 irgalm-tenni 266.
 írott tábla 321.
 istenbéli 332.
 iszemandó 352. iszamat
 352. iszamo-dik 352.
 -it, (ajt, -ejt, -eht, ojt
 stb.) 233. 254.
 itél 228. 235.
 ízék 330.
j. 317.
 jámbor 335.
 jár 236. 244.
 jegyes 321.
 jelennen 299. 319. 337.
 jelönik 263.
 jóban 303.
 jobb 333.
 jóg (jobb) 263. 362.
 jól tesz 233.
 jonh, joh, inh, ih, éh
 264. 265. 269. 301. 373.
 jószág-os 312. 357. 371.
 jut 235.
k h. t. 239.
 kabla 342.
 kápa 376.
 kapálni 375.
 kárban 293.
 káros 241.
 kárumlattatik (meg) 345.
 -kéd 289.
 kegyelm-es 298—9.
 kegyes 280. 298.
 kegyes (mátka) 321.
 kéj 268. 322.
 kel (el-, át-) 243. 283.
 (fel-) 318.
 kellemetes 298. 305.
 kelletik 313.
 kém, kéml 235.
 kéméltetlen 288. 316.
 keményödött 269.
 kemény-ségős 262.
 kéncs 298.
 kenyír 249.
 ken-et-ik 345. 365.
 kénszerit 232.

kép-z 312.
 kér-emés 319. 324.
 kereng-et 305. 318.
 kerit 244.
 kérevezik 318.
 keserg 265.
 keserit 264.
 keserődik 263.
 keserű 264.
 keserül 236. 260. — té-
 ben 237.
 keserven 346.
 készül 240.
 kételen 268.
 kétség 290.
 keverődik 262.
 kevélység 293.
 kezd 296.
 kéz-en 293.
 kézpuska 288.
 kí 301.
 ki, kive 232.
 kívül 318. 336.
 kiált 294.
 kibik (meg-) 358.
 kígyó 317.
 kinek h. ki 336. 355.
 kintorna 363.
 kí-n-zat (kénzat) 254. 334.
 király-i, kerály, kiár 280.
 281. 376.
 királyság 312.
 kis király 348.
 kis (küs) 322. 338.
 kissebbültetik 312.
 küssebbejt 363.
 kíván (kéván) 260. 304.
 koronkéd 339. 378.
 koronkint 378.
 koroskint 378.
 kórság 268.
 kő láb 314.
 költözik 242.
 köntös 375. 376.
 könyhullatás 262.
 könvebb 297.
 környöl-ő 281. 287. 299.
 kőszál 281—2.
 kőszirt 380.
 köszönet 236.
 kötel-es 327.
 kötez 297.
 Kötöny 359.
 közel-ben 246. 261.
 köznép 237.
 közöslég 349.

között, közül 234. h. —
 ba (n) 291. közé 313.
 kövéköl 348.
 követ (kér) 319. 320. 322.
 337. 364.
 követ-ő 235. 280. 313.
 kútfő 368.
 küld 236. 313. — on, —
 en — 303.
 külömb-külömb 288.
 külső 237.
l h. ly 286. 304.
 láda 375.
 lakóhel 236.
 langazó 370.
 lána 332.
 látán 353.
 látat 333.
 lázad 313.
 lejt 328.
 lel 312.
 lelkes 314.
 lépik (vépik) 260. 327.
 lepke 375.
 leppendék 375.
 lettek napja 315.
 létet 331, — ik 367.
 levegő 363.
 lik 375.
 lisztláng 220.
 lobogó 363.
 lovag 294.
 löl h. löl 305.
 lön 246.
 lövöldék 375.
maga 303.
 magadnak 319.
 magyar 284. 298. 305.
 magyarság 318.
 magasztal, magasztat
 249. 280. 367. 380.
 malaszt 250.
 maradt 240.
 mart 365.
 más-od 289. 333.
 másszor (másodszor) 28.
 meg h. el 334. 349.
 meggyek, meggyönk 335.
 méglen 280.
 mell (mellék) 242.
 mellett (a mellett, e mel-
 lett) 289.
 méltó 299.
 méltol 265. 322.
 mely h. ki 291. 301. 303.
 men (meg-) 335.

menden-menden 298.
 menne, mennye 314.
 menőfeld 336.
 mennygörgés 335.
 menny(e)i 355.
 mennyi (mene, mine)
 280. 311. 326.
 ment (meg) 332.
 ment 245.
 mentől 322.
 meredek 323.
 mer-észség 293. 296.
 mértékletlen 288.
 mezítelen 260.
 mevet (nevet) 267. 313.
 miá 249. 267.
 miatán 353.
 mikor, mikort, mikoron
 234. 304. 337. 366. 372.
 mindegyen 325.
 minem 330.
 mint (mintha) 260.
 morczona 335.
 mosolodik, mosolul 241.
 325.
 mostan 309.
 munka 295.
 mut (mutat) 297.
nap-on-kéd 282. 289.
 318. 373. — kelet, —
 támadat, — eset, nyú-
 gat 321. 337.
 nagygyal — bb 322.
 -nál h. -nak 343.
 negéd-ös 326.
 néha-i való 304.
 nehétség 260. 332.
 nehezül 261.
 -nek, h. -nél 372.
 néki-k 293.
 -nél h. -nek 234.
 nincs-en (incs-en) 337.
 nűgat 291.
 nyereség-es 241. 244. 251.
 nyerő 252.
 nyilamlás 323.
 nyilva 358.
 nyit 323. 325.
 nyomódik 332.
 nyomorojt 362.
 nyomorult 254.
 nyomvad 332.
 nyugolm 267. 362.
 nyugoszt (meg) 261.
 nyúl 376.
ő h. e. 279. 318. 331.

ő (hű) 281.
 óhaj 295. 302.
 öklel-et 233. 363.
 ölel 262.
 oltalm-azó 281. 306. 338.
 olyatán 321.
 olyha 194—5. 320. 336.
 -on h. -an 241.
 onnat 237.
 onnaton 294.
 -onk, -önk 302.
 önközöttök 298.
 önnönbenne 332.
 önt (öt) 248. 316. 346.
 348. 361.
 ország-ol 246. 336.
 öregejt 361.
 örök-ség 357.
 örömben van 246. 280.
 örül vmit 236. 334.
 örültében 237. 382.
 orvos (urvos) 254. 268.
 ő 280.
 oszt-ozik vmvel 241.
 ott h. ath. 290. 297.
 ötletik 364.
 övékké-n 246.
pakoczá-l 334.
 palaczk 237.
 palást 342.
 parancsolat 251.
 part 365.
 patkán 375.
 Pelbárt 381.
 pirhonyodik 266.
 pirongat 326.
 piros 261. 266.
 poklul jár 335.
 póial, polkáz 365.
 por-l, onkodik, -ongat,
 -ejt 326.
 poroszka 313.
 porozló 325.
 pökni 345.
 pöres 331.
 pusztolat 369.
-ra 284.
 -ra hall 294.
 ragad (el-) 328.
 rak-at-tat 281. 334.
 rajta lesz 288.
 rajjal 290.
 ravasz 375.
 régi jó 374. 375.

regyes 321.
 rejt 245.
 rekesz 382.
 rekkent 245. 322.
 remén-ség 263.
 reménkedik 263. 319. 321.
 reménleni 319. 322.
 reméltelen 374.
 rémul 324.
 részög-it 266.
 rettenet 279.
 riad 332.
 róka 375.
 -ról h. -rel 231.
 roml-at, -ás 369.
 romt, ront 234. 325.
 rózsá 261. 266. 349.
 rútól-ó 328.
sajog 282.
 sajtár 328.
 sár (sárgaság) 271. 383.
 sárarany 281.
 seb-es-ben 388. 311. 335.
 seb-es-ül-tetik 254. 268.
 sebet vesz, vall 288.
 sebhöd-ik 254. 264.
 sebösség-ös 312.
 segedelm 296.
 segéd-ség 252. 254.
 segödelm 252. 260.
 segél 255.
 sércelm 288. 348.
 sietelm 297.
 sietetesség 297.
 sietség 297.
 siradalmas 352.
 siralm 345.
 sir-hon (-jon) 265.
 sohol, soholt 235.
 soka vminek 333.
 sonha (soha) 290.
 struml-ás 288.
 sulyok 241.
 supra 341.
 szabadol 250.
 szabású 316.
 szaggat 279.
 szakaszt 240.
 szakállas 287.
 száll (be-meg-) 235. 244.
 246.
 szállás 263.
 számán 286.
 származik 281.
 szeg (meg-) 251. 331.
 347.

Szeged 382.
 szegező 382.
 szegye 382.
 székes 246. 263. 281. 329. 336.
 szekrény 375.
 szépden 336.
 szepő 331.
 szépségű 317.-8.
 szer 327.
 -szer, -szor 240.
 szerelm 263.
 szerént 299.
 szeretetes 290.
 szerez 233. 300. 329. 365.
 szertelen 292.
 szerzés 319. 324.
 szín 262. 270—1.
 szív 264. 265. 269. 301. 325—ű 374. 375.
 szívént való 270.
 szó, szova 236.
 szokta vala 318.
 szóla 241.
 szolgált (úr, szolgál) 303.
 szomju 262.
 szózat-lik 295. 318.
 szök-ellik 382.
 szök-tet 245. 342.
 szoptat 367.
 szorgalmaz-ó 265.
 szorgost 286.
 szorit (-ejt) 262.
 szükség-es 241. 324.
 szükölködik vtől 315.
 szükes 315. 325.
 szül-et-et 280. 342. 352. 356.
 szünetlen 288.
 szű-vő 374.
 t. h. k. 239.
 tag 324.
 taglal 267.
 tahát 329.
 tájatt 286.
 talántál, talántán 313. 316.
 tanács 238. 298.
 tanít, tanéh 251. 319.
 tanúl h. tanál 236.
 tart 265. 287. 291. 319. 326.
 távozik (meg-) 268.
 tekint 250. 346. 347. 362.
 tekereg 268.
 telepedik 233.
 térdeplik 321.
 terem 355. 357.
 terít 279. 383.
 terömt-e (ő) 251. 322. 345.
 tesz (teremt) 315. 316.
 tetem 281.
 Tótény 244.
 tétemény 315.
 tet-ik 244. 284. 298. 320. 324.
 tilódik 356.
 til-t 265. 333.
 tisztel 238.
 tisztesség 236. 289. 303.
 tisztít 251. 252.
 tisztül 290. 305.
 titk, titok 335. 361.
 tiv (ti) 378.
 többöhtet 299.
 tököll-ett 298.
 -től h.-til, -tel 232. — megválva 313.
 tölt 237.
 tomb 342.
 tön, tén 334.
 töretet-esség 297. 369. 332.
 torl (ki-, meg-) 360.
 törlet 293. 324.
 tör-ő 279.
 török 279.
 -tott, -tött h.-tt 161. 169
 tövis, tüvis, tivis, tivisk, tús 346.
 tudakoz 236.
 tulajdon önmaga 292.
 túlbőlől 293.
 tükör 306.
 tűz 332.
 tűr 330. 333.
 udvar-l 299. 325.
 ügy 306.
 ugyanazon 293.
 új-ejt, -ojt 379.
 ütpeik 13. 336.
 -ünk h.-enk 231. 320.
 úr 251.
 utánna (felőle, róla) 242. -járó 322. -mond 382.
 üvölt 318.
 Zabál 335.
 zajgás 329.
 zajosul 266.
 zásztó (zászló) 284. 363.
 zöld 305.

zúgódik 324.
 zsír 380.
 v. h. j. 320.
 vagdal (ki-) 279.
 -val, -vel 287. 317. — őszve 317. 352.
 vall 264. 268. 288.
 val (bír) 320. 326. 332.
 való 286.
 választ (el-) 303. hozzá — 305.
 váltó (megváltó) 260.
 váltóslag 334.
 változik (el-) 171. (meg-) 325.
 valván (lévén) 259.
 váró 359.
 vecserne 344.
 véd (vevéd) 336.
 vél (vevé) 321.
 vél-ekedik 237. 296.
 vendég 378. — el. 237.
 vén (veve) 312. 321.
 veész 243. 382.
 vesz 238. 246. 288. 295. reá — 303. 346.
 veszedelm 298. 325. 376.
 veszel 298.
 veszt 239.
 vesztég-ség 292. 334. 349.
 vet 261. 263. el- 300. szemet- 303.
 vétet 337.
 veterne 344.
 vetez 298.
 vétkezet 352.
 vigad 265.
 vigaság-os 265. 314.
 vigság 314.
 vigyáz-ó 318. 359.
 vigasz-t-atik 255. 268. 333.
 világ 306.
 világ-ul 311. -ből kimúlni 313.
 virágdisz 271.
 virág-ének 339. 340.
 virágoz (meg-) 349. -ik 357.
 visz 238.
 visel-ő 252. 345. 346. 358.
 vízárok 24. 384.
 vív 240.
 volt volna 292.
 von-gy 261.
 vontat (vonat) 286—7.

JAVÍTANDÓK.

7. lap	5. sor alul	Cseken	h. olvasd	Cseken
—	3. s. a.	értenek	h. o.	értének
13. l.	3. s. felül	nyugossad	h. o.	nyúgoszszad
—	7. s. f.	nyugossaiak	h. o.	nyúgoszszalak
23. l.	5. s. f.	nekünk	h. o.	nekönk
—	6. s. f.	oltalm-	h. o.	ótalm-
—	9. s. f.	dicsér-	h. o.	dicsír-
—	10. s. f.	örökre	h. o.	örökké
25. l.	3. s. a.	lovaglóval	h. o.	lovag lóval
—	1. s. a.	beszédék	h. o.	beszédre
27. l.	2. s. a.	Et	h. o.	Ezt
23. l.	10. s. f.	döcső-	h. o.	dücső
57. l.	14. s. a.	ő	h. o.	jó
72. l.	2. s. a.	Mi	h. o.	Ki
116. l.	jegyzetben:	A cod.		—
119. l.	3. s. f.	doktor meg-	h. o.	doktor ezt meg-
120. l.	1. s. a.	nevetések	h. o.	mevetések
135. l.	9. s. a.	VITGO	h. o.	VIRGO
161. l.	9. s. f.	Az	h. o.	A
163. l.	4. s. a.	Harmincz	h. o.	Harmicz
179. l.	13. s. f.	osztója	h. o.	zásztója
—	3. s. a.	És	h. o.	Éj
180. l.	5. s. a.	érzett	h. o.	érzett
205. l.	10. s. f.	es...	h. o.	cs...
—	19. s. f.	tör	h. o.	töri
246. l.	3. s. a.	XLI.	h. o.	XLIX.
261. l.	19. s. a.	fini	h. o.	fiai
264. l.	18. s. f.	LI.	h. o.	LII.
319. l.	13. s. a.	vnla	h. o.	vala